

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**ANONİM HALK ŞİİRİNDE
BAĞIMLILIKLAR
(İnceleme-Metin)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Neslihan Tuğba NURAY
168107011015

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA

KONYA-2018

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Neslihan Tuğba NURAY
	Numarası	168107011015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı/Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA
	Tezin Adı	Anonim Halk Şiirinde Bağımlılıklar (İnceleme-Metin)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Anonim Halk Şiirinde Bağımlılıklar (İncelme-Metin) başlıklı bu çalışma 21./12./2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Aziz AYVA	
2	Doç. Dr.	Selçuk PEKER	
3	Prof. Dr.	Sinan GÖNEN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Neslihan Tuğba Nuray		
	Numarası	168107011015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Anonim Halk Şiirinde Bağımlılıklar (İnceleme-Metin)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Neslihan Tuğba NURAY

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN KONYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Neslihan Tuğba Nuray		
	Numarası	168107011015		
		Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Aziz Ayva		
Tezin Adı	Anonim Halk Şiirinde Bağımlılıklar (İnceleme-Metin)			

Geçmiş çok eskilere dayanan bağımlılık maddelerinin varlığı, zararları bilinen dönemlerden bu yana insanlık için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Örnek vermek gerekirse başlangıçta insanların yaralarını tedavi etmede kullanılan afyon sütü, zamanla insanlara sanrılar göstererek istekleri doğrultusunda onları kullanan Hasan Sabbah gibi bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Tarihsel süreçte çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar ulaşan bağımlılık maddelerinin kullanımı gün geçtikçe artmakta ve bu maddelerin neden olduğu sorunlar toplumu derinden etkilemektedir. Toplumu derinden etkileyen her olgunun bir şekilde halkın irfanının yansıdığı eserleri etkilemesi kaçınılmaz bir durumdur. Anonim türler ise halkın düşünce yapısını, olaylara ve durumlara bakış açısını en iyi şekilde yansıtan ürünleri içinde barındırmaktadır.

Yapılan çalışmada bağımlılıkların Türk şiirine ve halk şiirine nasıl yansıdığı genel hatlarıyla incelendikten sonra anonim halk şiirinde bağımlılıklarla ilgili unsurların kullanımı bilimsel bir tasnife tabi tutularak mâni, türkü, ninni, ağıt, tekerleme ve bilmece türleri içerisinde incelenmiştir.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Neslihan Tuğba Nuray		
	Student Number	168107011015		
		Türk Dili ve Edebiyatı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree		
	Supervisor	Dr. Öğretim Üyesi Aziz Ayva		
Title of the Thesis/Dissertation	Addictions in Anonymous Folk Poetry (Examination-Text)			

Addictive substances which is long known have been a major problem for humanity. To give an instance, opium milk was used to treat people's wounds at the beginning but it showed a problem like Hasan Sabbah who used them in line with their wishes by showing delusions to people in time. The use of addictive substances that have passed through various stages in the historical process has been increasing day by day and the problems caused by these substances affect the society deeply. Every phenomenon that deeply affects the society is reflected in the works of the people. The anonymous species also contains the products that reflect the people's thinking structure, their view of events and situations in the best way.

In this study, the reflection of the addictions on Turkish poetry and folk poetry was examined and the content of the elements related to addictions in anonymous folk poetry in mâni, folk song, lullaby, dirge, tongue twister end riddle were classified as scientific.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	x
ÖN SÖZ.....	xi
GİRİŞ	1
B. Çalışmanın Amacı.....	1
C. Çalışmanın Önemi	1
Ç. Çalışmanın Yöntemi	2
D. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi.....	2
E. Çalışmanın Sınırlılıkları	2
F. Bağımlılık Nedir?	2
G. Bağımlılık Yapıcı Maddeler Nelerdir?	3
Ğ. Bağımlılık Çeşitleri.....	4
Ğ. 1. Sigara Bağımlılığı	4
Ğ. 1. 1. Sigara Dumanındaki Maddeler.....	4
Ğ. 1. 2. Nikotin Nedir, Ne Yapar?	4
Ğ. 1. 3. Sigaranın Etkileri.....	5
Ğ. 1. 4. Pasif İçicilik.....	6
Ğ. 1. 5. Nargile Kullanımı ve Zararları	6
Ğ. 2. Alkol Bağımlılığı	6
Ğ. 2. 1. Alkol Nedir?	6
Ğ. 2. 2. Alkol Bağımlılığı Nedir?	7
Ğ. 2. 3. Kimler Risk Grubundadır?	7
Ğ. 3. Madde Bağımlılığı	8

Ğ. 3. 1. Madde Bağımlılığının İnsan Bedeni Üzerindeki Etkileri.....	9
Ğ. 4. Teknoloji Bağımlılığı	10
Ğ. 5. Kumar Bağımlılığı	12
Ğ. 5. 1. Kumar Bağımlılığı Nedir?.....	12
Ğ. 5. 2. Kumarın Kişiyeye Verdiği Zararlar	12
Ğ. 5. 3. Kumarın Aileye Verdiği Zararlar	12
Ğ. 5. 4. Kumarın Toplumaya Verdiği Zararlar	12
H. Bağımlılık Maddelerinin Kanunlardaki Yeri.....	13
I. IV. Murat ve Yasakları.....	26
İ. İslamiyet Sonrası İlk Dönem Eserlerinde Bağımlılıklar	26
İ. 1. Kutadgu Bilig ve Bağımlılık Maddeleri.....	27
İ. 2. Atebetü'l-Hakâyık ve Bağımlılık Maddeleri.....	28
J. Türk Şiirinde Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış	29
J. 1. Klasik Türk Şiiri ve Bağımlılık Maddeleri.....	29
J. 2. Yeni Türk Şiiri ve Bağımlılık Maddeleri	31
I. BÖLÜM	35
TÜRK HALK EDEBİYATINDA BAĞIMLILIK MADDELERİNE GENEL BİR BAKIŞ	35
A. Manzum Türlerde Bağımlılıklar.....	35
A. 1. Âşık Edebiyatında Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış	36
A. 2. Dinî- Tasavvufi Halk Şiirinde Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış	45
B. Mensur Türlerde Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış.....	49
B. 1. Masallarda Bağımlılık Maddeleri.....	49
B. 2. Efsanelerde Bağımlılık Maddeleri	52
B. 3. Halk Hikâyelerinde Bağımlılık Maddeleri.....	57
B. 4. Fıkralarda Bağımlılık Maddeleri.....	59
C. Kalıplaşmış İfadelerde Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış	65

C. 1. Atasözlerinde Bağlımlık Maddeleri.....	65
C. 2. Deyimlerde Bağlımlık Maddeleri	67
C. 3. Alkış-Kargışlarda Bağlımlık Maddeleri	68
C. 4. Ölçülü Sözlerde Bağlımlık Maddeleri.....	69
II. BÖLÜM.....	71
ANONİM HALK ŞİİRİNDE BAĞIMLILIKLAR VE ONUNLA İLE İLGİLİ	
UNSURLAR.....	71
A. Afyon-Haşhaş	73
B. Asma-Üzüm	81
C. Bira.....	85
Ç. Cezve	86
D. Çubuk-Ağızlık-Pipo.....	89
E. Dibek-Dibek Demiri-Kahve Değirmeni	93
F. Fincan	94
G. İskambil.....	99
Ğ. Kaçakçılık.....	100
H. Kadeh.....	102
I. Kahve Falı.....	105
İ. Kahve.....	105
J. Kahveci	111
K. Kahvehane.....	112
L. Kumar	115
M. Meyhane.....	118
N. Meze	121
O. Nargile	124
Ö. Rakı.....	127
P. Reji İdaresi.....	132

R. Sarhoş	134
S. Sigara Markası	137
Ş. Sigara-Sigara Dumanı-Sigara Kâğıdı	138
T. Şampanya	146
U. Şarap	148
Ü. Tabak-Tabaka	153
Y. Tütün Üretilen Yer	158
Z. Tütün-Tütüncü-Tütüncülük	159
III. BÖLÜM	172
METİNLER	172
A. Tütün-Sigara	178
A. 1. Tütün-Sigara ile İlgili Mâniler	178
A. 2. Tütün-Sigara ile İlgili Türküler	204
A. 3. Tütün-Sigara ile İlgili Ninniler	228
A. 4. Tütün-Sigara İle İlgili Tekerlemeler	231
A. 5. Tütün-Sigara ile İlgili Ağıtlar	235
A. 6. Tütün-Sigara ile İlgili Bilmeceler	260
B. Alkol	267
B. 1. Alkol ile İlgili Mâniler	267
B. 2. Alkol ile İlgili Türküler	283
B. 3. Alkol ile İlgili Ninniler	320
B. 4. Alkol ile İlgili Tekerlemeler	321
B. 5. Alkol ile İlgili Ağıtlar	323
B. 6. Alkol ile İlgili Bilmeceler	330
C. Kahve	332
C. 1. Kahve ile İlgili Mâniler	332
C. 2. Kahve ile İlgili Türküler	339

C. 3. Kahve ile İlgili Ninniler	348
C. 4. Kahve ile İlgili Tekerlemeler	350
C. 5. Kahve ile İlgili Ağıtlar	354
C. 6. Kahve ile İlgili Bilmeceler	375
Ç. Nargile	383
Ç. 1. Nargile ile İlgili Mâniler	383
Ç. 2. Nargile ile İlgili Türküler	384
Ç. 3. Nargile ile İlgili Tekerlemeler	386
Ç. 4. Nargile ile İlgili Bilmeceler	387
D. Afyon	393
D. 1. Afyon ile İlgili Mâniler	393
D. 2. Afyon ile İlgili Ninniler	395
D. 3. Afyon ile İlgili Tekerlemeler	396
D. 4. Afyon ile İlgili Bilmeceler	400
E. Kumar	402
E. 1. Kumar ile İlgili Mâniler	402
E. 2. Kumar ile İlgili Türküler	403
E. 3. Kumar ile İlgili Ağıtlar	406
E. 4. Kumar ile İlgili Bilmeceler	411
F. Mekânlar	412
F. 1. Mekânlar ile İlgili Mâniler	412
F. 2. Mekânlar ile İlgili Türküler	413
F. 3. Mekânlar ile İlgili Tekerlemeler	419
SONUÇ	420
KAYNAKÇA	423
ÖZGEÇMİŞ	434

KISALTMALAR

C.: Cilt

haz.: Hazırlayan

S.: Sayı

s.: Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

ty: Tarih yok

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğeri

ÖN SÖZ

Bağımlılık maddelerinin ortaya çıkış tarihi oldukça eskiye dayanır. Şarabın sadece Anadolu'daki bilinen geçmişi 4000 yıl öncesine kadar gitmektedir. Afyon'un özellikle eski Roma döneminde insanların ağrılarını dindirmek için kullanıldığı bilinmektedir.

Bağımlılıklar çağımızın en büyük problemlerinden birini teşkil etmektedir. Halk arasında en zararsız görülen sigara dahi tüm dünya toplumlarının sorunudur. Her yıl dünya genelinde altı milyon kişi sigara ve sigaraya bağlı nedenlerle, bir milyondan fazla insan ise alkolün sebep olduğu hastalıklar sonucu hayatını kaybetmektedir.

İnsanlar çeşitli nedenlerle bağımlılık maddelerini kullanmaya başlarlar. Bunlardan en yaygın bilinenleri, arkadaş çevresinin etkisi ve yaşanan problemlerin üstesinden gelmenin bir yolu olarak görülmesidir. Özellikle bir geçiş süreci olan ve ergenlik olarak adlandırılan dönemde kendini arkadaş çevresine kabul ettirme, özgüven eksikliği, aile ile yaşadığı problemler gibi nedenlerden dolayı genç yaşta sigara başta olmak üzere birçok insan bağımlılık maddelerini kullanmaya başlamakta ve bu maddelerin bağımlısı hâline gelmektedir.

Bağımlılık denilince artık akla sadece klasik bağımlılık türleri gelmemektedir. Ancak son dönemde ortaya çıkan bu farklı bağımlılık alanları (teknoloji bağımlılığı, internet bağımlılığı gibi) bizim çalışmamızın konusu içine dâhil edilmemiştir.

Bir toplumun bir olaya veya duruma karşı bakış açısını anlayabildiğimiz en önemli eserler arasında halkın kendisinin oluşturduğu ürünleri sayabiliriz.

Bu çalışmada anonim halk şiirinin alt başlıkları altında oluşturulan mahsullerden yola çıkılarak halkın bağımlılık maddelerine bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma bir Giriş ve üç ana Bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu ve problemi, amacı, önemi, yöntemi, evreni ve örnekleme, çalışmanın sınırlılıklarına yer verilmiş; bağımlılık nedir, bağımlılık çeşitleri nelerdir, bağımlılık maddelerinin kanunlardaki yeri, IV. Murat ve yasakları, Türk şiirinde bağımlılık maddelerine genel bir bakış başlıkları altında konuya genel bir giriş yapılmıştır.

Çalışmanın Birinci Bölümünde tütün, alkol, kahve gibi bağımlılık maddeleri manzum, mensur türlerde ve kalıplaşmış ifadelerde bağımlılıklar başlıkları altında genel hatlarıyla incelenmiştir.

Çalışmanın İkinci bölümü çalışmaya temel teşkil etmektedir. Kaynaklardan toplanan anonim ürünlerde bağımlılıkla ilgili unsurlar belirli başlıklara ayrılmıştır. Yirmi dokuz ana başlık altında, bu anonim ürünlerde geçen unsurları, bu unsurların kökenleri ve anonim şiirde bağımlılıkla ilgili unsurların nasıl geçtiğine dair inceleme yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise metinler yer almaktadır. Metinlere geçmeden önce üçüncü bölümün başında çalışmanın süreci ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ürünler bağımlılık maddeleri temel alınarak alfabetik şekilde düzenlenmiştir.

Son olarak çalışma sürecinde ve sonunda elde edilen bulguların, tarafımızca yapılan değerlendirmelerin yer aldığı Sonuç kısmına ve yararlanılan kaynakların listesinin bulunduğu Kaynakça'ya yer verilmiştir.

Çalışmanın ortaya çıkma sürecinde hiçbir desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Ali Berat Alptekin ve Doç. Dr. Selçuk Peker'e, bu süreçte her daim yol gösteren danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Aziz Ayva'ya, çalışmanın her aşamasında gerek maddi gerek manevi desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma ve son olarak da bu süreçte her koşulda yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Neslihan Tuğba NURAY
Konya-Selçuklu, 2018

GİRİŞ

A. Çalışmanın Konusu ve Problemi

Bağımlılıklar zannedildiğinin aksine tarihi çok eskiye dayanan bir problemdir. Tarihte yazılı belgelerden bilgi edinebildiğimiz ilk madde alkoldür. İnsanoğlu alkolün gerginliği ve anksiyeteyi giderici etkilerini çabuk keşfetmiş ve ayrıca ona kutsal bir anlam da yüklemiştir. Tarihte alkolün ilk kullanımını muhtemelen fermente edilmiş bal veya meyvelerin tüketilmesi yoluyla olmuştur. Bilinçli bir şekilde üzüm fermantasyonu ve buradan alkol elde edilmesine yönelik ilk veriler M.Ö. 6000'lerde bugünkü Ermenistan bölgesinde gerçekleşmiştir. Eski Mezopotamya'ya ait reçete tabletlerinde şarabın ilaç olarak kullanıldığına işaret eden veriler bulunmaktadır. M.Ö. 4000'de Antik Mısır'da arpadan nasıl bira yapılacağı bilinmektedir. M.Ö. 2200'lere ait Hammurrabi Kanunlarında şarabın yapılışı ve kullanımı ile ilgili kurallar bulunmaktaydı. Eski Roma ve Yunan döneminde de üzüm ve şarap kutsal sayılmış, Roma'da Baküs, Atina'da Dionisos içki ve şarap tanrısı olarak kabul edilmiştir.

Tarihi bu kadar eskiye dayanan bu maddelerin toplumun yaşamını, düşüncesini, sosyo-kültürel bağlamda oluşan anonim halk şiirine nasıl yansıdığı araştırmamızın ana konusudur. Bu konu esasen toplum için büyük bir problemdir. Bağımlılıklar ve bu bağımlılıkların sonuçları toplumu temelden etkileyip sarsmaktadır.

B. Çalışmanın Amacı

Amacımız; tarihi bu kadar eskiye dayanan bir problemi, o dönemden günümüze kadar halk nasıl karşılamıştır sorusunun yanıtı olmuştur. Halkın bağımlılık yapan maddelere karşı bakış açısı nedir? Özellikle söyleyenlerini kadınların oluşturduğu anonim halk şiirinde bulunan ürünlerde bağımlılık yapan bu maddelere bakış açısı nasıldır? Tüm bunlar karşılaştırıldığında ortaya nasıl bir sonuç çıkmaktadır? Ortaya çıkan sonuca göre toplumda ne gibi önlemler alınmalıdır? Yetişen neslin bu maddelerden uzak durması için neler yapılabilir? Bu soruların yanıtları, tezin içeriğini oluşturmaktadır.

C. Çalışmanın Önemi

Bağımlılıklar bir toplumda yaşayan tüm insanların sorunlarından bir kısmını oluşturur. Halk edebiyatı disiplini altında halk şiirine bu topluluğun tüm fikir ve düşünceleri sosyo-kültürel bağlamda kazındığı düşünülürse, bağımlılıklar konusunda halkın fikirleri baz alınarak

oluşturulacak çözümler oldukça önemlidir. Bu tezin alanında yapılan ilk geniş çaplı araştırma ve inceleme olması da araştırmanın önemini artırmaktadır.

Ç. Çalışmanın Yöntemi

Ülkemizde daha önce halk şiiri alanında yapılmış çalışmaların (müstakil olarak hazırlanmış kitaplar, üniversitelerde hazırlanan yüksek lisans ve doktora çalışmaları, mevcut bulunan doçentlik takdim tezleri, makale ve bildirilerin incelenmesi) taranması ile içinde bağımlılıkların bulunduğu metinler seçilmiştir.

Çalışmamızın ana konusu anonim halk şiiri olsa da ülkemizde yetişen büyük âşıklardan Ruhsâti'nin Tiryaki Destanı adlı eseri, Şemsi Yastıman'ın Tütünname'si gibi âşıklık çerçevesinde verilmiş eserler de çalışmamızda incelenmiştir.

Ülkemizde bağımlılıklarla mücadele eden kurumların başında Yeşilay gelmektedir. Özellikle Yeşilay kurumunun web sitesinden yararlanarak, kurumun bünyesinde yayımlanmış kitaplardan, makalelerden faydalanılmıştır.

D. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmamızın evreni halk şiiridir. Toplumun genel düşüncelerini yansıtmak için kullanılabilir en güzel araçlardan biri olan halk şiiri çalışmamızın merkezindedir ve evrenini oluşturur. Çalışmamızın örnekleme ise anonim halk şiiridir.

E. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bağımlılık merkezli olan çalışmamızda öncelikle bağımlılıkların genel olarak edebiyatın diğer dallarına nasıl yansıdığı incelenmiş, daha sonra halk edebiyatının alt dallarında nasıl işlendiği incelenmiştir. Çalışmamızın ana konusu ve sınırlılığı anonim halk şiiri başlığı altında; mâni, türkü, ninni, tekerleme, ağıt, bilmece türleriyle sınırlı tutulmuştur.

F. Bağımlılık Nedir?

Türkiye'de ve dünyada hızla tütün, alkol ve uyuşturucu madde alım oranları artmakta, maddeyi kullanma yaşı gittikçe düşmektedir. Her çeşit bağımlılık kişinin bedensel, ruhsal ve

sosyal hayatını olumsuz etkiler. Toplumun felaketi sayılabilecek bağımlılıkları engellemek ancak iyi bir koruyucu halk sağlığı yaklaşımıyla mümkün olabilir.

Psikiyatrik bir sendrom olan bağımlılığın tanısı için aşağıda sayılan ölçütlerin yalnızca üçünün bir arada görülmesi yeterlidir.

1. Kullanılan maddeye tolerans gelişmesi
2. Madde kesildiğinde ya da azaltıldığında yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması
3. Madde kullanımını denetlemek ya da bırakmak için yapılan ama boşa çıkan çabalar
4. Maddeyi sağlamak, kullanmak ya da bırakmak için büyük zaman harcama
5. Madde kullanımı nedeni ile sosyal, mesleki ve kişisel etkinliklerin olumsuz etkilenmesi

6. Maddenin daha uzun ve yüksek miktarlarda alınması

7. Fiziksel ya da ruhsal sorunların ortaya çıkmasına ya da artmasına rağmen madde kullanımını sürdürmek (<https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/bagimlilik-nedir>).

Bu durumlar ortaya çıktığında kişi bağımlı olmuş sayılır. Öncelikle yapılması gereken kişinin neye karşı bağımlılık hissettiğini teşhis etmek daha sonra bu bağımlılık türüne uygun tedaviye başlamaktır.

G. Bağımlılık Yapıcı Maddeler Nelerdir?

Bağımlılık yapan başlıca maddelerin başında:

1. Çeşitli uyuşturucular
2. Uyarıcı ve hayal gördüren maddeler
3. Sigara
4. Alkollü içecekler
5. Reçete ile alınması gerektiği halde doktor kontrolü dışında kullanılan ilaçlar
6. Bazı Yapıştırıcılar, tiner ve çakmak gazı gibi bu uçucu maddeler, gelmektedir.

Kullanılan madde miktarının aynı etki sağlamak amacıyla giderek artırılması; madde kesildiğinde ya da azaltıldığında fiziksel ve ruhsal yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması; madde kullanımının denetlemek ya da bırakmak için gösterilen çabanın sürekli boşa çıkması; maddeyi sağlamak, kullanmak ya da bırakmak için çok fazla zaman harcanması; sosyal, mesleki ve kişisel etkinliklerin madde kullanımı nedeniyle azaltılması ya da tamamen bırakılması; fiziksel ya da ruhsal sorunlara yol açmasına rağmen madde kullanımına devam edilmesi; kişinin tasarladığından daha fazla madde kullanması gibi durumlar meydana geldiğinde bir kişi bağımlı sayılabilir (Durmuş vd. 2016a: 3-4).

Ç. Bağımlılık Çeşitleri

Ç. 1. Sigara Bağımlılığı

Sigara dünyada en yaygın kullanılan, sağlığa zararlı, bağımlılık yapıcı maddedir. Günümüzde tütün ve tütün ürünlerinin kullanımı dünyada tek başına en önemli ölüm nedenidir. Dünya genelinde yaklaşık 1,3 milyar insan sigara içmektedir. Bu sayının 2025 yılında 1,8 milyara yükselmesi beklenmektedir. Dünyada sigara içenlerin yaklaşık üçte ikisi aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 10 ülkede yaşamaktadır. Dünyada sigara içen 1,3 milyar insanın 900 milyonu (%70-75) gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadırlar.

Avrupa'da tütün kullanımı sonucu 1,6 milyon kişi, dünya genelinde de her yıl 5 milyondan fazla kişi (günde 13700 kişi, 6 saniyede bir kişi) 600 bini ise pasif içicilikten yaşamını yitirmektedir. Ülkemizdeki tüm ölümlerin %41,6'sı tütüne bağlı hastalıklar sebebiyle olmaktadır. Tütün endüstrisinin kâğıt gereksiniminin karşılanması için her yıl 2.5 milyon hektar orman alanı yok olmaktadır. Kentlerde çıkan yangınların yarısından fazlası sigara nedeniyle çıkmaktadır. Türkiye'de sigara içen 20 milyon civarında kişi sigara satın almak için yılda 25-30 milyar TL ödemektedir (Durmuş vd. 2016b: 2).

Ç. 1. 1. Sigara Dumanındaki Maddeler

Sigara dumanı hem parçacık hem de gaz olmak üzere iki fazdan oluşur. Gaz fazında 500 uçucu madde yer alır ve dumanın %95'lik kısmını gaz fazı oluşturur. Dumanın %5'ini oluşturan parçacık fazda ise 3500 farklı bileşen bulunmaktadır. Sigara ve sigara dumanı, katran, karbonmonoksit ve nikotini ek olarak amonyak, arsenik, hidrojen siyanür, formaldehit ve metan gibi son derece zehirli olan 4 binden fazla kimyasal madde içerir (Durmuş vd. 2016b: 3).

Ç. 1. 2. Nikotin Nedir, Ne Yapar?

Sigaranın içinde başta nikotin olmak üzere birçok zehirli ve zararlı madde vardır. Nikotin tütünün içinde yer alan aktif maddelerden biridir ve zehirlidir. Nikotin bedende hızlı dağılır. Bağımlılık yapma potansiyeli çok güçlüdür. Nikotini vücuduna alan bir kişi bir süre sonra nikotine alışkanlık kazanır. Sonrasında kişi nikotin almadan rahat edemez. Sigara içmediğinde huzursuz olur ve sigarayı hayatından çıkaramaz. Bu kişi artık sigaranın bağımlısı olmuştur. İnsanlar sigaraya genellikle genç yaşlarda başlar. Hayatında yaktığı ilk sigarasını tamamen bitiren gençlerin %85'i maalesef sigara bağımlısı olur. Sigara gibi bağımlılık yapıcı maddeleri bir kere bile kullanmak bağımlı olmak için yeterli olabilir. Ayrıca bir kere bile

sigara kullanmak bağımlılık yapan başka maddeleri kullanma riskini artırır. Bağımlıların yaşadığı tam bir esarettir. Onlar sigara gibi küçük bir nesnenin güdümüne girmiş olurlar. Özgürlükleri kısıtlanmış olur. Sigara kullanmadıklarında da huysuz olurlar. Arkadaşlarından zamanla sigara dilenir hâle gelirler. Bazıları sigara parasını elde etmek için olmadık yollara başvurur. Bağımlı olan genç parasının önemli bir kısmını dumana yatırmış olur. Bağımlı kişi kendine zarar verdiği gibi çevresine de zarar verir (Durmuş vd. 2016b: 4).

Dünya üzerinde en yaygın görülen bağımlılık türü sigaradır. Gün geçtikçe yayılan sigara bağımlılığı, sadece içen insana değil, dumanı ile yanında bulunan insanlara ve doğaya da zarar vermektedir.

Ğ. 1. 3. Sigaranın Etkileri

Sigaranın içer içmez ortaya çıkan etkileri olduğu gibi uzun süreli etkileri de vardır. İçer içmez ortaya çıkan etkileri; kalp atışının hızlanması; kan basıncının artması; midenin asit üretmesi; böbreklerin, idrarı olması gerekenden az üretmesi; beynin ve sinir sisteminin hızlı çalışması ve sonra yavaşlaması; iştahsızlık; koku ve tat alma duyularının zayıflaması; akciğerlerdeki küçük saç benzeri liflerin ve hava yollarının uygun çalışmaması; el ve ayak parmaklarına kan akışının zayıflaması; beyindeki kan akışının yavaşlaması; diş çürümeleri; midenin bozulması; gözlerin sulanması; baş dönmesi şeklinde sıralanabilir. Uzun süre kullanımda ortaya çıkan etkileri ise: Sık sık nefessiz kalmak ve öksürmek; dişlerde sarı ya da siyah lekelerin oluşması; daha karışık ve kuru bir ciltle olduğundan yaşlı görünmek; kadınlarda ve erkeklerde kısırlık riski; kemiklerde kırılma riskinin artması; saçlarda dökülme; tırnaklarda sararma şeklinde sıralanabilir.

Sigarada bulunan katran, akciğer kanserine, solunum yolları hastalıklarına ve ampizeme (solunum yetmezliğine yol açan yaygın bir kronik akciğer rahatsızlığı) neden olmaktadır. Filtre kullanılarak katran oranı azaltılır. Ancak filtre kullanımının bile kanser olmaya yetecek kadar katran alınımına yol açtığı bilinmektedir. Sigarada bulunan karbonmonoksit akciğer sorunlarına, kalp ve damar hastalıklarına yol açmaktadır. Karbonmonoksit aynı zamanda egzoz dumanında da bulunur.

Sigara firmalarının özellikle ergenlik çağındakileri hedef aldığı bilinmektedir. Sigara, satışı yasak olan bağımlılık yapıcı maddelere geçiş maddesidir. Yapılan bir araştırmada da madde kullananların %86'sı satışı yasak olan maddelere geçmeden önce kullandıkları ilk maddenin, sigara olduğunu belirtmişlerdir (Durmuş vd. 2016b: 5-6).

Ė. 1. 4. Pasif İçicilik

Tütün kullanımı ile ilgili önemli bir konuda pasif içiciliktir. Pasif içicilik, sigara kullanmayan biri sigara içen birinin sigara dumanını soluduğunda olur. Pasif içiciliğē maruz kalmanın etkileri; sigara içilen ortamda ne kadar zaman geçirildiğēine, odada ne kadar temiz hava olduğuna ve ne kadar sigara içildiğēine bağlıdır. Evde ya da işyerinde sigara dumanına maruz kalan kişilerde maruz kalmayanlara göre %25-30 oranında kalp hastalığı, %20-30 oranında akciğer kanseri riski artmaktadır. Her 150000-300000 kişi arasında ve 18 aydan daha küçük çocuklarda bu nedenle solunum yolu enfeksiyonları ile karşılaşmaktadır. Kendileri sigara içmeseler bile sigara içenlerin tütün dumanına maruz kalan milyonlarca insan, sigaranın neden olduğū hastalıklar yüzünden hayatlarını kaybetmektedirler (Durmuş vd. 2016b: 11).

Ė. 1. 5. Nargile Kullanımı ve Zararları

Günümüzde, sigaranın insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri çok iyi bilinmektedir. Nargile ise temelde tütün kullanımına dayansa da sigaradan farklı fiziksel özelliklere sahiptir. Günümüzde fermente edilmiş meyvelerden elde edilen ve özellikle son yıllarda ergenlik çağındaki gençler ile genç yetişkinler tarafından nargile kullanımında görülen artış, tütün kontrolü açısından dünyada yeni bir mücadele alanının ortaya çıktığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda nargile dumanının yüksek yoğunlukta; karbondioksit, nikotin, katran, ağır metaller, uçucu aldehytler içerdiği tespit edilmiştir (Durmuş vd. 2016b: 10).

Ė. 2. Alkol Bağımlılığı

Ė. 2. 1. Alkol Nedir?

Alkol renksiz, kokulu ve acı bir sıvıdır. Çok yanıcı bir maddedir ve kuvvetli ısı verir. Bu nedenle bazı füze motorlarında yakıt olarak kullanılır. Pek çok çeşidi olan alkolün etanol denilen türü içki olarak tüketilmektedir. Ancak dilimizde genel olarak sarhoşluk yapıcı ve alkol içeren bütün içeceklere alkol denilmektedir. İçki olarak tüketilen alkol birçok hastalığa neden olur. Bunun yanında alkol iradeyi zayıflatır, kişi kontrol kaybı yaşar ve uyuşturucu maddelere açık hâle gelir. Alkol bağımlılık yapar. Çok miktarda ve sıklıkla alkol tüketen, bedensel, ruhsal ve toplumsal sağlığı bozulmasına rağmen alkol almak isteyen, tedavi edilmesi gereken kişiye alkolik denir. 13 yaşında alkol kullanımına başlayan gençlerde alkolik olma riski %43 oranındadır (Durmuş vd. 2017: 2).

Ç. 2. 2. Alkol Bağımlılığı Nedir?

Alkol bağımlılığını oluşturan 4 belirti şu şekilde sıralanabilir:

1. İçme İsteği: İçmeye karşı duyulan güçlü istek, arzu.
2. Kontrol Kaybı: Kişinin alkol alırken kendini sınırlayamaması.
3. Fiziksel Bağımlılık: Uzun süre kullanımdan sonra bırakmak isteyen kişide mide bulantısı, terleme gibi etkiler görülmesi.
4. Tolerans: İlk kullanımlarda oluşan etki ve süresi, ilerleyen kullanımlarda gözlenmediği için giderek daha fazla miktarda alkol içme ihtiyacı.

Dünyada yaklaşık 2 milyar kişi alkollü içki tüketmektedir. Bunların yaklaşık 76 milyon kadarında alkol bağımlılığı olduğu tahmin edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre dünyadaki tüm ölümlerin %6'sı alkol kullanımı nedeniyle oluştuğu görülmektedir. Ülkemizde 17 milyon civarında alkol kullanan kişi bulunmaktadır. Alkolü ilk kez kullanma yaşı ülkemizde maalesef 11'e kadar inmiştir. Alkol kullanımına başlama yaşı düştükçe ileriki yaşlarda bağımlı olma riski artmaktadır.

Alkollü bir içki içildiğinde alkol, ağız ve yemek borusundan az miktarlarda emilerek mideye geçer. Alkol molekülleri çok küçük olduğu için mide yüzeyinden hemen hücrelere geçiş yapabilir alkolün kana karışma süresi midenin boş ya da dolu olmasına göre değişkenlik gösterir.

Alkolün kısa dönemde, geveleyerek konuşma, uyku hâli, kusma, ishal, mide rahatsızlığı, baş ağrısı, solunum güçlüğü, görme işitme ve muhakeme bozukluğu, koordinasyon kaybı olanları hatırlamama; Uzun dönemde ise ölümle sonuçlanan birçok kaza, iştah kaybı, iktidarsızlık, yemek borusu, gırtlak, mide ve pankreas kanserleri gibi etkileri vardır (Durmuş vd. 2017: 2-7).

Ç. 2. 3. Kimler Risk Grubundadır?

Aşağıdaki maddelerin biri veya birkaçına sahip çocukların alkol kullanma ihtimali %100'dür denilemez. Ancak ebeveynlerin çocuklarına dikkat etmeleri, onları gözlem altında bulundurmaları gerekmektedir.

1. 15 yaşından önce alkolü denemiş olan çocuklar.
2. Çok içki içen ya da alkol bağımlısı ebeveyni olan çocuklar.
3. Yakın arkadaşları alkol kullanan çocuklar.
4. Erken yaşlardan itibaren saldırgan, asosyal ya da kontrol edilmesi güç olan çocuklar.
5. Çocuk istismarı veya diğer büyük travmaları yaşayan çocuklar.

6. Hâlihazırda davranış problemleri olan veya akademik başarısızlık yaşayan çocuklar.

7. Onları desteklemeyen, açık iletişim kurmayan, davranışlarını izlemeyen ebeveyni olan çocuklar.

8. Ebeveynlerinden düşmanlık gören, ebeveyni tarafından reddedilen, sert ya da tutarsız disiplin gören çocuklar.

9. Benlik saygısı düşük olan çocuklar.

Alkol kullanan kişilerdeki değişimler şu şekilde sıralanabilir;

1. Düşük enerji

2. Kanlı gözler

3. Uykusuzluk ya da aşırı uyuma ve yorgunluk

4. Sık sık ortaya çıkan baş ağrısı, kusma ve özellikle sabahları seslere karşı aşırı duyarlılık

5. Açıklanmayan yaralanmalar

6. Duygu durum değişiklikleri

7. Ani patlamalar

8. Sinirlilik

9. Hafıza kayıpları

10. Okul problemleri

11. Aile içi kurallara isyankâr olma

12. Görünümüne özen göstermeme

13. Nerede olduğu ve ne yaptığı ile ilgili yalan söyleme

14. Evden ya da okuldan kaçma (Durmuş vd. 2017: 15).

Ğ. 3. Madde Bağımlılığı

Madde bağımlılığı; vücudun bir ya da birden çok işlevini olumsuz yönde etkileyen maddelerin kullanılması, bu maddelerden zarar görülmesine rağmen bu maddelerin kullanımının bırakılmamasıdır. Madde bağımlısı, her durum ve koşulda maddeyi almak için engellenemeyen bir arzu ve istek duyar. Madde kullanımına ara verdiğinde yoksunluk belirtileri yaşar. Zamanla madde kullanımını ve dozunu artırır. Zamanın büyük bir dilimini madde arayarak geçirir. Madde bağımlılığından korunmanın en iyi yolu ona hiç başlamamaktır (Durmuş vd. 2016a: 2).

Ç. 3. 1. Madde Bağımlılığının İnsan Bedeni Üzerindeki Etkileri

1. Beyinde yeni bir düzen
2. Kontrol kaybı
3. Korku ve öfke
4. Hafıza kayıpları
5. Döküntü ve sivilceler
6. Kırıksıklıklar
7. Cilt yaşlanması
8. Diş çürümeleri
9. Kalp krizi
10. Kalp atış grafiğinde düz çizgi
11. Ölümcül yavaşlama (Durmuş vd. 2016a: 8-10)

Madde bağımlılığı bir anda gelişen ya da madde kullanır kullanmaz oluşan bir durum değildir. Zaman içerisinde gelişip gerçekleşen bir süreçtir. Kişinin bu sürecin hangi basamağında olduğunu bilmek, uygulanacak tedavi yöntemi açısından büyük önem taşır. Sırasıyla;

1. Sosyal çevre ve akran baskısı
2. Merak ve ilk deneme
3. Alışma ve bağımlı olmaya doğru ilerleme

4. Bağımlılığa teslim olma aşamalarından sonra bağımlı olan kişinin vermesi gereken bir karar vardır. Eğer tedavi olmak isterse tedavi sürecine başlar. Bağımlı olan kişinin tedavi süreci için istekli olması gerekmektedir. Uzun süren tedavi sürecinin ardından bağımlı olan kişi temiz, yeni bir hayata başlar. Ancak bağımlı olan birey maddeyi bir kere bıraktığını ve bir daha bırakabileceğini düşünerek, hayatındaki bazı problemleri yeniden madde kullanarak aşmaya çalışabilir. Bu tehlike her zaman vardır (Durmuş vd. 2016a: 12).

Özellikle bağımlı olan kişi, bağımlısı olduğu maddeyi asla bırakamayacağını, bu hastalığı tedavi etmenin bir yolu olmadığını düşünür. Bu kanı yanlıştır. Özellikle tedavi ilkelerini yerine getiren kişilerde uyuşturucu maddeyi bırakma da "temiz kalma davranışı" çok yüksektir. Bunun yanı sıra temiz kalma davranışını gösteren kişileri bekleyen en büyük risk, tekrar madde kullanımına başlamaktır. Kişi bu maddeleri bıraktıktan sonra, bir daha hiçbir zaman kullanmamalıdır. Bir kez kullanması, onun eski günlerine dönmesi ne ve yıkıcı sonuçlar yaşamasına neden olabilir. Tedavinin başarılı olmasında iki önemli etken vardır. Bunlardan biri kişinin tedavi olmayı istemesi, diğeri ise kişinin maddeyi bırakmaya kendini hazır hissetmesidir (Durmuş vd. 2016a: 28).

Aşağıdaki değişiklikleri yaşayan çocuklarda madde kullanma ihtimali bulunmaktadır:

1. Gözlerinde kızarıklık ve göz bebeklerinde büyüme
2. Ani kilo kaybı
3. Kusma ve iştahsızlık
4. Uyku bozuklukları
5. Sık sık burun kanaması
6. Kasılma nöbetleri
7. Fiziksel görünümündeki değişiklikler
8. Kişisel bakımındaki ihmaller
9. Hareketlerindeki önemli koordinasyon bozuklukları
10. Vücudunda veya ellerinde istemsiz titreme
11. Tutarsız veya geveleyerek konuşma
12. Bitkinlik, dalgınlık
13. Sinirli ve saldırgan olma
14. Okula ve derslere ilgisinin azalması
15. Harçlığının yetmemesi veya para kaybetmesi
16. Daha fazla özgürlük talep etmeye başlaması, kapıları çarpması, göz kontağı kurmamaya çalışarak konuşma gibi agresif davranışların baş göstermesi
17. Arkadaş grubunda veya her zaman takıldığı mekânlarda değişiklik
18. Kişiliğindeki ani değişiklikler
19. Duygu durumundaki ani değişimler
20. Genel motivasyon eksikliği gibi (Durmuş vd. 2016a: 38-40).

Ė. 4. Teknoloji Bağımlılığı

Bağımlılık, kişinin kullandığı bir nesne veya yaptığı bir eylem üzerinde kontrolünü kaybetmesi ve onsu bir yaşam sürememeye başlamasıdır. Yani kullanım ve davranışta irade kalkar ve kişi istese de istemese de bağımlı kullanımı veya davranışı sürdürür. Bunun yanında bu kullanım ve davranış hayatın ciddi bir bölümünü kaplar, kişi yapmak zorunda olduğu işler ve ilişkiler dışında bütün vaktini ve fiziksel enerjisini bağımlı olduğu maddeye veya eyleme harcar. Bağımlılıklar kimyasal ve eylemsel olarak iki gruba ayrılır. Teknoloji bağımlılığı eylemsel bağımlılıklar arasındadır (Durmuş vd. 2016c: 2).

Teknoloji başında harcanan vaktin giderek artması, teknolojiden uzak kalınca huzursuzluk, uykusuzluk, öfke gibi yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması, ruhsal, sosyal, adli

ya da bedensel bir sorun oluşturmasına rağmen teknoloji kullanımına devam edilmesi, teknoloji başında geçirilen vakitle ilgili kontrolün kaybedilmesi gibi davranışlar teknoloji bağımlılığının başladığının ya da başlamak üzere olduğunun göstergesidir.

Teknoloji kullanımı, denetimsiz sınırsız ve amaçsız hâle geldiğinde; gündelik yaşamın sorumluluklarını aksatacak şekilde olduğunda; uzun süreli ve uygun olmayan içerikler ile ilgilenildiğinde; her açıdan insanı olumsuz etkileyecek biçimde kullanıldığında kişiye zarar vermeye başlar. Bu zarar verme durumu fiziksel, psikolojik, zihinsel ve manevi gelişimi olumsuz yönde etkiler (Durmuş vd. 2016c: 3-9).

Teknoloji bağımlılığı denildiğinde düşünüldüğü gibi sadece internet bağımlılığı akla gelmemelidir. Sosyal medya, televizyon, telefon, bilgisayar oyunları, oyun konsolları gibi tüm teknolojik aletlere olan kontrolsüz bağımlılık, teknoloji bağımlılığın içine girer.

Spordan uzak duran ve hareketsiz yaşamı tercih edenler; olumsuz ve bağımlı arkadaş çevresi bulunanlar; arkadaş edinme, iletişim kurma ve iletişimi devam ettirme becerileri az olanlar; aile içi çatışmalar yaşayan, sağlıklı iletişimi olmayan aile yeleri; hayatlarında kaliteli vakit geçirebileceği aktiviteler bulunmayanlar; sosyal ilişkilerinde kendini ifade etmekte güçlük yaşayanlar; aileleri teknolojiyi olumsuz ve bilinçsiz kullanan bireyler teknoloji bağımlısı olma yolunda risk altındadır (Durmuş vd. 2016c: 10-15).

Özellikle ocuklar, yaşları gz önünde bulundurulduğunda olabildiğince teknolojiden uzak kalmalıdır. 0-3 yaş arası çocuklar olabildiğince ekrandan uzak tutulmalıdır. 3-6 yaş arası çocuklar günlük en fazla 30 dakika teknolojik aletlerle vakit geçirebilirler. 6-9 yaş arası çocuklar 50 dakikadan fazla teknoloji ile i içe olmamalıdır. 9-12 yaş arası çocuklar için ise bu süre en fazla 70 dakikadır. 12 yaş üzeri bireyler günlük toplamda 120 dakikayı geirmemelidirler (Durmuş vd. 2016c: 22).

Güçlü ve pozitif aile bağları; ebeveynlerin çocuklarının arkadaşlarından ve neler yaptıklarından haberdar olması; aile içi kuralların açık olması ve herkesin bunlara uyması; ebeveynlerin, çocukları sorumluluk almaya teşvik etmesi; çocukların spor ve sanat faaliyetlerine yönlendirilmesi; bağımlılık yapan maddelerin kullanımı ile ilgili doğru bilgilendirmelerin yapılması gibi faktörler teknoloji bağımlılığını engelleyebilecek unsurlardan bazılarıdır (Durmuş vd. 2016c: 24).

. 5. Kumar Bağımlılığı

. 5. 1. Kumar Bağımlılığı Nedir?

Ceza Kanunu'muzda, "Kazanç kasti ile oynanan kâr ve zararı baht ve talihe bağılı bulunan oyun" olarak tarif edilen kumar isteyerek riske girme temelinde, kazanan ve kaybeden tarafların olduğu ve her iki tarafta da bir üretim işi olmaksızın servetin yeniden dağılımına verilen addır. Günümüzde hoşça vakit geçirme, eğlence ve dinlenme aracı olarak sunulan, şans ve bahis oyunlarını da içine alan yaygın bir yelpazeye sahiptir. Kumar; kişiye, aileye ve topluma; psikolojik, sosyolojik ve ekonomik çok büyük zararları olan bir bağımlılıktır.

. 5. 2. Kumarın Kişiyeye Verdiği Zararlar

1. Psikolojik sorunlara yol açar.
2. Diğer bağımlılıklara kolayca bulaşma ihtimali kuvvetlenir (alkol, sigara gibi).
3. Kazanma hırsıyla bencil ve menfaatçi bir hâle gelen birey kendine ve çevreye zarar vermekten kaçınmaz.
4. Kumar tutkusu yüzünden ailesine ve çevresine karşı sorumluluklarını yerine getirmez.
5. Fiziki zararlarla neticelenebilecek karmaşık bir ilişkiler ağına dahil olur (Bu tür sektörlerin kimlerin elinde olduğu bilinmemekte ve kişi kazananın olmadığı bir dünyanın içine itilmektedir).
6. Maddi kayıp ile birlikte kişi; kendisine, ailesine ve topluma karşı zararlı hâle gelir.

. 5. 3. Kumarın Aileye Verdiği Zararlar

1. Ailedeki güven ortamı kaybolur.
2. Ailede maddi kayba yol açar ve bu kayıplar yüzünden psikolojik, ailevi ve toplumsal sorunlar ortaya çıkar (boşanma, aile içi şiddet gibi).
3. Kumarın finansmanı için girişilen ilişkiler aile düzenine ve bireylerine yansır.

. 5. 4. Kumarın Toplumaya Verdiği Zararlar

1. Haksız kazanç meşru hâle gelir; kolay kazanç yeni nesillerin ideali hâline gelir.
2. İlegal yapı ve organizasyonlar bu yollarla güç ve servet kazanır.
3. Çalışma, alın teri, hak ve hukuk gibi toplumun temeli olan anlayışlar itibardan düşer.

4. Toplumsal ahlak yara alır.
5. Menfaat ve kazanma hırsı bütün toplumsal ilişkilere yansır.
6. Toplumdaki huzur ve güven zedelenir.

Ğ. 5. 5. Kumar Bağımlılığına Karşı Neler Yapılabilir?

1. Para idaresine sınırlar koyarak veya aile içerisinde finansal sorumluluğu üzerinize alarak hem kişinin kumar oynamasına hem de yeniden başlamasına karşı önlem almış olursunuz.

2. Kumar oynayan kişinin yalvarma, tehdit ya da suçlama yoluyla para istemesine karşı hazırlıklı olmalı ve stratejiler geliştirmelisiniz.

3. Hem kendiniz hem de kumar oynayan kişinin terapi desteği alması sorunla daha kolay baş etmenize yardımcı olacaktır.

Toplumları derinden sarsan ve toplumun temeli olan aileyi yıkan bu kötü alışkanlığın etkisi kişiyle sınırlı olmadığından bu patolojik bağımlılığı bir halk sağlığı sorunu olarak ele almak gerekir. Bu rahatsızlığın tedavisi mümkündür. Patolojik kumar bağımlılığının tedavisinde sıklıkla madde bağımlılığı tedavisi modeli uygulandığından bu kişiler madde bağımlılığı tedavi bölümlerine yönlendirilmelidir.

Kişiye göre düzenlenen tedavi programıyla başarıya ulaşmak mümkündür. Bunun için ilk olarak kumar bağımlılığının (kumar oynayan kimse tarafından) patolojik bir rahatsızlık olduğunun kabul edilmesi zorunludur (<https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/kumar-bagimliliği>).

H. Bağımlılık Maddelerinin Kanunlardaki Yeri

TÜRK CEZA KANUNU

(1) Kanun Numarası: 5237

(2) Kabul Tarihi: 26/9/2004

(3) Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 12/10/2004 Sayı:25611

Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti

Madde 188- (1) Uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak imal, ithal veya ihraç eden kişi, yirmi yıldan otuz yıla kadar hapis ve ikibin günden yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(2) Uyuşturucu veya uyarıcı madde ihracı fiilinin diğer ülke açısından ithal olarak nitelendirilmesi dolayısıyla bu ülkede yapılan yargılama sonucunda hükmolunan cezanın infaz edilen kısmı, Türkiye'de uyuşturucu veya uyarıcı madde ihracı dolayısıyla yapılacak yargılama sonucunda hükmolunan cezadan mahsup edilir.

(3) Uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri ruhsatsız veya ruhsata aykırı olarak ülke içinde satan, satışa arz eden, başkalarına veren, sevk eden, nakleden, depolayan, satın alan, kabul eden, bulunduran kişi, on yıldan az olmamak üzere hapis ve bin günden yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.(1)(2) (Ek cümle: 18/6/2014 – 6545/66 md.) Ancak, uyuşturucu veya uyarıcı madde verilen veya satılan kişinin çocuk olması hâlinde, veren veya satan kişiye verilecek hapis cezası on beş yıldan az olamaz.

(4) (Değişik: 27/3/2015-6638/11 md.) a) Yukarıdaki fıkralarda belirtilen uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin eroin, kokain, morfin, sentetik kannabinoid ve türevleri veya bazmorfin olması, b) Üçüncü fıkradaki fiillerin; okul, yurt, hastane, kışla veya ibadethane gibi tedavi, eğitim, askerî ve sosyal amaçla toplu bulunulan bina ve tesisler ile bunların varsa çevre duvarı, tel örgü veya benzeri engel veya işaretlerle belirlenen sınırlarına iki yüz metreden yakın mesafe içindeki umumi veya umuma açık yerlerde işlenmesi, hâlinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(5) (Değişik: 18/6/2014 – 6545/66 md.) Yukarıdaki fıkralarda gösterilen suçların, üç veya daha fazla kişi tarafından birlikte işlenmesi hâlinde verilecek ceza yarı oranında, suç işlemek için teşkil edilmiş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, verilecek ceza bir kat artırılır.

(6) Üretimi resmî makamların iznine veya satışı yetkili tabip tarafından düzenlenen reçeteye bağlı olan ve uyuşturucu veya uyarıcı madde etkisi doğuran her türlü madde açısından da yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanır. (Ek cümle: 29/6/2005 – 5377/22 md.) Ancak, verilecek ceza yarısına kadar indirilebilir.

(7) Uyuşturucu veya uyarıcı etki doğurmamakla birlikte, uyuşturucu veya uyarıcı madde üretiminde kullanılan ve ithal veya imali resmi makamların iznine bağlı olan maddeyi ülkeye ithal eden, imal eden, satan, satın alan, sevk eden, nakleden, depolayan veya ihraç eden kişi, sekiz yıldan az olmamak üzere hapis ve bin günden yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(8) Bu maddede tanımlanan suçların tabip, diş tabibi, eczacı, kimyager, veteriner, sağlık memuru, laborant, ebe, hemşire, diş teknisyeni, hastabakıcı, sağlık hizmeti veren, kimyacılıkla veya ecza ticareti ile işigal eden kişi tarafından işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

Tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbiri uygulanması

Madde 189- (1) Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti suçlarının bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma

Madde 190- (1) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırmak için;

- a) Özel yer, donanım veya malzeme sağlayan,
- b) Kullanıcıların yakalanmalarını zorlaştıracak önlemler alan,
- c) Kullanma yöntemleri konusunda başkalarına bilgi veren kişi, beş yıldan on yıla kadar hapis ve bin günden on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

Bu maddede tanımlanan suçların tabip, diş tabibi, eczacı, kimyager, veteriner, sağlık memuru, laborant, ebe, hemşire, diş teknisyeni, hastabakıcı, sağlık hizmeti veren, kimyacılıkla veya ecza ticareti ile işigal eden kişi tarafından işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurma ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak.

Madde 191- (Değişik: 18/6/2014 – 6545/68 md.)

(1) Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alan, kabul eden veya bulunduran ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanan kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Bu suçtan dolayı başlatılan soruşturmada şüpheli hakkında 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 171'inci maddesindeki şartlar aranmaksızın, beş yıl süreyle kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verilir. Cumhuriyet savcısı, bu durumda şüpheliyi, erteleme süresi zarfında kendisine yüklenen yükümlülüklerine uygun

davranmadığı veya yasakları ihlal ettiği takdirde kendisi bakımından ortaya çıkabilecek sonuçlar konusunda uyarır.

(3) Erteleme süresi zarfında şüpheli hakkında asgari bir yıl süreyle denetimli serbestlik tedbiri uygulanır. Bu süre Cumhuriyet savcısının kararı ile üçer aylık sürelerle en fazla bir yıl daha uzatılabilir. Hakkında denetimli serbestlik tedbiri verilen kişi, gerek görülmesi hâlinde denetimli serbestlik süresi içinde tedaviye tabi tutulabilir.

(4) Kişinin, erteleme süresi zarfında;

a) Kendisine yüklenen yükümlülükler veya uygulanan tedavinin gereklerine uygun davranmamakta ısrar etmesi,

b) Tekrar kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alması, kabul etmesi veya buldurması,

c) Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanması, hâlinde, hakkında kamu davası açılır.

(5) Erteleme süresi zarfında kişinin kullanmak için tekrar uyuşturucu veya uyarıcı madde satın alması, kabul etmesi veya buldurması ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanması, dördüncü fıkra uyarınca ihlal nedeni sayılır ve ayrı bir soruşturma ve kovuşturma konusu yapılmaz.

(6) Dördüncü fıkra göre kamu davasının açılmasından sonra, birinci fıkra tanımlanan suçun tekrar işlendiği iddiasıyla açılan soruşturmalarda ikinci fıkra uyarınca kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verilemez.

(7) Şüpheli erteleme süresi zarfında dördüncü fıkra belirtilen yükümlülükler aykırı davranmadığı ve yasakları ihlal etmediği takdirde, hakkında kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilir.

(8) Bu Kanunun; a) 188'inci maddesinde tanımlanan uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, b) 190'inci maddesinde tanımlanan uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, suçundan dolayı yapılan kovuşturma evresinde, suçun münhasıran bu madde kapsamına girdiğinin anlaşılması hâlinde, sanık hakkında bu madde hükümleri çerçevesinde hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilir.

(9) Bu maddede aksine düzenleme bulunmayan hâllerde, Ceza Muhakemesi Kanununun kamu davasının açılmasının ertelenmesine ilişkin 171'inci maddesi veya hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına ilişkin 231'inci maddesi hükümleri uygulanır.

(10) (Ek: 27/3/2015-6638/12 md.) Birinci fıkradaki fiillerin; okul, yurt, hastane, kışla veya ibadethane gibi tedavi, eğitim, askerî ve sosyal amaçla toplu bulunulan bina ve tesisler ile bunların varsa çevre duvarı, tel örgü veya benzeri engel veya işaretlerle belirlenen sınırlarına iki yüz metreden yakın mesafe içindeki umumi veya umuma açık yerlerde işlenmesi hâlinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.

Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama

Madde 228 - (1) Kumar oynanması için yer ve imkân sağlayan kişi, (DEĞİŞİK İBARE RGT: 02.12.2016 RG NO: 29906 KANUN NO: 6763/19) bir yıldan üç yıla kadar hapis ve iki yüz günden aşağı olmamak üzere ve adli para cezası ile cezalandırılır. (ASLİYE CEZA MAHK.)

(2) Çocukların kumar oynaması için yer ve imkân sağlanması hâlinde, verilecek ceza bir katı oranında artırılır.

(EKLENMİŞ FIKRA RGT: 25.08.2017 RG NO: 30165 KHK NO: 694/139; EKLENMİŞ FIKRA RGT: 08.03.2018 RG NO: 30354 MÜKERRER KANUN NO: 7078/134)

(3) Suçun bilişim sistemlerinin kullanılması suretiyle işlenmesi hâlinde üç yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden onbin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.

(EKLENMİŞ FIKRA RGT: 25.08.2017 RG NO: 30165 KHK NO: 694/139; EKLENMİŞ FIKRA RGT: 08.03.2018 RG NO: 30354 MÜKERRER KANUN NO: 7078/134)

(4) Suçun bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(5) Bu suçtan dolayı, tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

(6) Ceza Kanununun uygulanmasında kumar, kazanç amacıyla icra edilen ve kâr ve zararın talihe bağlı olduğu oyunlardır

Sağlık için tehlikeli madde temini (YÜR. TAR.: 01.06.2005)

Madde 194 - (1) Sağlık için tehlike oluşturabilecek maddeleri çocuklara, akıl hastalarına veya uçucu madde kullananlara veren veya tüketimine sunan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (ASLİYE CEZA MAHK.)

Geçici nedenlerle alkol veya uyuşturucu madde etkisinde olma

Madde 34- (1) Geçici bir nedenle ya da irade dışı alınan alkol veya uyuşturucu madde etkisiyle, işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiye ceza verilmez.

(2) İradî olarak alınan alkol veya uyuşturucu madde etkisinde suç işleyen kişi hakkında birinci fıkra hükmü uygulanmaz.

Kabahatler Kanunu

Sarhoşluk Madde 35 - (1) Sarhoş olarak başkalarının huzur ve sükununu bozacak şekilde davranışlarda bulunan kişiye, kolluk görevlileri tarafından elli Türk Lirası idari para cezası verilir. Kişi, ayrıca sarhoşluğun etkisi geçinceye kadar kontrol altında tutulur.

Kumar Madde 34 - (1) Kumar oynayan kişiye, yüz Türk Lirası idari para cezası verilir. Ayrıca, kumardan elde edilen gelire elkonularak mülkiyetin kamuya geçirilmesine karar verilir. (2) Bu kabahat dolayısıyla idari para cezasına ve elkoymaya kolluk görevlileri, mülkiyetin kamuya geçirilmesine mülki amir karar verir.

Tütün mamullerinin tüketilmesi Madde 39 -

(1) Kamu hizmet binalarının kapalı alanlarında tütün mamulü tüketen kişiye, ilgili idari birim amirinin yetkili kıldığı kamu görevlileri tarafından elli Türk Lirası idari para cezası verilir. Bu fıkra hükmü, tütün mamulü tüketilmesine tahsis edilen alanlarda uygulanmaz.

(2) Toplu taşıma araçlarında tütün mamulü tüketen kişiye, elli Türk Lirası idari para cezası verilir. Kabahatin özel hukuk kişileri tarafından işletilen toplu taşıma araçlarında işlenmesi hâlinde bu ceza ilk başvuru kolluk birim yetkilileri tarafından verilir. Kamuya ait toplu taşıma araçlarında işlenmesi hâlinde idari para cezası verme yetkisi bakımından birinci fıkra hükmü uygulanır.

(3) Özel hukuk kişilerine ait olan ve herkesin girebileceği binaların kapalı alanlarında, tütün mamullerinin tüketilemeyeceğini belirtir açık bir işarete yer verilmesine rağmen, bu yasağa aykırı hareket eden kişiye, elli Türk Lirası idari para cezası verilir. Bu ceza, şikâyet üzerine en yakın kolluk birimi yetkililerince verilir.

Uluslararası sözleşmeler

Türkiye'nin katılıp imzaladığı uluslararası sözleşmeler şunlardır:

1961 TEK Sözleşmesi (The United Nations Single Convention on Narcotic Drugs 1961);

1971 tarihli psikotrop maddelere ilişkin sözleşme (The United Nations Convention on Psychotropic Substances 1988)

1988 tarihli uyuşturucu ve psikotrop maddelerin kaçakçılığına karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (The United Nations Convention on Psychotropic Substances 1988)

Anayasa

A. Genliğin korunması

Madde 58 - Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

Tütün mamullerinin zararlarının nlenmesine dair kanunda değişiklik yapılması hakkında kanun

Kanun No. 5727

Kabul Tarihi: 3/1/2008

Madde 1- 7/11/1996 tarihli ve 4207 sayılı Tütün Mamullerinin Zararlarının nlenmesine Dair Kanunun adı "Tütün rnlerinin Zararlarının nlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun" şeklinde değiştirilmiştir.

Madde 2- 4207 sayılı Kanunun 1'inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Madde 1- (1) Bu Kanunun amacı; kişileri ve gelecek nesilleri tütün ürünlerinin zararlarından, bunların alışkanlıklarını özendirici reklam, tanıtım ve teşvik kampanyalarından koruyucu tertip ve tedbirleri almak ve herkesin temiz hava soluyabilmesinin sağlanması yönünde düzenlemeler yapmaktır."

Madde 3- 4207 sayılı Kanunun 2'nci maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Tütün rnlerinin yasaklanması

Madde 2- (1) Tütün rnleri;

a) Kamu hizmet binalarının kapalı alanlarında,

b) Koridorları dâhil olmak üzere her türlü eğitim, sağlık, üretim, ticaret, sosyal, kültürel, spor, eğlence ve benzeri amaçlı özel hukuk kişilerine ait olan ve birden çok kişinin girebileceği (ikamete mahsus konutlar hariç) binaların kapalı alanlarında,

c) Taksi hizmeti verenler dâhil olmak üzere karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu toplu taşıma araçlarında,

ç) Okul öncesi eğitim kurumlarının, dershaneler, özel eğitim ve öğretim kurumları dâhil olmak üzere ilk ve orta öğrenim kurumlarının, kültür ve sosyal hizmet binalarının kapalı ve açık alanlarında,

d) Özel hukuk kişilerine ait olan lokantalar ile kahvehane, kafeterya, birahane gibi eğlence hizmeti verilen işletmelerde, tüketilemez.

(2) Ancak;

a) Yaşlı bakım evlerinde, ruh ve sinir hastalıkları hastanelerinde, cezaevlerinde,

b) Şehirlerarası veya uluslararası güzergâhlarda yolcu taşıyan denizyolu araçlarının güvertelerinde,

Tütün ürünleri tüketilmesine mahsus alanlar oluşturulabilir. Bu alanlara onsekiz yaşını doldurmamış kişiler giremez.

(3) Otelcilik hizmeti verilen işletmelerde, tütün ürünleri tüketen müşterilerin konaklamasına tahsis edilmiş odalar oluşturulabilir.

(4) Açık havada yapılan her türlü spor, kültür, sanat ve eğlence faaliyetlerinin yapıldığı yerler ile bunların seyir yerlerinde tütün ürünleri kullanılamaz. Ancak bu tesislerde, tütün ürünlerinin tüketilmesine mahsus alanlar oluşturulabilir.

(5) Bu kanunun tütün ürünleri tüketilmesine tahsis edilen kapalı alanlarının koku ve duman geçişini önleyecek şekilde tecrit edilmesi ve havalandırma tertibatı ile donatılması gerekir.

(6) Bu kanunun uygulanmasında "tütün ürünü" ibaresi tüttürme, emme, çiğneme ya da buruna çekerek kullanılmak üzere üretilmiş, hammadde olarak tamamen veya kısmen tütün yaprağından imal edilmiş maddeyi ifade eder."

Madde 4- 4207 sayılı kanunun 3'üncü maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Diğer koruyucu önlemler

Madde 3- (1) Tütün ürünlerinin ve üretici firmaların isim, marka veya alametleri kullanılarak her ne suretle olursa olsun reklam ve tanıtımı yapılamaz. Bu ürünlerin kullanılmasını özendiren veya teşvik eden kampanyalar düzenlenemez. Tütün ürünleri üreten ve pazarlamasını yapan firmalar, her ne surette olursa olsun hiçbir etkinliğe isimlerini, amblemlerini veya ürünlerinin marka ya da işaretlerini kullanarak destek olamazlar.

(2) Tütün ürünleri sektöründe faaliyet gösteren firmaların isimleri, amblemleri veya ürünlerinin marka ya da işaretleri veya bunları çağrıştıracak alametleri kıyafet, takı ve aksesuar olarak taşınamaz.

(3) Tütün ürünleri sektöründe faaliyet gösteren firmalara ait araçlarda bu ürünlere ilişkin markaların tanınmasını sağlayacak bir uygulamaya gidilemez.

(4) Firmalar her ne amaçla olursa olsun üretilen ve pazarlaması yapılan tütün ürünlerini bayilere veya tüketicilere, teşvik, hediye, eşantıyon, promosyon, bedelsiz veya yardım olarak dağıtamazlar.

(5) Her ne amaçla olursa olsun, tütün ürünlerinin isim, logo veya amblemleri kullanılarak bildirim yapılamaz, basın-yayın organlarına ilan verilemez.

(6) Televizyonda yayınlanan programlarda, filmlerde, dizilerde, müzik kliplerinde, reklam ve tanıtım filmlerinde tütün ürünleri kullanılamaz, görüntülerine yer verilemez.

(7) Sağlık, eğitim ve öğretim, kültür ve spor hizmeti verilen yerlerde tütün ürünlerinin satışı yapılamaz.

(8) Tütün ürünleri onsekiz yaşını doldurmamış kişilere satılamaz ve tüketimlerine sunulamaz.

(9) Onsekiz yaşını doldurmamış kişiler, tütün ürünü işletmelerinde, pazarlanmasında ve satışında istihdam edilemez.

(10) Tütün ürünleri, paket açılarak adet şeklinde veya daha küçük paketlere bölünerek satılamaz.

(11) Tütün ürünleri, yetkili satıcı olan yerlerin dışında; otomatik makinelerle, telefon, televizyon ve internet gibi elektronik ortamlarda satılamaz ve satış amacıyla kargo yoluyla taşınamaz.

(12) Tütün ürünleriyle ilgili izmarit, paket, ağızlık, kâğıt ve benzeri atıklar çevreye atılamaz.

(13) Tütün ürünleri, onsekiz yaşını doldurmamış kişilerin doğrudan ulaşacağı ve işletme dışından görülecek şekilde satışa arz edilemez. Tütün ürünleri satış belgesi olmaksızın ve satış belgesinde belirtilen yerin dışında satışa sunulamaz.

(14) Her türlü sakız, şeker, çerez, oyuncak, kıyafet, takı, aksesuar ve benzeri ürünler tütün ürünlerine benzeyecek veya markasını çağrıştıracak şekilde üretilemez, dağıtılamaz ve satılamaz."

Madde 5- 4207 sayılı Kanununun 4'üncü maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Kontrolün sağlanması

Madde 4- (1) Tütün ürünlerinin içilmesinin yasaklandığı yerlerde, yasal düzenleme ve buna uymamanın cezai sonuçlarını belirten uyarılar; salonlarda asgari on santimetrelik puntolarla, toplu taşıma araçlarında üç santimetrelik puntolarla herkes tarafından görülebilir yerlere asılır. Ayrıca, tütün ürünlerinin tüketilmesine tahsis edilen alanlarda tütün ürünleri kullanımının tehlikelerini anlatan sağlık uyarıları herkes tarafından görülebilir yerlere asılır.

(2) Tütün ürünlerinin satışının serbest olduğu yerlere en az beş santimetrelik puntolarla, beyaz zemin üzerine büyük harfler ve siyah yazı rengi ile, "Yasal Uyarı: 18 yaşını doldurmayanlara sigara ve diğer tütün ürünleri satılamaz; satanlar hakkında yasal işlem yapılır." ibaresi yazılarak, rahatlıkla görülebilen ve okunabilen yerlere asılır.

(3) Türkiye'de üretilen veya ithal edilen tütün ürünleri paketlerinin üzerine, en geniş iki yüzünden, bir yüzüne toplam alanın yüzde kırkıdan, diğer yüzüne yüzde otuzundan az olmamak üzere özel çerçeve içinde tütün ürünlerinin zararlarını belirten Türkçe yazılı uyarılar veya mesajlar konulur. Bu uyarı yazılarının aynı şekilde, birden fazla paketi bir arada bulunduran tütün ürünleri kutuları üzerine de yazılması zorunludur. Uyarı mesajları resim, şekil veya grafik biçimlerinde de olabilir. Uyarı mesajlarını taşımayan tütün ürünleri ithal edilemez veya satışa çıkarılamaz.

(4) Tütün ürünlerinin paketlerinde ve etiketlerinde, bu ürünlerin özellikleri, sağlığa etkileri, tehlikeleri veya emisyonları ile ilgili yanlış ve eksik bilgi verilemez, aldatıcı tanımlama, marka, renk, figür veya işaret kullanılamaz.

(5) Bu kanunda sözü edilen yasal uyarı yazıları, resim, şekil veya grafik mesajlarıyla ilgili hususlar yönetmelikle düzenlenir. Bu yönetmelik Sağlık Bakanlığının uygun görüşü alınarak Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından çıkarılır.

(6) Tütün ürünleri sektöründe faaliyet gösteren firmalar, ürün, üretim, pazarlama ve diğer aktiviteleri ile ilgili her türlü bilgiyi istenildiği takdirde onbeş gün içerisinde Sağlık Bakanlığına ve Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumuna vermek zorundadır.

(7) Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika tütün ürünleri ve sağlığa zararlı diğer alışkanlıkların zararları konusunda uyarıcı, eğitici mahiyette yayınlar yapmak

zorundadır. Bu yayınlar, asgari otuz dakikası 17.00-22.00 saatleri arasında olmak üzere 08.00-22.00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar, aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu süreler, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından denetlenir. Bu programlar, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu, bilimsel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanır veya hazırlattırılır. Hazırlanan programlar, Sağlık Bakanlığının olumlu görüşü alındıktan sonra Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından yayınlanması sağlanır.

(8) Tütün ürünleri tüketiminin ve tütün dumanına maruz kalmanın oluşturduğu sağlık riskleri konusunda çocukları ve gençleri bilinçlendirmek üzere ilgili kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinin görüşleri alınarak Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bir müfredat hazırlanır.

(9) Tütün ürünleri alışkanlığının bırakılmasını özendirici programlar ve tütün bağımlılığının ilaç ile tedavisinin ulaşılabilir olması için gerekli çalışmalar Sağlık Bakanlığı tarafından yapılır.

(10) Bu maddenin yedinci, sekizinci ve dokuzuncu fıkralarında yer alan programların finansmanına yönelik olarak her yıl Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konulur.

(11) 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 41'inci maddesinin birinci fıkrasının (7) numaralı bendinde belirtilen ilan ve reklam giderleri gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespitinde gider olarak gösterilemez."

Madde 6- 4207 sayılı Kanunun 5 inci maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Ceza hükümleri

Madde 5- (1) Bu kanunun 2. maddesinin birinci ve dördüncü fıkralarında belirtilen alanlarda tütün ürünleri tüketenler ile 3'üncü maddenin ikinci fıkrasına aykırı hareket edenler, 30/3/2005 tarihli ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 39'uncu maddesi hükümlerine göre; 3'üncü maddenin onikinci fıkrasına aykırı hareket edenler Kabahatler Kanununun 41'inci maddesi hükümlerine göre cezalandırılır.

(2) 2. maddenin (a) bendi hariç birinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında belirtilen yasakların uygulanması ve tedbirlerin alınması ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeyen işletme sorumluları, işletme iznini veren kurum yetkilileri tarafından önce yazılı olarak uyarılır. Bu uyarı yazısı, ilgili işletme sorumlusuna tebliğ edilir. Bu uyarıya rağmen,

verilen sürede yükümlülüklerini yerine getirmeyenler, belediye sınırları içinde belediye encümeni, belediye sınırları dışında mahallî mülki amir tarafından beşyüz Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar idari para cezası ile cezalandırılır.

(3) 3. maddenin birinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve onbirinci fıkralarındaki yasakların her birine aykırı hareket edenler, ellibin Türk Lirasından ikiyüzellibin Türk Lirasına kadar idari para cezası ile cezalandırılır. Bu cezaya karar vermeye Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulu yetkilidir.

(4) 3. maddenin altıncı fıkrasındaki yasağın görsel yayın yoluyla ihlal edilmesi hâlinde; yerel yayın yapan kuruluşlar, bin Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar, bölgesel yayın yapan kuruluşlar, beşbin Türk Lirasından onbin Türk Lirasına kadar, ulusal yayın yapan kuruluşlar, ellibin Türk Lirasından yüzbin Türk Lirasına kadar idari para cezası ile cezalandırılır. Bu cezaya karar vermeye Radyo ve Televizyon Üst Kurulu yetkilidir.

(5) 3'üncü maddenin yedinci fıkrasındaki yasağa aykırı hareket edenler, belediye sınırları içinde belediye encümeni, belediye sınırları dışında genel kolluk tarafından bin Türk Lirası idari para cezası ile cezalandırılır.

(6) 3'üncü maddenin sekizinci fıkrasındaki yasaklara aykırı hareket edenler, 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun "Sağlık için tehlikeli madde temini" başlıklı 194 üncü maddesi hükmüne göre cezalandırılır.

(7) 3'üncü maddenin dokuzuncu fıkrasındaki yasağa aykırı hareket edenler, mahallî mülki amir tarafından her bir kişiyle ilgili olarak bin Türk Lirası idari para cezası ile cezalandırılır.

(8) 3'üncü maddenin onuncu fıkrasındaki yasağa aykırı hareket edenler, belediye zabıtası tarafından ikiyüzelli Türk Lirası idari para cezası ile cezalandırılır. Belediye sınırları dışında bu yetki genel kolluk tarafından kullanılır.

(9) 3'üncü maddenin onüçüncü fıkrasındaki yasaklara aykırı hareket edenler, mahallî mülki amir tarafından bin Türk Lirasından onbin Türk Lirasına kadar idari para cezası ile cezalandırılır. Tütün ürünlerinin satış belgesiz olarak satışının yapıldığı veya satışa hazır tutulduğu yerlerdeki tütün ürünlerine el konulur ve nereden temin edildiğine dair belge ibraz edilememesi hâlinde, mahallî mülkî amir tarafından bunların mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verilir.

(10) 3'üncü maddenin ondördüncü fıkrasındaki ürünleri üretenler, belediye sınırları içinde belediye encümeni, belediye sınırları dışında mahallî mülki amir

tarafından yirmibin Türk Lirasından yüzbin Türk Lirasına kadar idari para cezası ile cezalandırılır.

(11) 4'üncü maddenin birinci ve ikinci fıkralarındaki yükümlülüklerin her birine aykırı hareket edenler, mahallî mülkî amir tarafından bin Türk Lirası idari para cezası ile cezalandırılır.

(12) 4'üncü maddenin üçüncü ve dördüncü fıkralarındaki yükümlülüklerin her birine aykırı hareket eden üretici firmalar, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulu tarafından bu yükümlülüklerle aykırı olarak piyasaya sürülen malların piyasa değeri kadar idari para cezası ile cezalandırılır. Ancak, verilecek idari para cezasının miktarı ikiyüzellibin Türk Lirasından az olamaz.

(13) 4'üncü maddenin altıncı fıkrasındaki yükümlülüğe aykırı hareket eden firmalar Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurulu tarafından ellibin Türk Lirasından yüzbin Türk Lirasına kadar idari para cezası ile cezalandırılır.

(14) 4'üncü maddenin yedinci fıkrasındaki yükümlülüklerle aykırı hareket edilmesi hâlinde; yerel yayın yapan televizyon kuruluşları bin Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar, bölgesel yayın yapan televizyon kuruluşları beşbin Türk Lirasından onbin Türk Lirasına kadar, ulusal yayın yapan televizyon kuruluşları ellibin Türk Lirasından ikiyüzellibin Türk Lirasına kadar idari para cezası ile cezalandırılır. Bu cezalar, radyo yayını yapan kuruluşlar hakkında ondabir oranında uygulanır. Bu cezaya karar vermeye Radyo ve Televizyon Üst Kurulu yetkilidir.

(15) Bu Kanunla kendilerine yüklenen görevleri yerine getirmeyen memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında, ceza hukuku sorumluluğu saklı kalmak kaydıyla, tâbi oldukları mevzuatta yer alan disiplin hükümleri uygulanır."

Madde 7- 4207 sayılı Kanunun 7'nci maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Mülkiyetin kamuya geçirilmesi

Madde 7- (1) Bu Kanunun 3'üncü maddesinin ikinci, dördüncü ve ondördüncü fıkralarındaki yasakların konusunu oluşturan her türlü eşya ile 4'üncü maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkralarının konusunu oluşturan tütün ürünlerinin mülkiyetinin kamuya geçirilmesine mahallî mülkî amir tarafından karar verilir."

Madde 8- 4207 sayılı kanunun 8'inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 9- 4207 sayılı kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

"**Geçici Madde 3-** (1) Bu kanunda öngörülen yönetmelikler, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir ay içinde çıkarılır."

Madde 10- Bu Kanunun; 3 üncü maddesi ile değiştirilen 4207 sayılı Kanunun 2 nci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendi hükmü yayımı tarihinden 18 ay, diğer hükümleri ise yayımı tarihinden 4 ay sonra yürürlüğe girer.

Madde 11- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

I. IV. Murat ve Yasakları

1633 Ağustos'unda Cibali'de bir kalafatçı dükkânında çıkan yangın sonucunda, birçok saray, yeniçerilerin Fatih civarındaki yeni odaları yanıp kül olmuştur. Yeniçeriler yangının söndürülmesi için büyük çaba gösterdiler. Yangın dolayısıyla perişanlık ve kahvehanelerde kötü dedikodular sarayın rahatını bozdu. Eskiden beri bozahane, kahvehane ve meyhaneler, padişah ve devlet büyüklerine karşı dedikodu yuvaları sayılırdı. İstanbul'da bu tarihe doğru 500 meyhane sayılmıştır. II. Osman, meyhanelere baskın yapıp bulduğu yeniçerileri ağır cezalara uğratmış, ayaklanan yeniçerilerin Osman'a karşı suçlamalarına başlıca bu sert tutumu neden olmuştu. Sultan 4. Murat yangınların kahvehane ocağından çıktığı iddiasıyla her tarafta kahvehanelerin kapatılmasını emretti. Devlet fitne fesat yuvası saydığı meyhane, bozahane ve kahvehaneleri eskiden beri kapatma eğilimindedir. Bu yerler askerlerin toplanma ve dedikodu yeri de sayıldığından Sultan Murat kapıkullarını hizaya getirdiği yıldan 1 yıl sonra büyük İstanbul yangını ileri sürerek kahvehanelerin kapanması için ferman çıkardı. İstanbul'da ve ülkenin başka yerlerinde büyük yangından sonra kahvehanelerde heyecan ve dedikodu artmıştı. Fermanlar üzerine kahvehanelerin birçoğu yıkıldı. Fakat tiryakilerin birçoğu için fermanlar askıda kaldı (İnalçık 2014: 217-219).

İ. İslamiyet Sonrası İlk Dönem Eserlerinde Bağımlılıklar

İslam dininin Türkler arasında yayılmaya başlamasından yaklaşık 300 yıl sonra verilen edebi eserler arasında en bilinenleri Dîvânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakâyık ve Divan-ı Hikmet'tir.

Bu eserler üzerinde yapılan incelemede iki kaynakta bağımlılık ile ilgili unsurlara rastlanmıştır.

İ. 1. Kutadgu Bilig ve Bağımlılık Maddeleri

Yusuf Has Hacip tarafından yazılan ve bugün hâlâ İslami Türk edebiyatının ilk eseri olma sıfatını muhafaza eden kitabın adı Kutadgu Bilig'dir. (Kutadgu) Bilig yazarının eserine eski Türk edebî zevkine ait çizgiler işlenmesi, bilhassa dil bakımından millîyetçi bir davranış olarak dikkat çekecek mahiyettedir. Bu eser dinî, ahlaki, hukuki, sosyal, siyasi ve pedagojik problemler üzerine düşünen; yeri geldikçe aynı mevzularda gerekli öğütler verip çekici hikmetler sıralayan didaktik bir kitaptır.

Sadece devlet olma ile ilgili bilgi vermeyip insanlara yanlış olan şeylerden haber vermek için yazılmış olan bu eserde Yusuf Has Hacip kişi için zararlı birkaç şeyi sıralar ve bilen insanın bu zararlı şeylerden kendini koruyacağını söyler. Bu şeylerden üçüncüsü, içkiyi sevip yaşamla ilgiyi kesmektir. Yusuf Has Hacip'e göre içkiyi sevmek insanın yaşamla ilişkisini kestiği için kişiye zararlıdır;

336. Dinle ne der bilgili kişi
Bilgili sözü, Sevgili Can gibi

337. Şu birkaç şey kişiye zarar
Bunu bilen insan kendini kollar

338. Bunlardan biri bu dil yalanı
Bir başkası da sözün kayganı

339. Üçüncüsü içkiyi sevmektir
Yaşamla ilgili kesmektir (Çakan 2016: 46).

Mutluluğu, talihi simgeleyen Aytoldı ile Hakan arasında geçen bir konuşmada Hakan, Aytoldı'ya kendisini nasıl elde tutacağını sorması üzerine Aytoldı Hakan'a birkaç şart sıralar. Bunlardan birisi insanların gevşeyip içki müptelası olmaması ve boşuna malını saçmamasıdır;

708. Gevşeyip içkiye dadanmamalı
Boşuna malını saçmamalı (Çakan 2016: 73).

Yine başka bir beyitte Hakan, Aytoldı'ya kendisini hoşnut etme yollarından birinin öfkeli, eli uzun ve içkici insanlardan uzak durmak olduğunu söyler (Çakan 2016: 83; 850).

Genel olarak bakıldığında eserin tamamında içki, hem sarhoşluk etkisi veren madde hem de şerbet anlamında kullanılmıştır. Eserde kötülünen, istenmeyen, sarhoşluk etkisi veren içkidir. Kutadgu Bilig'de bir bölümde içkicibaşının nasıl olması gerektiği anlatılmıştır (Çakan 2016: 224-229; 2883-2956. beyitler arası). Bu bölümün tamamından anladığımız kadarıyla

ıkkicibaşı denilen kişi aslında sarayın şerbetlerini belirli kaidelere göre hazırlayan görevlidir. Özellikle eserin tamamında ıkkı kelimesi her iki türü karşılar gibi gözükse de bizce eser incelendiğinde iki ana gruba ayrıldığı görülecektir. Bunun en büyük rneği ıkkicibaşının özellikleri anlatıldıktan sonra gdilmiş'in Oğurmiş'a beylere hizmetin özelliklerinden bahsederken ıkkı ıkkemesi konusunda uyarmasıdır:

4061. ıkkı ıkkeme, boşu boşuna dolaşma

Yararsız, yavuz işlerden hemen kaç (Çakan 2016: 306)

İ. 2. Atebetü'l-Hakâyık ve Bağımlılık Maddeleri

12. yüzyılda Edip Ahmet Ykneki tarafından yazılan ve birkaç yazma nüshası bulunan Atebetü'l Hakâyık, üç ayrı bölüme ayrılmış, tek bir manzume olarak bilinmektedir (Banarlı 2004: 242).

Atebetü'l Hakâyık, yazılı Türk edebiyatının ilk döneminden günümüze dek ulaşabilmiş az sayıdaki eserden biridir. Orta Asya kültüründen izler taşıması dolayısıyla edebiyatımız ıkkinde ayrı bir yere sahiptir. Eserde İslami düşünce ve görüşlere göre ahlaklı ve edepli olmanın yolları, ahlak ilkeleri, bilginin yararı gibi konular işlenmiştir (Çakan 2017: v-vi).

Konusu tamamıyla dinî ve ahlaki olan Atebetü'l Hakâyık'ın özellikle bir dörtlüğünde zamandan şikâyet edilmiştir:

Garib erdi İslam garib boldı baz

İbadet riya boldı bid mecaz

Harbat oramı bolup badan

Harb boldı mescid budun b-namaz (Banarlı 2004: 245)

"İslam garip idi yine garip oldu.14 ibadet riya, bid mecaz oldu. Meyhane mahallesi bayındır; mescit harap oldu. Halk beynamazdır şimdi" (Çağbayır, 2013: 29).

Yazar bu dörtlükte meyhane mahallesinin düzenlenmesinden şikyetçidir. Çünkü ona göre asıl düzenlenmesi gereken yerler mescitlerdir.

40 beyit ve 101 dörtlük olmak üzere, 484 mısradan oluşan Atebetü'l Hakâyık'ta bulduğumuz bağımlılık ile ilgili unsurları incelerken mısra sayılarını vereceğiz:

297 Ayur sen keyim ton şarab aş kirek

298 Tilim mal kş kul kara baş kirek

299 Eger yıgdın erse umurluk tavar

300 Burun başka brkni kiyer baş kirek (Çakan 2017: 21)

Günümüz Türkçesiyle;

Sen dersin ki giyim, şarap, aş gerek

Çok mal, çok kul, cariye gerek

Eğer yığınsa ömürlük malı

Hepsinden önce börk giyecek baş gerek (Çakan 2017: 21)

Yukarıdaki dörtlükte bir insanın isteklerinden bahsedilmektedir. Şarap, mal, giyim gibi istekleri bulunan insanları yerme söz konusudur. Tüm bu isteklerden önce, insanın başının yerinde olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Aşağıdaki dörtlükte ise bir hayıflanma söz konusudur. Yazar, şarapçının diğer mesleklerden üstün görülmesine kızmış ve bu adaletsizliğe karşı üzüntüsünü dile getirmiştir:

409 Kim ol borçı erse kişi yigi ol

410 Kirek irse yiglik yorı borçı bol

411 Kim ol yolluk erse anıng yolu yok

412 Kim ol yolsuz irse anga kingrü yol (Çakan 2017: 33)

Günümüz Türkçesiyle;

Kim şarapçıysa yeğlenen kişi o

Yeğlenmek gerekliyse yürü şarapçı ol

Yol kimin hakkıysa onun yolu yok

Kim yolsuzsa onun en geniş yol (Çakan 2017: 33)

J. Türk Şiirinde Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış

J. 1. Klasik Türk Şiiri ve Bağımlılık Maddeleri

Eski Türk edebiyatı, Divan edebiyatı, klasik şiir dönemi gibi adlandırmaların yer aldığı, özellikle Arap ve Fars kültürünün etkisiyle aruz ölçüsünün, mazmunların, yoğun söz sanatlarının ve ağıdalı dilin hâkim olduğu dönemdir. Genel kabule göre; 11-12. yüzyıllar bir geçiş dönemi, 13. yüzyıl klasik şiirin başladığı 16. yüzyılda Bâkî, Fuzulî gibi isimlerle zirve yapmış olduğudur. 19. yüzyıla kadar zayıflamış ve yerini Tanzimat Fermanı ile başlayan ve

yurt dışında farklı türleri deneyimleyip ülkeye dönen aydınların getirdiği o türlere, millî veznimiz olan hece veznine, halkın da anlayacağı sade söyleyişe bırakmıştır.

Konumuz itibariyle klasik şiirde en çok kullanılan bağımlılık unsurlarının başında şarap-mey gelmektedir. Esrar, afyon gibi bağımlılık maddeleri de klasik şiirde sıklıkla kullanan unsurlardandır. Özellikle Fuzulî'nin Beng ü Bade isimli 444 beyitten oluşan mesnevisi, beng'in (esrar) II. Beyazıt'ı, bade'nin de Şah İsmail'i temsil etmesi, alegorik temelli olması gibi nedenlerle edebiyatımızda oldukça önemlidir. Klasik şiirde beyitlerde özellikle kelimelerin ikinci anlamı veya mecaz anlamı kullanıldığı söylenir. Ancak bizim mey ile ilgili incelediğimiz beyitlerde şarap, ilk anlamıyla kullanılmış ve genelde benzetme ögesi olmuştur.

14.yüzyılda yaşamış olan Ahmedî'nin Gazel-i Ahmedî adlı gazelinde 4. Beyitte:

Degül ol zülf ü pîşânî vü ol ruhsâr u leb misli

Şeb-i tîre meh-i tâbân gül-i sûrî mey-i hamrâ

Nesre çevirisi: Karanlık gece, o zülf; parlak ay, o alın; gül-i sûrî, o yanak ve kırmızı şarap (da) o dudak gibi değildir/olamaz (Coşkun vd. 2011: 30). Bu beyitte dudağın kırmızılığı ile şarabın kırmızılığı arasında ilişki kurulmuş, sevgilinin dudağı kırmızı şaraptan üstün tutulmuştur. Örnekte de görüldüğü gibi şarap benzetme amaçlı ve ilk anlamında kullanılmıştır.

16. yüzyıl şairlerinden olan ve sadece devrinin değil Klasik Dönem olarak adlandırılan uzun dönemin başında gelen şairlerden biri olan Bâkî, Türk şiirini ülke sınırları dışına ulaştırabilen ender şairlerimizdendir. Şiirlerinde dinî tasavvufî bir ses olmakla beraber Bâkî mutasavvıf bir şair olarak değerlendirilmez. Rintlik, şiirinin ve belki dünya görüşünün en belirleyici özelliğidir. (Coşkun vd. 2011: 123)

Cihânı câm-i nazmım şi'r-i Bâkî gibi devreyler

Bu bezmin şimdi biz de Câmî-i devrânıyuz cânâ (Onan 1991: 160)

Nesre çevirisi: Sarhoş edici bir şaraba benzeyen nazmımın kadehi, ölmez bir şiir gibi cihanı dolaşır; şimdi biz de devrimizin Câmî'siyiz (Molla Câmî; 15. yüzyılın meşhur İran şairlerindendir) (Onan 1991: 161). Bu beytinde Bâkî, şiirinin etkisini şarabın sarhoşluk veren etkisine benzetmiştir.

17. yüzyıl dîvân şiirinde şöhretini rubâileriyle kazanmış olan Azmizâde Hâletî'nin (Kaya 2017: 4) dîvânında Hâletî'nin hayatına, onun alışkanlıklarına, hastalıkları ve hatta aşklarına dair sanki alenen bildirmekten kaçınılmış ve âdeta satır aralarına gizlenmiş izlenimini veren beyitlerin de bulunduğu görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitler, şairin en azından belli bir dönem içki alışkanlığı bulunduğunu çağrıştıracak bir anlam yapısına sahiptir. Özellikle son beyit, biyografisine dair kaynakların verdiği bilgilerden, çok kitap okumasıyla ünlü olduğunu bildiğimiz şairin, bu yeni alışkanlığı sebebiyle hayıflandığını düşündürecek türdendir:

Görmesem câm-ı meyi 'âlem gözüme târ olur

Çeşm-i âlem-bînüme hergiz görünmez âftâb (Kaya 2017: 15)

Câm-ı mey almayalı destüme gam-gîn oldum

Olanuñ kıymeti bilinmez imiş elde iken

Şimdi mey nûş eylemekden ditrer oldu ellerüm

Evvel ammâ Hâletî düşmezdi destümden kitâb (Kaya 2017: 16)

Yukarıda verdiğimiz üç beyitte de görüleceği üzere Azmizâde Hâletî'nin şaraba olan düşkünlüğü, şarap olmazsa âlem gözüne karanlık gözükecek kadar fazladır.

18. yüzyıl şairlerinden Nedim de yaşama zevkini baskın bir tema olarak işlemiştir Nedim'in beşeri aşkı bedene dönüktür (Coşkun vd. 2011: 227)

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana

Mey süzölmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana

Nesre çevirisi: İncelik, haddeden geçerek sana boy bos olmuş; kırmızı şarap da bulunduğu sırça kaptan süzülerek gelip yüzüne al yanak olmuş (Coşkun vd.2011: 228). Beytinde ise Nedim sevgilinin yanaklarının kırmızı olmasının sebebini şarap olarak gösterir.

Örneklerde de görüldüğü üzere şarabın rengi, sarhoşluk veren etkisi, klasik şiirde sıkça benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

J. 2. Yeni Türk Şiiri ve Bağımlılık Maddeleri

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu devletin içinde bulunduğu vehâmeti anlayıp Avrupa'ya eğitim almaları için öğrenciler göndermiştir. Bu öğrenciler, oradaki teknolojik gelişmeler, bilimsel etkinlikler gibi farklılıkları göz önünde bulundurup kendilerini bu alanlarda geliştirmek ve Osmanlı'ya geri döndüklerinde bu bilgileri kullanmak amacıyla Avrupa'da eğitim almışlardır. Bu süreçte Osmanlı toprakları içerisinde beklenenden daha hızlı

değişiklikler meydana gelmiştir. Saray harcamaları, başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar, vergilerin düzgün toplanmaması, azınlıkların imtiyaz elde etme çabaları gibi sebeplerle farklı noktalarda isyanlar baş göstermiştir. 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu hukuk devleti olma yönünde ilerlemiştir. Bu fermanın imzalanmasıyla batılılaşma hareketi her alanda hızlandırılmaya çalışılmıştır. Bunlardan birisi de edebiyattır. Edebiyatta hüküm süren Arap ve Fars etkisini kırmak isteyen aydınlar Avrupa'da görmüş oldukları farklı nazım, nesir şekillerini Türk edebiyatına da uyarlamak istemişlerdir. Aynı zamanda millî değerlere dönülmesi gerektiğini söylemişler ve bunun için özellikle hece ölçüsünü kullanarak şiirler yazmışlardır.

Edebiyatta yapılan bu değişiklikler farklı akımlara sebep olduğu için Yeni Türk edebiyatı dönemi kendi içerisinde de dönemlere ayrılmıştır. Araştırma yaptığımız kaynaklardan elimizden geldiğince farklı dönemlere ve farklı şairlere ait, konumuzla ilgili şiirleri bulmaya çalıştık.

Cenap Şehabettin *Ümid ü İntizar* şiirinde bir kızdan bahseder. Bahsettiği kız aslında rakı içmez, tütün nedir diye sorsalar sadece kötü koktuğunu bilir ancak destine talip bir kişi yoktur. Şair, eğer ki destine talip bir kişi olsa idi kızın bu kötü şeylere dahi tahammül edip içki içen kişiyi haklı çıkarmanın bir yolunu muhakkak bulacağını belirtmiştir (Şehabettin 2001: 175-176).

Faruk Nafiz Çamlıbel *İshakağa Çeşmesi* adlı şiirinde, İshakağa çeşmesinin özelliklerinden bahsederken (bilek kalınlığında su akıtması, insana huzur vermesi gibi) çeşmeden bir yudum suyu bir tas şarapla eş tutmuş, tadının güzelliğini ve bir yudumundan insana verdiği ferahlığı şarapla kıyaslamıştır (Soysal 2009: 63-64).

Ahmet Erhan *Kuşağım, Acılı Kuşağım* adlı şiirinde kuşağının acılarla sevinçleri çok yoğun yaşadığını anlatmıştır. Devamında bir arkadaşının ölümünden bahsetmiş ve arkadaşının gizlediği yönlerini biraz şarap içince (şarabın sarhoşluk veren etkisi ile) açığa çıkardığını söylemiştir (Soysal 2009: 549-550).

Eskiden insanların bazı zamanları takvimleştirdiği, bazı zamanları belirtmek için halk takvimi dediğimiz olguyu oluşturduğu herkesçe bilinmektedir. Örneğin eskiden insanlar bir çocuğun doğum veya ölüm zamanını, halk arasında yaşanmış önemli bir olayın zamanını bu halk takvimi dediğimiz olguyla ifade ederlerdi. Nazım Hikmet Ran Kurtuluş Savaşı yıllarını anlattığı *Karayılan Hikâyesi* şiirinde işgalin zamanını, şiiri okuyan herkesin anlayabilmesi için yıl belirterek *tütün kırma mevsimini* işaret etmiştir (Soysal 2009: 93-98).

Fethi Giray'ın *İstanbul* şiirinde İstanbul'a ayrı bir sevgi duyulduğu aşikâr olsa da yer yer yakınma söz konusudur. Hatta şair, dertli olduklarından balık pazarında birkaç kadeh

içeceklerini söyler. İstanbul'u istediği gibi övemedikleri için İstanbul'dan af diler ve tekrar dertlenip rakı ister (Soysal 2009: 278).

Sigara-tütün bağımlılığının insanı çok zor durumlara soktuğu günümüz insanların birçoğu tarafından bilinmektedir. Özellikle sigara-tütün içilmediğinde bazı yoksunluk belirtileri baş gösterir. Ahmed Arif bir şiirinde sevdiğine, tütünsüz kaldığını ama yine de sevdiğine olan sevdasının onu terk etmediğini söyler (Soysal 2009: 386).

Oktay Rıfat ise Mehmet Bey diye birinden bahseder ve belli ki Mehmet Bey'i, hâlini, dost tutmasını sevmemektedir. Şiirinin sonuna doğru Mehmet Bey'i sokak ortasında akşamüstü dövmek üstüne de eve eşi dostu çağırıp rakı içmek istemektedir (Soysal 2009: 207-208).

Orhan Veli'nin içki ve tütüne olan bağımlılığı şiirlerine de yansımıştır. Hatta o kadar bağımlıdır ki arkadaşının evinde fenalık geçirmesi üzerine hastaneye kaldırıldığında kendisine alkol zehirlenmesine karşı tedavi uygulanmıştır. Bu yüzden Orhan Veli'nin birçok nazım ve nesir türlerindeki eserlerinde alkolün ve tütünün izlerine rastlarız. Hatta bir şiirinde "Rakı şişesinde balık olsam" şeklinde geçen mısrası göz önünde bulundurulduğunda şairin alkole olan bağımlılığının hat safhada olduğunu söylemek zor olmaz.

Güzel Havalar

Beni bu güzel havalar mahvetti,

Böyle havada istifa ettim

Evkaftaki memuriyetimden.

Tütüne böyle havada alıştım,

Böyle havada âşık oldum;

Eve ekmekle tuz götürmeyi

Böyle havalarda unuttum;

Şiir yazma hastalığım

Hep böyle havalarda nüksetti;

Beni bu güzel havalar mahvetti. (Veli 2012: 12)

Eskiler Alıyorum

Eskiler alıyorum

Alıp yıldız yapıyorum

Musiki ruhun gıdasıdır

Musikiye bayılıyorum

Şiir yazıyorum
Şiir yazıp eskiler alıyorum
Eskiler verip musikiler alıyorum

Bir de **rakı şişesinde** balık olsam (Veli 2017: 80)

İçkiye Benzer Bir Şey

İçkiye benzer bir şey var bu havalarda.

Kötü ediyor insanı, kötü...

Hele bir de hasretlik oldu mu serde;

Sevdiğin başka yerde,

Sen başka yerde;

Dertli ediyor insanı, dertli.

İçkiye benzer bir şey var bu havalarda,
Sarhoş ediyor insanı, **sarhoş** (Veli 2017: 221)

I. BÖLÜM

TÜRK HALK EDEBİYATINDA BAĞIMLILIK MADDELERİNE GENEL BİR BAKIŞ

A. Manzum Türlerde Bağımlılıklar

Manzum türler arasında halkın bir konu ile ilgili düşüncelerini en rahat şekilde yansıttığı eserler anonim halk şiirleridir. Toplumun sosyo-kültürel konumunu, yaşadığı talihsiz olayları vb. durumları aktarmada insanlar, genellikle önceliği anonim türlere verirler. Bu durum ise anonim halk şiirini diğer türlerden daha özel kılar.

Çalışmanın metinler kısmından hareketle incelediğimiz kırk bağımlılık unsuru olsa da bu başlıklar genellendiğinde tütün, alkol, kahve, nargile, afyon, kumar ve bağımlılık maddelerinin tüketildiği mekânlar olmak üzere yedi ana başlık vardır.

Bağımlılık türleri arasında en fazla tüketilen bağımlılık maddesi sigaradır. Ulaşılabilirliğinin kolay olması, üzüntü veya sevinç durumlarında insanların sigaraya başvurması gibi sebeplerle sigara; toplumda oldukça yaygın kullanılan bağımlılık maddesidir. Çalışmanın metin kısmındaki mâni sayısına bakılacak olursa tütün ile ilgili en çok mâni söylenmiştir. Halk sigara-tütün ile ilgili düşüncelerini aktarmada en çok mâni türünü kullanmıştır demek yanlış bir ifade değildir. Özellikle bu çalışmada kullanılan mâni sayısı bu durumu ispatlar niteliktedir.

Türkü söyleme geleneği ise geçmişi çok uzun yıllara dayandığı için insanoğlunun sıkça başvurduğu durum arz etme yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada afyon hariç diğer tüm belirlenen bağımlılık maddelerinde türkülere rastlamak mümkündür. Türkülerde en çok alkol unsuruna rastlanması ise, insanların alkol kullandıkları zamanlarda çok daha rahat davranmaları ile ilişkilendirilebilir.

Ninniler ise özellikle kadınların söylediği bilinen bir anonim türdür. Bir kadının toplumdaki bir olaya, bir duruma bakış açısı ninnilerde daha net görülebilir. Bazı ninnilere bağımlılık maddeleri istenmeyen bir durum olarak yansımış olsa da bazı ninnilerde bu durum farklıdır. Bir ninnide anne oğlunun büyüdüğünde şarap/şampanya içmesini dilemektedir. Bu durum ise çalışmanın genelinde elde edilen metinlerdeki bağımlılık maddelerine olan bakış açısına terstir.

Tekerleme türü çoğunlukla çocuklar arasında, özellikle oyun esnasında söylenen kafiyeli şiirlerdir. İncelediğimiz tekerlemelerin genelinde bağımlılık maddeleri istenmeyen durumları karşılamak için kullanılsa da bazı tekerlemelerde sadece kafiyeyi birbirine uydurmak için kullanılmıştır.

Bağımlılıklar insanların ölümlerine sebep olabilir. Özellikle kaçakçılık ağıtlarında bu durum karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda yer alan ağıtlar sadece ölümler için söylenmemiştir. Bazı ağıtlar ölme ile sonuçlanmasa da üzücü durumlarda söylenmiştir.

Son olarak anonim türlerde ele aldığımız bilmecelerde, bağımlılık maddeleri; dış görünüşleri, içerikleri, insan üzerindeki etkileri gibi durumlar yansıtılarak sorular sorulmuş ve cevapları istenmiştir.

A. 1. Âşık Edebiyatında Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış

Âşık; sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kalemlle (yazarak) veya bu özelliklerin birkaçını birden taşıyan ve âşıklık geleneğine bağlı olarak şiir söyleyen halk sanatçısıdır. Bu söyleme biçimine "âşıklık-âşıklama"; âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de "âşıklık geleneği" adı verilmektedir (Artun 2012: 1).

Âşık, Türk halk edebiyatında, aşağı yukarı XVI'nci yüzyılın başlarından bu yana beliren bir sanatçı tipidir. Bir yönüyle eski destan geleneğini sürdüren, ama başka bir yönüyle, adı "sevda şiirleri" (lirik türden şiirler) söylemekle görevlenmiş bir sanatçıdır (Boratav 2015: 25).

Âşıklık geleneğini oluşturan sosyo-kültürel koşullar ve kurumlara bakıldığında medreseleri, tekkeleri, hanları ve kervansarayları, kahvehaneleri, konakları ve köy odalarını görebiliriz (Artun 2012: 41-46). Özellikle kahvehanelerin âşıklık geleneğinin icra edilmesinde çok büyük bir yeri vardır. İlk kez 16. yüzyılın başlarında açıldığı ve İstanbul'a aynı yüzyılın ortalarında geldiği kabul edilen kahvehanelerin ilk müdavimleri arasında entelektüel çevreden insanlar bulunmaktaydı. Zamanla âşıklar da bu mekânlarda sanatlarını icra etmeye yönelmişlerdir. Bu durum âşık kahvehanelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Artun 2012: 41). Yeniçeriliğin 1826'da ortadan kaldırılması, semai kahvehanelerinin doğuşunu hazırlamıştır. Klasik kahvehane kültürü zorunlu bazı dönüşümler geçirerek semai kahvelerine miras kalmıştır (Artun 2012: 43). Semai kahvehanelerinin âşık edebiyatı için ayrı bir yeri vardır. 16. yüzyılın sonlarına doğru kahvehanelerin âşıklar tarafından kullanılmasının yanı sıra toplumun geçirdiği dönüşüm zamanla çalgılı semai kahvehanelerinin kurulmasına neden olmuştur. Âşıkların bu kahvehanelerde hünerlerini sergilemeleri, onları İstanbul ve çevresinde ünlü hâle getirmiştir. Anadolu'da ise âşıklar genellikle hünerlerini kahvehanelerin yanısıra konaklar ve köy odalarında sergilerler.

Fuat Köprülü şairleri kendi aralarında iki ana gruba ayırır:

a. Kalem şairleri; yani yüksek sınıfa mahsus şiirler yazan klasik şairler

b. Meydan şairleri; yani halk toplantılarında irticalen şiirler tertip eden ve onları sazları ile çalıp söyleyen saz şairleri.

Fuat Köprülü aynı zamanda saz şairlerinin kendilerini türlü bakımlardan klasik şairlerden üstün saydığını, herhangi bir mevzu üzerine, herhangi bir kafiye ile derhâl bir manzume söyleyivermek kudretinin onları diğer şairlerden üstün kıldığını düşündüklerini belirtir (Köprülü 2004: 29).

Âşıkların başlıca unsurları arasında âşıklığa karşı bir hevesin, isteğin söz ve ezgi bakımından yeteneğin olması şarttır. Âşığın sanatında; öğrenme yeteneği, bellek kuvveti, yaratıcılık, hazır cevap olma, kelime hazinesinin genişliği, iyi ve etkili konuşabilme ve şiir söyleyebilme yeteneği, bunun yanı sıra iyi bir müzik kulağı olması belirleyicidir (Artun 2012: 61)

Âşık Edebiyatı geleneği içinde sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli role ve fonksiyona sahip rüya motifi, Orta Asya Türk kültüründe yer alan şamanlığa giriş merasimlerinin İslamiyet ve Osmanlı kültürü altında sembolleşerek "Kültür Örneği Rüya Motifi"ne dönüşmesi ile ortaya çıkmıştır. Türk Âşık edebiyatında tespit edilen asıl tip kompleks rüya motifinin planı şöyledir:

I. Hazırlık devresi

II. Rüya

III. Uyanış

IV. İlk deyiş (Günay 2015: 135-136)

Âşıklar halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından Türk kültürünün korunmasında kültür taşıyıcıları olarak görev yapmaktadırlar. Âşıklar dışa dönüktür, siyasal ve toplumsal olaylara karşı duyarlıdırlar. Âşık, tanık olduğu yaşadığı ve duyduğu olumsuz durumları yargılar, eleştirir (Artun 2012: 233-234). Bu açıdan bakıldığında âşıkların bağımlılık maddelerine bakış açılarını tespit etmek, o devrin insanların bu maddelere karşı tutumunu görmemizi sağlayacaktır.

17, 19 ve 20. yüzyıla ait âşıklardan örnekler vererek, âşıkların bu bağımlılık maddelerini, söyledikleri metinlerde nasıl kullandıklarını inceleyeceğiz.

Karacaoğlan bir şiirinin son dördlüğünde "aşkın meyinden içip kandığını" söylemektedir. Bu beyit halk arasında aşkın insan üzerindeki etkisi ile şarabın etkisinin birbirine benzetildiğine kanıttır:

Karac' oğlan der ki içtim bulandım

İçip içip aşkın meyinden kandım

Dünyalar başıma yıkıldı sandım

Derdinî söylemez kula dönmüşsün (Fuat 1977: 67)

Karacaoğlan'ın sarhoş redifli şiirinin tamamında, Karacaoğlan insanın normal zamandaki davranışları ile sarhoşluk hâlindeki davranışları bağdaştırarak çeşitli benzetmeler yapma yoluna gitmiştir:

Bir civan götürdü beni bahçaya
Gördüm o bahçanın dalları sarhoş
Yağmurlar yağar da rüzgârlar eser
Eğilmiş selvinin dalları sarhoş

Gül yârim oturmuş zerbab üstüne
Hiç bakmıyor yaranma dostuna
Yaz gelende cayır çimen üstüne
Yar bade doldurur elleri sarhoş

Yavrum çıkmış yücesine yuvalar
İnmiş düz ovaya şahan kovalar
Değmeyin sunama beyler ağalar
Humar humar bakar gözleri sarhoş

Yavrumun gittiği Bulgar Dağı'dır
Beni işittikçe zülfün dağıtır
Öpülecek koçulacak çağıdır
Yar türkü söylüyor dilleri sarhoş

Karac'oğlan eriştik bahara yaza
Öyle bir yavrum var tazedden taze
Bir elinde bade birinde meze
Nasıl koparayım gülleri sarhoş (Fuat 1977: 70)

Diğer 17. yüzyıl âşıklarından olan Ercişli Emrah da badeli âşıklardandır. Rüyasında bade içmiş olması şiirlerine badenin, içkinin ve sarhoşluğun yansıması olmasına sebep gösterilebilir.

Merhamet kıl hanlar öldürme bizi
Feleğin devrinde amanımız var
Pir elinnen bile badeler içtik

O yarınan ahdi peymanımız var (Sakaoğlu 1987: 113)

Bir başka beyitinde ise;

"Yardan ayrılan üz gülmez

Sarhoş olan özün bilmez (Sakaoğlu 1987: 124)" sarhoşluğun beyin fonksiyonunu yavaşlatıp uyuşturması sonucunda insanın hareketlerini bilememe ve kontrol edememe durumunu şair özünü bilmemek olarak yorumlamıştır.

17. yüzyıl âşıklarından olan Gevheri, şiirlerinde gördüğü İslamî öğrenimle klasik şiirin tesirini aksettiren yazı diline yaklaşmış bir halk Türkçesi kullanmıştır (Elçin 1984: 19). Şiirlerinden aldığımız birkaç örnekte Gevheri'nin özellikle şaraba karşı bakış açısını görmek mümkündür:

Kaşın çatıp gözlerini süzersin

Her baktıkça yüreciğim ezersin

Eller ile bade içüp gezersin

İstiğna satarsın bize gelince (Elçin 1984: 41)

Aceb mi eylesem ah ile zârı

Yaktı vücûdumu hasretin nârı

Sergerdan eyledin firkât humârı

Bir kadeh sahibayı çok gördü felek (Elçin 1984: 139)

Bu dünya fânidir konup göçeriz

Dağlar yollar aşup geçeriz

Aşk şârabın nûş eyleriz içeriz

Doluptur çeşmimde nemi yokla gel (Elçin 1984: 150)

19. yüzyıl şairlerinden Âşık Dertli, Âşık Şem'i ve Ruhsati'nin şiirlerinden aldığımız örnekleri de aşağıda inceleyeceğiz.

Âşık Dertlinin bir şiirinden aldığımız dörtlükte Dertli'ye göre aşk ocağını yandıran şaraptır:

Ayaklar altında dertli bir kuldur

Ayarda cevherdir, pahada puldur

Saki nöbet gözle, şarap kadehi doldur

Şaraptır yandıran aşk ocağını (Birgören 2011: 181)

Dertli bir koşmasında sevdiğinin kırmızı şarabının farklı olduğunu, meyhane meyhane gezerek sevdiğinin kırmızı şarabının lezzetini aradığını söyler:

Ey saki câmında nedir bu sırlar
Etti bir damlası sarhoş beni
Kırmızı şarabın ne özelliği var
Söyletir efsâne efsâne beni

Kaldır yüz örtünü ey yüzü nurlu
Zulmette gönlümüz olsun aydınlık
Kırmızı şarabının lezzeti dilber
Gezdirir meyhanemeyhane beni

Âşıkın çok bela gelir başına
Tahammül gerektir düşman taşına
Yüzündeki aydınlığa, aşk âteşine
Yanmakta seyretsin kelebek beni

Bakmazlar Dertli'ye alıngandır diye
Hakikat denizine dalgındır diye
Bir saçı Leylâ'ya vurgundur diye
Yazmışlar defter ü dîvâne beni (Birgören 2011: 187)

19. yüzyıl Konyalı âşıklardan olan Şem'i, aruz ölçüsüyle dinî içerikli şiirler söylemiştir. Şiirlerinde, klasik şiirin etkisi çokça görülür. Klasik şiirin etkisi ile şiirlerinde kullandığı dil oldukça ağdalıdır.

Mey içtim recebten mâh-ı şaban içre mest oldum
Heman doldur bana vir saki bir meyperest oldum
Uyandırdım fitil-i Şem'î'ni â'mâde dost oldum
Diler pervane ihzara niyaz it hâlim arz eyle (Halıcı 1982: 72)

Bağımlılıklar konusunda tütün-nameler, tiryaki destanları önemli bir yer işgal etmektedir. Sigara ve afyon bağımlılığını konu edinen bu destanlarda tiryaki ve alkoliklerin müptelası oldukları bu zararlı maddeler yüzünden toplumun içine düştüğü sıkıntılı durumlar ele alınır (Güvenç 2014: 200) 19. yüzyıl âşıklarından olan Ruhsati'nin *Tiryaki Destanı*, kendisinin tütün içenlere karşı verdiği öğütlerle doludur. Ruhsati oldukça sade ve anlaşılır bir dille yazmış olduğu Tiryaki Destanında tütün içenlere karşı ağır eleştirilerde bulunmuş yer yer hakarete varan sözler sarf etmiştir:

Bir destan söylesem tiryakilere
Acep tiryakiler darılır m'ola?
Kızıl üzüm olsa koysam beline
Gözü tabak udun ayrılır m'ola?

Tiryaki tütünü gayet çok sever
Birini sarmadan birini eğer
Tütün tükenince karıyı döğer
Erkeğim diye de kurulur m'ola?

Güzel paranızı vermen tütüne
Yazık ömrünüze bütün bütüne
Düşünün bir kere ondan kötü ne
Bu kötüyle kabre girilir m'ola?

Ağızlık tabaka takım beş olur
Yorgunlukta murdar tütün hoş otur
Beş kuruşa kâğıt nasıl hoş olur
Tutulursa hapse girilir m'ola?

Tabaka ambardır ağızlık yaba
Kimi ince sarar kimisi kaba
Darağacı kurulsa edemez tövbe
Buna da bir şifa bulunur m'ola?

Kalın kâğıt kaba verir dumanı
Öksürük gelince vermez amanı
İmiği saz çalar düşü dumanı
Otuz iki makam çalınır m'ola?

Tiryakiler durmuş ederler merak
Hele birer daha cigara sarak
Çoluk çocuk çıplak kendi dalyarak
Bununla maksuda erilir m'ola?

Tütünün ağusu ciğeri sarar
İçmeyen fehmetmez içene zarar
Göğüs tutulunca hendeği yarar
Aceb kazma kürek bulunur m'ola?

RUHSATÎ' im bu sözüm haklı değil mi?
Bu destan tiryaki aklı değil mi?
Şimdi kaçak tütün saklı değil mi?
Kesede bir tutam bulunur m'ola? (Güvenç 2014: 474)

Âşık Veysel 20. yüzyılda yaşamış en ünlü âşıklardan biridir. Yaktığı türkülerin birçoğu ölümünden sonra yeniden yorumlanacak kadar sevilen Âşık Veysel, küçük yaşta görme yetisini kaybetmesine rağmen şiirlerindeki benzetmeler, harikulade özellikler taşır. Bu duruma en güzel örnek aşağıdaki dördlüktür:

Karanlıkta Ayna görse ay sanır
Ürüyada şarap içti mi sanır
Mezarlığa yol uğrasa köy sanır
Gözleri Kararmış Duman âşıklar (Alptekin 2011: 234)

Âşık Veysel *Yurt Ürünleri* şiirinde Türkiye'de yetişen bazı ürünleri şehirleri ile beraber yer vermiştir. Samsun ve Bafra tütününün önemini Âşık Veysel'in şiirine aşağıdaki şekilde almasından anlayabiliriz:

Samsun da Bafra tütünü
Alsam Urfa'nın atını
Avlarda keklik etini
Yesem amma yesem amma (Alptekin 2011: 147)

20. yüzyılın saz şairi ve sanatkârlarından olan Şemsi Yastıman şiirlerinin bazılarında, ülkemizin çözüm bekleyen meselelerine ilgili makam ve şahısların dikkatini çekmeye çalışmıştır. Bu amaçla yazdığı şiirlerinden birisi de *Tütün-Nâme: Harap Etti Tütün Beni* başlıklı eseridir. Yastıman, şiirinde tütünün sağlığa olan zararlarının yanı sıra maddi olarak da insanlara zarar verdiğini belirtmektedir. Şiirin tamamı insanlara karşı uyarı mahiyetindedir. İki ayrı tarihte yazılan *Harap Etti Tütün Beni* başlıklı şiirin ilk yazılan şeklini örnek olarak veriyoruz:

Harap Etti Tütün Beni
Hem vallahi hem billahi

Harap etti tütün beni
Bu bir afet-i ilahi
Harap etti tütün beni

Tez Öldürmez zehir gibi
Afet yapan nehir gibi
Bombalanmış şehir gibi
Harap etti tütün beni

Doktorlar boşa mı söyler?
İçmen deyi telkin eyler
Duyun ey hanımlar beyler
Harap etti tütün beni

Gündüz dimem, gece dimem
Ana südü değil, emem
Bir iştahlı yemek yimem
Harap etti tütün beni

Sağlam idim, oldum çürük
Sinem oldu sanki körük
Uykuda bile öksürük
Harap etti tütün beni

Hastalığı seri seri
Nefes darlığı, kanseri
Hele midede ülseri
Harap etti tütün beni

Hani bunu kim önlüyor?
Öğüt versem kim dinliyor?
Çoğu yatakta inliyor
Harap etti tütün beni

Söylesin kim gördü ise?

Faydası nedir herkese?

Gitti sıhhat ile kese

Harap etti tütün beni

Bir ibret almadım fenden

Kim hoşnut icat edenden

Çoluk çocuk bıktı benden

Harap Etti tütün beni

Yüz binde bir terk eden mert

Tiryakilik onulmaz dert

İnanın darbesi pek sert

Harap etti tütün beni

Nişanlıma aldım koktu

Dedi: bana talip çoktu

Hayırl' işe nifak soktu

Harap etti tütün beni

Ne dersiniz gençler buna?

Yol giderim kona kona

Sanki esir olduk ona

Harap etti tütün beni

En sert tütünü seçerdim

Günde 4 paket içerdim

İçmezlen dalga geçerdim

Harap etti tütün beni

Öyle yüz­süz bir misafir

Hem de imansız bir kafir

Armağanı safi zifir

Harap etti tütün beni

Şemsi der: bu vaziyetim
Kendime imiş eziyetim
İçenlere vasiyetim
Harap etti tütün beni (Ülgen 2007: 320-321)

A. 2. Dinî- Tasavvufi Halk Şiirinde Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış

Tasavvuf, sırrî bir duyuş ve inanış sistemidir. Yani kişinin; Hakk'a boyun eğmesi, daima onunla beraber olacak şekilde olduğunu hatırlayarak, dünyasını da ona göre düzenlemesi, onu duyması, onu yaşaması, bütün benliği ile kalbini ona bağlaması, dünyayı ahiretin bir ekim ve verim tarlası kabul ederek hem dünyasını hem de ahiretini kazanacak şekilde doğru, dürüst, ahlaklı, çalışkan, üretken olması; kendisini hem dünya için hem ahiret için eğitmesi demektir. Allah'a giden yolda insan-ı kâmil mertebesine ulaşacak yola yönelmesi; iki gününü birbirine eşit olmayacak şekilde daha ileriye yürümesi, yürütmesi ve yükselmesi, insanlar arasında birlik ve beraberliği temin etmeye çalışması, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletinin yücelmesi için çalışmanın da ibadet olduğunu, bayrağının hür olarak mavi semalarda dalgalanmasını, vatan sevgisinin de imandan olduğunu bilmesidir (Güzel 2009: 165).

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı; toplumun kültürel değerlerine sahip çıkan, üreten, gelişen dünya ve ahiretini tamamlayıcı bir eğitim veren ve bu insanları gerçek anlamda her iki âlem içinde mutlu kılan, millî birlik ve beraberliği sağlayan, dinî yaşayışını belirli bir vecd içinde, bazen nesir hâlinde bazen millî vezinle, bazen de divan şiiri nazım şeklini kullanarak, dinî-tasavvufî nazım türleri ile verebilen ve toplumun tümünü kucaklayan bir ekol edebiyatıdır. Bu edebiyatın Orta Asya sahasında kurucusu, ilk ve önemli şahsiyeti XII. yüzyılda Türkistan'da yaşamış olan Hoca Ahmet Yesevi'dir. Anadolu sahasındaki ilk temsilcilerinden biri ise Yunus Emre'dir (Güzel 2009: 45).

Bilindiği gibi dinî tasavvufî Türk edebiyatı; gerçek anlamda toplumun millî ve manevi ortak kültürünü, dilini, inancını, duygu ve düşüncelerini, birlik ve beraberliğini, sevgiyi, saygıyı hoşgörüyü vb. lerini aksettiren milletin öz kültürel varlığıdır. Bu sebeple onun başlangıcını ve sonunu belirli bir zaman dilimi ile sınırlamak mümkün değildir.

İslam'ın hükümleri doğrultusundaki inancını, fikrî düşünce ile birleştiren tasavvuf Türkler arasında da yayılmaya başlamıştır. Bu başlayış, Türkler arasında fikrî ve İslamiyet'in kabulünden sonra da zühdi açıdan önemli rol oynamıştır. (Güzel 2009: 49)

Kaynaklarda; "Kendisini hikmete ve Allah'ı bilmeye adamak" olarak tarif edilen ve vahdedi vücut ile vahdeti şuhud gibi iki ana prensibe dayanan tasavvuf; Molla Camî, Muhyiddin Arabî, Gazalî, Ahmet Yesevi gibi İslam bilgin ve mutasavvıflarınca İslam'ın fikrî temeline oturtulmaktadır. Bu edebiyatın fikri yapısını oluşturan tasavvuf esaslarını Hz. Ebubekir veya Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed'e kadar erişirmekte, Kur'an'daki Rahman Suresi'ni ve Küntü kenz hadisini kendisine fikrî delil göstererek "varlığın birliği" fikrini işlemektedir (Güzel 2009: 49-50).

Bu anlayış doğrultusunda mutasavvıflar birçok eser vermiştir. Anadolu sahasında ilk mutasavvıflardan biri olarak değerlendirilebilecek olan kişi Yunus Emre'dir.

Yunus Emre Anadolu'da dinî-tasavvufî Türk edebiyatının kurucusudur. Fikirleri günümüze kadar ulaşmış güncelliği ise hâlâ devam etmektedir. Günümüzde dahi ilahileri hâlâ söylenen, yaradılanı severiz Yaradandan ötürü sözüyle insanlığı hâlâ etkileyen Yunus Emre 13. yüzyılda yazmış olduğu şiirlerinde sevgiyi, barışı, hoşgörüyü, Kur'an öğretilerini, döneminin en sade, en güzel, en anlaşılır Türkçesiyle yazmıştır. Bu da onun neden çağları aşip günümüze kadar geldiğinin göstergesidir.

Yunus Emre *Şol Cennetin İrmakları* adlı ilahisinin bir dörtlüğünde kevser şarabından bahseder;

Rıdvan'dürür kapı açan

İdris'dürür hülle biçen

Kevser şarabını içen

Kanar Allah deyi deyi (Fuat 1976:73)

Bir başka ilahisinde ise şarabı vahdet anlayışıyla kullanır;

Vahdetin şarabından

Bir cur'a nûş edeyim

Enel-Hak çağıruban

Dâra gireyim Mevlâ (Fuat 1976:82)

Yunus Emre'nin şiirlerine bakıldığında şarap bir imge unsuru olarak kullanılmıştır. İki ayrı ilahiden alınan örneklerde görüldüğü üzere, birinde Allah aşkını kevser şarabıyla bağdaştırarak onu içmenin Allah'a ulaştıracağı; diğesinde ise vahdet anlayışıyla şarap birleştirilerek vahdet şarabından bir yudum içmenin insanı Allah'ta yok edeceği anlatılmıştır.

14. yüzyıl mutasavvıflarından olan Kaygusuz Abdal tamamıyla bir tekke-tasavvuf şairidir. Bir av sırasında kendisine geyik suretinde görünen Abdal Musa'nın peşine takılmış ve sonunda Abdal Musa dergâhına ulaşarak birtakım hakikatleri öğrenmiş ve onun müridi olmuştur.

Yunus Emre gibi başarılı eserler vermiş ve en az onun kadar tasavvufî heyecanı şiirlerine yansıtmıştır. Dili sade ve anlaşılır bir vaziyettedir.

Kaygusuz Abdal aşağıdaki şiirde sakiden ölüyü diriltten şaraptan istemektedir. Ölüyü diriltten şaraptan kasıt Allah aşkıdır;

Gel ey güzel yüzlü saki

Ölüyü diriltten şaraptan ver

Âşıkların meclisi sona erdi haber ver

Gel, geçmiş hikâyelerini anlat,

Kış geçti, ilk bahar geldi,

Bu meclis ne güzel meclistir ki saki herkese dost oldu (Güzel 1987: 67)

16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başlarında yaşayan, şiirlerinde Allah, Hz. Muhammet, Hz. Ali ve ehli beyte bağlılığını anlatan Pir Sultan Abdal döneminin şairleriyle kıyaslandığında dili oldukça sade ve anlaşılırdır. Alevî-Bektaşî inanışlarını ağırlıklı olarak şiirlerine yansıtan Sultan Abdal dinî hemen her konuyu işlemiştir.

Pir Sultan'ım okuyuban yazarım

Turab oldum ayaklarda tozarım

Yar elinden içtim sermest gezerim

Yardan içilmeyen meyi n'eylersin (Gölpınarlı-Boratav 2010: 96-97)

Yukarıdaki dörtlükte yâr elinden içilmeyen meyın bir işe yaramadığı, Pir Sultan'ın yâr elinden mey içip başı mest olmuş hâlde gezdiği söylenmektedir. Yâr elinden mey içmekten kasıt Allah aşkını mey ile bağdaştırarak bu aşkı yâr elinden içmektir.

Bir başka örnekte mescidin hak olmasına meyhanenin bir etkisinin olmadığından bahsedilir;

Zahit sen bu sırra erem mi dersin

Ya il görmeden ben görem mi dersin

Mescit hak meyhane haram mı dersin

Hak olan mescide meyhane n'eyler (Gölpınarlı-Boratav 2010:129)

18. yüzyıl mutasavvıflarından, Marifet-nâme adı eseriyle ünlü olan Erzurumlu İbrahim Hakkı hayatının her alanında tasavvufî anlayışı yansıtan döneminin ünlü şahsiyetlerindedir. Klasik şiirin etkisiyle dili oldukça ağırdır. Klasik şiirde kullanılan mazmunların birçoğunu şiirlerinde görmek mümkündür.

Şiirlerinde hamr yani içki, şarap kelimesini sıklıkla kullanan İbrahim Hakkı diğer tasavvuf şairleri gibi içkiyi Allah aşkını içip kendinden geçmekle bağdaştırmış ve o şekilde kullanmıştır;

Gazel dîvânı oldu hikmet-i ehlu'llah andan cân

İçüp hamr-ı mahabbet buldu hûş ünsiyyet-i ma'nâ (Külekcî-Karabey 1997: 137)

19. asır saz şairlerinin en meşhurlarından birisi olan Seyrani, şiirlerindeki ritm ve sıcak heyecan noktasından belki hepsine faiktir (Yusuf Ziya 1933: 8). Develide doğmuş olan Seyrani bir ara İstanbul'a gitmiş ve İstanbulda baskın olan klasik şiir rûzgârının etkisiyle aruzlu örnekler de vermiştir. Dili dönemine göre sade olsa da yer yer terkipler dikkat çekmektedir.

Seyrani'nin şaraba, meyhanelere bakış açısı diğer şairlerden farklıdır. Diğer şairler gibi Allah aşkı ile şarabı-badeyi bağdaştırdığı yerler olsa da örneğin:

Kırklar kâsesinden bade nûş etti

Gönül mekân tuttu meyhanelerde

Cihânın malını ferâmuş etti

Sûretâ gezeriz gâmhânelerde (Yüksel 1987: 43)

Veya;

Muhabbet küpünün olsam şarabı

Yar beni doldurup içer mi bilmem?

Mamur olmak için gönül harabı

Bir mimar eline geçer mi bilmem? (Yusuf Ziya 1933: 30) gibi.

İnsanı gerçekten içildiğinde sarhoş eden şarabı, toplumun ayıpladığı meyhaneye gitme gibi durumları da şiirlerine yansıtmıştır;

Bir cevâb var zebânımda yârenler

Söyleyim sühânı gûş idenlere

Cennet görmez meyhaneye varanlar

İçüb kendini sarhoş idenlere (Yüksel 1987: 54)

Dinî-tasavvufî halk şiiri örneklerine bakıldığında, bağımlılık yapan maddelerin başlangıçta gerçek anlamıyla kullanılmadığı, zaman ilerledikçe bu maddelerin kullanımının artmasına paralel olarak şiirdeki kullanımının da mecazi anlamdan gerçek anlama doğru evrildiği görülmektedir. Söz konusu ekole ait şiirlerin dinî nitelikli şiirler olması dolayısıyla cennet-cehennem, din, Allah gibi kavramları referans göstermek suretiyle insanların korkutulmuş bağımlılık maddelerinden uzak durmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

B. Mensur Türlerde Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış

B. 1. Masalarda Bağımlılık Maddeleri

Saim Sakaoğlu masalı, "Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü" olarak tanımlamıştır (Sakaoğlu 2010: 2).

Pertev Naili Boratav ise, "masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak, iddiası olmayan kısa bir anlatı" olarak tanımlar (Boratav 2015: 85)

Masallar halkın hatta özellikle annelerin, çocuklarını eğitmek amacıyla, büyük bir kısmı hayal ürünü olan kurmaca yapılarıdır. Masalların, çocukların ahlaki gelişiminde ve hayal gücünün gelişmesinde önemli bir yeri vardır. Geçmişte anneler masalların bu özelliğini biliyor muydu bilinmez. Ancak son yapılan bilimsel çalışmalarda masal dinleyen çocukların dinlemeyenlere göre hayal güçlerinin daha kuvvetli olduğu gözler önüne serilmiştir. Ayrıca çocukların kişisel ve ahlaki gelişimlerini de dolaylı yoldan etkileyen masallar, çocuklara iyilik yapmanın önemini, kötülük yapanların mutlaka ceza aldığını ve acı çektiğini aşılacaktır.

Çocukların gelişiminde bu kadar önemli yeri olan masalarda, çalışmamızın konusu gereği bağımlılıklar, herkesçe bilinen anlamlarıyla kullanılmıştır. Masalların genelinde bağımlılık unsurları hoş karşılanmazken bir masalda (*Padişahın Oğlu*, Kara 2007: 222-227), masal kahramanına yardım için kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pertev Naili Boratav'ın *Az Gittik Uz Gittik* adlı eserinde *Altı Kız Babası* (Boratav 1969: 194-204) adlı masalda bağımlılık ile ilgili unsurlardan kahvehane; insanların toplandığı, vakit geçirip eğlendiği bir mekân; sigara ise insanların vakit geçirmek için kullandıkları bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Saim Sakaoğlu'nun *Gümüşhane Masalları* adlı çalışmasında geçen *Padişahlar Padişahu* masalında (Sakaoğlu 1973: 310) Sakaoğlu'na göre metne eklenmiş yama izleniminde bir dörtlükte kahve-tütün beraber kullanılmış ve zevk aracı olarak görülmüştür. *Askere Giden Kız* masalında (Sakaoğlu 1973: 376-377) şarap, masal kahramanı kızın Leyli Kısrağına istediklerini yaptırabilmesi için bir araç olarak verilmiştir. *Avcı Mehmet'in Oğlu* adlı masalda (Sakaoğlu 1973: 517-518) ise babası gibi hünerli bir avcı olan avcı oğlundan (masal kahramanından) padişah, kuş kemiklerinden bir saray yapmak için kuş kemikleri ister. Bu isteği karşılamanın yolunun da kuş kemiklerine sahip adamları rakı, şarap gibi maddelerle bayıltmak olduğunu kahramanımıza baba dostu söyleyecektir.

Umay Günay'ın **Elazığ Masalları** adlı doktora çalışmasında geçen **Fakir Adam** (Günay 1975: 356-358) adlı masalda bağımlılık unsurlarından sigara ile karşılaşmaktayız. Masalın sonunda sigara bağımlısı olan padişahın, bu bağımlılık yüzünden olumsuz tutum ve davranışlar sergilemesi, oğlu tarafından ellerinin kesilmesine neden olmuştur. **Dallan Reyhanım Dallan** masalında sigara bir istek olarak geçerken (Günay 1975: 368), **Tufil** adlı masalda vezire izzet ve ikramda bulunulduğu esnada, çay, kahve, sigara gibi unsurlar ikram edilmiştir (Günay 1975: 422). **Arif Yusuf** masalında da kahve-sigara ikram unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Günay 1975: 458). **Müezzın** masalında ise içki, şehvet düşkününü müezzın üç kardeşi baştan çıkarmak ister ve sıra en küçük kıza gelince türlü yollar denese de kıza el süremez. Ama müezzından de kurtulamayan kız son olarak müezzine içki içirir ve onu tanınmayacak hâle getirerek kurtulur. İçki bu masalda kız için kurtuluş yolu olurken müezzın için oldukça utanç verici bir durum hâline gelmiştir (Günay 1975: 296-297). **İsfahan Padişahının Üç Oğlu** (Günay 1975: 449-453) masalında şarap, izzet, ikram unsuru olarak karşımıza çıkarken, **Hayırsız Kız** (Günay 1975: 496-501) masalında çocuğun deveden kurtulmasında sihirli bir araç olarak kullanılmıştır.

Naki Tezel'in **Türk Masalları**'nda kahve unsurunu içeren **Kırk Kardeş** isimli masalda gizlenen şehzadenin peri kızına yakalanma sebebi kahve içerken çıkardığı ses olmuştur (Tezel 2009: 37). **Keçi Kız** masalında ise kahve, kız isteme töreninde bir ikram unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Tezel 2009: 103). **Kaldı ile Geldi** masalında, kahraman, dayısını kandırmak amacıyla bir ölüyü canlı gibi göstermek için başına külah geçirip ağzına sigara vermiştir (Tezel 2009: 312). **Çoban Ali** masalında kahvehane, insanların birbirlerinden haberdar olduğu bir mekân olarak geçmektedir.

Talha Tunç'un **Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme** adlı çalışmasında geçen **Üç Kardeş** masalında (Tunç 2008: 271-274) içki, misafire sunulan bir ikram unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca aynı masalda İslami hükümler vermekle görevli olan bir kadının misafire şarap ikram etmesi ilgimizi çeken bir başka noktadır. Aynı çalışmada **Kırk Hırsızlar** masalında (Tunç 2008: 210-211) kahvehane köye gelen misafirlerin ağırlandığı, köylülerin toplama yeri olarak geçmektedir. Öznur Kara'nın **Tarsus Masalları** adlı çalışmasında geçen **Sihirli Çakmak** adlı masalda (Kara 2007: 112-114) idam edilmek üzere olan birinin son isteği sigara içmek olarak karşımıza çıkar. Aslında kahramanın dileği sigara içmek değil, sihirli çakmağı ile içinde bulunduğu durumdan kurtulmayı istemektedir. Ümmü Gülsüm Bozlak'ın **Erdemli Masalları** adlı çalışmasındaki **İnci Ağacı** masalında (Bozlak 2007: 261-263) tüm olaylar üç kız kardeşten en küçüğünün pazardan dönerken çöp

kutusundan bir tütün kutusu ve içinde bir fare bulmasıyla başlar. Esra Akyol'un **Muğla Masalları Metin-İnceleme** adlı çalışmasında, [*Kabir Bekleme*] (Akyol 2010: 611-613) adlı masalda şarap, sarhoş edici özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Padişahın kızı devlerin elinden kurtulmak için devlere küp küp şarap içirip onları sarhoş ederek uyutmuş ve kızı takip eden masal kahramanı da kızı kurtarmıştır. Şarap bu masalda bir nevi kurtarıcı rolünü üstlenmiştir.

Örnek Metin: Molla İle Dul Kadın

Bir varmış, bir yokmuş, bir molla varmış. Molla hanımının ölümünden sonra yalnız kalınca evlenmek istemiş. Köyde dul olan bir kadın olduğunu görünce gidip ona kendisiyle evlenmek istediğini söylemiş. Ancak kadın bir türlü kabul etmez. Bir diğer gün molla gene aynı kadına gidip:

"Beni alır mısın?" deyince, Kadın gene: "Hayır" der.

Ama molla, umudunu kaybetmez, sabırla her Allah'ın günü gidip ona aynı teklifte bulunur. Kadın bakar, kurtuluşu yok, düşünür ve kendi kendine "Ben buna üç şart vereyim ama öyle zor şartlar olsun ki bu adam yerine getiremesin. Ben de bundan kurtulayım" der.

Kadın, mollaya:

"Seninle evlenirim ama üç şartım var," deyince molla sorar:

"Nedir bu şartların? Söyle bakalım?"

Kadın der:

"Birincisi cuma günü hutbeye çıkıp sigara içeceksin, ikincisi ardından orada halay çekeceksin, üçüncüsü de ondan sonra erkeklik organını millete göstereceksin. Bu arada ben de seni pencereden izliyor olacağım."

Molla: "Tamam" der.

Nihayet cuma günü hutbeye çıkar. Eline bir kitap alıp kitaba bakarken birden çok sinirlenerek der:

"Bazı gençler sigara içmeyi bilmiyor."

Molla cebinden bir sigarayı çıkarıp yakar. Sigarayı ağzında dik dik tutup devam eder konuşmaya:

"Siz bu gençler böyle içiyorsunuz. Ama olmaz ki böyle Allah'a karşı sigara dik tutulup içilmez ki! Böyle yavaş yavaş sigaranızı için."

Molla sigarayı içip bitirir. Bir daha kitaba bakıp gene der:

"Sizlere yazıklar olsun ki daha siz halay çekmeyi de bilmiyorsunuz. Düğünlerde aklınızı kaybediyorsunuz, coşuyorsunuz, kuduruyorsunuz. Ama olmaz ki. Yavaş yavaş oynayın, usulü bozmayın yav!"

Hutbeye ara verip oynayarak bir tur atar ve der:

"Yoksa Allah size yardımcı olmaz. Ey cemaat-i Müslimin üçüncü bir husus; Allah doğruyu sever, ben size çok darılmışım. Siz köyün içinde dolaşıp benim hakkımda dedi kodu yapıyorsunuz, bana iftira atıyorsunuz. Diyorsunuz ki imam sünnet olmamış. Valla yalan, billa yalan!" Pantolonunun fermuarını açıp hayasını çıkarır. "Aha ben sünnetli miyim yoksa değil miyim gerek hepiniz göresiniz" der ve şartlarını yerine getirir. Molla büyük bir sevinç ve gururla namazı bitirip cemaati gönderdikten sonra kadının yanına gider.

"Gördün mü ben şartlarını yerine getirdim, artık sen de sözünü yerine getirirsin inşallah" der. Kadın hâlâ olayın şokundan kurtulamasa da çaresiz kabul eder ve onunla evlenir (Alay 2005:234-235).

B. 2. Efsanelerde Bağımlılık Maddeleri

Ali Berat Alptekin efsaneyi "dinî, inandırıcı, kısa ve nesir şeklindeki halk anlatmaları" olarak tanımlar. Ona göre efsaneyi diğer halk anlatmalarından ayıran en önemli özellik dinî ve inandırıcı olmasıdır (Alptekin 2014: 11).

Muğla efsaneleri üzerine çalışan Mehmet Naci Önal efsaneyi pek çoğu tarihin bilinen veya bilinmeyen dönemlerinden günümüze kadar gelebilmiş bir yönüyle kutsal olan hikâye olarak tanımlamaktadır. Efsanelerin inanılır olması onların en önemli özelliğidir. İnsanlığın en gizemli hikâyelerinden olan efsaneler, hayatın hemen her alanında kendine yer bulur. İnsanlar gerçek veya gerçeküstü olaylar çerçevesinde kendilerinden farklı olan her şeyi her zaman merak etmişlerdir. Bu merak insanları bilinmeyenleri izah eden hikâyelere sıkı sıkıya bağlamıştır. Efsanelerde öğütlenenler, inanan insanlar için bağlayıcı yükümlülükler getirebilir. Kimi efsaneler birer tembihtir. Efsanelerin önemli bir kısmı, nedenleri sonuca bağlar (Önal 2013: 9), şeklinde yaptığı açıklamadan yola çıkarak bizde çalışmamızın konusu olan bağımlılıklarla ilgili bazı efsaneleri inceleyeceğiz.

Araştırdığımız onlarca kaynak içerisinde okuduğumuz yüzlerce efsanenin arasından konumuzla ilgili birçok efsane tespit ettik. Birbirinin benzeri olan efsaneleri almamayı uygun gördük.

Ali Berat Alptekin'in **Efsane ve Motifleri Üzerine** adlı eserinin bitkilerle ilgili efsaneler bölümünde, tütünün şeytanın toprak üzerinde bıraktığı pislikten oluştuğuna dair bir efsaneden bahsedilmektedir (Alptekin 2015: 129).

Mehmet Naci Önal'ın **Muğla Efsaneleri** adlı kitabındaki metin şu şekildedir: Avcı iken gidip bakıyordum herkes çaput bağlamış. Meke köyünde erene çok yakın olan taş ocağında işçiler rakı içerken, işçinin biri iyice sarhoş olmuş. Bir de bakmışlar ki Zihni kaybolmuş. Aramışlar, aramışlar sonunda Zihni'yi uzak bir dağda bulmuşlar. Koca eren içki içilmesini istememiş. Zihni'yi uçurmuş, karşı dağa usul kondurmuş (Önal 2013: 258).

Muhsine Helimoğlu Yavuz'un **Diyarbakır Efsaneleri** adlı kitabındaki "**Cembeli ile Benefşe Narin**" efsanesinde iki sevdalı baharda buluşmak üzere sözleşip ayrılırken kız oğlana bir hançerle bir tütün tabakası hediye eder. Daha sonra bazı sebeplerle ayrı düşen sevdalılar birbirlerini o tabakadan tanımıştır (Yavuz 2013: 279-280).

Rahime Özdoğan'ın hazırlamış olduğu **Amasya'da Adak Yerleri ile İlgili Halk Anlatıları** adlı yüksek lisans tezinde alkol ile ilgili dört efsane belirledik. Efsanenin birinde kocası alkolik olan Kümbet Hatun'un kocasının eziyetlerine katlandığı için erdiğine inanılmaktadır (Özdoğan 2006: XCII). Bir diğer efsanede Kuş Şeyhi, Horasan'dan Şahinler Köyü'ne gelir. Orada Ermeniler tarafından bir düğüne davet edilir. Düğün esnasında rakkaslar dans etmekte içki su gibi akıtılmaktadır. Kuş Babanın Müslüman olduğunun anlaşılması üzerine Ermeniler tarafından katledilir. Anlatıcı bu Ermeni halkının 3 yıl kuraklık ve kıtlığa maruz kaldıktan sonra açlığa ve susuzluğa daha fazla dayanamayıp teker teker öldüklerini ve cesetlerinin vahşi hayvanlar tarafından parçalandığını söylemektedir (Özdoğan 2006: XVI). Bir diğer efsane şu şekildedir: Şeyh Mehmet Abdal Türbesi'nin yakınındaki bir evde içkili düğün yapılır. Köylüler evliyanın vasiyetini unutup eğlenme olayını abartıp kendilerinden geçerler. Düğünün son günü tepedeki kayalıklardan köyün üstüne koca koca taşlar yuvarlanır (Özdoğan 2006: XXII). Dördüncü ve son efsane ise adamın biri içki içmek için Akbilek adak yeri olan türbeyi kendine mesken yapar. Bir gece türbe içinde açılan ekrandan adam cehennemi görür ve içkiye tövbe eder (Özdoğan 2006: XXIX).

Belirlediğimiz bu dört efsaneden birinci efsanede kadının alkolik olan kocasına katlanması neticesinde kendisine verilen bir mükâfat vardır. Bu mükâfat sonucunda Kümbet Hatun tayyimekân yapıp Kâbe'yi tavafa gitmiştir. Naci Önal'ın söylediği "Kimi efsaneler birer tembihdir", sözü bu efsanede birebir gözlenmektedir. İkinci ve üçüncü efsanede evliyaların içki içilmesinden rahatsız olması ve sonucunda içki içilen yerin veya içki içen

halkın bir cezaya tabi tutulması söz konusudur. Dördüncü ve son efsanede türbede içki içen adamın içkiye tövbe etmesinin nedeni türbede cehennemın gösterilmesidir.

Recai Bazancir'in yapmış olduğu **Bingöl Efsaneleri** adlı yüksek lisans tezinde **Şemo Deresi** isimli efsanede bir zamanlar sağı solu rahatsız eden Şemsettin isimli 1 kişi ölmüş, Şemo Deresi denen yere gömülmüştür. Bu derede de hep içki içilmektedir. Geceleri içki içenlerin peşine bu Şemsettin isimli şahsın takıldığı ve onları kovaladığı söylenir (Bazancir 2010: 103-104). Bu efsanede de görüldüğü üzere ölümler yaşayan insanların çevrelerinde içki içmesinden rahatsız oldukları için onları yanlarında istemezler. Tabii bu durumun halk içerisindeki anlamı, kavrayışı bu şekildedir.

Hakan Acar'ın **Burdur Efsaneleri** üzerine yapmış olduğu yüksek lisans tezinde **Hacı Rahmi Sultan** isimli efsanede bir keramet söz konusudur. Hacı Rahmi Sultan talebeleri ile yolda giderken rakı içen insanlara denk gelirler. Rahmi Sultan rakı içen insanlardan bir bardak rakı rica eder ve rakıya parmağını batırıp talebelerden birinin boynuna sürer. Talebe onun gül yağı kokusu olduğunu söyler. Her talebeye rakıdan sürer ve her talebe ayrı birer koku aldığını söyler. Bunun üzerine Hacı Rahmi Sultan "Desenize kokunun kaynağı biziz." demiştir (Acar 2013: 219). Bu efsanede Rahmi Sultan'ın rakının anasonlu kokusunu gül yağı, sümbül yağı, idrişah gibi kokulara çevirmesi kerameti vardır.

Metin Türктаş'ın **Denizli Efsaneleri** isimli çalışmasında tütünün kökenine dair bir efsane vardır. Bu efsaneye göre tütün çok eski zamanlarda cennette çok güzel kokan bir çiçekmiş. Şeytan bu çiçeğin kokusunu kıskanıp dibine çişini yapmış. Şeytanın idrarının kokusu ve içindeki zararlı maddelerin tamamı bu bitkiye geçmiş. O zamandan beri tütün bitkisi hem çok pis kokar hem de onu içen insanlara çok büyük zararlar verirmiş (Türктаş 2012: 265-266). Bu efsane de tütünün meydana geliş şekli anlatılmıştır. Efsanenin anlatılış özelliği olarak bünyesinde inandırıcılık unsuru barındırdığından dolayı insanların tütün ve türevlerini tüketmemesi için ortaya atılmış olması muhtemeldir.

Gülşah Yüksel'in yapmış olduğu **Kastamonu Efsaneleri** adlı çalışmada, Hepkebirler Camisi hakkında yer alan bir efsaneye göre Kastamonu'da içkinin yaygınlık kazandığı bir dönemde ayyaşlar her caddede yürüyebiliyor fakat Hepkebirler Cami'nin yanındaki daracık yoldan geçemiyorlarmış. Sebebi ise bu daracık yolda beyaz saçlı, kafasında yeşil sarık üstünde bembeyaz kıyafeti ile etrafına nur saçan bir adamın sarhoşları uyarmasıymış. Bu durumun sarhoş bir adamın içkiye tövbe etmesine neden olduğu anlatılmaktadır (Yüksel 2011: 144).

Yine aynı çalışmada geçen bir başka efsanede ise Şenpazar adının kökeni hakkında bilgi verilmiştir. Efsaneye göre Şenpazar ilçesi ve civarı eskiden üzüm bağları ile kaplı imiş.

Şenpazar ilçesinin kurulu olduğu vadi üzerinde de bir şaraphane kurulmuş. Buradan hareketle vadiye Şarbanî denildiği belirtilmektedir. Daha sonra bu yer Şenpazar adıyla anılmıştır (Yüksel 2011: 160).

Mardin Efsaneleri adlı yüksek lisans çalışmasında **Baba Ömer** adlı efsanede Mardin'e bağlı Alagöz Köyü'nde bir ziyaret yeri bulunmaktadır. Bu ziyaret yerinin yakınlarına içki içmeye giden insanların çarpıldığı rivayet edilmektedir (Sancak 2018: 77).

Nevşehir Efsaneleri üzerine yapılan bir çalışmada taşındıkları evde karıncalar sayesinde çok zengin olan ancak adamın bir başka kadına gitmesini ve alkol almaya başlamasından sonra karıncaların eve gelmediğini ve zenginliklerinin azaldığını anlatan bir efsane vardır. Bu Efsaneye göre zenginliklerinin azalmasının nedeni eşinin alkol almasıdır (Alptürker 2013: 178-179).

Nizip Efsaneleri üzerine yapılan yüksek lisans tezinde türbe ziyaretinde bulunan iki kişinin dönüşte Aksakallı yaşlı bir adama rastlamaları sonucunda içlerinden içki içen kişinin içkiyi bırakması söz konusudur. Başlarına gelen doğüstü olaylar sonucunda namaza başlamışlar ve içki içen kişide bir daha içki içmemiştir (Başarkanoğlu 2010: 56-57).

Efsane İstanbul kitabında yer alan **Süleymâniye Camisi'nin Ses Düzenegi Efsanesive Yenikapı Semtinin İsim Efsanesi** (Esendemir vd. 2009: 65, 41-45) adlı iki efsanenin tamamı bizim konumuzla ilgili olduğu için kısaltmadan almayı uygun gördük.

Örnek Metin 1: Süleymâniye Camisi'nin Ses Düzenegi Efsanesi

Süleymâniye Camisi inşa edilirken Mimar Sinan'ın mihrapta nargile içtiği söylentisi yayılmış. Öyle ki bu söylenti Kanuni'nin kulağına kadar gitmiş. Mihrapta nargile içmeyi bir saygısızlık olarak addeden Kanuni, meselenin içyüzünü öğrenmek için inşaata bir gün ansızın bir baskın yapmış. Bakmış ki, Mimar Sinan gerçekten de söylendiği gibi mihrapta nargile fokurdattıyor. Padişah, Mimar Sinan'a:

-Mimarbaşı ne yaparsın böyle, diye sormuş. Mimarbaşı:

-Sultanım, görüyorsunuz ya, nargilemi fokurdattıyorum, diye cevap vermiş. Padişah:

-Mimarbaşı, camide nargile içilir mi; sen bu işi yapmazdın, hikmeti nedir ki bunun, diye tekrar sormuş. Bunun üzerine Mimar Sinan:

-Sultanım, bakın nargilemde tütün yoktur. Bununla suyun kaynamasından meydana gelen sesin cami içerisindeki dağılımını kontrol ediyorum. Burada suyun fokurdamasından meydana gelen sesin caminin her tarafına eşit şekilde dağılmasıyla, yarın hoca efendinin bu

mihraptaki sesinin 60-70 metre gerilerde duracak cemaat saflarına kadar ulaşıp ulaşmadığını anlayacağız, diye cevap vermiş (Esendemir vd. 2009: 65).

Örnek Metin 2: Yenikapı Semtinin İsim Efsanesi

Rivayetlere göre IV. Murat meyi (şarap), afyonu ve fal bakmayı yasaklamış. Bundan dolayı bu işleri yapanlar ancak ve ancak gizli bir şekilde yapabiliyorlarmış. IV. Murat Bu uygulamanın ne kadar başarılı olduğunu görebilmek için bir gün kıyafetini değiştirerek halk arasına karışmaya karar vermiş. İstanbul'un Avrupa yakasına gezdikten sonra, Anadolu yakasına geçmek için Üsküdar'a giden bir gemiye binmiş. Gemideki Sandalcılardan biri yanında sarkan ipi çekerken padişah onun ucundaki testi fark etmiş ve sandalcıya:

- Ne var o testinin içinde, diye sormuş. Sandalcı:

- Ne olacak mey işte, demiş. Padişah:

- Mey yasak. Padişahımız görse kafanı vurdudur; korkmuyor musun, demekten kendini alamamış. Sandalcı da hâliyle:

- Yahu padişah nereden görecek bizi denizin ortasında, demiş.

Aradan biraz zaman geçince sandalcı bu kez de teknenin tahtalarından birini kaldırıp afyon çıkarmış ve nargilesine atarak körüklemeye başlamış. Padişah ona yine yasağı hatırlatmış. Sandalcı aynı şekilde:

-Kim görecek ki bizi denizin ortasında, demiş. Biraz daha gittiklerinde, sandalcı cebinden bu sefer fal taşlarını çıkarmış. Üstelik padişaha:

-Ver beş akçe falına bakayım, demiş.

Fal taşları padişahın en çok sevmediği şeymiş. Biraz daha sabredeyim diye düşünen padişah:

-Haydi bak, demiş.

Fal taşlarını elinde sallayıp atan sandalcı padişaha:

- Efendi, sorunu sor bakalım, demiş. Padişah:

-Padişah şu an nerededir, diye sormuş. Sandalcı taşlara bakıp:

-Padişah şu anda denizin üstündedir, demiş. Padişah biraz endişelenmiş gibi yaparak:

-Sakın yakınımızda bir yerde olmasın, diye sormuş ve bu kez iyice bakmasını söylemiş. Sandalcı taşlara tekrar baktığında birden padişahın ayaklarına kapanarak:

-Affet beni padişahım, diye yalvarmaya başlamış. Kıyıya gelene kadar yalvarmaya devam etmiş. Sonunda padişah dayanamayarak:

-Sana bir soru soracağım. Eğer bilersen seni affederim. Bilemezsen boynunu anında vurduracağım, demiş. Sandalcı sevinçle:

-Padişahım çok yaşa, demiş ve merakla soruyu beklemeğe başlamış. Padişah:
-Dönüşte İstanbul'a hangi kapıdan gireceğim, diye sormuş. Sandalcı:
-Affınıza sığınarak kapıyı bir kâğıda yazsam ve siz kapıdan geçtikten sonra baksanız olmaz mı, diye cevap vermiş. Padişah:
-Olur, deyince sandalcı tahminini bir kâğıda yazarak padişaha vermiş. Padişah kâğıdı cebine koymuş. Sandal kıyıya varınca surlarda nöbet bekleyen askerlere:
-Surlara yeni bir kapı açıla! İstanbul'a bu kez ben oradan gireceğim, demiş.
Emir bu ya. Kapı hemen açılıp padişah bu kapıdan İstanbul'a girmiş. Kapıdan girerken sandalcının kâğıda hangi kapıyı yazdığı merak etmiş. Kâğıdı okuyunca hayretler içinde kalmış. Meğerse kâğıtta "Padişahım yeni kapınız vatana, millete hayırlı, uğurlu olsun." diye yazıyormuş. İşte o gün bugündür bu kapı Yenikapı olarak anılmış ve kurulan semte ismini vermiş (Esendemir, vd. 2009: 41-45).

B. 3. Halk Hikâyelerinde Bağımlılık Maddeleri

Pertev Naili Boratav'a göre; bu tür XVI'ncı yüzyıldan bu yana, eski ozanların anlatma geleneğinin ürünü olan destanın yerini almıştır. O gelenekten pek çok şeyler hikâyeciliğe de miras kalmıştır. Anlatıya sazın-ezginin koşulması, mimik ve ses taklitlerinin önemli bir yer tutması gibi ortaklıkların olmasına karşın biçim ve üslupları halk hikâyelerini destanlardan ayıran noktadır (Boratav 2015: 57).

Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşık ve meddahlar tarafından anlatılan nazım-nesir karışımı anlatmalardır (Alptekin 2016: 18).

Halk hikâyeleri söyleyenlerinin halk tarafından seçilen ve desteklenen âşık olmasından dolayı içerdikleri unsurların, motiflerin, kahramanların özelliklerinin direk halk ile bağlantılı olması, özellikle yaşanan dönemlerden izler taşıması gibi sebeplerle inceleme açısından ayrı bir önem taşır.

Halk hikâyelerinde, bağımlılık ile ilgili unsurlardan en çok kahveye rastladık. Halk hikâyelerinin anlatılma yeri olarak bakıldığında kahvehaneleri görmek kaçınılmazdır. Daha çok uzun gecelerde köy odalarında veya kahvehanelerde, birkaç gece boyunca hikâyeler söylendiği için özellikle âşık hikâyelerine kahve-kahvehaneyi muhakkak katmışlardır (Sakaoğlu 1987: 66-67; Öztürk 2010: 9-24; Yılmaz 2011: 52,114). İncelediğimiz kaynaklardan elimize geçen *Sürmeli Bey ile Telli Senem* adlı hikâyede Sürmeli Bey'in

ağabeyi Arif'in düğünü esnasında isteyen misafirlere şarap ve rakı ikram (Öztürk 2010: 100) edilmiştir. İçki, diğer halk hikâyelerinde kahramanlara daima zarar veren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz 2011: 339-341; Öztürk 2010: 144).

Bade motifi birçok halk hikâyesinde olduğu gibi *Ercişli Emrah ile Selbihan* hikâyesinde de karşımıza çıkmaktadır. Halk hikâyesi ve âşık edebiyatının temel taşlarından biri olan bade-bade içme motifi Ercişli Emrah'ın babasından yediği tokat sonucunda çok dua edip uykuya dalması, rüyasında Hazreti Pir elinden bade içip saz şairi olması ile başlar. Hikâyenin ilerleyen kısımlarında pir elinden bade içmesi Emrah'ın hayatını kurtaracaktır (Sakaoğlu 1987: 68,73).

İncelediğimiz halk hikâyelerinden *Âşık Garip ile Şahsenem* hikâyesi özetle şu şekilde başlar: "Bir zamanlar İran'da, Güney Azerbaycan'ın Tebriz şehrinde Ahmet Ağa adında çok zengin bir tüccar vardır. Eli açık, konuksever bir adamdır. Ünü ta Türkistan'a, Hindistan'a kadar yayılmıştır. Gün gelir Ahmet Ağa ölür. Bir kızı ve Resul adında bir oğlu olan Ahmet Ağa çok sevildiği için gelen giden çok olur. Zaman geçer, bir gün bir grup insan Resul'e ve ailesine baş sağlığı dilemeye gelir ancak niyetleri farklıdır. Resul'ün babadan kalma mirasını yeme niyetinde olan bu insanlar kendilerini Resul'e sevdirebilirler ve mirası yemek için içki sofraları, eğlence meclisleri kurarlar. Böylelikle Resul'ün tüm parasını bitirip onu terk ederler. Geçimini sağlamak için her türlü işi deneyen Resul, en sonunda kahvede saz şairlerinin arasında kendine iş bulur. Bir müddet sonra rüyasında Hızır (AS)'ı görür. Hızır (AS) Şahsenem'in suretini gösterir, bir kadeh bade içirerek Resul'ü saz şairi, âşık eder (Öztürk 2010: 9-24). Görüldüğü üzere Resul'ün hayatını değiştiren, hayatında dönüm noktası teşkil eden iki durum vardır. Bunlardan birincisi içki sofrasıdır. Resul babasının parasını içki sofrasında kaybettiği için alışmış olduğu hayatı değiştirir ve bilmediği, önceki hayatından tamamen başka bir hayat yaşamaya başlar. İkinci dönüm noktası ise kahvehanede saz şairlerinin yanında kendisine iş bulmasıdır. Çünkü asıl olayların başlangıç noktası bu kahvehanedir.

Köroğlu Hikâyesinin Kızıroğlu Kolunda hikâye şu şekilde başlar; Köroğlu yavrusu Ayvaz'ı evlendirmek ister ancak kızın babası belirli şartlar öne sürer. Bu şartları yerine getirmek oldukça güçtür. Köroğlu 7750 keleşini kaleye toplayarak derdinî anlatmaya çalışır. En güvendiği, akıl danıştığı baş keleşlerinden Emmi Köse Kenan'a dert yanar, çare ister. Köse Kenan çare düşünürken Köroğlu'nun yanındakilerden biri Köroğlu'nun kahvesini doldurur, diğeri de tütününü yakar. Köse Kenan çözümü Köroğlu'nun kılık değiştirmesinde bulur (Yılmaz 2011: 147-148). Köroğlu'nu bekleyen zorlu görevlerden birini Köroğlu bu

şekilde yerine getirmek isterken kahveyi fincandan değil de cezveden içmek istemesi onu ele verir (Yılmaz 2011: 151-152). Hikâyenin devamında Köroğlu yine daralır ve Emmiden yardım ister. Bu sırada Han Nigar'a gam odasına çekilmesini, kahve ve piposunu doldurmasını söyler (Yılmaz 2011: 154-155). Bu hikâyede gam odasının nişanesi tütün ve kahvedir. Köroğlu sıkıntıya düştüğü zaman kahve ve tütün içmek istemektedir.

Köroğlu'nun Keloğlan Kolunda ise Keloğlan Silistre Valisi Hasan Paşa'nın bacısına âşık olur. Küheylan meraklısı Hasan Paşa bacısı ile evlenme şartı olarak Keloğlan'dan Köroğlu'nun kır atını ister. Keloğlan aşkına kavuşabilmek için atı almaya karar verir, Çamlıbel'e gelir. Geldikten bir yıl sonra imrahör başı olur. Köroğlu bu durumdan memnundur ancak Keloğlan'ın asıl niyetini bilmemektedir. Keloğlan bir gece tüm imrahörleri rakı ile sarhoş edip, uyutup Kır Atı kaçırmak üzere plan yapar (Yılmaz 2011: 339-341). Bu hikâyede rakı Köroğlu'nun atından olmasına sebep olmuştur.

B. 4. Fıkralarda Bağımlılık Maddeleri

Pertev Naili Boratav 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı adlı kitabında fıkralar için; kısa yoğun bir anlatı tekniği uygulanan herhangi bir düşünceyi örnek vererek güçlendirme amacı güden, karşısındaki insana kendisine inandırmak ya da direnişinde yanıldığına tanık göstermek, herhangi bir durumu açıklamak gibi vesilelerle anlatılan hikâyelerdir, şeklinde açıklamada bulunmuştur. Ona göre hem sözlü gelenekte hem de yazılı gelenekte zengin bir birikime sahip olduğumuz fıkralar, gereğince derlenmemiş incelenmemiş ve değerlendirilmemiştir (Boratav 2015: 95).

Fıkraların bir çeşidine ayıp saydıkları için kitaplar kapılarını kapamışlardır. Onların alın yazıları da yazmalarda gizlenip kalmak ve ağızdan ağıza dolaşmak olmuştur. Ama anlatanla dinleyicilerin birbirinden çekinmeyecek kadar teklifsiz oldukları meclisler, hele köy çevreleri bu türlü yapmacık utançları hiçe sayıp o fıkralara da kendi kelimelerinin ve deyimlerinin hakkını vermeyi yeğler (Boratav 2015: 96).

Boratav fıkraları iki ana bölüme ayırır. Bunlardan birincisi kişileri belli halk tipleri olan fıkralardır. Bu bölümde kendi içinde iki ayrı bölümden meydana gelir. Birincisi; ünlü adlar taşıyan ve gerçekten tarihe mal olmuş sayılan kişilerdir; Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi. İkinci alt başlık ise özel adlarla anılmayıp bir toplum zümresini temsil eden kişilerdir; Bektaşî, Yörük gibi. İkinci ana başlık, belli bir topluluk tip, ünlü bir kişi söz konusu

olmaksızın ortadan insanların güldürücü maceralarını konu edinen fıkralardır (Boratav 2015: 96).

İncili Çavuş döneminin aksayan taraflarını alaycı bir dille yansıtır. Bizim konumuz itibariyle İncili Çavuş'tan ziyade Bekri Mustafa ve hakkında anlatılan fıkralar ziyadesiyle önemlidir. Başlı başına bir çalışma konusu olan, yaşadığı dönemde olsun günümüzde olsun hakkında yazılan yazılar ve dönemindeki eserlerde Bekri Mustafa'dan bahsedilmesi onun önemini ortaya koymaktadır.

Bekri Mustafa sarhoşluğun timsali ve sarhoşların şahı olarak tanınmıştır (Kaygılı 2007: 3). İlk defa Bekri Mustafa adı birinci dereceden kaynak olarak değerlendirilebilecek Evliya Çelebi seyahatnamesinde karşımıza çıkmaktadır. Dimitri Kantemir ve George Jacob'un da eserlerinde Bekri Mustafa'ya yer vermesi hayatı hakkında ana hatlarıyla da olsa fikir sahibi olmamıza sebep olmuştur. Bekri Mustafa rivayetlere göre Sultan 4. Murad'ın nedimlerindenidir. 4. Murat henüz şehzade olduğu zamanlarda Bekri Mustafa'nın meziyetlerini işittiği ve tahta çıkması ile birlikte Bekri Mustafa'yı nedimleri arasına aldığı söylenmektedir. Bir rivayete göre Sultan 4.Murat'ı ayyaşlığa alıştıran Bekri Mustafa'dır. Hakkında çok fazla bilgi olmamasına rağmen iyi bir insan olduğu ve erken yaşta zatürreden vefat ettiği yazılı kaynaklarda mevcuttur (Emeksiz 2010: 1-4).

4. Murat içki yasağı koyduğu yıllarda dahi Bekri'nin ayyaşlığını hoş görmüş kendisinden iltifatları esirgememiştir. Bekri Mustafa'nın bu içki yasağı devirlerine ait pek çok fıkrası vardır. Bir gece kendisini içki masasında yakalayıp şişesi ile birlikte Bostancıbaşının huzuruna çıkarmışlar. Bostancıbaşı şişeyi elinde sallayarak hiddet içinde bağırması; "Şu zıkkımı nasıl içersin be adam!". Hiç istifini bozmayan Bekri şişeyi Bostancıbaşının elinden alıp koynundan kadehini çıkartıp "Önce bu şişeyi alır sonra içindekini kadehe boşaltırım ve kadehi de işte böyle yudumlarım." diyerek bir yudumda içmiş. Bostancıbaşı onun bu cüretkâr hâli ve hazır cevaplılığı karşısında diyecek söz bulamamış ve kendisini affetmiş. Bir başka fıkra ise; "Konu komşu bütün mahalleli ve devletin ileri gelenleri, Bekri Mustafa'yı içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla çare ararlarken akıllarına onu Küçük Ayasofya Cami imamlığına getirmek gelmiş. İyi bir hafız olan, medrese görüp okuyan ve bu işe yatkın olduğundan şüphe olmayan Bekri Mustafa için bu hiç de yadırganacak bir iş sayılmaz. Hem de ortada kendisini içkiden kurtarmak gibi önemli sebep varken. Bekri Mustafa, Sultan Murat'ın da onayladığı bu görevi mecburen kabullenir. İşe başladığı gün öğle namazından sonra kaldırılan bir cenazenin namazını kıldırdıktan sonra tabuta doğru eğilip bir şeyler söylemiş. Bu davranış bütün cemaatin dikkatini çekmiş birisi dayanamamış sormuş; "Merakımızı uyandırdın ağa, neler söyledin öyle?" Bekri Mustafa her zamanki gibi kendinden

emin bir şekilde konuşmuş; "Öteki dünyadan haber sorarlarsa Bekri Mustafa imam oldu de, anlarlar dünyanın hâlini. dedim." şeklinde anlatılır. Görüldüğü üzere Bekir Mustafa'nın içki müptelası olması tüm İstanbul eşrafi tarafından bilinmekte ve çare aranmaktadır. Hatta bir gün kendisine neden bu kadar çok içki içtiği sorulduğunda öldükten sonra kıyamete kadar geçen sürede içkisiz kalamayacağı için çok içtiğini söylemiştir (Kaygılı 2007:4-5).

Konumuz itibariyle Bektaşî fıkraları da oldukça önemlidir. Bektaşîler genelde insanın içine önem verirler. Bir insanın içki içmesi, kumar oynaması onlar için önemli değildir. Onlara göre önemli olan insanın kalbidir. Bu yüzden özellikle Bektaşîlerde içkinin çok içildiği toplum tarafından bilinmektedir. Bu durum özellikle Bektaşî fıkraları adı altında günümüze kadar anlatılagelmiştir.

Dursun Yıldırım'ın yazmış olduğu *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları* adlı eser alanında yapılmış en temel çalışmalardan biridir. Cemiyet hayatından Bektaşî tipine, dinî ayrılıklardan doğan çatışmaların tenkidi düşmüştür. Binaenaleyh tipin etrafında teşekkül eden fıkraların çoğunluğunda bu tarz vakalar vardır. Fakat bu tip zamanla, sarayın bozuk idaresini, içtimai hayatta görülen başka zıtlıkları ve aksaklıkları, beşerî kusur ve eksiklikleri de tenkit etmek görevi yüklenir. Böylece Bektaşî tipi yalnız dinî bir zümreyi temsil etmekten çıkarak, bütün cemiyeti temsil eden umumiye bir tip hâline gelir (Yıldırım 2016: 74).

Özellikle bütün bir cemiyeti temsil etmesi, bu fıkraların sosyolojik olarak incelenmesi gerektiğini bir kez daha ortaya koyar. *İçen benim, sen mi sarhoş oldun?* fıkrasında Bektaşî bir su kenarına kurulmuş içki içmekteymiş. Bu sırada sert bir fırtına çıkmış her şeyi altüst etmiş. Şişe devrilmiş kebab ocağı sönmüş, her taraf toz duman içinde kalmış. Bektaşî gözünü göğe dikerek "Hey Allah'ım, içen benim; sen mi sarhoş oldun?" demiş (Yıldırım 2016: 129). Görüldüğü gibi insanların tek başına söylemekten korktukları, karşılığında Allah'tan ceza alacaklarını düşündükleri Allah'a sarhoşluk vasfı yükleme durumunu Bektaşî'ye yükleyerek onun aracılığıyla söylemeye çalışmışlardır.

Boratav'ın da söylediği gibi fıkralar gerekli değeri göremediği için hakkında yapılan çalışmalar da azdır. Nasreddin Hoca fıkralarının dünyaca nam salması hasebiyle hakkında yapılan onlarca çalışma vardır. Ancak Nasreddin Hoca menkıbevi bir figür olduğu için tütün, alkol, kumar gibi konular fıkralarında çok fazla konu edilmemiştir. Araştırma yaptığımız birkaç Nasreddin Hoca ile ilgili kaynakta konumuzla ilgili herhangi bir fıkraya rastlamadık. Elimizde bulunan yüksek lisans tezlerinden yaptığımız araştırmada ise aşağıdaki bilgilere ulaştık.

Birsen Akpınar'ın yapmış olduğu *Sivas Fıkraları* adlı yüksek lisans tezinde konumuzla ilgili olarak birçok fıkra içerisinden 8 fıkrayı incelemeyi uygun gördük.

İlk olarak **Başga Çimse Yoh Mi?** (Akpınar 2007: 197) adlı fıkrada; içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak için yardım isteyen birine sunulan şartlar arasında içki içmemek de vardır. Adam zor durumda olmasına rağmen sunulan şartları kabul etmez, başkasını yardıma çağırır. Özellikle içkiye olan bağımlılığın bir insanı ne denli bir zor durumda olursa olsun ondan vazgeçememesi durumu açık bir şekilde fıkrada dörülmemektedir. **Nah Gidersiniz** (Akpınar 2007: 200) adlı fıkranın masal şeklide vardır. Orada üç ayrı şart sunulurken fıkranın kısa olmasından dolayı burada bir şart sunulmaktadır. Bir imamın bir kadınla evlenmek istemesi ve kadın bu evliliği istemediği için olmayacak bir şart sunması (cemaatin önünde rakı ve sigara içmesi) durumu vardır. İmam her şeye rağmen bu şartı yerine getirir. Bir insan bir şeyi ne kadar çok isterse en yapılmayacak şeyleri dahi yapmaya çalışacağıının en büyük göstergelerinden biri bu fıkradır. **İşimiz İş** (Akpınar 2007: 241-242) adlı fıkrada içki içmeleri ile ünlü Bektaşilerin şaka ile karışık dünya görüşünün yanı sıra "Oooo desene o zaman öbür dünyada da işimiz iş." cümlesi ile ahiret beklentileri de gözler önüne serilmiştir.

Fıkraların özelliklerinden biri de güldürürken düşündürmek, ders vermektir. **Tanrı'dan Alacaklı** (Akpınar 2007: 246) adlı fıkrada baştan sona kadar çıkar amacı güden bir adam vardır. Metnin aslında saf köylü olarak belirtilse de hiç de saf olmayan bazı niyetleri vardır (sırf yüz lira geri alabileceğini düşünerek 10 lira vermesi gibi). Niyeti çok saf olmasa da Allah'a ve peygamberlerine hakaret edip içki içen birinin ölümüne sebep olduğu için 200 lira sahibi olmuştur. **Yenice Parası** (Akpınar 2007: 333-334) fıkrası oldukça trajikomiktir. Dede velisi olduğu torununun okuldaki müdürü tarafından okula çağırılır. Müdür torununun sigara içtiğini dedeye söyler ve sigara paketini dedeye verir. Beklenen tepki gelir ancak sebebi başkadır. Dede torununun sigara içtiğini zaten bilmektedir. Kızma sebebi ise pahalı sigara olan Yenice için para alıp daha ucuz sigara olan Bafra marka sigara kullanmasıdır.

Bağımlı insanlar bağımlısı oldukları unsur ne ise onu bırakmakta hayli zorlanırlar. Çünkü vücut o maddeye ihtiyaç duymakta, eğer ihtiyaç giderilmezse öleceği düşüncesi beynini sürekli meşgul etmektedir. **Sefer Tasındaki Şarap** (Akpınar 2007: 346-347) adlı fıkrada da buna benzer bir durum söz konusudur. Fıkranın kahramanı Nadir, şarap bağımlısıdır ve babasının tüm ikazlarına rağmen bu alışkanlığı bırakamaz. Babasının da tehditlerini yerine getireceğini bildiği için kahramanımız çare olarak şarabı sefer tasına koydurur. Babasına da pancar çorbası içtiğini söyler.

İncelediğimiz nesir türlerde konumuz itibariyle dinî öğeler baskındır. Özellikle İslam dininin yasakladığı şeylere insanların yaklaşmaması için efsaneler, fıkralar, menkıbeler anlatılmıştır. Amaç o yasaklanan unsur ne ise insanların ona yaklaşmasını engellemek, bir tabu oluşturmaktır. **Topu Topu Bir Ufak** (Akpınar 2007: 347-348) fıkrasında da buna benzer

bir durum üstü kapalı bir şekilde anlatılmıştır. Dıgılların Şükrü, hacı olduğu için içkiyi bırakmış ancak içkiye özlem duymaktadır. İki arkadaşının iyi olması karşılığında içki içeceğine dair ant vermiştir. Ancak arkadaşları ölmüştür. Kahramanımız ise bu duruma içki içemediği için bozulmuştur. Üstü kapalı olarak aktarılan durumsa adamın içki içmemesi için iki arkadaşını da kaybetmesi bilinçaltına işlenmektedir. **Teşkilatı Bozdu** (Akınar 2007: 351-352) başlıklı fıkrada keyfine düşkün insanların vurdumduymaz hâllerinden dem vurulmuştur. Bir benzinliğin lokantasını işleten Erol adlı şahsın yine bir eğlence esnasında kendisinden geçip yanında ölen adamı dahi fark etmemesi, hatta savcıya ifade verirken ölen şahsın ayıp ettiğini, eğlencesini böldüğünü söyler. Bu ne kadar komik gibi dursa da içki bağımlılığının bir insanın ölümünü dahi umursamaz hâle getireceği gözler önüne serilmiştir.

Erol Civelekoğlu'na ait **Senirkent Fıkraları Üzerine Bir Araştırma** adlı yüksek lisans çalışmasında, **Ceza Versen De İçsen, Vermesen De İçsen** (Civelekoğlu 2010: 124-125) başlıklı fıkrada SarhoşTürkmen Süleyman, sarhoşken Başkâtip Hasan Efendi'ye küfür etmiş ve sonucunda mahkemelik olmuştur. Hâkim içkiyi bırakması karşılığında onu salacağını söylese de dürüst davranan Türkmenoğlu her şekilde içeceğini söylemiştir. Hâkim tüm itirazlara rağmen Türkmenoğlu'nu salıverir. Alkolün insan sağlığına verdiği zarardan ziyade sarhoşluk hâlinin insana getirmiş olduğu durumun bireye vereceği zarar bu fıkrada gözler önüne serilmiştir.

İçkinin insan sağlığına verdiği zararı gözler önüne seren bir fıkra ile karşı karşıyayız. **Ödünç Osuruk** (Civelekoğlu 2010: 152) fıkrasında içkiyi fazla kaçırdığı için gazlanan bir adam gazını çıkaramadığı için öleyazar. Bir tanıdığı da onu güldürerek bu müşkül durumdan kurtarır ancak kurtulmasa ölecektir.

Uzun yıllardır özellikle afyon yetiştirilen bölgelerde çok ağlayan çocukları susturmak veya uyumayan bebekleri uyutmak için kullanılan en yaygın yöntemlerden biri, çocuğa afyon sakızı vermektir. **Omar Sen De Mi Burdaydın?** fıkrasında afyon tarlasındaki havanın dahi çocuğu uyutmaya yettiği hatta çocuğun tarlada unutulmasına sebep olduğu anlatılır. Tarlada unuttukları testi çalınmasın diye geri döndüklerinde el yordamıyla testiyi ararlarken çocuğu da bulurlar. Tarladaki afyonun kokusunun dahi tehlikeli olduğunu gözler önüne serilmektedir. Son yıllarda yapılan işlemin yanlış olduğu fark edilmesine rağmen hâlâ bu uygulamanın devam ettiği yerler vardır.

İncelediğimiz bu fıkraların yanı sıra bazı fıkralar konumuza o kadar uygun ki fıkraların tamamını almayı uygun gördük.

Örnek Metin 1: Ben İçtim, Motor Sarhoş Oldu

Sekizli'nin Halil, çevresinde hoş esprileriyle tanınan, en sıkıntılı zamanlarda bile, hayata ve olaylara gülümseyerek bakabilen bir Senirkentlidir. Dostları onu bir gün Büyükkabaca'ya düğüne davet ederler. Halil motosikletine biner ve düğüne gider, davete icabet eder. Düğün bu, dostlarla sohbet edilecek, yenilecek, içilecek, eğlenilecek. Halil de aynen öyle yapar; yer, içer eğlenir. Vakit ilerleyince de gecenin karanlığında motosikletiyle Senirkent'e doğru yola çıkar. İçkinin dozunu biraz fazla kaçırmış olacak ki gelinceye kadar yolda en az yirmi kere düşer. Eve geldiğinde üstü başı parçalanmıştır, elinden ve yüzündeki sıyrıklardan kanlar akmaktadır. Evdekiler telaş ve merakla sorarlar:

- Ne oldu sana böyle? Kavga mı ettin? Kaza mı yaptın?

Halil gayet rahat, gayet pişkin ama laflarını ağızından çıkartmakta zorlanarak cevap verir:

-Va-valla billa, be-bende bi şşşey yok. Be-ben içtim, mo- motor sar- hoş oldu. Be-ben gal-dırıyom, o dü-düşüyo. Ben gal-galdırıyom, o dü-düşüyo (Civelekoğlu 2010: 173-174).

Örnek Metin 2: Kahve Yemenden Gelir, Yolları Sapa

Eskiden kahve tiryakisi bir Senirkentli, tarla-takka, harman-bostan derken, heç eve gelmeden aylarca alacıkta yatmış, mahsulü beklemiş. İşler biter bitmez, eve bile uğramadan kahvehaneye gitmiş:

-Okkalı bi sade gâve yapın bakalım, demiş.

Gâve gelinceye kadar, tabakayı çıkarmış, özene bezene tütün sarmış. Sonra keyfini çıkara çıkara kahvesini içmiş. Fincanın kenarına her zamanki gibi "on para" koymuş. Meğer o yaz kahve kıtlığı olmuş; tabii kahve pahalalmış. İçenin haberi yok, bu arada kahveci de miktardan memnun değil! Kahveci:

"Gâve Yemen'den gelir, yolları irak,

Beş para idare etmeyyo, on para bırak" demiş.

Bizim tiryaki gayet pişkin:

"Gâve Yemen'den gelir, yolları sapa,

Beş para idare etmeyyosa, sen bu gâveyi gapa!" (Civelekoğlu 2010: 216).

Örnek Metin 3: Rengine Bak Rengine!

Uluğbey (İlegöp), Veli Baba Sultan kadar, şarabıyla da ünlüdür. Şarabının şöhretini duyan birkaç arkadaş, Uluğbey'e giderler. Uluğbeyliler onları misafir edip ağırlarlar.

Ürettikleri şaraplardan ikram ederler. Misafirler, daha sonra kendi aralarında içtikleri şarabın kalitesi hakkında yorum yapmaya başlarlar:

-Tadı biraz mavrı (kekremsi) gibi mi?

-Yok, yok, hatta biraz fazla tatlı...

-Bana da alkol oranı az gibi geldi, falan derken, birlikte geldikleri arkadaşlarından, âmâ olanı kafayı bulunca eline kadehi alır, kaldırır ve tartışmaya son noktayı koyar:

-Heeeeyt be koçum! Rengine bak, rengine! (Civelekoğlu 2010: 222).

Örnek Metin 4: (Niçin Taciz Olsunlar)

Bektaşî'nin biri, cigara içerken sofı-meşrep hocanın biri:"Sağında ve solundaki amel defterini yazan melekleri cigaranın dumanı ile taciz ediyorsun." demiş. Bektaşî de "Hey hocam, ben yirmi otuz senedir cigara içerim. Elbet onlar da tiryaki olmuşlardır; niçin taciz olsunlar" demiş (Yıldırım 2016: 153).

C. Kalıplaşmış İfadelerde Bağımlılık Maddelerine Genel Bir Bakış

C. 1. Atasözlerinde Bağımlılık Maddeleri

Atalarımız uzun yıllar boyunca edindikleri tecrübeleri, bir sonraki nesle aktarmak istemişler ve bunu en kısa, en özlü şekilde atasözü olarak adlandırılan tür sayesinde yapabilmışlerdir.

Kaşgarlı Mahmut **Dîvânü Lûgati't-Türk**'te atasözünü "saw" şeklinde belirtmiş ve "söz, haber, salık; mektup; risale; atalar sözü, darbimesel; kısza, hikâye, tarihsel şeyler" olarak tanımlamıştır (Atalay 2013: 498).

Ömer Asım Aksoy'un atasözüne dair tanımı; "Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırın ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler" şeklindedir (Aksoy 2015: 37).

Atasözlerinin ilk örneklerini Orhun Kitabelerinde görmekteyiz. İlk derli- toplu şeklini ise Kaşgarlı Mahmut'a ait Dîvânü Lûgati't-Türk adlı eserde bulabiliriz.

Atasözleri halka dair birçok alanın (sosyoloji, ekonomi, tarih vs.) inceleme konusu olabilir. İncelemeye değer çok geniş, çok zengin bir alanı oluşturur. Özellikle gündelik hayatın neredeyse tamamının izlerini atasözlerinde görmek mümkündür. Az sözle çok şey ifade eden atasözleri, gündelik yaşantımıza yön verebilecek, insanların kendine düstur

edinebileceği bir anlatım şeklidir. Gündelik hayatı içinde bu kadar barındıran atasözlerine bağımlılıkların nasıl yansıdığını aşağıda inceleyeceğiz.

Sarhoş olan insanın ne yapacağı belli olmaz. İçindeki bastırılmış duygular ortaya çıktığı için nasıl davranacağı kestirilemez. Bu yüzden "**Sarhoştan deli bile korkar; Sarhoşa dokunma kendi yıkılsın** (Özdemir 2001: 237)" gibi atasözleri söylenmiştir.

Toplum arasında, özellikle bağımlılık yapıcı maddeleri kullananların içinde buldukları durum ne olursa olsun o maddeyi kullanmak isterler. Kötü bir olay olduğunda can sıkıntısından, sevindirici bir olay olduğunda ise mutluluktan bağımlısı oldukları maddeyi kullanmak isterler. Özellikle böyle durumlarda kahve-çay ile sigarayı beraber kullananlar fazladır. Bu duruma en güzel örnek "**Kahve tütün, keyifler oldu bütün** (Tülbentçi 1963: 231)" atasözüdür. İnsanlar keyiflerinin, mutluluklarının tam olmasının kahve ile tütünün beraber içilerek olacağına inanmaktadırlar.

İnsan bazen kendini olduğu gibi değil de olduğundan daha yüksek statüde, daha fazla mal varlığına sahip biri gibi göstermek ister. Bu durumu en iyi özetleyen atasözlerinden birisi de "**Tütünü yok içmeye, atla gider gezmeye** (Akyalçın 2012: 30)" şeklindedir.

Afyon maddesi temelinde uyuşturucudur. Afyon kullanımı, beyin fonksiyonlarını ve sinir sistemini yavaşlatıp algılamada sorun yaşanması, acı hissinde azalma gibi etkiler gösterebilir. Özellikle günümüzde yakın ve sosyal çevresinde sorunlar yaşayan, çevresine uyum sağlama problemi çeken insanların yaşadıkları bu sorunları uyuşturucu madde ile aşma eğilimi gösterdiği bilinmektedir. Bu acı hissinde azalma durumu "**Afyon çeken yılan soksa incitmez** (Acaroğlu 1992: 111)" şeklinde atasözlerine yansımıştır.

Her bağımlılık maddesinin insan üzerinde etkisi farklıdır. Her bağımlılık maddesi insanda çeşitli tepkimeler yaratır. Örneğin uyuşturucu madde kullanan bireylerde genellikle halüsinasyon görme, acı duygusunda azalma gibi durumlar görülebilir. İçkide ise bu etki, sarhoş olma ve bastırılmış bazı duyguların açığa çıkması ile sonuçlanabilir. "**Rakıya verip anırma, tütüne verip savurma** (Aksoy 2004: 182)" atasözünde sarhoş olup ne yaptığını bilmeyecek duruma gelenler için bir uyarı söz konusudur. Ayrıca toplumun bir kesiminde mevcut olan tütüne para vermenin israf olduğunu düşünme durumu bu atasözüne de yansımıştır.

Meyhane kültürü ile Osmanlı toplumunun tanışması İstanbul'un fethine dayanır. Daha öncesinde de fetihler veya ticaret yolları üzerinde bulunan yerlerde meyhanelerle tanışmış

olma ihtimalleri yüksektir. Ancak meyhaneyi daha yakından tanıma, onunla iç içe yaşama olayı İstanbul'un fethinden sonra başlamıştır. Bizans'ın fethinden sonra gayrimüslimlere zarar gelmemesi ilkesi benimsendiği için bu meyhanelerde kaldırılmamış, buldukları bu yeni kültüre adapte olma, onu içselleştirip kendi kültürüne benzetme gibi aşamalardan geçirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin yöneticileri ve toplumunun göstermiş olduğu bu saygı hâline karşılık meyhaneciler de özellikle ramazan ayında meyhanelerini kapatmıştır. Tabii bu durum maddi olarak onlara sıkıntı vermiştir. "**Meyhanecinin yüzünü bayram topu güldürür** (Özdemir 2001: 212)" atasözünde meyhane sahibinin yüzünün gülmesi Ramazan ayının bitmesine bağlanmıştır.

Osmanlıda pazar kayığı denilen bir kavram vardır. Eskiden yük eşyalarının taşındığı kayıklara verilen addır. Her taşınan eşyanın bir vergisi olduğu gibi tütünün de bir taşıma vergisi vardır. "**Pazar kayığına binen, tütün gümrüğünü beline bağlasın** (Tülbentçi 1963: 316)" atasözünde bu vergiyi hatırlatma durumu mevcuttur. Şimdilerde ise pazar kayığı turistik amaçla kullanılmaktadır.

"**İçki öldürür, kumar söndürür** (Akyalçın 2012: 52); **Gece şarap, gündüz kumar, bu masalla cennet umar** (Akyalçın 2012: 51)" atasözlerinde ise içki ve kumarın zararları özetlenmiş, içkinin, kumarın masal olduğundan bahsedilmiştir.

C. 2. Deyimlerde Bağımlılık Maddeleri

Türk Dil Kurumu, deyimini genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir şeklinde açıklar (<http://www.tdk.gov.tr>).

Ömer Asım Aksoy ise; bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce, şeklinde tanımlanmıştır (Aksoy 2015: 52).

Gündelik hayatımızda sıkça başvurduğunuz deyimler bize bazı şeyleri kısa yoldan, bazı şeyleri de olduğundan daha kibar ifade etmek için kullanılır. Örneğin halk arasında ölüm kelimesi çok hoş karşılanmaz. Özellikle biri öldüğünde o kişi için öldü demek yerine **emri hak vaki oldu** denir. Bu durum aslında halkın, kaybı olan kişiyi üzmemek adına ortaya çıkardığı bir deyimdir. Bunun gibi durumlar sigara, alkol gibi maddeler için de kullanılmıştır.

Rakı, ham hâlinin rengi suya benzeyen bir içecektir. Ancak su ile karıştırıldığında rengi beyazlar, görünüşü süte benzer. Genellikle de erkeklerin içtiği bir içki olduğu için rakıya halk arasında "**aslan sütü**" (Aksoy 2015: 586) denir. Tabii aslan sütü denmesinin altında

yatan daha başka bir efsanedir. Ancak bu efsane halk arasında pek bilinmediği için su ile karıştırılmış hâline bir anlam yüklenmeye çalışılmıştır.

Sigara içenler arasında kullanılan bir tabir olarak "**dudak tiryakisi olmak**" deyimi vardır. Sigara içenler sigara dumanını içine çekmeyen, dumanı direk üfleyen insanlar için kullanırlar.

"**Kafayı çekmek, kafayı bulmak, kafayı tütsülemek, keyif hâli**" gibi deyimler içki içmiş insanlar için; "**kör kütük sarhoş, zil zurna sarhoş, o duvar senin bu duvar benim olmak**" (Aksoy 2015: 899, 926, 940, 1144, 983)" gibi deyimler ise içkiyi fazla kaçırıp ne yaptığını bilmez hâle gelen insanlar için kullanılır.

Özellikle anlatılan bir olayı anlamayan veya normalde olduğundan daha sinirli olan insanlar için kullanılan "**afyonu patlamak**" deyimi vardır. İskender Pala bu deyimi açıklarken efsanesine de yer vermiştir: "Eski tiryakiler, ramazanda afyonu macun hâline getirir ve mercimek büyüklüğünde toplar yapıp her sahurda iki üç tane yutarlarmış. Ancak her bir macunu sırasıyla bir, iki, üç kat kâğıtlara sarmayı da ihmal etmezlermiş. Böylece kâğıt, mide öz suyunda eriyince macun midede dağılır ve birkaç saatliğine keyif devam edermiş. Tabii iki kat kâğıda sarılan macun, birkaç saat sonra, üç kat kâğıda sarılı macun da onu takiben kana karışınca tiryaki iftara kadar rahat etmiş olur. Ancak bu planın yolunda gitmediği, afyonun kâğıdının zor parelendiği yahut kana karışması geciktiği durumlarda tiryaki krizlere girer ve dış dünyadan âdeta kopar. Afyonu patlayıp kana karışmasına kadar farklı tepkiler verir.

Konuşulan veya yapılan şeye uygun karşılık verilmeyen, anlama ve algılamada geciken durumlarda "Daha afyonu patlamadı galiba!" gibi cümleler söylenmesi bundandır (Pala 2005: 9).

C. 3. Alkış-Kargışlarda Bağımlılık Maddeleri

Birinden bir iyilik gördüğümüzde, ona olan borcumuzu ödemek ister ve örneğin sağ ol, var ol, teşekkür ederim deriz. Bütün bu sözler alkıştır. Böylece alkış türünü en kısa ve kestirme biçimiyle iyi dilek bildiren söz diye tanımlayabiliriz (Akalin 1990: 28). Alkış-kargış insanlığın var olduğu dönemden bu yana kullana geldiği sözlerdir. İlkel dualar sihir ve büyü uygulaması olarak başlamıştır. İyi dilekler alkış, kötü dilekler kargış, iyi dileğin Tanrı katında kabul edilmesi için adak, kurban, oruç, tapınma yollarına gidilmiştir (Akalin 1990: 30).

Kargış kötü dilektir. Bir kimseye, bir nesneye, bir topluma yöneltilebilir. Yeryüzünde kargışla tanışmamış ve onu kullanmamış insan topluluğu yoktur (Akalin 1990: 50).

Özellikle alkışlar gündelik hayatımızın hemen her alanını işgal eden sözlerdir. Biri hapşırıldığında ona: "Çok yaşa!" deriz; o insan da karşılık olarak bize: "Sen de gör!" diye cevap verir. Söylenen bu iki söz de karşılıklı iyi dilek içerir. Hatta çok sevdiğimiz birini kızdırsak dahi bize iyi dilekte bulunarak "Allah cezanı vermesin, hay ocağın yansın" gibi dileklerde bulunurlar. Kötü söz söylemekten, karşısındaki ile ilgili kötülük dilemekten uzak dururlar. Genelde de bu durum böyledir. Alkış sayısındaki fazlalık insanların birbiri ile ilgili kötü söz söylemekten kaçındıklarının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Yaptığımız araştırmada alkış-kargışlarda herhangi bir bağımlılık maddesine rastlamadık. Sadece tütün kelimesi birkaç alkışta geçse de bu kelime ile kastedilen tütme fiili ile ilgili olarak dumanın tütmesi, ocağın tütmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır.

C. 4. Ölçülü Sözlerde Bağımlılık Maddeleri

Ölçülü sözler denilince akla gelecek ilk isim Nail Tan'dır. Tan ölçülü sözler için; milletimizin binlerce yıllık hayat tecrübelerini, gelenek görenek ve inanışlarını ortaya koyan söz konusu sözlere biz ölçülü atasözü ve deyimlerimizi de içine almalı: şekilde «ölçülü söz» demeyi uygun bulduk. Çünkü, bu sözler hem şiir oluşları yönünden ölçülüdür hem de rastgele söylenmemiş, ölçülüp biçilip söylenmiş sözlerdir (Tan 1986: 9) diyerek bu sözlerin bizim için önemini ortaya koymuştur.

Türk Halk Edebiyatında vezinli, kafiyeli atasözü ve deyimlerimiz pek çoktur. Ölçülü atasözü ve deyimlerimizin yanında kalıplaşmış birtakım vezinli, yani ölçülü, kafiyeli sözler daha kullanırız. Genellikle beyit, üçlük, dörtlük halindeki bu şiir parçalarının şairleri unutulmuş, anonim hale gelmişlerdir. Bu sebeple de halk edebiyatının, folklorun inceleme alanı içine girmişlerdir.

Yaptığımız incelemelerde halkın bağımlılık maddeleri ile arasındaki ilişkiyi görmek mümkündür. Halkın ağızına pelesenk olmuş, günlük hayatta hemen her yerde karşımıza çıkabilen ölçülü sözlere de bu unsurların yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Kimi ölçülü sözde tütüne lanet okunurken kiminde de vazgeçememe durumu vardır. İşte bu sözlerden birkaç örnek;

Kahve siyahtır, nef'i vardır bedene

Lanet olsun tütünü icat edene (Tan 1986: 59)

Erken kalkar içerim tütünü, çekerim acısını
Tütüne laf atanın öldürürüm ana, bacısını (Tan 1986: 59)

Ehl-i keyfe kahve verse tazeler
Ehl-i keyfin keyfini yelpazeler (Tan 1986: 59)

İersin olursun deli
Yatarsın olursun ölü
Kalkarsın olursun hasta
Paran gider deste deste
Bunun keyfi neresinde? (Tan 1986: 61)

II. BÖLÜM

ANONİM HALK ŞİİRİNDE BAĞIMLILIKLAR VE ONUNLA İLE İLGİLİ UNSURLAR

İnsanlar yaşadıkları toplum hayatında birbirilerini etkiler ve birbirlerinden etkilenirler. Özellikle 12-25 yaş aralığında bulunan ve ergen olarak nitelendirilen insanların çevreden etkilenmeleri oldukça sık görülen bir durumdur.

Ülkemizde bağımlılık yapan unsurlara başlama yaşı her geçen sene düşmektedir. Bu durumun en büyük nedeni çevreye özenme olsa da ailevi sorunlar, kötü arkadaşlıklar gibi etkenler de bağımlılık maddelerine başlamayı tetiklemektedir. Başlanan bağımlılık maddesinin türü ne olursa olsun, bireyin zamanla bağımlılık yapan maddeden kurtulması güçleşir. Kaynaklardan tespit ettiğimiz halk şiiri mahsullerinin derlendiği kişilerin genellikle orta yaşın üzerinde insanlar olması, bu kişilerin bağımlılık maddelerinin insanlar üzerindeki etkilerini doğrudan veya dolaylı olarak gözlemlenmeleri sebebiyle, bu gözlemlerini söz konusu mahsullere bir şekilde yansıtmışlardır.

Anonim halk şiirinde belirlenen bağımlılık ile ilgili unsurlar ve bu unsurların anonim halk şiirine dağılımı şu şekilde sıralanabilir:

Haşhaş unsuru afyon başlığı altında 1 mâni, 20 bilmede geçmektedir. Afyon unsuru ise yine afyon başlığı altında 7 mâni, 2 ninni, 10 bilmede geçmektedir. Afyon, esrar adıyla 1 tekerlemede geçmektedir.

Asma unsuru, alkol başlığı altında 1 mâni, 4 türkü, kahve başlığı altında 2 türküde geçmektedir. Üzüm unsuru ise alkol başlığı altında 5 mâni, 4 türkü, 8 bilmede, kahve başlığı altında 1 türküde, nargile başlığı altında ise 1 bilmede geçmektedir.

Bira unsuru alkol başlığı altında 1 mâni ve 1 türküde geçmektedir.

Cezve unsuru kahve başlığı altında 5 mâni, 5 türkü ve 19 bilmede geçmektedir.

Çubuk unsuru tütün başlığı altında 10 mâni, 3 türkü, 2 bilmede, alkol başlığı altında 1 türküde geçmektedir. Ağızlık unsuru tütün başlığı altında 2 türküde, pipo unsuru ise tütün başlığı altında, 1 tane bilmede geçmektedir.

Dibek unsuru kahve başlığı altında 2 ağıt, 2 bilmede; dibek demiri unsuru 1 bilmede, kahve değirmeni unsuru 3 bilmede geçmektedir.

Fincan unsuru, alkol başlığı altında 1 mâni, 4 türkûde; kahve başlığı altında 8 mâni, 5 türkû, 1 ağıt, 3 bilmedede; mekân başlığı altında ise 1 türkûde geçmektedir.

İskambil unsuru, kumar başlığı altında 2 mâni ve 2 bilmedede geçmektedir.

Kaçakçılık unsuru, tütün başlığı altında 1 türkû ve 2 ağıtta geçmektedir.

Kadeh unsuru, alkol başlığı altında 2 mâni, 6 türkû, 1 ninnide geçmektedir.

Kahve falı unsuru, kahve başlığı altında 1 mânide geçmektedir.

Kahve unsuru, tütün başlığı altında 1 mâni, 2 tekerlemede; kahve başlığı altında 44 mâni, 15 türkû, 4 ninni, 6 tekerleme, 14 ağıt ve 32 bilmedede geçmektedir.

Kahveci unsuru, kahve başlığı altında 1 mâni ve 4 türkûde geçmektedir.

Kahvehane unsuru, mekânlar başlığı altında 2 mâni ve 2 türkûde geçmektedir.

Kumar unsuru, tütün başlığı altında 1 ağıtta; kumar başlığı altında 2 mâni, 3 türkû, 1 ağıtta geçmektedir.

Meyhane unsuru, mekân başlığı altında 3 mâni, 10 türkû, 1 tekerlemede geçmektedir.

Meze unsuru, alkol başlığı altında 6 mâni ve 5 türkûde geçmektedir.

Nargile unsuru, nargile başlığı altında 3 mâni, 4 türkû, 1 tekerleme ve 49 bilmedede geçmektedir.

Rakı unsuru, alkol başlığı altında 21 mâni, 16 türkû, 1 ninni, 2 tekerleme, 2 ağıt, 6 bilmedede ve mekân başlığı altında 2 türkûde geçmektedir.

Reji İdaresi unsuru, tütün başlığı altında 1 mâni, 1 türkû ve 1 ağıtta geçmektedir.

Sarhoş unsuru, alkol başlığı altında 30 mâni, 22 türkû, 1 ninni, 3 ağıt, 4 bilmedede; mekân başlığı altında 2 mâni ve 1 türkûde geçmektedir.

Sigara markası unsuru, tütün başlığı altında 2 mâni ve 1 tekerlemede geçmektedir.

Sigara unsuru, tütün başlığı altında 57 mâni, 5 türkû, 1 ninni, 4 ağıt, 33 bilmedede, kumar başlığı altında 1 mânide; sigara dumanı unsuru tütün başlığı altında, 7 mâni, 3 türkû, 15 bilmedede; sigara kâğıdı unsuru, 1 mâni ve 5 bilmedede geçmektedir. Ayrıca sigaranın halk ağzındaki söylenişi farklı şekillerdedir ve bu durum anonim halk şiirine de yansımıştır. Sigara; cigara olarak tütün başlığı altında 7 mâni, 10 türkûde; cigar-cigar olarak 3 mânide;

çigara olarak 1 mânide; siğara olarak 1 mânide; zigara olarak 4 mânide; zigar olarak 1 mânide; cuvara olarak 7 ağıtta, cığara olarak 1 ağıtta geçmektedir. Alkol başlığı altında cuvara olarak 1 ağıtta yer bulmuştur.

Şampanya unsuru, alkol başlığı altında 1 mâni, 2 tekerlemede geçmektedir.

Şarap unsuru; alkol başlığı altında 11 mâni, 5 türkü, 1 ninni, 1 tekerleme, 1 ağıt, 7 bilmece de geçmektedir. Ayrıca şarap; bade ve mey olarak da geçmektedir. Bade olarak; 8 mâni, 12 türkü, 1 ninnide, nargile başlığı altında, 2 türküde; meyhane başlığı altında 1 türküde; mey olarak, 6 mâni, 1 türküde, nargile başlığı altında 2 türküde geçmektedir.

Tabak-tabaka unsuru, tütün başlığı altında 34 mâni, 6 türkü, 3 ağıt ve 1 bilmece de geçmektedir.

Tiryakilik unsuru, tütün başlığı altında 1 mânide, kahve başlığı altında 1 tekerleme, 3 ağıt, 1 bilmece de geçmektedir.

Tütün üretilen yer unsuru, tütün başlığı altında 3 mânide geçmektedir.

Tütün unsuru; tütün başlığı altında 60 mâni, 18 türkü, 5 ninni, 6 tekerleme, 9 ağıt, 14 bilmece de; kahve başlığı altında 3 tekerleme ve 3 ağıtta geçmektedir.

Tütüncü unsuru tütün başlığı altında 4 mâni, 1 türkü, 1 ağıtta; tütüncülük unsuru ise 2 mânide geçmektedir.

Bağımlılık ile ilgili belirlenen otuz ana başlık altındaki kırk unsurun incelemesi metinler içerisinde seçilen örneklerle birlikte aşağıda verilmiştir.

A. Afyon-Haşhaş

Haşhaş, gelincikgiller ailesinden bir yıllık otsu bitki olup anayurdu Anadolu'dur. Uzunluğu değişken olan bitkinin dişli kenarlı ya da loplu gümüşsü yeşil yaprakları, dalların ucunda tek tek açan mavimsi-mor, kırmızı ya da beyaz çiçekleri ve içinde çok sayıda gri-mavi renkte küçük böbreksi tohum bulunan küre ya da fiçi biçimli meyveleri vardır. Afyonun ham maddesi olması, haşhaşın çok eski dönemlerden bu yana yetiştirilmesine olanak sağlamıştır. Haşhaşın uyuşturucu özelliği yoktur, bu nedenle ekmek ve çörek yapımında kullanılır. Türkiye'de, haşhaş üretiminde Afyonkarahisar ili ilk sırada yer almaktadır (Ana Britannica 1994: 45).

Afyon ise bu bitkinin (haşhaş) olgunlaşmamış kapsüllerinin çizilmesi ve akan sütün kurutulmasıyla elde edilen bir maddedir. Bu beyaz renkli süt, havayla temas ettiğinde katılarak genellikle kahve veya siyah bir renk aldıktan sonra, topaklar ya da kalıplar hâlinde satışa çıkarılır.

Afyonu tarihte ilk kez 1. yüzyılda Dioskorides tanımlamış, ayrıca Asurlulara ait şifalı bitki listeleri ile tıp kitaplarında da afyon ve haşhaştan söz edilmiştir. Çubukla afyon içme alışkanlığı, tütün çubuklarının vatanı olan Amerika'nın keşfinden sonra ortaya çıkmıştır. Günümüzde yasal ve yasadışı afyon üretiminin merkezi Asya'dır. Sürekli afyon kullanımı, bedensel ve zihinsel bozukluklara yol açarak insan yaşamını kısaltırken yüksek dozda afyon kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan ağır zehirlenmeler ölümle sonuçlanabilmektedir (Ana Britannica 1993: 157).

Yukarıda da görüldüğü üzere afyonun kayıtlarda görülmeye başladığı tarih 1.yüzyıldır. Bu dönemden önce de kullanıldığı bilirse de öncesi ile ilgili kesin bir bilgi verilmemektedir. Afyon 11. yüzyıla kadar tedavi amaçlı kullanılmış ve kaynaklarda da bu şekilde bilgilere yer verilmiştir. Ancak bağımlılık yapma ve bunun insanlar üzerinde bağımlılık yapıcı ve halüsinasyon gösterme etkisi ile etkili kullanımı tarihsel süreçte Hasan Sabbah ile literatüre girmiştir.

Kendi mezhebinin (İsmâ'îlî davası) görüşlerini benimseyenlerin yardımıyla Rûdbâr'da kayalık üzerindeki Alamût Kalesi'ni ele geçiren Hasan Sabbah burada bir devlet kurdu ve görüşlerini yaymak için propaganda faaliyetlerine girişti. Kurmuş olduğu Haşîşîler ve Fidâ'îler (Fedâîler) teşkilâtı ile etrafa dehşet saçan bu devlete 1257 yılında Moğollar tarafından son verildi (Hodgson 2009: 247). Uyuşturucunun yani afyonun yıkıcı etkileri yazılan tarihte ilk kez Sabbah ile kendini göstermiş ve günümüze kadar etkisini artırarak devam etmiştir.

Toplumda *afyon çekmek*, *afyon içmek* veya *afyon yutmak* şeklinde adlandırılan bu uyuşturucunun insan vücuduna çok çeşitli ve oldukça yıkıcı etkileri bulunmaktadır. Günümüzde madde bağımlılığı olarak bilinen ve yıkıcı etkileri olan uyuşturucunun Yeşilay'a göre tanımı şu şekildedir: Madde bağımlılığı, vücudun işlevlerini olumsuz yönde etkileyen maddelerin kullanılması, bundan dolayı zarar görüldüğü hâlde bu maddelerin kullanımının bırakılmamasıdır. Bağımlı, madde kullanımına ara verdiğinde yoksunluk belirtileri yaşar. Zamanla madde kullanım sıklığını ve dozunu artırır (<https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/madde-bagimliliği>). Bu durum büyük ölçüde ölümle sonuçlandığı gibi tedavisi de mümkündür. Özellikle devlete ait Alkol ve Uyuşturucu Madde

Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi (AMATEM) alkol ve madde bağımlılıklarıyla mücadelede oldukça önemli rol oynamaktadır.

Toplumda afyon çekmek veya içmek çok hoş karşılanan bir durum değildir. Özellikle uyuşuk, miskin insanları ifade etmek için bu deyimler kullanılır.

Afyonkarahisar ilinde çokça yetişmesi, haşhaşın yöre halkının kültürüne de fazlaca yansımaya neden olmuştur. Yemek kültüründe hatırı sayılır yeri olan haşhaşı, hanımlar pasta yapımında da oldukça fazla kullanmaktadır. Anonim halk şiiri türlerinden özellikle mâni ve bilmecelede rastlanan afyon; ekilmesi, toplanması, dış görünüşü ve tadı bakımından mânilere, içildiğinde insan beyininde yarattığı halüsinasyon etkisiyle de tekerlemelere yansımıştır.

Afyon ile ilgili 5 numaralı mânide afyonun büyüdüğü zamanki boyuna işaret edilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi boyu değişken olan haşhaşın diz boyuna çıkmasına dair bir istek dile getirilmektedir:

5.Afyon ektim sizlere

Varsın çıksın dizlere

İşte geldim gidiyom

Yârim kalsın sizlere (Göksu 1996: 86)

4 numaralı mânide ise afyonun yetiştiği iklim koşullarına dair bilgi verilmektedir. İklim itibarıyla sıcak ve güney bölgelerde yetişen afyonunun ekilme sahasından bahsedilmiştir:

4.Afyon ektim güneye

Nakış yaptım göneye

Gel sarılalım çakır

Bir daha gelmeyiz dünyaya (Akalin 1972a: 145)

7 numaralı mânide haşhaşın yetişme sürecinde geçirdiği evrelerden biri olan çapalanma zamanından bahsedilmektedir:

7.Çapaladım haşhaşı

Yârimin çatık kaşı

Çirkine eş olcağna

Hamal ol da yük taşı (Yolcu 2011: 403)

Afyon ile ilgili 2 numaralı ninnide ise afyonun rengine işaret vardır;

2. Düştüm uşak yoluna

Baktım *afyon* moruna

Her malımı kodum da

Bu yavrumun yoluna

Nen nen nen (Çelebioğlu 1995: 216)

Bilmecelerin geneli ise afyon-haşhaşın dış görünüşü ile ilgilidir. Bilmecelerin büyük bir kısmında haşhaşın dış görünüşünden bahsedilmiş ve ona göre bilmece sorulmuştur. Örnek olarak aldığımız bilmecelerde haşhaş, tepesinde bulunan yumru kısmı ile tarif edilmektedir:

1.Allah'ın işi

Tepesinde dişi (*Haşhaş*; Tuncor 1996: 68; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135); (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

13.Kazık ucunda karga

Vurunca yıktım harığa

İçi dolu kavurga (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

14.Küçücük bir eşeğim var,

Yedi bin yedi yüz sek sek yumurta taşır. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

20.Yol üstünde karga

Vurdum düşürdüm harga,

İçi dolu kavurga. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

16 numaralı bilmecede, haşhaşın tadının güzelliğinden söz edilmiştir;

16.Sayısı sayılmaz

Tadına doyulmaz (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

Afyon ile ilgili elimizdeki tek tekerleme Fasl-ı Seyahat / Esrar adındadır. Afyonun insan beyninde meydana getirdiği halüsinasyon etkisinin işlenişı bakımından bu tekerleme oldukça önemlidir.

1. Fasl-ı Seyahat/ Esrar

Derd ü gamdan yok rahatım

Var felekten şikâyetim

Gûş edin ağam efendim

Nakl edeyim seyahatim

Mânend-i rûzigâr estim

Okum attım yayım astım

Gûş edin bu hikâyeti

Bir zaman feleğe küstüm

Terk edip dâr u diyârı

Bir yerde kılmam kararı

Düştü seyahat arzusu

Unuttum kisb ile kârı

Bir kalyon var Beşiktaş 'ta

Dediler kalkıyor işte

Vardım temaşa eyledim

Bir yerde oturdum başta

Esrar yemiştım bir pare

Cân u dil tutuştu nâre
Oturup deryaya baktım
Dalmışım cüz'i efkâre

Gözleri uyku almış
Cân u dil gama ne dalmış
Uyur iken haberim yok
Kalyon demirini almış

Sarayburnu'nu dolandı
Kumkapı 'da yatar sandı
Buldu muvafık eyyamın
Sanma kim rûzigâr yandı

Ver elini Yedikule
Çekmece gözüktü hele
Büyükçekmece Kumburgaz
Bogados 'u aldık hele

Han Çiftliği hem Silivri
Andan gözüktü Ereğli
Tekirdağı 'na eriştik
Kanuz 'u biraktık geri

Marmara'da vardır engin
Sevr eyledik suyun rengin
Topları aleste ettik
Cenkçi doldurdu tufengin

Enginden Paşalimanı
Hem Fenerler öte yanı
Çardak'la Lâpseki hubdur
Gelibolu'nun var şanı

Seçildi cana Akyarlar
Maydos'u bilenler söyler
Boğaz' da attık demiri
Eyledik hisarda demler

Demir aldık yola düştük
Hele Seddül-bahr'i aştık
Karşısı Sultaniye' dir
Yeni kal'ayı dolaştık

Kilidü'l-bahr'e erelim
Anda sürgünü görelim
Bozcaada eski İslâmbol
Bababurnu'na varalım

Molava âşikâr oldu

Tokmaklı önümüz aldı

Cunûdadası karşıdır

Midilli bağrımız deldi

Candarlı karşı yakada

Karaburun bir sırada

Sakız'ın Çeşme yakası

Meşhurdur bay u gedâda

Sakız'da eğlendik durduk

Kalyon üzre tente kurduk

Kalktık andan Değirmenlik

Astanköy Rados 'u gördük

Gegve andan Çatallar

Adalya'ya erdi sular

Andan ileri Alanya

Mekriden engine salar

Engini üç günde aştık

İskenderye'ye yanaştık

Atıldı selâm topları

Biz dahi gözümüz açtık

Gördüm ki evde bir sıçan

Pertev etmiş raftan heman

Çat edip önüme düştü

Göründü gözüme duman

Geçmişti keyfi esrârın

Ardın almıştı efkârın

Bir sıçan aklını aldı

Böyledir hâli esrârın

Erdi muradına eren

Bunca acâyipler gören

Çok olur esrar keyfiyle

Bir günde Mısır'a varan (Çelebioğlu 1995: 131-135)

B. Asma-Üzüm

Asma, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre; "Asmagillerden, dalları çardak üzerine yayılan üzüm vb. bitkiler, belirli bir tür üzüm veren bitki" (TDK 2005: 132), Ana Britannica'ya göre, asmagiller (vitaceae) familyasından vitis cinsinin, üzüm veren, odunsu sarılcı bitkilerin ortak adı olarak tanımlanır (Ana Britannica-3 1993: 165).

Üzüm ise; asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi (TDK 2005: 2070) olarak tanımlanır. Ana Britannica'ya göre ise "Asmagiller familyasının Vitis cinsinde yer alan asma bitkilerinin salkım hâlindeki tatlı ve sulu meyvesi" şeklindedir. Asma tarımının yani bağcılığın neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduğu sanılmaktadır. Taze olarak yendiği gibi kurutulup uzun süre saklanabilen ya da suyundan

şarap yapılan üzüm meyvesi binlerce yıl öncesi Eski Dünya'da biliniyor ve üretiliyordu. Kutsal Kitap'ta Nuh'un üzüm bağlarından söz edilir. Homeros döneminde Yunanlılar arasında önemli bir meta olan üzüm MÖ 600'de Fenikelilerce Fransa'ya getirilmiş, MS 2. yüzyıl dolayında da Romalılarca Ren Vadisinde yetiştirilmeye başlanmıştır. Plinius ise yapıtlarında 91 üzüm çeşidi tanımlamış, ayrıca şarap çeşitleri ile asma ıslahı ve geliştirilmesi yöntemlerine yer vermiştir. Asma sarılgıcı özellikte, çok yıllık odunsu bir bitkidir. Her bir salkım çok sayıda üzüm tanesinden oluşur. Renkleri açık sarıdan siyaha, yeşilden kırmızıya kadar değişen tanelerin dışı ince bir zarla kaplı, eti ise bol sulu ve tatlıdır. Taze ve kuru olarak yenen bu meyveden şarap, pekmez ve sirke de hazırlanır. Üzümlerin hasat zamanı, kullanım amacına bağlı olarak belirlenir. Türkiye dünyada önde gelen üzüm üreticilerindedir (Ana Britannica-31 1994: 86)"

Türkiye de en çok Ege bölgesinde yetiştirilmekte olan üzüm, oldukça geniş bir kullanım yelpazesine sahiptir. Üzümün kurusu kuruyemiş olarak kullanılırken, tazesini sirke, pekmez, şarap, hoşaf yapımında kullanır.

Kullanım alanı oldukça geniş olan üzüm halk edebiyatı ürünlerine de yansımıştır. Asma ve üzüm unsuru türkü ve bilmecelede beraber geçmektedir. Mânilerde ise sadece üzüm suyu olarak geçmekte ve içkiye atıfta bulunmaktadır.

Çalışmamızın alkol kısmında bulunan mânilerde, üzümün alkolün ham maddesi olması ve sarhoşluk durumunu aşğılama söz konusudur. Örnek olması için 4 ve 63 numaralı mânilere burada yer vermek istiyoruz:

4.Armudun dibi kuyu

Uyu sevdiğim uyu

Adam *sarhoş* olur mu?

İçtiğin üzüm suyu (Göksu 1996: 76)

63.Köprü altı kuyu

Uyu sevdiğim uyu

Ne de tez *sarhoş* oldun

İçtiğin üzüm suyu (Göksu 1996: 243)

Nakarat kısmı kahve ağırlıklı olduğu için kahve kategorisine dâhil ettiğimiz bir türküde de asma ve üzüm beraber alınmıştır. Asma ve üzüm unsuru aşağıdaki türküde sevgiliye kavuşma aracı olarak kullanılmıştır;

1. Asmadan Üzüm Aldım

Asmadan üzüm aldım

Üzümü düzüm aldım

Kalk gidelim sevdiğim

Annenden izin aldım

Hanım oynasın oynasın

Çay kahveler kaynasın

Hanımı da saran doymasın

Ay doğar ayazlanır

Gün doğar beyazlanır

Benim nazlı sevdiğim

Uyanmaya nazlanır

Hanım oynasın oynasın

Çay kahveler kaynasın

Hanımı da saran doymasın (Turhan-Altınkaynak 2009: 67)

Tamzara Giresun ilinin Şebinkarahisar ilçesine bağlı bir mahalledir. Bu türküde de üzümün içkinin ham maddesi olmasına işaret edilir;

52. Tamzara'nın Üzümü

Tamzara'nın üzümü

Dinle benim sözümü (oy oy)

Vallahi terk edersem (oy oy)

Göremezsın yüzümü

Tamzara'ya varayım

Seni kime sorayım (oy oy)

Perçeminden bir tel ver (oy oy)

Kefenime sarayım

Tamzara'da bir kuyu

Uyu sevdiğim uyu (oy oy)

İnsan serhoş olur mu (oy oy)

İçtiğin *üzüm suyu*

Ölürsem baş ucumda

Söyleyin Tamzara'yı (oy oy)

Yâr gelince gösterin (oy oy)

Sinemdeki yarayı (Turhan-Altınkaynak 2009: 230)

Bilmecelerde ise asma ve üzüm cevap kısmında geçmektedir. Asma ve üzümün görünüşünü benzetmelerle anlatarak cevabın bulunması istenmektedir. Çalışmamızın alkol başlığında yer alan 1, 3 ve 14 numaralı bilmecelerde cevap olarak asma ve üzüm geçmektedir. Bunlardan 1 ve 3 numaralı bilmecelerde üzümün salkım durumundaki görünümüne atıf vardır:

1.Anası kıvrımlı kıvrımlı, babası yeşil kıvrımlı

Kızı dünyalar güzel, oğlu sabah akşam *meyhanede* gezer (*Asma, Üzüm, Şarap*; Ermiş 2002: 8)

3.Anası yayvan kadın

Babası büklüm hoca

Kızı güzellerden güzel

Oğlu meclislerde gezer (*Asma yaprağı, Asma, Üzüm, Şarap*; Tuncor 1996: 12)

14 numaralı bilmece de ise asma ve üzümün şarabın hammaddesi olması ve sarhoş etmesi ipucu olarak verilmiştir:

14.Şair bana gelin demiş

Mahsulümden çoklar yemiş

Manzaram hûp, mahsûlûm çok

Çok içenler *sarhoş* olurmuş (*Üzüm, Şarap*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 102)

C. Bira

Bira tahılların ya da öbür nişastalı bitkilerin, özellikle arpanın mayalanmasıyla hazırlanan alkollü içki olarak tanımlanır. Bir mısır efsanesine göre, insanlar bira yapımını Tarım Tanrısı Osiris'ten öğrenmişlerdir. Mısırlılar, Babilliler ve öteki eski uygarlıklarca bilinen bira, önceleri kapalı kaplar içinde toprağa gömülerek çimlendirilen arpadan elde edilen maltın suyla karıştırılması ve havadaki mayaların etkisiyle mayalanmaya bırakılmasıyla üretiliyordu. Biraya şerbetçiotunun katılması MÖ 10. ve 7. yüzyıllar arasında rastlar. Dünyada, bira üretiminde en çok arpa kullanılır ve üretim genellikle dört aşamada tamamlanır. Malt yapımı, mayşelenme, kaynatma ve mayalandırma (fermantasyon) biranın üretim aşamalarıdır. Biranın belirleyici özellikleri rengi ve tadıdır. Çeşitli ülkelerde üretilen belirli bira tipleri vardır. Bazı ülkelerde arpadan başka hammaddelerle ve benzer üretim tekniğiyle yapılan alkollü içkiler bira olarak kabul edilebilse de asıl biranın tadını vermez. Türkiye'de ilk üretimi 1893'te gerçekleştirilen bira, 1955'te tek el maddeleri kapsamında çıkarılmıştır (Ana Britanicca-5 1994, 353-354).

Bira, elimizdeki anonim halk edebiyatı mahsulleri arasında bir mâni ve türküde karşımıza çıkmaktadır. Mânide, hasretlik çeken birinin teselli yi birada araması anlatılırken türküde içki içilen ortamlardan bahsedilmiş ve sevdaya bağlı bir temennide bulunulmuştur.

77.Oturdum haburıya

Bira içerim **bira**

Teselli buluyurum

Görüyom ara sıra (Çelik 2005: 286)

45. Saçlı Efe

Çiftliğin önünden gelsin geçsin

Kurulu olsun masalar *rakbira* içilsin

Eyvahlar olsun *kadehler* dolsun

Saçlı Mustafa'm sağ olsun

Çiftliğin odasında düğün kuruldu

Saçlı Mustafa'm sol bacağından vuruldu

Eyvahlar olsun *kadehler* dolsun

Saçlı Mustafa'm sağ olsun

Çiftliğin odasında kuzu kebabı

Saçlı Mustafa'm Yunanların erbabı

Eyvahlar olsun, *kadehler* dolsun

Saçlı Mustafa'm sağ olsun

Uzun olur şu Bozkırın yolları

Kardan beyaz Mustafa'nın kolları

Eyvahlar olsun *kadehler* dolsun

Saçlı Mustafa'm sağ olsun (Mânisa Türküleri 1998: 210)

Ç. Cezve

Cezve; "Kahve pişirmeye yarayan, saplı, küçük kap" (TDK 2005: 364) şeklinde tanımlanır. Pişirme miktarına göre boyları bulunur. Tanımda da görüldüğü gibi cezve, kahve pişirmeye yarayan bir alettir. Onun için kahve unsuru ile beraber kullanılmıştır.

Cezve unsuru anonim halk şiirinde mâni, türkü ve bilmecelerde geçmektedir.

Mânilerde cezve, kahve pişirme aracı olması, rengi gibi özellikleri ile anılır. 6. mânide cezvenin sapının yeşil olmasından, 10. ve 32. mânide kahve pişirme aracı olmasından bahsedilmektedir.

6.Cezvenin sapı yeşil

İçinde *kahve* pişir

Hakikatli yar isen

Aklın başına döşür (Göksu 1996: 123)

10.*Kahve* goydum cezveye

O yâr gitmiş gezmeye

Ellerim alıştı

Düğmesini çözmeye (Elitok 2006: 169)

32.*Kahveyi* koydum cezveye

Kalk gidelim gezmeye

Gezmek değil efkârım

Telli çukur çözmeye (Göksu 1996: 220)

Türkülerde de tıpkı mânilerde olduğu gibi, cezvenin çeşitli özelliklerinden bahsedilmiştir. 7 numaralı türküde cezvenin kahve pişirme aracı olması, 3 numaralı türküde ise cezvenin renginden bahsedilmiştir.

7. *Kahve Koydum Cezveye*

Gayfe de gogdum cezveye

Yârim gitmiş gezmeye

Ta küçükten alıştım

A gız seni görmeye

Gımıldan gımıldan gımıldaniver

Ah şöyle nazlım gımıldaniver

Gayfe de goydum fincana

Selam söylen amcama

Amcam kızını vermezse de

Turşu da kursun fincana

Gımıldan gımıldan gımıldanıver

Ah şöyle nazlım gımıldanıver (Turhan 1992: 210)

3. Delhadır Başındayım

Delhadır başındayım

Simav'ın kaşındayım

Bana Kadir Efe derler

Zeybekler başındayım

Dumanlı dağlar

Kara gözlüm ardından ağlar

Cezvenin sapı yeşil

Şekerli *kahve* pişir

Bugün baskın basanın

Aklın başına devşir

NAKARAT (Cangür 2013: 150)

Bilmecelerde de türkü ve mânide olduğu gibi cezvenin özellikleri ön plandadır: Cezvenin dış görünüşü, kahve pişirme esnasındaki kahvenin durumundan bahseder. 44 numaralı örnekte cezvenin dış görünüşünden bahsedilirken 4, 39 ve 40 numaralı bilmecelerde ise cezvenin kahve pişmesi esnasındaki durumu anlatılmaktadır.

44.Saksağan yuvada

Kuyruğu havada (*Cezve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285)

4.Ateşe goydum, kustu

Çıkardım sustu (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 124)

39.Koydum taşı.

Çıkardım azlaştı (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 125)

40.Ocağa sokarım kusar

Geri çekerim küser (*Cezve (KahveCezvesi)*); Başgöz 1993: 124)

D. Çubuk-Ağızlık-Pipo

Kullanılış amacı itibariyle pipo ve ağızlık da çubuk ile aynı işlevi görmektedir. Üç unsur da tütün içmek için kullanılan birer araçtır. Aşağıdaki tanımda da görüleceği üzere, çubuğun tanımlanmasında kullanılan pipo ve ağızlık bizi bu üç unsuru tek başlıkta incelemeye itmiştir.

Çubuk, eskiden tütün içmek için kullanılan, pipoya benzer uzun ağızlık olarak tanımlanabilir. Uzunluğu 35-50 cm arasında değişen çubuk, birbirine eklenmiş parçalardan oluşur. Ortası delik olan asıl gövde gül, yasemin, acemkirazı, pelesenk, abanoz gibi ağaçlardan ya da metalden yapılır. Telkâri, savatlı gümüş ve altından olanlar da vardır. Tütüne hoş bir koku kattığı için eskiden gövdesi yasemin ağacından yapılan çubuklar daha çok beğenilmiştir. Gövdenin ucundaki ağız bölümüne imame denir. Bir yumru biçimindeki bu parça eskiden daha çok kehribar ve fildişinden yapılmakla birlikte kemik, ağaç ve zümrüt de bu parçanın yapımında kullanılmıştır. Gövdenin alt ucuna geçirilen, içine tütün konan hazneye lüle denir. Lüle, çoğunlukla pişmiş kırmızı seramik hamurundan yapılmıştır. Seramiğin yanı sıra ahşap ve fildişi lüleler de kullanılmıştır. Lülenin üretildiği başlıca yer İstanbul'dur. Çubuk, tütünü sarma ya da hazır içme (sigara) alışkanlığının yayılmasıyla yerini yavaş yavaş ağızlığa bırakmıştır (Ana Brittanica-9 1994: 213).

Ağızlık, bir ucuna sigara takılan, öbür ucundan nefes çekilen çubuk biçimindeki araç (TDK 2005: 38); pipo ise, ucundaki lüle içine tütün konulan ve yakılarak dumanı çekilen kısa, çubuk biçimindeki tütün içme aracı (TDK 2005: 1608) olarak tanımlanır.

Tütünün Avrupa'ya gelişiyle birlikte bütün dünyada yaygın biçimde kullanımının da başladığı söylenebilir. Böylece, tüm dünyada farklı materyallerden pipo üretimi de yaygınlaşmıştır. Bu materyaller; kil, taş, seramik, ağaç, cam ve lületaşı biçiminde çeşitlilik göstermektedir. 1800'lü yıllarda Fransa'nın St. Claude bölgesinde "briar" ya da "bruyere" adı verilen "Erica Arborea" adlı bitkinin kökünden pipo üretimine başlanmasıyla birlikte piponun modern tarihi de başlamış olur. Türkiye'de de bulunan Erica Arborea adlı bitki, ağaç fundası, funda, süpürge tohumu ve beyaz çiçekli püren gibi isimlerle anılmaktadır (<http://www.sahinpipo.com.tr>). Yani pipo, çubuğun modernleşmiş bir başka çeşididir denilebilir.

Pipo içmenin tarihçesi yüzyıllar öncesine dayansa da (çubuk olarak) Avrupa'da bu tarih Amerika kıtasından tütünün Avrupa'ya ulaştığı 16. yüzyılda başlamaktadır. Amerikan yerlilerinin "Calumet" ya da "Barış Çubuğu" adını verdikleri pipolarında tütün ya da başka bitkileri ritüellerinde kullanmak amacıyla içtikleri bilinmektedir. Eski Mısır'daki arkeolojik kazılarda pipo benzeri bulgulara rastlanmış olsa da bu objelerde içilen tütünün nereden elde edildiği gizemini korumaktadır (<http://www.sahinpipo.com.tr>).

Çubuğun tarihsel süreçteki değişimi ortadadır. Önceleri piponun, son dönemlerde de ağızlığın yerini filtreye bırakmış olması metinlerimiz içinde de kendini göstermektedir. Halkın bir zamanlar çubuk kullandığını bu metinlere bakarak görebilmemiz mümkündür.

Mânilerimizde çubuk unsuru genellikle halk içindeki statünün bir göstergesi olarak düşünülmüş, yapıldığı maddeye göre sınıfsal bir fark oluşturmuştur. Halk arasında sınıf farkı oluşturan, zenginlik-fakirlik göstergesi sayılan çubuğun yapıldığı maddeler, kehribar, lüle gibi madenlerdir. Tütün başlığı altında yer verdiğimiz çubuk unsurunun geçtiği 40 numaralı mânide çubuğun ucunun kehribar olmasından, 46 numaralı mânide lüle olmasından bahsedilmektedir. 42 numaralı mânide ise yukarıda da bahsedildiği gibi çubuğun lüle kısmının kırmızı pişmiş çamurdan yapılması yani renginin mercan rengine benzemesine atıf vardır.

40. Çubuk ucu kehribar

Dolaştım diyar diyar

Cennetten huri çıkırsa

Yine etmem itibar (Göksu 1996: 136)

42. Çubuk ucu mercanım

Neren ağrıyor canım

O ağrıyan yerine

Dünya malı harcarım (Üçer vd. 2009: 270; Göksu 1996: 136)

46. Çubuktaki lüledir

Bülbül sözü güledir

Her nereye gitse yâr

Benim gönlüm bilebilir (Göksu 1996: 136)

Çubuk türkülerimizde de çubuk içmek, çubuk yakmak şeklinde geçmektedir. Ancak biz örneklerin çokluğu nedeniyle ana başlığı ve tamamı çubuk ile ilgili olan bir türküyü buraya almayı uygun gördük. Tütün başlığı altında yer verdiğimiz türkü örneğimizde de görüldüğü üzere çubuğun uzun bağlanmaması, tütünün az olmasından bahsedilmektedir;

13. Çubuk Uzun Bağlama

Çubuk uzun bağlama gülüm bir danem aman aman gaşı keman

Ben gidiyom aglama aman amanın aslanım aman

Çubuk uzun bel verir aman bir danem aman aman gaşı keman

Bu güzellik elverir bir danem aman amanın gaydalım aman

Çubuk uzun **tütün** az bir danem aman aman gaşı keman

Geçti bahar kaldı yaz gaydalım aman amanın bir danem aman (Yağmur 2007: 66)

Çubuk yerini zamanla ağızlığı bırakmıştır ancak ağızlık çok fazla kullanılmadan tütün kâğıtlara sarılıp içilmeye başlanmıştır. Ağızlığın çok fazla kullanılmadığı anonim şiirlerimize az yansımından bellidir. İki adet türkümüzde yer alan ağızlık birer statü göstergesi sayılmıştır;

2. Ağızlığım Kehribar

Ağızlığım kehribar

Uzaktan göründü yar

Geçti gitti yanımdan

Baktıklarım kaldı kar

Oldu mu yâr oldu mu?

Bu yaptığın doğru mu?

Hiç bakmadın yüzüme

Şimdi gönlün oldu mu?

Çok bekledim geriye

Döner bakar mı diye

Gidem dedim ardından

Korktum söz olur diye

Oldu mu yâr oldu mu?

Bu yaptığın doğru mu?

Hiç bakmadın yüzüme

Şimdi gönlün oldu mu? (Gündüz 2008: 98)

3. Ağzlığım Lületaşı

Ağzlığım lületaşı

Yârin ince kalem kaşı

Gelin olmuş gidiyor yar

Kimler siler gözüm yaşı

Tabakamı açtım baktım

Bir **cigara** sardım yaktım

Gidiyorsun buralardan

Beni kimlere bıraktın (Gündüz 2008: 99)

Bilmecelerde cevap olarak geçen çubuk, 4 ve 15 numaralı bilmecelerimizde dış görünüşü tarif edilerek bulunması istenmiştir;

4.Ağzında yılan,

İçinde duman (**Çubuk (Tütün Çubuğu)**; Başgöz 1993: 153)

15.Bir uzun sırtık

Tepesi delik

Nereye böyle a burma bıyık

Ne karışırın a kıcı pişik (**Çubuk, Tütün, Lüle**; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285; Başgöz 1993: 629)

Pipo daha çok Avrupa kültüründe yer alan bir tütün içme aracıdır. Anadolu'da tütün içmek için kullanılan araç genellikle çubuk olmuştur. Anonim halk şiirine yansımamasının sebebi; piponun kullanılmamasının sonucu olarak görülebilir. Elimizde pipo ile ilgili tek bilmece vardır. 54 numaralı bilmecede merak denilen alan tütünün konulduğu yerdir;

54.Saman yanar

Merek yanmaz (*Pipo*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

E. Dibek-Dibek Demiri-Kahve Değirmeni

Dibek Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde; taştan veya ağaçtan yapılmış büyük havan: Kahve dibegi (TDK 2005: 520) olarak tanımlanır.

Özellikle köylerde kullanılan dibek, yukarıda söylendiği gibi sadece kahve dibegi değildir. İnsanlar iri taneli yiyeceklerini ezme için dibek ve dibek demirini kullanırlar. Dibek ceviz, fındık gibi kuru yemişlerin ezilmesinde, toz hâline gelmesinde veya küçültülmesinde de kullanılan bir araçtır. Kahve çekirdeklerinden dibek ve demiri sayesinde toz kahve elde edilir ve kahve tozu su ile kaynatılarak içilebilecek hâle getirilir. Burada bizim için önemli olan dibegin kahve öğütmek-toz hâline getirmek için kullanılmasıdır.

Kahve değirmeni de dibek ile aynı işlevi görmektedir. İri kahve taneciklerini toz hâline getirmeye yarar. Zamanla insanların dibek gibi çok uğraştıran bir araç yerine değirmen gibi zamandan tasarruf etmelerine yarayacak bir alet geliştirmeleri, ayrıca bu iki unsurun halk için bu kadar önemli olması sebebiyle halk edebiyatı ürünlerinden ağıtlara ve bilmecelere yansımıştır.

Kahve başlığı altında yer verdiğimiz ağıtlarımız arasında 2 numaralı "Çoban Mehmet Kâhya'nın Ağıdı"nda söyleyici, ölen kişinin kahveye olan düşkünlüğünü göstermek için seherde kahve dövdürdüğünü, odasında çift dibek olduğunu belirtmiştir. Anlaşıldığı üzere bu kişi taze çekilmiş kahve içmekten hoşlanmaktadır. Aynı başlık altında yer alan 5 numaralı "Molla Yusuf'un Ağıdı"nda ise söyleyici eşi öldüğü için artık evde dibegin kullanılmadığını, eşinin evine geri dönmesini istediğini söylemektedir.

Bilmecelerimizde ise dibek unsurunun dış görünüşü (9 ve 10 numaralı bilmeceler) ve hammaddesi (15 numaralı bilmece) ön plana çıkmaktadır:

9.Başı benzer eriğe,

Girer çıkar deliğe. (*Kahve Döğdükleri Dibek Demiri*; Başgöz 1993: 295)

10. Başı benzer eriğe

Şıp şıp vurur deliğe (*Dibek*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 298)

15. Bir ağacı oymuşlar,

İçine nane koymuşlar.

Nane hata işlemiş;

Tepesine vurmuşlar. (*Dibek, Kahve*; Başgöz 1993: 627)

Kahve değirmeni ise işlevi açısından bilmecelerimizde yer almış, çıkardığı seslerden bahsedilerek cevabın bulunması istenmiştir:

23. Hanım yatar, bey basar;

Katı girer, yumuşak çıkar. (*Kahve ile Değirmen*; Başgöz 1993: 627)

45. San katır yan yatır,

Yem yer kıtır kıtır. (*Kahve Değirmeni*; Başgöz 1993: 295)

F. Fincan

Fincan, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre "çay, kahve vb. sıcak şeyler içmekte kullanılan, genellikle kulplu, porselen veya camdan yapılmış küçük kap" (TDK 2005: 704) şeklinde tanımlanır.

Kahve gibi bir maddenin sunulmasında sağlıklı ve pratik bir çözümün seramik ve porselen gibi ürünler aracılığıyla olduğunu pek çok belge yazmaktadır. İlk fincanların Çin ya da Çin benzeri seramiklerden üretildiği, Osmanlı minyatürlerinde görülmektedir. Hatta 1640 tarihli Osmanlı narh defterlerinde fincan sisteminden sıkça söz edilmektedir. Ülkemizde kahve fincanı, İznik, Kütahya, Çanakkale ve İstanbul Eyüp'te bir dönem üretilmiştir. Kulplu fincanların en iyi örnekleri, tamamen yerli karakterli Tophane işi lüleci çamurundan üretilenlerdir. 19. yüzyıl sonlarına tarihlenen kendine özgü süslemesi ve form özelliklerine sahip Tophane işi fincanların üretimi, Lüleçiler Çarşısı olarak bilinen yerde yapılmış. Bu çarşıda çok özel üretim şekilleri olan formları yapan ustalar, eserlerine imza atmışlardır.

Mühür şeklinde imzaları bulunan bu formlar, bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilenmektedir (Işıkhan 2014: 413-415).

Günlük hayatta ikram olarak sunulan, çalışanların öğlen aralarında dinlenmek için içtiği, hatta kız isteme törenlerinin vazgeçilmez unsuru olan kahvenin sunumu için kullanılan araca fincan, Türk halkı için sunumun veya ikramın ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Bu sebeple olacak ki hammaddesi, sunuş şekli, içinde sunulan içecek (kahve, şarap) açısından anonim halkşiiiri ürünlerimize yansımıştır.

Mânilerimizden alkol başlığı altında yer alan 18 numaralı mânide fincandan rakı içme durumu söz konusudur;

18.Ben *rakı* içiyuken

Elimden düştü fincan

E gız alurum seni

Sen de olursun fincan (Çelik 2005: 440)

Kahve başlığı altında yer verdiğimiz 14 numaralı mânide fincanın yapıldığı madde ve kullanılış amacından bahsedilmektedir. Bu durum 11-12-13 numaralı mâniler için de geçerlidir. Söyleyiş olarak farklılık teşkil etseler de anlam olarak aynı şeyleri ifade ettikleri için tek örnek vermeyi yeterli gördük;

14.*Kahve* içtim fincandan

Bir uğurlu mercandan

Gel artık öldür yârim

Ben usandım bu candan (Çaylı 1945: 117)

34 numaralı mânimizde kahvenin ikram edildiği araç olarak kullanılan fincan; diğer 33 ve 35 numaralı mânilerde de aynı anlamda kullanılmıştır;

34.*Kahve*yi pişir dursun

Koy fincana durulsun

Yârimi alan kızlar

Sol böğründen vurulsun (Üçer vd. 2009: 342)

Fincan; alkol başlığı altında 7 numaralı **Berber Türküsünde** bade-şarap ikram edilen, 54 numaralı **Usandım** türküsünde rakı doldurulan, kahve başlığı altında 2 numaralı **Ateş Attım Samana Bak Dumana Dumana**, 7 numaralı **Kahve Koydum Cezveye**, 8 numaralı **Kahve Yemenden Gelir**, 11 numaralı **Kahveciler Kahve Koyar Fincana**, 14 numaralı [**Mendilim dalda kaldı**] türkülerinde kahve, ikram edilen bir araç olarak geçmektedir. Biz aşağıya nakarat kısmında fincandan bade içildiğini belirten 2 numaralı türküyü ve fincanın hammaddesinden bahseden 21 numaralı türküyü örnek olarak vermeyi yeterli gördük:

2. Âlim Türküsü

Âlimin habası var

Ardında kebesi var

Âlim ne güzel amma

Pek çirkin babası var

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan

Âlim gitme pazara

Uğratarlar nazara

Âlim ölsün diyenler

Kendi girsin mezara

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan

Kebabı ince doğra

Geçerken bize uğra

Kebap ince şiş ince

Ne hoş olur pişince

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan

Köşkün köşküme karşı

Köşküme atma taşı

Bende seni alacam

Dosta düşmana karşı

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan

Kebap ince tel benim

Kâhyam mıdır el benim

Şu İlgin'in içinde

Serbest gezen yar benim

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan

Çubuk uzatma yar ile

Nolur gözetme ile

Adam kahbe mi olur?

Bir gece yatma ile

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan

Saröküz saza gider

Boynunu düze gider

O kız yolu şaşırılmış

İşallah bize gider

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan

Süpürgesi yoncadan

Gayet beli inceden

Ben yâri esirgerim

Yerdeki karıncadan

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan (Çaylı 1945: 64)

21. Fincanı Taştan Oyarlar

Fincanı taştan oyarlar aman aman

İçine *bade* koyarlar

Serhoşam beni de soyarlar aman aman

Aman kız canım kız yandırdın beni

El ettin göz ettin kandırdın beni

Anamdan babamdan ayırdın beni

Fincanın bir dalı aldır aman aman

Ağamın paşamın giydiği şaldır

Beni ağlatan vebalıdır aman aman

Aman kız canım kız yandırdın beni

El ettin göz ettin kandırdın beni

Anamdan babamdan ayırdın beni (Aydınlı 2008: 140)

Fincan unsuru, türkülerimizde olduğu kadar bilmecelerimizde de yer almamaktadır. Aşağıda yer verdiğimiz örnekte, fincanın hammaddesi söylenerek bilmece sorulmuştur:

16. Bir küçücük fil taşı,

İçinde beyler aş. (*Fincan, Kahve*; Başgöz 1993: 627; Ermiş 2002: 35)

G. İskambil

Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre iskambil; Briscambille'nin adından gelmektedir. Bir yüzünde sayılar veya resimler bulunan, çeşitli oyunlar oynamaya yarayan kart, oyun kâğıdı, bu kartların 52 tanesinden oluşan deste, bu kart destesiyle oynanan oyun olarak tanımlanır (TDK 2005: 982).

İskambil oyunu ülkemizde genelde kahvehane denilen yerlerde zaman geçirmek için oynanan bir oyun türüdür. Tabii zaman geçirmenin dışında bu oyunu para/marka (kumarhane parası) koyarak oynayan insan sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

Kumar başlığı altında yer verdiğimiz iskambil unsuru iki adet mâni ve iki adet bilmecemizde geçmektedir. İlk mânimizde toplum kuralı gibi gözüken bir durum söz konusudur. Aslında sosyolojik bir durum söz konusudur. Tüm kötü alışkanlıklara başlama, genelde arkadaş çevresi tarafından kabul görmek isteme, özenme ile başlar. İnsanların kendini kötü alışkanlığı olmadığı için aşağıladığını düşünen bireyler kabul görmek amacıyla bu alışkanlıklara başlarlar. 12 numaralı mânimizde de bu durum söz konusudur. İskambil oynamayan kişiyi aşağılayıp bu bataklığın içine çekme arzusu dikkat çekmektedir;

1. At olur oynamaz mı?

Dağları boylamaz mı?

Delikanlı olur da

İskambil oynamaz mı? (Akalin 1972a: 103)

5 numaralı mânide ise yukarıdakinin aksine bir durum söz konusudur. Kâğıt oynadığı için şahsı eleştirme sezilmektedir;

5. Mendilim kahverengi

Bu nasıl yârin rengi

Oturmuş *kâğıt oynar*

Kendisi Üsük Efendi (Üçer, vd. 2009: 206)

Bilmecelerimizde ise iskambilin oynanma şekli, dış görünüşü gibi özellikleri söylenerek cevabın bulunması istenmiştir;

1. Kesilir dağılır

Yenmez bakılır (*İskambil Kâğıdı*; Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 310)

2.Kırılır yapılır

Ortaya dağılır

Ne yenir ne içilir

Keyfine varılır (*İskambil Kâğıdı*; Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 310)

Ğ. Kaçakçılık

Kaçakçılık kavramı, Osmanlı Devleti'nin tütün ticaretinin haklarını Reji İdaresi'ne devretmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Halk arasında "ayingacı" ya da "ayınkacı" adı verilen kaçakçıların; Reji İdaresi'nin halka karşı tutumu, tütünü eder fiyatının altında alması gibi sebeplerle halkın tütünü Reji'ye vermek yerine Reji'den kaçırarak farklı satış yöntemleri denemesine neden olmuştur.

Kaçakçılık artınca Reji İdaresi Osmanlı yönetimi ile görüşüp bu durumun önüne geçilmesini istemiştir. Osmanlı yönetimi de Kolcular adı verdiği bir grup kurmuş ve grubu Reji İdaresi'nin kaçakçılığa karşı önlem alması için onların emrine vermiştir. Bu dönemde kolcular ile tütün üreticileri arasında oldukça fazla çatışma çıkmış ve insanlar ölmüştür.

Reji İdaresi'nin yabancıların elinde olması, tütüncülükle uğraşan Türk halkına eziyet etmesi gibi sebeplerle halk bu durumu asla kabullenememiş ve her şekilde bu sorunu dile getirmeye çalışmıştır. Özellikle türkü ve ağıtları kullanarak içinde buldukları durumu anlatmaya çalışmışlardır.

Eldeki verilere göre yayımlanmış ilk ayingacı türküsü "Karaca Ahmed Türküsü" dür. Çok mert olan Telgrafcının Ahmed Çavuş Mağnisa'da kolcular tarafından öldürülmüş, türkü bu olay üzerine çıkmıştır.

Karaca Ahmed alt yanında meteriz (efem)

(Ah) Meterizden telli (de) kurşun atarız

Biz üç kardeş bir orduya yeteriz (efem)

(Ah) dalgın uykulardan uyanamadım (Şenel 2007: 363-364)

Yukarıda da bahsettiğimiz nedenlerden dolayı ölen bir kaçakçı arkasından yakılan ağıt da aşağıda verilmektedir:

10. Kaçakçı Ağıdı

Geçen yüzyılda Osmanlı borçlarından ötürü tütün, tuz gibi maddeler için Fransa'ya birtakım ayrıcalıklar tanınmıştı. Bunlardan biri de Reji denilen tütünleri satın alan kuruluştur.

Halk ektiği bu tütünü Reji'ye vermek zorundaydı. Ucuz aldığı için ekici tütünü oraya vermek istemezdi.

Bu yüzden tütün kaçakçılığı almış yürümüştü. Kaçakçılığı önlemek için özel bir silahlı izleyici kurum meydana getirilmişti. Bunlara Kolcu denirdi. Hükümet içinde hükümetti bunlar bir çeşit. Kolcular ile ekiciler arasında çok kanlı çarpışmalar olur, çok canlar yanar, ölenler olurdu. Bu olaylar üzerine çok türküler yakılmıştır. Cumhuriyet hükümeti buna son vermiştir. Aşağıdaki türkü [ağıt] bir kaçakçının kolcular tarafından öldürülmesi üzerine yakılmıştır.

Kır atın üstünde bir uzun yayla

Ne diyem beylerim, kaderim böyle

Anama, varınca doğrusun söyle

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz

Beypazarı'ndan çıktını da **tütün** satmaya

Kır at başladı da yatıp kalkmaya ·

Kolcular başladı da fişek atınaya

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz

Kör olası Çerkes nereden geldin

Kuyumcuyum diye çayıra kondun

Alnı top kâkülü yiğide kıydın

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz
Bineydim de kır atımın üstüne
Alaydım da martinimi destime
Beş yüz atlı olsa gelemez üstüme
Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz
Kim bilir nerede kalır ölümüz
Kır ata karar m'olur eşindiği zaman
Dizgini boynuna geçtiği zaman
Belden aşır tozlu yola düştüğü zaman
Aman atını beni yâre kavuştur
Gedikten aşır bir kara kağı
Kağının ardında kır atı bağı
Kaldırım çevresini pürkürme benli
Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz (Öztelli 2002: 426)

H. Kadeh

Kadehin Latince'de "sıvı kabı" anlamındaki cadus kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir. Kelime aslında Şam Arapçasına daha yakın olan kâdûs şeklinde de girmiştir. Türkiye'de genellikle tahıl ölçümünde kullanılan ölçeği ifade etmek için muhtemelen kados veya kadehten bozulmuş gadik, godik, kadak, kadoz, kadus, kodik, ködük vb. kelimeler kullanılmaktadır. Kazakça, Kırgızca, Tatarca ve Uygurca gibi lehçelerde yer alan kadak adlı tahıl ölçeğinin de (409,51 gr.) kadehle ilgisi olabilir. Önceleri pişmiş çamurdan, daha sonra ahşap ve bakırdan imal edilen bu ölçek tahıl, pirinç, un, kepek, şeker gibi kuru gıda maddelerinin, özellikle de zeytinyağı gibi sıvı gıdaların ölçümünde ve eczacılıkta kullanılırdı. Daha çok Mısır ölçeği olarak bilinen kadeh, Kuzey Afrika, Endülüs ve Yemen'de yaygındı. (Kallek 2001, 55).

Eski zamanlarda ölçü birimi olan kadeh, günümüzde özellikle içki içerken kullanılan bir araç hâline gelmiştir. Şarap, şampanya ve rakı içiminde kullanılan kadehin birçok çeşidi bulunmaktadır. Şarap için ayrı, şampanya için ayrı, rakı için ayrı kadehler kullanılmaktadır. Yukarıda bahsedilen ölçü birimi olarak kullanılmasında ise kadeh yerini bardaklara bırakmıştır.

Halk edebiyatı ürünlerinde ise kadeh, şarap içilen bir araç olarak kullanılmıştır. Özellikle türkülerin nakarat kısmında karşımıza fazlaca çıkmaktadır.

Kadeh ile ilgili iki adet mânî bulunmaktadır. 60 numaralı mânîde kadehe koyulan içkinin bardaktan taşması ile mânîyi söyleyen kişinin dertleri arasında bir bağlantı kurulmuştur;

60.Kadehi taşırırsın

Başımdan aşırırsın

Derdimi sakın açma

Söylersem şaşırırsın (Oktürk 1998: 379)

79 numaralı mânîde ise rakı ve kadeh bir arada kullanılmıştır. Rakı, kadehten içilen bir içki olarak geçmektedir:

79.Penceren bakıver

Bir *kadeh* irakı ver

Koynundaki turuncu

Ağzıma bırakıver (Göksu 1996: 275)

Kadeh ile ilgili tüm türkü örneklerini burada vermek yerine, kadeh ve içkinin insan üzerindeki psikolojik ve zihinsel etkisini gözler önüne seren 47 numaralı türküyü buraya almayı uygun gördük;

47. Su Gelir Millenir

Köprünün altı çiçek

Orakçılar biçecek

Ben yârimi tanırım

Orta boylu mor çiçek

Karanfil aldım handan

Kaldır perdeyi candan

Al kamayı sokuver

Bende bezdim bu candan

Su gelir millendirir

Çayırı çillendirir

İki *kadeh* bir *şişe*

Dilsizi dillendirir

Su gelir kütüğünden

İçilmez köpüğünden

İpek olsam sarılsam

Kızların topuğundan

Su gelir taşa değer

Kirpikler kaşa değer

Merak etme sevgilim

Bir gün baş başa değer

Odunun kütüklüsü

Suların köpüklüsü

Ben yârime ne dedim

Sokaklar süprüntüsü (Çaylı 1945: 65)

Çalışmamızın alkol bölümünde bulunan 10 numaralı *Bulutlar Oynaşır Felekte* adlı türkü ile 43 numaralı *Pencereden Bakıver* adlı türküde ise kadeh ve bade beraber kullanılmıştır.

I. Kahve Falı

Kahve falı, içilen kahvenin altında kalan telvenin fincan altlığına çevrilip soğumasıyla oluşan şekilleri yorumlama yoluyla yapılan işlemdir. Bir tür gelecekte haber verme durumu olan kahve falına, çalışmamız esnasında tek bir mânide rastladık. 5 numaralı bu mânide gelecekte haber verme vardır:

5.Boş sözleri biraktım

Parmağa halka taktım

Sana karayolu var

Kahve falına baktım (Oktürk 1998: 196)

İ. Kahve

Kahvenin Latince adı *coffea arabica* olup *rubiaceae* familyasına bağlı 7-8 metre boyunda bir bitkinin ve bunun tanelerinin adıdır. Tanelerinin çekirdek kısmı kavrulup toz hâline getirilip sıcak su ile karıştırılması neticesinde elde edilen içecek de aynı adla anılmaktadır. Kahve kelimesinin Arapça'da ne zamandan itibaren kullanıldığı bilinmemekle beraber ilk anlamının şarap olduğu ve iştah kestiği için bu manayı aldığı, bugün kahve olarak adlandırılan içeceğe bu adın ehl-i keyf kimseler tarafından verildiği kaydedilmektedir. Kelime ayrıca "doyma, halis süt ve koku" anlamına da gelmektedir. Kahve Habeşistan'da önce yiyecek olarak ortaya çıktı. 15. yüzyılın başlarında Yemen'de tanınarak yüzyılın sonlarından itibaren içecek hâlinde yaygınlık kazandı. Osmanlı topraklarına kahvenin kesin olarak ne zaman girdiği, İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de hangi tarihten itibaren kullanılmaya başlandığı tartışmalıdır. Kâtip Çelebi'nin 950 (1543) yılında gemilerle İstanbul'a kahve geldiğini, fakat yasaklayıcı fetvalar sebebiyle tepki gördüğünü yazması kahvenin çok daha önceleri İstanbul'da tüketilmeye başlandığını gösterir. Kahve konusunda âlimler farklı görüşlere sahip

olmuş, kimisi içilmesinin yanlış olduğu ve yasaklanması gerektiğini, kimisi de içilebileceğini söylemiştir. Gelişen tüm bu olaylar kahve tüketimini azaltmamış aksine 17. yüzyılda resmi devlet erkânının toplantılarında kahve ikram edilmeye kahvenin merasimlerde önemli bir yer tutmaya başlamasından sonra kahve tüketimi oldukça artmıştır. Kahve tüketiminin bu derece yayılması ve gündelik kullanım maddeleri arasına girmesiyle de kahve ticareti önem kazanmıştır. Devamlı tüketim maddeleri arasına girmesine rağmen ihtiyaç fazlası kahvenin Avrupa ülkelerine götürülmesine izin verilmiştir. 17. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'nın önemli şehirlerinde kahve içimi yayılmaya başlamış ve Yemen kahvesine olan ilgi giderek artmışsa da Uzak doğu ve Latin Amerika'da kahvenin bulunması ve üretiminin artması zamanımıza kadar Yemen kahvesini unutturacak düzeye gelmiştir (Bostan 2001: 202-205).

Kâtip Çelebi, kahve için keyf erbabının keyflerini artırır, cana can katar (Birsal 1983: 7) diyerek dönemindeki kahveye bakış açısını açıkça ortaya koymuştur.

Günlük hayatımızda sıkça tükettiğimiz kahve, Anadolu'ya ne zaman geldiği bilinmese de zamanla halkın yasakları dahi çiğneyerek tükettiği bir madde hâline gelmiştir. Başlarda asıl tüketilen Yemen kahvesi olsa da zamanla bu durum yeni kıtaların, yerleşim alanlarının keşfi ile değişmiştir. Özellikle günümüzde Türk kahvesi tüketiminin yanı sıra toplumun kafe olarak bildiği yeni açılan ve içerisinde farklı kahve lezzetlerinin sunulduğu alanların çoğalması, insanların değişik tatlar denemesine, alışkanlıklarını değiştirmesine ve alıştığı lezzetten ödün vermesine yol açmıştır.

Günlük hayatta farklı lezzet ve tatlarda da olsa kahve tüketiminin artması, özellikle ergen olarak nitelendirilen kesimin son dönemde sosyal medya aracılığıyla yaptığı kahve edebiyatı denilen bir edebiyat da meydana gelmiştir.

Toplum hayatında bu denli önemli olan kahve, halk edebiyatı ürünlerine de oldukça fazla yansımış ve çalışmamıza aldığımız tüm anonim halk şiiri başlıkları altında mutlaka ürün vermiştir. Biz ürünlerin hepsini ayrı ayrı incelemek yerine birkaç önemli örneğe değineceğiz.

3 numaralı mânide söyleyici sevdiği kişiden bir istekte bulunmaktadır. Kahve burada sevgililerin birbirini düşünmesinde araç olarak kullanılmıştır;

3.Armudu daldan düşür

Dibinde *kahve* pişir

Her *kahve* pişirdikte

Aklına beni düşür (Üçer vd. 2009: 412)

Mâniler genel olarak bakıldığında ilk iki dizesi doldurma, son iki dizesinde asıl verilmek istenen mesajı aktaran anonim halk edebiyatı mahsulleridir. Ancak 4 numaralı mânimizde bu durumun dışına çıkıldığı güzel bir örnek vardır. Mâninin tamamı konu bakımından bir bütünlük sağlamaktadır. Mâni söyleyicisi kadın, sevdiği kişiyi diktiği ardıçların altında kahve içmeye çağırmaktadır;

4.Bahçeye diktim ardıç

Dalları ayrıç ayrıç

Gel yiğidim bu akşam

Dibinde bir *kahve* iç (Oktürk 1998: 204)

18 numaralı mânide bir emir ve bir kargış söz konusudur. Mâninin ilk iki dizesi emir, son iki dizesi kargış şeklindedir;

18.Kahve koydum kurula

El değmeyin durula

Beni yardan ayıran

Sol böğründen vurula (Oktürk 1998: 363)

Yukarıda giriş mahiyetinde verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere Yemen kahvesi özellikle Türk toplumu için oldukça önemlidir. Hatta o coğrafya Türk edebiyatı için başlı başına bir değer taşır. Türk edebiyatı bünyesinde bulunan diğer alanlarda da rastlayacağımız Yemen, özellikle Türk halk edebiyatı mahsullerinde diğerlerine göre daha fazla yansımıştır. Yemen coğrafyasının izini gördüğümüz iki mâni örneğini aşağıya aldık. 24 numaralı mânide sevilene bir övgü söz konusudur. 25 numaralı mânide ise sevdiğine kavuşamayan birisinin, sevdiğinin her gün hamama gidip gelmesini, mânisinde Yemen kahvesiyle beraber bahsetmesi söz konusudur;

24.Kahve Yemen'den gelir

Ördek çimenden gelir

Gül yüzlü kömür gözlüm

Çimmiş hamamdan gelir (Üçer vd. 2009: 391)

25.Kahve Yemen'den gelir

Bülbül çimenden gelir

Ak gerdan beyaz topuk

Her gün hamamdan gelir (Üçer vd. 2009: 391)

Yemen kahvesinin önemini gösteren bir türkü de aşağıda geçmektedir;

8. Kahve Yemenden Gelir

Kahve yemenden gelir

Bülbül çimenden gelir

Yarı güzel olanın havar

Her gün hamamdan gelir

Vay vay vay vay şen olsun meclisimiz

Şen olsun vay vay

Şen olsun bağlamamın telleri vay vay

Kahve güğüm neylesin

Bülbül çimen neylesin

Yarı çirkin olanın

Her gün hamam neylesin

Vay vay vay vay şen olsun meclisimiz

Şen olsun vay vay

Şen olsun bağlamamın telleri vay vay

Kahveyi kaynatırlar

Fincana damlatırlar

Sahipsiz âşıkları

Vururlar ağlatırlar

Vay vay vay vay şen olsun meclisimiz

Şen olsun vay vay

Şen olsun bağlamamın telleri vay vay (Aydınlı 2008: 200)

Ninnilerimizde geçen kahve ise çocuğun büyümesi ve aile büyüklerine kahve tutması dilekleriyle ilgilidir;

3. Biner atın iyisine

Çıkar yolun kıyısına

Ak ellerin kınalamış

Kahve gelir dayısına (Kaya 2014: 428)

4. Nenni nenni nedesine

Beyler girmiş odasına

Sıvar beyaz kollarına

Versin **kahve**babasına

Nenni yavrum nenni

Nenni guzum nenni (Çek 2014: 69)

Tekerlemelerde ise bir manzum ve bir mensur örneğini aşağıda verdiğimiz kahve, ilkinde köpüklü olması sebebiyle ön plandadır. Çünkü, kahvenin kıymetlisi, bol köpüklü olanıdır.

3. Köpüklü **kahveyi** içtim

Köprüyü geçtim

Feneri görünce

Galata'dan vaz-geç-tim (Özatalay t.y. :105)

Mensur tekerlememizde ise Yemen kahvesinden bahsedilmektedir;

6. Ey yaranı memduhu sefa, olasız gamhanesinden cüda. Kesinde ola fermanımız, söylensin destanımız, ne kadar aç kalsak karunan yemeyiz biz sükkerihelva, **kahvei Yemen dühan** içeriz, bulursak içeriz, bulmazsak geçeriz (Boratav 2000: 187).

Kahve başlığı altında yer alan 4 numaralı *Hacı Durdu* ağıdında, ağıdı yakılan şahsın kahve tiryakisi olduğundan, kahveyi köpüklü sevdiğinden bahsedilir. Aynı durum 10 numaralı ağıt için de geçerlidir. 7 numaralı *Şaban Ağa'nın Ağıdında* Şaban Ağanın (ölen kişinin) kahveyi şekerli sevdiği anlaşılmaktadır. Ağıdı söyleyen kişi, kahvenin şekerli olması bahanesiyle ölen kişinin dirilmesini sağlamaya çalışmaktadır.

3 numaralı bilmede kahvenin dış görünüşünden bahsederek soru sorulmaktadır;

3. Anasından ikiz doğmuş

Evi yanmış barkı yanmış

Kendini deryaya salmış

Meğer aslı da suyumuş. (*Kahve*; Başgöz 1993: 295; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 238)

Kahve bağımlılığını âşık olma ile bir tutan 8 numaralı bilmede ayrıca kahvenin kökeninin Yemen'e dayandığından bahsedilmektedir:

8. Bahtı Yemen, mülkü beden,

Nereden âşık oldum bu fellâha ben? (*Kahve*; Başgöz 1993: 294; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 238)

Günlük hayatımızda kahvenin ikram unsuru olduğunun göstergesi 17 numaralı bilmedir;

17. Bize gel

Eline al (*Kahve*; Başgöz 1993: 294)

Kahvenin kokusu çok keskindir. Kavrulma ve pişirilme esnasında kokusu oldukça geniş alana yayılır. 31 numaralı bilmede kahvenin kokusundan ve yayılma alanından bahsedilmektedir:

31. İstanbul'da bişi bişer,

Kokusu buraya düşer. (*Kahve*; Başgöz 1993: 294)

Kahveye olan bağımlılık tiryakilik olarak adlandırılmaktadır. 56 numaralı bilmede Yemen ve tiryakilik ipucu olarak verilmekte ve cevabın bulunması amaçlanmaktadır:

56. Yemen'den gelir derler, kolay çekilir derler,

Aştan sonra tadını, *tiryaki* bilir derler (*Kahve*; Ermiş 2002: 48; Başgöz 1993: 294)

J. Kahveci

Kahveci, genelde öğütülmüş kahve satan kişilere verilen isimdir. Ancak kahvehane sahiplerine de kahveci denir. Kahvehane sahipleri toplum arasında bir işletme sahibi olsalar da meslekleri çok kabul görmemiştir. Kahvecilik mesleği ile ilgili elimizde kahve başlığı altında bir mânî ve yine kahve başlığı altında dört türkü vardır. Aşağıda aldığımız mânîde kadının eşi ile aynı yerde çalıştığını, eşine yardım, eşini de usta gibi gördüğü anlaşılmaktadır;

8. Giderim yolum irak

Elimde altın tabak

Kasabanın içinde

Yar *kahveci* ben çırak (Oktürk 1998: 315)

Kahve başlığı altında, kahvecilik ile ilgili dört adet türkü vardır. 9 numaralı *Kahveci* türküsünde "kahvelerin köşk olsun" şeklinde geçen dizeden de anlaşılacağı üzere dilek-dua-temenni söz konusudur. 11 numaralı *Kahveciler Kahve Koyar Fincana* isimli türküde adından da anlaşılacağı üzere kahvecilerin özelliğinden bahsetmektedir. 13 numaralı *Yeni Mehmet Ağa* türküsünde kahvecilerin kahve ile ilgili yaptığı işlemler söz konusudur. Burada kahvecilikten maksat öğütülmüş kahve satanlardır. Çünkü kahveyi savurmaları, pişirmeleri (kavurmaları) ve kahveyi dövmeleri (öğütmeleri) gibi durumlar kahveyi satanların yapacağı işlerdir. Biz örnek olması açısından 10 numaralı türküyü aşağıda veriyoruz. Örnekte geçen kahveciler ise kahvehane sahipleridir. Bu kişilerin kahve pişirme özellikleri aşağıda verilmiştir;

10. Kahveciler

Kahveciler kahve de pişirir,

Yeni Mehmet Ağa aklını şaşırır.

Aralıkta boş kese düşürür.

Şanlıdır o, namlıdır o

Oynar gelin şingir mıngır

Tellidir o, tellidir o

Kahveciler, kahve de döver,

Yeni Mehmet Ağa kendini över.

Aralıkta boş kese örer.

Şanlıdır o, namlıdır o

Oynar gelin şingir mıngır

Tellidir o, tellidir o

Nalcı baba atını da nallar,

Yeni Mehmet Ağa kürkünü sallar,

Aralıkta boş kese yollar.

Şanlıdır o, namlıdır o

Oynar gelin şingir mıngır

Tellidir o, tellidir o (Özbek 1981: 435; Öztelli 2002: 521)

K. Kahvehane

Tarih bilimi ile uğraşanlar, İstanbul'daki asırlık kahvehanelerin geçmişi ortaya çıkarabilmek için önemli araştırmalar yapmışlardır. Kahvehanelerle ilgili öncelikli olarak Avrupalı gezginlerin bıraktığı yazılı belgelerden yola çıkmışlardır. Camiler ya da hamamlar gibi İstanbul kahvehaneleri de bu gezginleri aynı ölçüde büyülemiştir. Kahvehaneler ile alakalı Avrupalı gezginlerin dışında Ebüzziya Tevfik, Ahmet Rasim gibi yazarların yazılarında ve Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey'in çizdiği resimlerde de bilgiler bulunmaktadır. Bu eserler hiç kuşkusuz gezginlerinkinden daha özgündür ve içerden bir bakış açısına sahip olması yönüyle de değerlidir. Bununla beraber İstanbul kahvehaneleri hakkında hâlen yeterince bilgimiz yoktur. Şehirdeki tahribatlar, yangınlar, yeni caddelerin açılması ve binaların sonu gelmeyen yıkımı, eski kahvehanelerden geriye hiçbir somut iz bırakmamıştır. 17.yüzyılın sonlarından itibaren kahvehanelere yönelik baskı ve yasaklama siyasetine son verildiği söylenebilir. Böylece kahve yasal bir içecek olmuş ve kahvehaneler şehir manzarasının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Sonuçta dinî ve sivil makamlar bu kurumla, deyim yerindeyse barış yapmıştır. Zamanla âdeta camilerin bekleme salonuna dönüşmüş bu kahvehanelere dinî bir ortam hâkimdi. Kahvehane yalnızca kahve içilen bir yer

değildi, kahve dışında müşterilere çeşit çeşit içecek sunulurdu: Şerbet, limonata, şurup, demleme içecekler ya da şekerleme, lokum ve reçeller. Ayrıca meraklıları için nargileler de bulunurdu. Kahvehanenin patronu aynı zamanda hem berber, hem dişçi, hem de taşradan gelenler için rehinci-emanetçi olabilirdi. Erkekler için kahvehane en doğal toplantı yeri idi, çünkü zenginlerin dışında, evlerde selâmlık bulunmazdı, yalnızca harem bulunurdu. Bu yüzden eve misafir geldiğinde koca evi terk etmek zorunda kalır ya sokaklarda dolaşır, ya komşuya sığınır veya kahvehaneye giderdi. Mahalleliler için kahvehaneler buluşma yeri ve haberleşme merkeziydi. Kahvehanenin tam ortasında etrafa sıcaklık saçan ya bir soba ya da mangal etrafında sohbetler edilir, dışarıdan gelenlerden havadisler dinlenirdi (Georgeon 1999: 43-49).

İstanbul'da ilk kahvehaneler 1555 yılında açılmış ve çok çabuk yayılmıştır. Evliya Çelebi 1630 yılında İstanbul'u adım adım dolaşırken şehirde 55 kahvehane ve bu kahvelerde de 100 ocakçı ve çırak olduğunu saptar (Birsal 1983: 8-9).

Özellikle Türk toplumunun haberleşmesini, gelişmelerden haberdar olmasını sağlayan kahvehaneler, bir zamanlar meddahlık geleneğinin de devam ettiği dönemde, insanların toplanma merkezi olmuştur. Kurtuluş Savaşı döneminde bu kahvehanelerde Hacivat-Karagöz oyunları göstermek suretiyle haberleşmelerin sağlandığı bilinmektedir.

Toplumla bu denli iç içe geçmiş kahvehaneler ayrıca âşık olarak nitelendirdiğimiz halk ozanlarının da sanatlarını icra ettikleri bir ortam olmuştur.

Anonim halk şiirine kahvehanenin yansıması kahve şeklinde kısaltılarak olmuştur. İçilen kahve mi yoksa mekân olarak kahve mi olduğunu şiirde geçen anlamından çıkarmaktayız. Aşağıya aldığımız örneklerde geçen kahve, kahvehane olarak kullanılmaktadır.

Ergama Balıkesir'in Gökçeyazı ilçesine bağlı bir köydür. 3 numaralı mânide Ergama kahvehanesinden bahsedilmektedir:

3. Örme kazaklar çıkmış

Alalım mavisinden

Benim yârim geliyor

Ergama *kahvesinden* (Yolcu 2011: 445)

5 numaralı mânide ise sevdiğini övme söz konusudur. Sevdiğini aslana benzeten söyleyici, sevdiğinin kahvehaneden geldiğinden bahsetmektedir:

5. Yaslan kılıcım yaslan

Durduğun yerde paslan

Şimdi *kahve*den gelir

Burma bıyıklı aslan (Üçer vd. 2009: 317)

4 numaralı türkümüzde kahvehanelerde saz çalan bir âşık olan Kadir Efe'den bahsedilmektedir:

4. *Delhadır Başındayım*

Efem armut yer misin?

Dünyalarda bir misin?

*Kahve*lerde saz çalan

Kadir Efe sen misin?

Karşıyaka'dan indin mi?

Ot dibine sindin mi?

Bana Kadir Efe derler

Yârenini bildin mi? (Cangür 2013: 152)

Sille Konya'nın Selçuklu ilçesine bağlı, Cumhuriyet yıllarına gelene kadar nüfusunun çoğunluğunu Rumların oluşturduğu bir köydür. Uzunca bir müddet kahvehanelerin yasaklanmasıyla kahvehanecilik görevini yabancılar (gayrimüslim halk) üstlenmiştir. Sille'de bu dönemden kalan birçok eski yapı kahvehane olarak işletilmektedir. Aşağıya örneğini aldığımız *Sille Türküsü*nde ise bu kahvehanelerden bahsedilmektedir:

10. *Sille Türküsü*

Şu Sille'nin ufak tefek taşları

Bir omuzdan bir omuza saçları

İnci midir, mercan mıdır dişleri

Şu Sille'nin ortasında *kahve*ler

İçer içer *sarhoş* olur efeler

Şu Sille'nin minaresi tahtadan

Benim hasmım ak sakallı softadan

Şu Sille'nin ortasında *kahveler*

Sen doldur ver, ben içeyim fincandan

Şu Sille' den gece geçtim görmedim

Acı tatlı sular içtim ölmedim

Benim imiş, ben o yâri bilmedim

Şu Sille'ye vardım koyun yaymağa

Düşmanlarım geldi beni döğmeğe

Sarı altın bozdurdum beyaz kaymağa

Şu Sille'nin ortasında *kahveler*

Yandım kızlar elinizden, kerem et (Öztelli 2002: 113)

L. Kumar

Kumar; oyunun, yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerine, kazanç elde etmek amacıyla ortaya değerli bir şey ya da para koymaktır. Kumar karmaşıklık açısından yazı tura atmaktan poker gibi kâğıt oyunlarına kadar değişik türleri kapsar. Bazı kumar oyunlarının sonucunu yalnızca şans belirler. Örneğin atılan zarın sonucu ya da rulet masasında fildişi topun duracağı yer rastlantıya bağlıdır. Bazı oyunlarda sonucu beceri, eğitim ya da ustalık belirler. Oyun ustalığıyla şansın birlikte rol aldığı oyunlar da vardır. Beceri ve şansa bağlı bazı oyun türlerinde karışık kurallar ve incelikler, daha üstün olan tarafın oyunu istediği biçimde yönlendirmesine olanak verir. Dünyanın birçok ülkesinde kumar organizasyonlarını düzenleyen ticari kuruluşlar oyunlara ayrıcalıklı bir konumda katılarak, oyunlardan kira bedeli alarak ya da bahis paralarının bir bölümünü kendilerine ayırarak belirli bir kazanç elde ederler. Kumarbazların bir kasaya karşı bahse girdikleri kumarhanelerin geçmişi 17. yüzyıla değin uzanır. 20. yüzyılda bu yerler her isteyenin girebildiği, dünyanın

her yerinde neredeyse tek örnek olan kuruluşlara dönüşmüştür. Devlet izniyle ya da devletçe düzenlenen piyangolar dünyanın hemen her yerinde yaygındır (Ana Brittanica-19 1994, 435).

Kumarda şans ve tesadüfe bağlı olarak kazanç elde etme amacı ön plana çıkmakla birlikte oyun, eğlence ve hoşça vakit geçirme yönü de bulunmaktadır. Öte yandan İslam da oyun ve eğlence, meşruiyet dairesinde kalmak ve harama yol açmamak kaydıyla yani kural olarak caiz görülmüştür. Böyle olduğu için de haram ve helal, yani kumar ve eğlence arasındaki ayırıcı çizgiyi belirleme özel bir önem taşımış ve Müslüman âlimleri öteden beri meşgul eden bir konu olmuştur. Klasik kaynaklarda tavla ve satranç üzerinde yoğunlaşan cevaz tartışmaları gösterilen bu çabanın birer örneği sayılabilir (Bardakoğlu 2002, 366)

Kumar, toplumda diğer bağımlılıklardan (sigara, alkol vb.) daha çok dikkat edilen ve istenmeyen bir durumdur. İnsanların kız alıp verirken, biri ile bir iş anlaşması yaparken baktığı önemli hususlardan biri de kumar ile ilişkisinin nasıl olduğudur. Özellikle kız isteme âdetlerinden biri olan, kız isteme esnasında oğlan tarafından birinin "oğlumuzun içkisi, kumarı, karısı kızı yoktur" demesinin altında yatan en büyük neden, kumarın bir bağımlılık olması ve toplum tarafından sevilmemesidir.

Kumar sevilen bir haslet olmadığı için özellikle istenmemektedir. Halk şiirimizin ürünleri olan mâni, türkü ve ağıtlarımıza bu yönüyle yansımıştır. 2 numaralı mânide bir serzeniş söz konusudur. Kız abisine kumar oynadığı için kızmakta, kızdığını da "*İnşallah beni satar*" mısrasıyla göstermektedir:

2. Havluda yılan yatar

Ellemen tüyü batar

Abim *humar* oynuyor

İnşallah beni satar (Üçer vd. 2009: 357)

4 numaralı mânide ise hayıflanma, üzüntü ve pişmanlık söz konudur:

4. Kumar *ıçkisigara*

Çare için hep yaptım

Onlarda da fayda yok

Ben kendimi aldattım (Çelik 2005: 425)

2 numaralı türküde sevgi ile beraber bir hayıflanma söz konusudur. Sevdiğinin kahvede kumar oynadığından bahsetse de bu durumdan rahatsız olduğunu hissettirmektedir:

2. Kadife Yastığım Yok

Kadife yastığım yok,
Odama bastığım yok.
Kitaba el basayım,
Senden başka dostum yok.

Kadifeden kesesi,
Kahveden gelir sesi
Oturmuş **kumar oynar**,
Ciğerimin köşesi.

Kadifeden yeleşim,
Seni sevdim meleşim:
Sen de beni biraz sev,
Rahat etsin yüreğim.

Odası ipek keçeli,
Bir yar sevdim bahçeli.
Ben o yardan vaz geçmem,
Ferit Bey'e geçeli,
Hadi yallah sinemaya yollan. (Odabaşı 1999: 62)

Kumar başlığı altında yer verdiğimiz iki ağıdımızdan 1 numaralı *Annelerin Ağlında*, evlatları için her şeyi yapacak olan annelerden bahsedilmektedir. Annelerin, evlatları kumar oynasa içki içse bile yine de evlatlarını savunması söz konusudur.

1. Annelerin Ağıldı

...

Gumarlar, oynasa içkiler içse

Gavgalar çıkarsa başa dert açsa

Bilirsiniz bunlar çok büyük suçsa

Gine avkatlığın yapar anneler

...

M. Meyhane

Bağımlılık maddelerinin tüketildiği bir başka mekân da meyhanelerdir. Meyhane kültürü tüm Anadolu'da yayılmıştır. Özellikle İstanbul'da gelişen meyhanecilik ve kültürü hakkında oldukça fazla eser verilmiştir.

İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet'in saltanat döneminden beri meyhaneler bulunduğu ve bunların Bizans döneminden kalmış oldukları çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Bu kaynaklardan bazıları, o dönemde İstanbul meyhanelerinin dünyaca ünlü olduğunu yazar (Zat 2002:190).

İstanbul meyhaneleri ya buldukları yere, ya sahiplerinin isimlerine nispetle ve yahut da o zamanlar dükkânların üzerine unvan tabelaları yerine asılan tahtadan yahut madeni kayık, kafes, kule, hançer gibi alameti farikalarla yahut da içindeki bir hususiyete göre isim alırlardı (Koçu 2002: 21). İstanbul'un dillere destan olmuş akşamcılık âlemlerine sahne olan meyhaneleri gedikli meyhanelerdir. Çok sonraları Abdülaziz devrinde onlara selatin meyhane de denilmiştir (Koçu 2002: 33).

Meyhane ne kadar bizim kültürümüze yerleşmiş gibi görünse de halkın büyük bir kısmı tarafından tasvip edilen bir mekân olmamıştır. İçki içilmesinin halk sevmediği gibi benimseyememiştir de. Özellikle anonim halk şiirinin en yaygın şekli olan mânilerimizde meyhaneye beddua edilmekte, yıkılması istenmektedir:

1. Al bezim dalda kaldı

Gözlerim yolda kaldı

Yıkılası *meyhane*

Sarhoşum nerde kaldı (Yolcu 2011: 416)

2. Dolu musun boş musun?

Yâr benden hoşnut musun?

Yıkılsın *meyhaneler*

Sen gene *sarhoş* musun? (Çaylı 1945: 121; Göksu 1996: 155)

Landon; dört tekerlekli, iki dingilli, çift körüklü, içinde karşılıklı iki oturma sırası bulunan, atlarla çekilen binek arabasıdır. 6 ve 9 numaralı türkülerde söyleyici, kendisinin meyhanede olduğunu ve aranırsa meyhanede bulunacağını belirtmektedir:

6. Landon Geldi Meyhaneye Dayandı

Landon geldi *meyhane*ye dayandı

Setire de pantul al kanlara boyandı

Nazlı yârim uykulardan uyandı

Aman elif hanım alır alır kaçarım ben seni

Ararsan eğer *meyhane*de bul beni

*Meyhane*yle evlerinin arası

Yaktı beni kaşlarının karası

Bende kurşun sende kama yarası

Aman elif hanım alır alır kaçarım ben seni

Ararsan eğer *meyhane*de bul beni

*Meyhane*ye vardım amma içmedim

Yedi yerden kurşun yedim ölmedim

Arkadaşım düşman imiş bilmedim

Aman elif hanım alır alır kaçarım ben seni

Ararsan eğer *meyhanede* bul beni

Meyhanenin şişeleri parlıyor

Elif hanım başucumda ağlıyor

Cerrah gelmiş yaraları bağlıyor

Aman elif hanım alır alır kaçarım ben seni

Ararsan eğer *meyhanede* bul beni (Gündüz 2008: 323)

9. Payton Geldi Meyhaneye Dayandı

Yol üstüne gura goymuş çıkırığı

Oyun havasına büküyor ipliği

Annesinin kınalica kekligi

Ağlama Elif'im alır alır kaçarım ben seni

Sen arar isen *meyhanede* bul beni

Meyhaneyele çayhanenin arası

Yaktı beni kaşlarının karası

Ağlama Elif'im alır alır kaçarım ben seni

Sen arar isen *meyhanede* bul beni

Payton geldi *meyhaneye* dayandı

Gümüşlü tabancam al ganlara boyandı

Nazlı da elifim derin uykulardan uyandı

Ağlama Elif'im alır alır kaçarım ben seni

Sen arar isen *meyhanede* bul beni (Gündüz 2008: 424)

N. Meze

Meze, özellikle rakının yanında, doymak için değil tadımlık olarak yenen, sıcak, soğuk, salata gibi türleri olan yiyeceklerin genel adıdır. Türk Dil Kurumu mezeyi, içki içilirken yenilen yiyecek (TDK 2005: 1388) şeklinde tanımlar.

İlhan Eksen "Mezede ana malzeme ya tek başına çiğ (söğüş salatalık, istiridye) ya da doğal tat ve lezzeti kaybolmadan pişirilmiş (patlıcan kızartma, karides haşlama) olarak ya da diğer malzemeler ile birlikte pişirilerek (fasulye pilaki) veya karıştırılarak (salatalar) hazırlanır, doyulmayacak kadar az miktarda, tadımlık olarak içki masasında yerini alır" şeklinde bir açıklama yapmıştır (Eksen 2000: 50).

Rakı sofralarının vazgeçilmezlerinden olan mezelerden birkaçı; baharatlı zeytin, beyaz badem, cevizli biber, cevizli yoğurt ezme, haydari, sarımsaklı karides, limonlu ayva, peynir mezesi, salatalık dolması, tarator salatası, yumurta salatası vb. gibi yiyeceklerdir (Eksen 2000: 58-69)

Meze günlük hayatta normal yemeklerin yanında da yenilebilen bir yiyecek türüdür ancak meze denilince ilk akla gelen rakı ile yenilenlerdir. Anonim halk şiirimize de meze, rakı ve şarap ile beraber yansımıştır. Özellikle türkülerimizde geçen meze, rakı ve şarap yanında yenilen yiyecekleri ifade etmek için kullanılmıştır.

Anonim halk şiiri türlerimiz içinde mâni ve türküde geçen meze unsuru şarap ve rakının yanında yenen yiyecekler için kullanılmış ve içki yanında meze olması için istekte bulunulmuştur.

2. Akşam oldu bize gel

Gözlerin süze gel

Bir eline *bade* al

Bir elinde *meze* gel (Bilge 2001: 106)

23 numaralı mânide benzetmeler söz konusudur. Mâninin yapısı itibarıyla son iki dizesinde asıl söylenilmek istenen söylenir. Ancak aşağıdaki mânide bu durumun dışına çıkılmış ve mâninin tamamında konu bütünlüğü sağlanmıştır. Dağların suları şaraba, çiçekleri mezeye benzetilmiştir. Sebebi ise dağların suyunun tadının insanda sarhoşluk etkisi oluşturacak kadar güzel olması ve çiçeksiz dağın olmayacağı düşüncesidir:

23. Bu dağlar eze dağlar

Yâr gele geze dağlar

Suları *şarap* olmuş

Çiçeği *meze* dağlar (Elitok 2006: 129)

Rakı sofralarının bilinen en leziz mezelerinden biri portakaldır. 58 numaralı mânide portakal diliminin rakıya meze olduğundan bahsedilmektedir:

58. İlimi;

Eller seni yakalar.

Neyle kalbini kırdım,

Keseydiler dilimi

Rakıye meze olur,

Portokalin dilimi,

Ya rabbi sen kavuştı,

Benim o sevgilimi. (Radloff 1998: 458)

8 numaralı türküde mezenin rakı için yapıldığından bahsedilmektedir:

8. Boz Tepenin Başında

Boz tepenin başında

Kara koyun yayılır

Kız seni gören gözler

Serhoş olur bayılır

Aman aman külahlı

Yârin eli silahlı

Yaktı beni billahi

Aman aman aman aman

Aman aman da aman aman

Boz tepenin başında

Kara koyun gezeler

Rakı için yapılsın

Yanağında **mezeler**

Aman aman külahlı

Yârin eli silahlı

Yaktı beni billahi

Aman aman aman aman

Aman aman da aman aman

Boz tepenin başında

Esiyor serin yeller

Karşıdan el ediyor

İnce belli güzeller

Aman aman külahlı

Yârin eli silahlı

Yaktı beni billahi

Aman aman aman aman

Aman aman da aman aman (Turhan 1992: 244; Can-Turhan 2012: 73)

39 numaralı türküde ise rakı içilmesinin yanı sıra kızların gerdandan öptürmesi meze yerine koyulmaktadır:

39. Osman'ımın Tesbihi

Osman'ımın tesbihi var (da) mercandan

Iraklılar içilsin kızlar **meze** versin (ağam) (da) gerdandan

Boyunbağı ipekten

Bir yar sevdim yürekten (de) (baygın (yangın) Osman'ım)

Osman'ım (da) iner gelir (de) karşıdan

Ellerim bağı geçmem diyor (ağam) (da) çarşıdan

Boyunbağı ipekten

Bir yar sevdim yürekten (de) (baygın (yangın) Osman'ım)

Osman'ım (da) iner gelir (de) inişten

Her yanları görünmüyor (ağam) (da) gümüştən

Boyunbağı ipekten

Bir yar sevdim yürekten (de) (baygın (yangın) Osman'ım) (Cangür 2013: 105-106)

O. Nargile

Nargile, marpuç, gövde ve lüleden oluşan tütün içme aracıdır. Pirinç, bakır, gümüş, altın ya da pişmiş çamurdan yapılan lülenin içine özel olarak kıyılmış hafif nemli bir tütün olan tömbeki, onun üstüne de kor hâlinde kömür konularak içilir. Lüle, içinde su bulunan cam, çini ya da madenden sürahi biçiminde bir gövdeye bağlıdır. Gövdeden çıkan marpuçun ucundaki ağızlık ise dumanı çekmeye yarar. Marpuçtan hava çekildiğinde, lüleden geçerek gövdenin içindeki suda yıkanan duman ağza gelir. Hindistan'da hindistancevizi kabuğundan yapılan ilk örneklerinden sonra İranlılar başta olmak üzere Araplar ve Türkler 16.yüzyıldan bu yana nargile kullanmışlardır. Osmanlı ve başka İslam saraylarında çok zengin nargile örnekleri vardır. Son dönemlerde İstanbul'da Beykoz işi camdan nargileler yapılmıştır. Doğu ve Osmanlı beğenisine uygun olarak Bohemya kristalinden ve modern Avrupa ve Çin porseleninden yaptırılmış örnekleri de vardır. Seramikten nargileler de çoktur. Özellikle İstanbul saraylarında kullanılan nargilelerin necef şişeli, altın ya da gümüş lüleli, mücevher kakma marpuçlu çok zengin örnekleri günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilenmektedir. Osmanlı kahve (kahvehane) kültüründe nargilenin zengin bir yeri vardı. Kahvelerde nargile içmek için özel bölümler ayrılır, bazen de bu iş için özel kahveler açılırdı (Ana Brittanica, Cilt: 23 1994: 317). Günümüzde nargile kafe olarak adlandırılan bu tür işletmelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Sıra ile üst taraftan başlayarak nargile unsurları ve özellikleri şu şekildedir;

Lüle: Üzerine tütünün sarıldığı pişmiş topraktan yapılmış bir malzemedir.

Tabla: Lülede peyderpey yanan tütünün küllerinin düştüğü, ortası delik, küçük tepsidir.

Maşa: Tablanın içine konur. Ateşi düzeltmeye külleri ayırmaya yarar.

Tömbeki: Nargilede içilen tütüne verilen isimdir.

Ser: Lüle üzerinde yanan tütünün dumanını şişe içerisindeki suya intikal ettiren ve genellikle pirinçten yapılan bir malzemedir.

Şişe: Nargile suyunun içine konduğu cam kabın adıdır.

Marpuç: Nargilede, tömbeki dumanının şişeden geçip ağza intikalini sağlayan deriden yapılmış uzun hortumdur

Nargile adabını özetleyen bir küçük tekerleme vardır: "Maşa, şişe, köşe, Ayşe". Yani, köşenize nargile şişeniz ile kurulacak, maşanızla ateşi koyacaksınız, Ayşe de çayları getirecek! (Dülger 2007: 607-609).

Nargile ve nargile içilen mekânlar son yıllarda artış göstermiştir. Bunun sebebi olarak Arkadaşa özenme, sosyalleşme gibi çeşitli durumları gösterebiliriz. Çünkü nargile diğer bağımlılık türleri gibi efkâr-üzüntü sebebiyle içilen bir ürün değildir. Tamamen keyif verici olmasından dolayı içilen nargile, içinde tütün olması sebebiyle bağımlılık yapar. İnsanlar hayatlarının belirli dönemlerinde çevrelerine kendini kabul ettirme çabasına girerler. Bu kabul ettirme çok farklı yönlerden olacağı gibi genellikle özenme, heves etme gibi nedenlerle bağımlılık maddelerine başlama ile kendini kabul ettirme şeklinde de olabilir. Bu iki olgu birleşince (özenme/kabul ettirme-keyif verici olması) zamanla bağımlılık meydana gelmektedir.

Özellikle son yıllarda nargile üretiminin ve içiminin artmasının altındaki sebeplerden biri de göçmenlerdir. Son yıllarda ülkemizde uygulanan dış politikalar sebebiyle ülkemizde Suriyeli göçmen sayısı artmıştır. Suriye göçmenlerinin nargileye olan düşkünlüğünü hatta nargile için açtıkları *tütün shop* adında birçok işletmenin olduğunu gözlem ve deneyimlerimiz neticesinde söylemek mümkündür.

Halk arasında önemi gittikçe artan nargile, en yaygın anonim tür olan mâniye oldukça az yansımıştır. 3 mâni örneğinde gördüğümüz nargile, daha çok bilmeceelerde geçmektedir.

Aşağıya aldığımız nargile ile ilgili 1 numaralı mânide yakınma söz konudur:

1. İçtiğim *nargile*dir

Gittiğim yâr-giledir

Bu dünyanın devleti

Güzelle zenginedir (Akalın 1972a: 76)

Çalışmamızın nargile başlığında yer alan 2 numaralı türküde nargile içen tiryakilerin nargile közünü nasıl sevdiklerinden bahsedilmektedir:

2. Gine Geldi Yaz Baharın Ayları

Gine geldi yaz baharın ayları

Yâre mektup yazmak ister

Gönlümüz karı kalkmış

Mor sümbüllü bağları

Uygun ahabab tel alışkın saz ile

Nargileler yansın mercan köz ile

Saki gerek mey doldursun naz ile

Badeleri süzmek ister göynümüz (Boz-Derebent 2012: 71)

Nargile ile ilgili elimizde bulunan tek tekerleme örneğinde nargilenin hammaddesinin demir olduğundan bahsedilmektedir:

1. Hak dos, veli dos, bubamdan galdı bir eski pos. Ben dikerim o sökülü. Arasna manda gibi pirele sokulu.

Eveli zamandeyke, galbır zamandeyke, bubam bâa vurdu bir okla; ben fırladım gittim bôklaa. Var varanın, sür sürenin, destursuz bâ girenin başında mangalla patla. Hekâyedir bunun adı, söylemele çıkar bunun adı. Kim dinlemesse... İstanbuldaki kör gadı.

Altı derya üstü ateş, buncuazı içen gavum (gardeş, nargeleme daş atan yaşemesin. Yedi dâları aşamasın, sidik zoru ôsun işemesin; iki garısı vâsa birini boşayamasın) gel indi keyfim gel, demiş.

Nargeleninmâdeni demirden. Ustası emirden; yan vuru peş çıkarttırı,kilden vuru taş çıkarttırı (Boratav 2000: 155).

Anonim halk şiiri içerisinde nargile ile ilgili en fazla örneğe bilmece türünde rastlıyoruz. Çalışmamızın metin kısmında yer verdiğimiz 49 bilmece içerisinde 4 tanesini incelemek için aşağıya alıyoruz. 2 ve 4 numaralı bilmecelerde nargilenin yapılışı ve dış görünüşü söz konusudur. 10 numaralı bilmecede nargilenin lezzetinden, 12 numaralı bilmecede dış görünüşü ve içilirken çıkardığı seslerden bahsedilmektedir:

2. Altı deniz sütü saman

Bir ateş düştü aman (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

4. Altı deniz üstü duman

Bir şah elinde bir kelep yılan (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

10. Altı derya üstü nar

Öyle leziz bir şey ki

Padişahlar el sunar (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239; Başgöz 1993: 435)

12. Altı derya, üstü nar

Yılan gibi kuyruğu var,

Ejder gibi hokurdar. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

Ö. Rakı

Rakı genellikle kuru üzümün damıtılarak elde edilen yüksek alkollü içkiye denir. Türkiye’de üretim sırasında anasonla kokulandırılması sebebiyle ulusal bir içki niteliği kazanmıştır. Rakının ilk kez nerede ve kimler tarafından imal edildiğine dair yeterli bilgi yoktur. Yunanistan’da üretilip damla sakızla kokulandırılan rakıya mastika denir. Türkiye’de rakı üretiminde yaş üzüm ya da şeker açısından zengin, iyi korunmuş kuru üzüm ile taze anason tohumu kullanılır. 100 litre rakı elde etmek için soma üretiminde kullanılan kuru üzüm miktarı 150 kilogramdır. Üzüme katılacak anason tohumu miktarı ise kalitesine ve içerdiği esansa göre kazana girecek somanın yüzde 10-20’si olarak hesaplanır (Ana Brittanica-26, 1993: 133).

Rakı özellikle Türkler için millî bir içki sayılabilir. Genellikle meyhanelerde içilen rakı, zamanla kendine has bir kültür oluşturmuştur. İncelediğimiz kitapların yanı sıra sosyal medyada da rakı içmenin bir adabı olduğundan bahsedilmektedir (Acurol 2010: 4-5; Eksen

2000: 25-27). Bu durum bize, rakının zamanla kendine has bir kültür ortamı ve bir içme adabı oluşturacak kadar sevildiğini göstermektedir. Rakı diğer içki türleri gibi her ortamda içilebilecek bir içki değildir. Özellikle meyhanelerde içilmektedir, rakı adaplarından biri de budur.

Rakının halk arasında "aslan sütü" olarak adlandırılması da dikkat çeken başka bir noktadır. Bu adlandırma geçmişte bir simge olarak kullanılmışsa da zamanla bu durum rakının halk arasındaki adının değişmesine sebep olmuştur (<http://arsiv.sabah.com.tr/2001/02/03/d05.html>). Bir başka rivayete göre, Nuh Peygamber tufandan kurtulduktan sonra bir asma yaprağını büyütmek için toprağa diker. Yaprak büyür ve asmaya dönüşür. Ancak belli bir süre sonra kurumaya başlar. Nuh Peygamber de asmayı kurtarmak için bir kuzuyu keser ve kanını asmanın köküne döker. İşe yaramayınca bir aslanı keser ve kanını asmaya döker. Asma aslan kanı sayesinde canlanır ve ilk üzümünü verir (<http://arsiv.sabah.com.tr/2001/02/03/d05.html>).

Türk milleti için bu kadar önemli olan bir içeceğin şiirlere de yansması kaçınılmazdır. Elimizdeki anonim halk şiiri türlerinin hepsinden birer örnek sahibi olduğumuz rakının Türk toplumu için önemi bu örneklerle gözler önüne serilmektedir.

47 numaralı mânide bir tehdit söz konusudur. Sevdiğinin rakı içmesini istemeyen söyleyici, rakı içmesi hâlinde nişanını bozacağını ifade etmektedir:

47. Gökten elma tutarım

Ben bu işi ederim

Rakı içme a yârim

Nişanını atarım (Akalin 1972b: 311)

Aşağıdaki mâni örneğinde ise sevda yüzünden rakı içme söz konusudur:

48. Gözlerimin içine

Belalı bakıyorsun

Andır kalası **rakı**

Ne kötü yakıyusun (Çelik 2005: 466)

Rakı ile ilgili mânilerimizin geneline bakıldığında konusu sevda ve efkârdır. 50 numaralı mânide sevdaya düşen, 94 numaralı mânide ise evlenip yuva kuramadığı için üzülen birinin söylediği mâniler aşağıda verilmektedir:

50. Hey dere derin dere

Köprü olsa geçerduk

Sardı bize sevdaluk

Rakı olsa içerdük (Çelik 2005: 407)

94. Var benim on kuruşum

Rakı içtim *sarhoşum*

Eller yurtlu yuvalı

Ben yuvasız bir kuşum (Oktürk 1998: 486; Göksu 1996: 318)

44 numaralı türkü örneğinde ilk kıtada şişesinde rakı olduğundan, ikinci kıtasında ise rakı içmenin zararlı olduğundan bahsedilmektedir:

44. Rakı Dolu Şişesi

Rakı dolu *şişesi* (fidan boylum)

Ateşime düşesi

Yine karşıma geçti (ela gözlüm)

Ciğerimin köşesi

Ölüyorum anneciğim ben

Sevdiğime varacağım ben

İçme **rakı**yı zarar

Kız zülfünü tarar

Sevdiğini görünce

Gözyaşı döker ağlar

Ölüyorum anneciğim ben

Sevdiğime varacağım ben

Ördek suda yayılır

Birer birer sayılır

Sevdiğini görünce

Yere düşer bayılır

Ölüyorum anneciğim ben

Sevdiğime varacağım ben (Öztelli 2002: 211)

61 numaralı örnekte türkünün kavuştak kısmında yer alan rakı unsuru, küçük veya büyük hanım dinlemeksizin içilmemesi gereken bir içki olarak söylenmektedir:

61. [Adsız 3]

İstanbul'un Keytanesi,

Nasıl doğurmuş anası,

Sevdiyimdir dür tanesi.

Küçük büyük hanım, etmemelidir;

Rakı ile **şarab**, içmemelidir.

İstanbul'un sokakları,

Karşı karşı konakları,

Al al olmuş yanakları.

Küçük büyük hanım, etmemelidir;

Rakı ile **şarab**, içmemelidir.

İstanbul'un kış gecesi

Pek güzeldir eylencesi

Edalım bir gül koncesi

Küçük büyük hanım, etmemelidir;

Rakı ile **şarab**, içmemelidir. (Kunoş 1998: 55)

Alkol başlığı altında yer verdiğimiz 6 numaralı tekerlemede üç kişinin rakı içmeleri ve rakılarının bitmesi sonucunda yaşanan olaylar anlatılmaktadır:

6. Çolak, topal, müflis bunların üçü toplanmışlar, bir harman yerinde *ıçkii*çiyorlarmış. Tam çakırkeyf oldukları zaman *rakı*ları tükenmiş, kalmışlar. Öteye beriye bakınıyorlar, yoldan geçenleri gözliyorlarmış. Derken yoldan birisi geliyormuş. Onu yanlarına çağırılmışlar ve kendilerine *rakı* alıp gelmesini söylemişler. Herif, olmaz işim var, demiş. Üstelemişler, adam gidemem, yolumdan alıkoymayın diye kestim kes karşılık verince kızmışlar, iş zora binmiş, çolak: Şimdi sana bir tokat atarım da yere kapatırım demiş, arkasından topal: Bir tekme vurursam karnını deşerim demiş, en son müflis de: Vurunkeratayı ben ceremesini çekerim, demiş (Boratav 2000: 194).

Alkol ile ilgili ağıtlardan, 1 numaralı "Ese'ye Ağıt" metninde rakı içip sarhoş olan birinin her şeyi yapabileceği hatta cinayet bile işleyebileceği belirtilmektedir. 4 numaralı "Öğretmenler Günü Şiirinin Ağıdı"nda ise insanların ikiyüzlülüğünden, başkaları görsün diye namaz kılanların aslında rakı şarap içtiğinden yakınılmaktadır.

Rakının bilmece türüne yansımaları ise insanda oluşturduğu sarhoşluk etkisi üzerinedir. 8 numaralı bilmece rakının içildikten sonra mide üzerinde oluşturduğu etki anlatılarak rakı cevabının bulunması istenmiştir. 11 numaralı bilmece rakının insanı sarhoş etmesinden, 12 numaralı bilmece ise içine koyulduğu cam şişeden ve insan üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir:

8. Camekânda durur

Karında durmaz (*Rakı*; Başgöz 1993: 471)

11. İçindedir bademi,

Sarhoş eder âdemi (*Rakı*; Başgöz 1993: 470)

12. O yanı camdan

Bu yanı camdan

İçinde deli amcam (*Rakı*; Tuncor 1996: 131)

P. Reji İdaresi

Reji İdaresi'nin resmi adı Müşterekü'l-Menfaa İnhisar-ı Duhan-ı Devlet-i Âliyye Osmâniye'dir. II. Abdülhamid döneminde kurulan ve tütün tekeli yöneten kuruluştur. Osmanlı Devleti'nin dış borçlarına karşılık gösterilen gelir kaynaklarından olan tütün işletmelerini yönetmek amacıyla 100 milyon frank sermayeli bir şirket olarak 1884'te kurulmuştur. Hisseleri hazineye, Osmanlı Bankası'na ve Viyana'daki Kreditanstalt ile Berlin'deki Bleichröder'e aitti. Şirketi Osmanlı yönetimi adına denetleyen bir komiser vardı. Kaçak tütün ekimini ve tütün kaçakçılığını önlemekle görevli Reji kolcuları da bulunuyordu. Reji İdaresi, tütün tekeli ayrıcalığına karşılık her yıl 75milyon frank ödeyecek, sermayesine yüzde sekiz üzerinden faiz aldıktan sonra kalan kârı Düyun-ı Umumiye ve Osmanlı yönetimiyle paylaşacaktı. Tütün işlemek amacıyla 1884'te İstanbul ve İzmir'de fabrikalar açtı. Daha sonra açılan fabrikalarda dâhil 1885-1913 arasında ortalama 3 bin dolayında işçinin Reji İdaresi'nde çalıştığı tespit edilmiştir. Reji İdaresi Cumhuriyet'in ilanından sonra da 1929'a kadar varlığını sürdürmüştür (Ana Brittanica-26, 1993: 197).

Reji İdaresi bir döneme damgasını vurmuş ve toplumun hayatını maddi ve manevi yönden etkilemiştir. Bundan dolayı anonim halk şiiri mahsullerine de yansımıştır. 85 numaralı mânide Reji'nin kurduğu kolcuları aşağılama (matah kelimesi ile) söz konusudur:

85. Kuyunun kapakları

***Tütünün* yaprakları**

Saat beşte çıkıyor

Reji'nin matahları (Akalin 1972b: 312)

Reji İdaresi'nin tütünleri değerinin altında alması halkı kaçakçılık yapmaya itmıştır. Kaçakçılığı önlemek için Osmanlı Devleti'nin izniyle Reji İdaresi, Kolcular denilen bir grup kurmuştur. Bu grubun görevi özellikle geceleri halkın tütün kaçırmasını önlemektir. Kolcular ile tütüncüler arasında çok tartışma hatta silahla çarpışmalar olmuştur. Biz aşağıya bu olayların sonucunda ölenlerin arkasından yakılan ağıtlardan birini açıklamasıyla beraber veriyoruz:

10. Kaçakçı Ağıdı

Geçen yüzyılda Osmanlı borçlarından ötürü tütün, tuz gibi maddeler için Fransa'ya birtakım ayrıcalıklar tanınmıştı. Bunlardan biri de Reji denilen tütünleri satın alan kuruluştur.

Halk ektiği bu tütünü Reji 'ye vermek zorundaydı. Ucuz aldığı için ekici tütünü oraya vermek istemezdi.

Bu yüzden tütün kaçakçılığı almış yürümüştü. Kaçakçılığı önlemek için özel bir silahlı izleyici kurum meydana getirilmişti. Bunlara Kolcu denirdi. Hükümet içinde hükümetti bunlar bir çeşit. Kolcular ile ekiciler arasında çok kanlı çarpışmalar olur, çok canlar yanar, ölenler olurdu. Bu olaylar üzerine çok türküler yakılmıştır. Cumhuriyet hükümeti buna son vermiştir. Aşağıdaki ağıt bir kaçakçının kolcular tarafından öldürülmesi üzerine yakılmıştır.

Kır atın üstünde bir uzun yayla

Ne diyem beylerim, kaderim böyle

Anama, varınca doğrusun söyle

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz

Beypazarı'ndan çıktını da **tütün** satmaya

Kır at başladı da yatıp kalkmaya

Kolcular başladı da fişek atmaya

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz

Kör olası Çerkes nereden geldin

Kuyumcuyum diye çayıra kondun

Alnı top kâkülü yiğide kıydın

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz

Bineydim de kır atımın üstüne

Alaydım da martinimi destime

Beş yüz atlı olsa gelemez üstüme

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz

Kır ata karar m'olur eşindiği zaman

Dizgini boynuna geçtiği zaman

Belden aşır tozlu yola düştüğü zaman

Aman atını beni yâre kavuştur

Gedikten aşır bir kara kağı

Kağının ardında kır atı bağı

Kaldırım çevresini pürkürme benli

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz (Öztelli 2002: 426)

R. Sarhoş

Sarhoş, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde; "Alkollü içki veya keyif verici bir madde sebebiyle kendini bilmeyecek durumda olan (kimse), esrik, mest, sermest, başı dumanlı, kafası iyi, kafası dumanlı, kafası kıyak" şeklinde tanımlanır (TDK 2005: 1703). Farsça kökenli bir kelime olan sarhoş, ser (baş) ve hoş kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur.

Sarhoşluk alkol, rakı gibi keyif verici maddelerin fazla alınması sonucu kişinin bilincini kaybetme hâlidir. İnsanlar sarhoşluk hâlinde genelde asıl olmak istedikleri kişiliklere bürünür, içlerinde bastırdıkları duyguları ortaya çıkarırlar. Bu durum da toplum tarafından hoş karşılanmaz ve sarhoş kişiler sevilmez.

Halk edebiyatı ürünlerine de sarhoş olma hâli bilincin kaybedildiği durum olarak yansımıştır. Bu durum kimi zaman gerçekten alkol alınmasından kaynaklı, kimi zaman ise âşık olma ile ilgilidir. Sarhoş unsuru ile ilgili aldığımız örneklerin tamamı çalışmamızın metinler kısmında, alkol başlığı altında yer almaktadır.

Mâni şeklinde oldukça fazla karşılaştığımız sarhoş olma durumu yukarıda bahsettiğimiz iki şekilde de geçmektedir. 6 ve 12 numaralı mâniler bu duruma örnektir:

6. A şarab,

Deyil *rakı* a *şarab*,

Seni içen *sarhoş* olur,

Sende ne vara *şarab*.

Seni alır kaçanın.

Şu dâları aşarak. (Radloff 1998: 443)

12. Ayağında çarık yok

Ayran taşı yayık yok

Görenler *sarhoş* olur

Seni seven ayık yok (Tatar 2014: 83)

Sarhoş olan kişilerin duygu durumları değişiklik gösterir ve bastırılmış duygular, alkolün verdiği rahavetle ortaya çıkar. 29 numaralı mânide bu değişik duygu durumlarından biri olan neşeli olma hâli vardır:

29. Çorap ördüm milinen

Dürdüm büktüm gülünen

Hinci *sarhoşum* gelir

Otuz iki dişinen (Tatar 2014: 93)

44 numaralı mânide sarhoş biri ile evlenen bir kıza acıma söz konusudur. Sarhoş olan insanlar toplumdan dışlanma durumu ile karşı karşıya kalır ve sarhoş insanların çevresindeki insanlara her zaman acıma hissiyle bakılır:

44. Elma attım geline

Almaz oldu eline

Yazık oldu şu kıza

Düştü *sarhoş* eline (Oktürk 1998: 286)

Aşağıdaki 85 numaralı mânî toplumdan dışlanma konusuna çok iyi bir örnektir. Mânî söyleyicisi hoşlandığı kişinin sarhoş biri olması sebebiyle ona sevdalanmak istememektedir:

85. Saçın uzun öreyim

Geç karşıma göreyim

Senin gibi *sarhoşa*

Ben nasıl gönül vereyim (Yançev 2002: 17)

Türkülerimiz içinde birçok örneğine rastladığımız sarhoş olma durumu için en güzel iki örneği aşağıda veriyoruz. 17 numaralı türküde söyleyici içkiye dayanamadığı için sürekli uyku hâlinde olduğunu ve sarhoşluk durumunun sürekli üzerinde olduğunu belirtmektedir. 29 numaralı türküde ise Aydınli gençlerin çok içki içtikleri ve sürekli sarhoş olduklarından şikâyet vardır:

17. Çifte Vurdum Maştabaya Galayı

(Sarhoş Türküsü)

Çifte vurdum maştaba kalayı ninem

Bozuldu ya ipsizlerin alayı

Yok mu kızı kaçırmanın kolayı ninem

Baygın uykulardan uyanamıyorum

Ben bu *sarhoşluğa* dayanamıyorum

Çadır attım şu Terme'nin düzüne ninem

Mor göründüm Samsunlunun gözüne

İlişmedim gelinine kızına ninem

Baygın uykulardan uyanamıyorum

Ben bu *sarhoşluğa* dayanamıyorum (Turhan-Altınkaynak 2009: 106)

29. Her Gün Sarhoş

Her gün *sarhoş*, her gün *sarhoş*, şu Aydınin uşağı,

Al kanlara boyanmış da Trablus kuşağı.

Aman ya ne

Yoktur çare

Eller ala ne derler

Ah bey oğlu, vay bey oğlu, yandı yandı kül oldu.

Olduysa bana oldu, güzel sana ne oldu.

Aman ya ne

Yoktur çare

Eller ala ne derler

Ay mı doğdu, gün mü doğdu Pınarbaşı köşküne

Sen doldur da ben içeyim nazlı yârin aşkına.

Aman ya ne

Yoktur çare

Eller ala ne derler (Özbek 1981: 195-196; Öztelli 2002: 67)

2 numaralı Hapisliğe Ağıt başlıklı metinde, Almanya'ya çalışmak için giden bir işçinin yanındaki akrabasının sarhoş olup müziğin sesini çok açması sebebiyle şikâyet edilmeleri ve bunun sonucunda sınır dışı edilmeleri söz konusudur. Bu yaşananlara duyulan üzüntü ağıt yakılarak dile getirilmektedir. 3 numaralı Hasan'ıma Ağıt başlıklı metinde ise sarhoş olan birinin, genç bir pehlivanı kalbinden bıçaklayarak öldürmesi anlatılmaktadır.

Bilmecelerimizde ise sarhoş olmayla insan bedeninin aldığı durum işaret edilerek cevabın bulunması istenmektedir:

9. Dünyanın döndüğünü gözü ile gören kimdir? (*Sarhoş*; Başgöz 1993: 486)

10. Dünyanın döndüğünü kim bilir? (*Sarhoş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 203)

S. Sigara Markası

Tekel tarafından üretilen sigaralara çeşitli yer adları (Bafra, Maltepe vb.), özellik bildiren kelimeler (Alâ, Ekstra vb.), sayı adları (Üçüncü, Tekel 2000 vb.), cinsiyet bildiren kelimeler (Efendi, Hanımlara Mahsus vb.), kurum ve kuruluş adları (Türkiye Kimyacılar Derneği vb.), meslek adları (Diplomat, Nazır vb.), tütüncülük terimleri (Yaka, Yeni Harman vb.), çiçek adları (Gelincik, Hanımeli), mevsim adı (Bahar), rüzgâr adı (Meltem), mit adı (Bozkurt), belirli günler (27 Mayıs 1960) vb. ad olarak verilmektedir. Bunlar dışında özel sigara adları da vardır; 500. Fetih Yılı, THK (Türk Hava Kurumu), TBMM (Türkiye Büyük

Millet Meclisi), Barbaros, Silahlı Kuvvetler, Türk Ocağı, Cumhuriyet, Ramazanlık (Şahin 2007: 221-234).

Türkiye’de faaliyet gösteren bazı kulüp ve derneklerin kitleler tarafından tanınması amacıyla kulüp adı taşıyan sigaralar üretilmiştir (Şahin 2007: 224). Kulüp sigarası da bu üretimlerden birisidir. Elimizdeki 25 numaralı mânide Kulüp sigarasının pahalılığından bahsedilmektedir:

25. Cüzdanımda beş kuruş

Gel yârim burda konuş

İçme yârim *sigara*

Kulüpler elli kuruş (Üçer vd. 2009: 348)

Ş. Sigara-Sigara Dumanı-Sigara Kâğıdı

Sigara, yanma sonucu oluşan dumanı ağız yoluyla ciğerlere çekilerek, ince kıyılmış tütünü kâğıda sararak hazırlanan rulo biçiminde keyif verici bir maddedir. Günümüzde çoğunlukla seri olarak üretilen ve makinede sarılan sigaraların, filtreli, filtersiz gibi çeşitleri vardır. Aztekler, tütünü içi boş bir saz ya da kamışa doldurup içerdi (çubuk). Meksika, Orta Amerika ve Güney Amerika halkları da tütün yaprağını ezip mısır ya da başka bir bitkinin yaprağına sararlardı. Tütün Amerika’ya giden ilk İspanyol kâşifler aracılığıyla Avrupa’ya taşındı. Ama onların lüks bir mal olarak ülkelerine götürdükleri, bugünkü sigaradan çok puroyu andırıyordu. 16. yüzyıl başlarında, Sevilla’daki dilencilerin, yerlerden topladıkları puro izmaritlerini ufalayıp kâğıda sararak içmeye başlamasıyla ilk sigaralar ortaya çıktı. Dilencilerin içtiğine cigarillo (küçük puro) adı verildi. 18. yüzyıl sonlarında yaygınlık kazanan cigarillo İtalya ve Portekiz’de de içilmeye başlandı. Portekizli tüccarlar tarafından da Doğu Akdeniz’e ve Rusya’ya götürüldü. Fransa ve İngiltere’ye ise Napoleon Savaşları’nda çarpışan askerler tarafından sokuldu. Fransızlar bu küçük rulolara cigarette adını verdi. Başlangıçta tüm sigaralar ya tüketici tarafından ya da fabrikada elle sarılırdı. Ekim ve işleme tekniklerindeki yenilikler sonucu sigara tütününün asit miktarı düşürülüp içim kalitesi yükseldikçe sigara tiryakiliği yaygınlaştı. 20. yüzyıl başlarında kadınların sigara içmeleri hoş karşılanmazken özellikle I. Dünya Savaşı’ndan sonra bu tutum hızla değişti; 1920’lerde sigara, Avrupa ve ABD’de kadınlar arasında da yaygınlaştı. Türkiye’deki ilk sigara üretim tesisi, 19. yüzyılda kurulan Cibali Sigara Fabrikası’dır. Daha sonra Reji İdaresi tarafından

Adana, Alsancak (İzmir) ve Samsun'da da sigara fabrikaları açıldı. 1925'te çıkarılan bir yasayla tütün ve sigara üretimi devlet tekeline geçti. 1933'te Reji İdaresi'nin tüm mal varlığı devlete devredildi ve 1938'de tütün tekeli oluşturuldu. Daha sonra yapılan çeşitli düzenlemelerle devlet tarafından yürütülen sigara üretimi ve pazarlaması 1986'da yürürlüğe giren bir yasayla serbest bırakıldı (Ana Brittanica-27, 1994: 432-433).

Sigara kâğıdı tütünün sigara hâline getirilmeden sarıldığı bir tür malzemedir. Günümüzde tütünü sarıp içen insanlar hâlâ olsa da sayıları azaldığı için sigara kâğıdının üretimi de azalmaktadır.

Çalışmamızın en geniş malzeme alanlarından biri sigaradır. Temel alanlardan birini teşkil etmektedir. Anonim halk şiiri başlıkları içinde aldığımız tüm türlerde sigara, genelde efkâr giderme malzemesi olarak karşımıza çıkar. Sigara dumanı ve kâğıdını da sigara ile ilgili olduğu için aynı başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük.

Mânilerde sigara; sigara, cigara, cigar, cuvara şeklinde geçmektedir. Bazı mânilerde mâninin doldurma kısmında yer alırken bazı mânilerde asıl söylenmek istenen bölümde yer alır.

Örnek olarak aldığımız ilk mânide, yârinin gece yanına gelebilmesi için sigara içmemesi şart koşulmaktadır. Bu aslında toplumun genel bir sorunudur. Sigara içen-içmeyen eşler arasında bu tartışmalar çoğunlukla yapılmaktadır. Kadın ve erkeğin sigara içtiği bir ailede bu tarz tartışmalar çok fazla olmazken eşlerden biri sigara içmediğinde, içen kişinin kokusunu alamadığı kadar içmeyen kişi alır ve bu kokuya dayanamaz. Bu durumu yansıtması açısından ilk mânî çok güzel bir örnek teşkil eder:

2. Ah kemeñçe kemeñçe

Çalarım ince ince

Yârim içme *sigara*

Girmem koynuna gece (Çelik 2005: 296)

7 numaralı mânî örneğinde söyleyici, sigarayı dertlerin dermanı olarak görmüştür. Ayrıca eski zamanlarda sigara şimdi olduğu gibi filtreli şekilde gelmez. Tütünü ve kâğıdı ayrı satılır. Bu mânide ayrıca ona da atıf vardır:

7. Arkasına aşığa

Saçları gara gara

Dertlerin dermanı

İçiyiler sara sara (Çelik 2005: 285)

49 numaralı mânide söyleyici sevdiği kıza konuşma isteğinden ve süresinin bir sigara içimi kadar olacağından bahsetmektedir:

49. Elbisemin biçimi

Yalan dünya geçimi

Gel yârim konuşalım

Bir *sigara* içimi (Üçer vd. 2009: 215)

Aşağıdaki mânide sigara içen kesimi aşağılama sezilmektedir. Okuyan insanların sigara içmemesi gerektiği, sigara içenlerin cahil kesim olduğu okuyuculara hissettirilmektedir;

51. Ellerin de makara

Zengin olmuş fukara

Mekteplisin be yârim

Yakışmıyor *sigara* (Akalin 1972b: 262)

Tütünün sigara kâğıdına sarıldığı 97 numaralı mânide açık şekilde görülmektedir:

97. *Sigara*kâğıdımı

Saracağım *tütüne*

Gız sana vurulalı

Yandım bütün bütüne (Çelik 2005: 314)

Tütünler yetiştirilme alanları, renkleri, işlenmesi açısından çeşitlilik arz eder. Aşağıdaki mânide söyleyici sigarasının sarı tütünden yapıldığını söylemektedir:

103. *Sigaram* sarı *tütün*

Sevmişim ben büsbütün

Sevmişim alacağım

Çatlasın köylü bütün (Tatar 2014: 113)

121 numaralı mânide söyleyici, sigara parasının düğün parası biriktirmeye engel olduğunu söyleyerek sevdiğinden sigara içmemesini ister:

121. Sizin evle bizim ev

On adımdır arası

İçme yârim *sigara*

Topla düğün parası (Yolcu 2011: 280)

Türkülerimizden tütün başlığı altında 4 numaralı *Ah Bir Ateş Ver* türküsü, aslında bir ağıt gibi söylenmiştir. Çok bilindik Dumlupınar Denizaltısı'nın batışı ile ilgili olan türküyü hikâyesi ile beraber aşağıda veriyoruz:

4. Ah Bir Ateş Ver

*Nisan 1953 günü saat 02.15 sıralarında bir seferden dönen Dumlupınar Denizaltısı, Çanakkale Boğazı Nağra Burnu açıklarında İsveç bandıralı Nabuland Şilebi ile çarpışmıştır. Denizaltı, başından aldığı şiddetli darbe ile batmıştır. 81 kişilik mürettebatın 22'si sağ kalmıştır. Su yüzüne fırlatılan telefon şamandırasıyla irtibat sağlanmıştır. Bu arada oksijenin tükenmemesi için, gereksiz yere konuşmamaları, şarkı türkü söylememeleri ve *sigara* içmemeleri gerekmektedir. Ancak saatler süren kurtarma çalışmalarının sonunda, umutların tükendiği anda karanlıkta bekleyen 22 kişiye, her şey yine aynı sözcüklerle anlatılmış; konuşabilirler, türkü söyleyebilirler ve hatta *sigara* bile içebilirler. Şamandıradaki telefon hattının öbür ucundan, tüm Türkiye, denizaltı aracında tevekkülle ölüme yapılan hüznü ama başı dik gidişin türküsünü dinlemiş (Cangür 2013: 254).*

Ah, bir ateş ver, cıgaramı yakayım

Sen sallan gel, ben boyuna bakayım

Uzun olur gemilerin direği

Çatal olur efelerin yüreği

Ah, vur ataşı gavur, sinem ko yansın

Arkadaşlar uykulardan uyansın

Uzun olur gemilerin direği

Çatal olur efelerin yüreği (Tanses 1998: 164; Cangür 2013: 254)

Ninniler genellikle uyutulan çocuklar için isteklerle, temennilerle doludur. 5 numaralı ninnide ise hem sigaranın ince olması gerektiği vurgulanmış hem de bebeğin uyandırılmaması istenmiştir:

5. *Sigaramın* incesi

Bebeğim gönlümün eğlencesi

Ninni yavrum ninni

Ninni yavrum ninni

Uyandırmayın bebeğimi

Bir sabah gel bir akşam

Ninni yavrum ninni

Ninni yavrum ninni (Demir 2014: 177)

Esmerim biçim biçim/Ölürüm esmer için türküsünden uyarlanan aşağıdaki tekerlemede öğrencinin öğretmene sigara ile rüşvet vermesi söz konusudur;

4. Derslerim Biçim Biçim

Derslerim biçim biçim

Ölürüm bir beş için/ bir not için

Hocam bana düşmandır

Sınıf geçtiğim için

Hele loy loy loy

Kibar zarif derslerim

Bir not attım havaya

Düştü kara tahtaya

On beş hoca kandırdım

Bir paket *Malbora*'ya

Hele loy loy loy

Kibar zarif derslerim

II-Fen bugün ağlamış

Hoca buna şaşırılmış

Sözlü yapayım derken

Keçileri kaçırmış

Hele loy loy loy

Kibar zarif derslerim (Duymaz 2002: 292-293)

3 numaralı ağıtta sigara içmekten ölen Balle Mustafa'dan bahsedilmektedir;

3. Balle Mustafa'nın Ağıdı

Öte geçe, beri geçe

Çiçek toplar seçe seçe

Oğulları sal getirmiş

Sigarayı içe içe

Ben giderim yollar uzar

Kara toprak bize uzak

Aradım seni bulamam

Derdin neyidi soramam

Yüce dağların yücesi

Olmaz gecenin sabahı

Sana demiştim Fadime

Yumuş İstanbul hocası

Koca dağın öte yüzü

Gün vurmada erir yüzü

Kurban olurum Mustafa

Arkasında beş de kuzu

Bakın feleğın işine

Zehir kattı şü aşıma

Kurban olanı kadir Mevla'm

Kıyma gelinin eşine

Yelden yanı uldu m'ola

Günden yanı soldu m'ola

Mustafa'nın ela gözün

Karıncalar oydu m'ola

Terazi Ülger'den yüce

Ağlarım ben gündüz gece

Alnına yazılmış bacım

Dünyaya geldiği gece

Şu mezarı derin eylen

Suyu serpin serin eylen

Alnına yazılmış bacım

Öte dünyada düğün eylen (Uzun vd. 2012c: 231)

1 numaralı bilmecede dumanın havada salınışı anlatılarak ve tütün ipucu verilerek, cevabın bulunması istenmiştir:

1. Ablam gırâce

Giyer ferâce

İçer *tütünü*

Sallar kışını (*Sigara Dumanı*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241).

2 numaralı bilmecemizde sigaranın içişi esnasında oluşan küle dayalı bir bilmece sorma biçimi söz konusudur;

2. Ağzı oddur, beli gemik;

Yaprah yer, kül töker (*Sigara*; Başgöz 1993: 495).

7 numaralı bilmecemizde ise sigaranın yanma esnasındaki dış görünüşünden bahsedilmektedir;

7. Alçacık fener,

Tutuşmuş yanar (*Sigara*; Başgöz 1993: 495; Tuncor 1996: 138; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240).

Aşağıdaki bilmecede içten içe hayıflanma söz konusudur. Sigaradan dolayı parasının gitmesine üzülen bir söyleyici karşımızdadır;

11. Ben paramı yakarım

Dumanına bakarım (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

Sigara içmek, cefası çok olan bir olaydır. Özellikle sağlık açısından insanda geri dönülmez sorunlara sebep olmaktadır. 18 numaralı bilmecede bu durum anlatılmaktadır:

18. Cefası çok âdet,

Sefası yok musibet. (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

Sigara kâğıdı hammaddesi itibariyle atılmaya karşı dayanıklıdır. Ancak her kâğıt gibi suya karşı dayanıksızdır. 24 numaralı bilmecede bu durum anlatılarak cevabın bulunması istenmiştir:

24. Dağdan attım kırılmadı

Taştan attım kırılmadı

Yalamaya dayanmadı (*Sigara Kâğıdı*; Tuncor 1996: 138)

Sigara İslam dinine göre caiz bir madde değildir. İslam inancına göre insanlar; bu dünyada yapılan her hatanın bedelini öldükten sonra dirileceklerine inandıkları ortamda ödeyecekleridir. 32 numaralı bilmecede bu inanışa gönderme vardır;

32. Dünyada malım yandı

Ahirette canım yandı (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

T. Şampanya

Adını Fransa'nın eski Champagne ilinden alan köpüklü şarabın yanı sıra Fransa dışında üretilen birçok köpüklü beyaz ve pembe şaraba da şampanya adı verilir. Klasik şampanyanın üretildiği Champagne yöresi günümüzde Marbe, Aube ve Aisne illerinin belirli bucaklarını içine alır. Şampanyanın bazen üzümün yetiştiği kireçli toprağa bağlanan kendine özgü keskin ve metalsi bir tadı vardır. Şampanya elde edilmesinde üzüm şırası önce fiçilerde mayalandırılır. Kış başında mayalanma geçici olarak durduğunda bir miktar şarap karıştırılan şampanya şişelere alınır ve şişelerin ağızları mantarla kapatılır. Şişelerde mayalanmayı sürdüren şarap doğal olarak köpüklenir. Hava koşulları çok iyi geçmişse şampanyaya aynı yılın şaraplarından katılır ve ürüne tek mevsim şampanyası adı verilir. Ters durumda şarabı güçlendirmek ve kalitesini yükseltmek amacıyla daha önceki yılların şaraplarından yapılan bir karışım kullanılır. Şişeler ilk üç ayda elle yavaş yavaş yatırılarak sonunda baş aşağı konuma getirilir. Böylece şişe içindeki katışıklar mantarın üstüne birikir. Şişeler baş aşağı durumda altı ay, bazen yıllarca bekletilir. Olgunlaşan şarap satılmaya hazır durumu geldiğinde mantar çıkarılarak toplanan tortu da alınır. Daha sonra eski şampanyada eritilen bir miktar şekerli şurup şaraba katılır ve şişeler yeniden tıpalanır. Şampanyanın köpüklenmesini sağlayan ikinci mayalanma işlemini 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Benedikten keşişi Dom Pierre Perignon'un bulduğu sanılmaktadır (Ana Brittanica-29, 1994: 58)

Şampanyanın bulunması 17. yüzyıla dayanmaktadır. Geçmiş sekiz bin yıl öncesine dayanan şaraba göre (<http://t24.com.tr/haber/ickilerin-krali-kralların-ickisi-sampanya,1513>) şampanyanın örnek metinler içerisinde fazla geçmemesi normal sayılabilir.

Bizim elimizde bulunan 1 mânî ve 2 tekerleme de geçen şampanya, toplamda üç örnek metinde yer almaktadır. Örnek metinlerin azlığı sebebiyle aşağıda üç metni de açıklıyoruz.

Elimizdeki tek mânide söyleyici köydeki kızların şehirli adetlerinden sayılan şampanya içmeyi bilmediklerini, onun yerine ekşi ayran içtiklerini belirtmektedir:

21. Bizum köyün kızları

Güzel çayır biçerler

Şampanyayı bilmezler

Ekşi ayran içerler (Çelik 2005: 492)

Alkol başlığı altına aldığımız iki tekerlemede şampanya geçmektedir. 2 numaralı tekerlemede bir içecek olarak karşımıza çıkarken, 3 numaralı tekerlemede ise insanın midesi üzerinde meydana getirdiği etkiyle dikkat çekmektedir:

2. Aya maya kumpanya

Bir *şişe* şampanya

Şampanyayı içdik

Beyoğlu'na gitdik

Beyoğlu hasta

Çorbası tasta

Püskülü mavi

İnadına gavi (Duymaz 2002: 35)

3. Ayna manya kumpanya

Bir *şişe* şampanya

Şampanyayı içtim

Top gibi şiştim

Arkadaşlar içinizden

Ben çıktım (Özatalay t.y. :9)

U. Şarap

Şarap, bağımlılıklarla ilgili çalışmamızın en geniş kısımlarından birini oluşturmaktadır. Şarabın tarihçesi ile ilgili bilgi verdikten sonra halk bilimine, halk edebiyatına nasıl yansıdığını inceleyeceğiz.

Şarap, taze üzüm suyunun mayalandırılmasıyla yapılan alkollü içki olarak tanımlanır. Başka meyve, sebze, kokulu bitki ya da çiçeklerden de şarap yapılır ama bunlar yapıldıkları maddenin adıyla anılır. Şarabın ana bileşenleri su, şeker ve etil alkoldür. Ayrıca şarabın tipine bağlı olarak özgül tadını, kokusunu ve rengini veren 400'ü aşkın bileşik bulunur. Şaraplar renklerine göre başlıca kırmızı, beyaz ve roze (pembe) olmak üzere üç ana sınıfa ayrılır. Ayrıca sofr şarabı, köpüklü şarap ve sert şarap olarak da adlandırılabilir. Alkol oranları yüzde 7-15 arasında değişen sofr şarapları, kırmızı beyaz ya da roze olabilir. Köpüklü şaraplar genelde beyaz olmakla birlikte bazı kırmızı ya da roze çeşitleri de vardır. Alkol oranları sofr şarabı gibidir. Brandy katılarak alkol oranları yüzde 16-23'e yükseltile sert şaraplar ise kırmızı ya da beyaz olabilir. Dünyanın başta gelen şarap üreticileri arasında Fransa gelir. Şarap etiketlerinde kullanılan üzümün hangi yılın ürünü olduğu da yazılır. Bu şarabın kalitesini belirten çok önemli bir göstergedir. Şarabın tarihi Eski Ahit'in yazıldığı döneme değin iner; Tekvin kitabında (9: 20) Nuh'un şarap içip sarhoş olduğundan bahsedilir. Eski Yunan'da şarap genellikle suyla karıştırılarak içilirdi ve su katılmadan içilen şarabın taşkınlıklara yol açacağı varsayılırdı. Komünyon ayinlerinde şarap önemli bir öğe olduğundan üzüm bağları kilise tarafından denetleniyordu. Şarabın tipine bağlı olarak değişik uygulamalar varsa da üretiminde genel olarak ortak bir yol izlenir. Anadolu'da MÖ 2000'lerin sonlarından beri şarap üretildiği bilinmektedir. Hititler özel törenlerinde tanrılara değerli kaplarda şarap sunarlardı. Urartu kent kalıntıları arasında da geniş şarap mahzenleri bulunmuştur. Kutsal bir içki olma özelliğini Hıristiyanlık döneminde de sürdüren şarap, Türkmenlerin Anadolu'ya geldiği sırada ticareti yapılan başlıca mallar arasında yer alıyordu. Şarap üretimi Anadolu Selçuklular döneminde fazla gelişme göstermedi; Osmanlı döneminde de birkaç kez yasaklandı. Gene bu dönemde şarapçılık ve şarap ticareti daha çok Rumlar tarafından yapılıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında mübadele ile Rumların Anadolu'dan gitmesi ve onların yaşadığı yörelere bağıcılıkla hiç uğraşmamış göçmenlerin yerleştirilmesi şarapçılığı olumsuz biçimde etkiledi. Türkiye dünyada bağıcılık açısından beşinci, üzüm üretimi açısından da yedinci sıradadır. Ama üretilen üzümün yalnızca çok küçük bir bölümü şarapçılıkta kullanılır (Ana Brittanica-29, 1994: 66-67).

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı sözlüğe göre bade, şarap-içki anlamında kullanılır (TDK 2005:174). Bade unsuru daha çok klasik şiir dediğimiz alanda kullanılmıştır. Ancak bir süre sonra disiplinlerde karşılıklı etkileşim olmuş, divan edebiyatında kullanılan bu ifade halk edebiyatı ürünlerinde de kullanılmaya başlanmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz etkileşimler sonucu halk edebiyatı ürünlerine de yansıyan bade kavramı sözlükte şarap olarak geçtiği için bade unsuru ile şarap unsurunu beraber almakta bir sakınca görmedik.

Aşağıda verdiğimiz mânilerde şarap bazı yerde benzetme aracı olarak kullanılmış, bazı yerde ise sarhoşluk veren bir içki olarak kullanılmıştır.

Bade unsuru 52 numaralı mânide, sevgili elinden içilen içki olarak kullanılmıştır. İcracı sevgili elinden bade de olsa zehir de olsa içeceğini belirtmektedir;

52. İçerim;

Yar elinden dolu *bade*,

Zehir olsa içerim,

Benim yüzüm güler oynar,

Kan alıyor içerim. (Radloff 1998: 458)

Bade ve şarap unsurunun bir arada kullanıldığı 55 numaralı mânide aşkın insan üzerindeki psikolojik etkisinden bahsedilmekte, bu da şarap benzetmesi ile yapılmaktadır:

55. İçme *bade* hoş olur

Yar doldursa hoş olur

Yeni aşka düşenler

Şarapsız sarhoş olur (Akalin 1972b: 412)

5 numaralı Atım Arap türküsünde, söyleyici yükünün şarap olduğundan ve çok sarhoş olduğundan bahseder. Sarhoş olma sebebi ise maddi imkânsızlıkların getirdiği üzüntüdür;

5. Atım Arap

Atım Araptır benim aman aman

Aman yüküm *şaraptır* benim vay vay

Aman yüküm **şaraptır** benim vay vay

Bu yıl böyle giderse aman aman

Aman hâlim haraptır benim vay vay

Haydi zatım haraptır benim vay vay

Emişimde gümüşüm bir hoşum

Çokça da içtim içtim **sarhoşum** vay vay

Atım kara ben kara aman aman

Aman kalk gidelim ılgara vay vay

Haydi kalk gidelim ılgara vay vay

Ilgar bizi neylesin aman aman

Aman kalk gidelim sazlara vay vay

Aman kalk gidelim sazlara vay vay

Emişimde gümüşüm bir hoşum

Çokça da içtim içtim **sarhoşum** vay vay (Alemdar 2002: 103; Özbek 1981: 506)

Gesi Bağları tüm Anadolu'da bilinen bir türküdür. Kayseri'de Gesi beldesinde bulunan üzümlerden şarap yapılmaktadır. 22 numaralı türkümüzde de bir eğlence masası kurulması ve herkesin sevdiğini belirlemesi istenmektedir;

22. Gesi Bağları

Gesi bağlarından gelsin geçilsin

Kurulsun masalar **rakışarap** içilsin

Herkes sevdiğini alsın seçilsin.

Gel otur yanıma hâllerimi söyleyeyim

Hâlimden bilmiyor ben o yâri neleyim?

Gesi bağlarında üç top gülüm var

Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var

Ölüm var da bu gençlikte zulüm var

Atma garip anam beni dağlar ardına

Kimseler yanmasın anam yansın derdime.

Gesi'ye giderken tökezdim taşa

Kardaş ekmeğini anam kakarlar başa

Çok emekler çektim hepsi boşa

Gel otur yanıma hâllerimi söyleyeyim

Hâlimden bilmiyor ben o yâri neleyim?

Gesi bağlarında üç top gülüm var

Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var

Ölüm var da bu gençlikte zulüm var (Tanses 1998: 193)

33 numaralı *Kar Yağar Kar Üstüne* türküsünün nakarat kısmında söyleyici badeleri süzüp gelmesini istemektedir;

33. *Kar Yağar Kar Üstüne*

Kar yağar kar üstüne

Yar sevmiş yar üstüne

Varsın sevsin neleyim

Turp yemiş nar üstüne

Aman yârim gez de gel

Badeleri süz de gel

Sarhoşum ben çözemem

Düğmelerin çöz de gel

Şu derenin uzununu

Kıramadım buzunu

Aldım Türkmen kızını

Çekemiyom nazını

Aman yârim gez de gel

Badeleri süz de gel

Sarhoşum ben çözemem

Düğmeleri çöz de gel (Alemdar 2002: 59)

Örnek olarak seçtiğimiz Hayat Ağacı adlı tekerlemede şarap içmenin insanı harap edeceğinden bahsedilmektedir;

1. Hayat Ağacı

Haydi tayfalar

Gemi yalpalar

İçelim **şarap**

Olalım harap

Lariç çum

Terelli hahhahay (Kaya 2014: 731)

1 numaralı bilmecede önce şarabın hammaddesi olan üzümün dış görünüşü, daha sonra meyhanelerde içilmesi yönüyle şarap tarif edilmiştir;

1. Anası kıvrımlı kıvrımlı, babası yeşil kıvrımlı

Kızı dünyalar güzel, oğlu sabah akşam *meyhanede* gezer (*Asma, Üzüm, Şarap*; Ermiş 2002: 8)

14 numaralı bilmece örneğinde ise şarabın insan vücuduna olan etkileri anlatılarak cevabın bulunması istenmiştir;

14. Şair bana gelin demiş

Mahsulümden çoklar yemiş

Manzaram hûp, mahsûlûm çok

Çok içenler *sarhoş* olurmuş (*Üzüm, Şarap*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 102).

Ü. Tabak-Tabaka

Tabak-tabaka, cepte taşınan tütün veya sigara kutusudur. Tahtadan, demirden veya gümüşten olmasının yanı sıra işlemeli olanları da vardır. Tütünün kâğıda sarılıp içildiği dönemde oldukça fazla kullanılan tabaka günümüzde eski işlevini yitirmiş, yerini sigara paketlerine bırakmıştır.

Özellikle anonim halk şiiri türlerinden mânide fazlaca rastladığımız tabaka işlevi, dış görünüşü gibi yönlerden yansımıştır. 4 numaralı mânide kiraz takımından kasıt tütün içilen çubuğun yapıldığı hammaddedir. Ayrıca tabakanın da aynalı olması bir başka özelliğini yansıtmaktadır. 130 ve 164 numaralı mânide tabakanın gümüş olduğu, 132 numaralı mânide ise tabakanın ceviz ağacından yapıldığı belirtilmektedir:

4. Ahırları danlı danalı

Yârim iki analı

Ağzında kiraz takım

Tabakası aynalı (Akalin 1972a: 11; Göksu 1996: 84)

130. *Tabakamın* gümüşü

Cilvedir yürüyüşü

Yine aklıma düştü

Kaş atıp da gülüşü (Üçer vd. 2009: 431)

132. Tabakası cevizden

Yeni çıkmış denizden

Eğil eğil öpeyim

O kırmızı benizden (Üçer vd. 2009: 326; Akalın 1972a: 120)

164. Yârim aldı cebinden

Gümüş *tabakasını*

O kibar ellerilan

Sardi *sigarasını* (Çelik 2005: 334)

16 numaralı *Görelle'den O Yanı* adlı türkünün kavuştak kısmında geçen tabaka, bir isteği belirtmek için kullanılmıştır. Hem tütün hem de evlenmek isteyen birinin duyguları bu türküye yansımıştır:

16. Görelle'den O Yanı

Görelle'den o yanı da

Çavuşlu'dur Çavuşlu

İkimiz de sevdalı da

Mevlam bizi kavuştu(r)

Oy agama agama da

Tütün koy *tabakama*

Bir kız takın koluma da

Gideyim ben babama

Tarlaya vurdum beli

Esiyo poyraz yeli

Delikanlı dururken

Adam alır mı deli

Oy agama agama da

Tütün koy *tabakama*

Bir kız takın koluma da

Gideyim ben babama

Kızılağaç benimsin

Geleklerin delinsin

Ben bu yıl evlenmiyom

Bekâr kızlar sevinsin

Oy agama agama da

Tütün koy *tabakama*

Bir kız takın koluma da

Gideyim ben babama (Turhan-Altınkaynak 2009: 162)

Elimizde cevabı tabaka olan bir bilmece bulunmaktadır. 9 numaralı bu bilmecemizde içindeki tütün, yüne benzetilerek cevabın bulunması istenmektedir:

9. Apa apa

İçi dolu yün yapağ (*Tabaka*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285)

V. Tiryakilik (Kahve-Tütün)

Tiryakilik denilen durum aslında bağımlılığın ta kendisidir. Türkçe Sözlük tiryakiyi "afyon, tütün, kahve, çay vb. keyif veren maddelere alışmış olan kimse" olarak tanımlamaktadır. Tiryakilik ise "tiryaki olma durumu" olarak geçmektedir (TDK, 2005: 1985). Tiryakilik kelimesi halk arasında bağımlılık yerine kullanılmıştır. Genellikle sigara ve kahve bağımlılığı olan kişiler, tiryaki terimini kullansalar da çay ve afyon bağımlılığı olan kişiler için de bu terim kullanılmaktadır.

Tiryakilik başlığı altında tütün ve kahve tiryakiliğinin örneklerine yer vereceğiz. Tütün tiryakiliği ile ilgili elimizdeki tek örnek bir mânidir. 159 numaralı mânide söyleyici beyinin tiryaki olduğundan tütünü de beğendirdiğinden bahsetmektedir:

159. Uyandırdım uyandırdım

Gül yastığa dayandırdım

Benim beyim *tiryakidir*

Kahve-tütün beğendirdim (Akalm 1972b: 485)

Kahve tiryakiliği ise araştırdığımız kaynaklarda bir tekerleme ve üç ağıtta geçmektedir. Bir bilmecemizde ise cevap olarak değil, cevabın bulunması için bir ipucu olarak yer almaktadır.

Tekerlememizde ardı sıra iki kıtada geçen kahve ve tiryaki terimleri bize ikisini birlikte alma ihtiyacı hissettirmiştir. Sinop yöresinden derlenen bu tekerlemede tiryakilerin gâvur olduklarından bahsedilmektedir. Halk arasında tiryakiliğin hoş karşılanmayan bir durum olduğunun kanıtı olarak bu tekerleme gösterilebilir. Kahve ana başlığı altında aldığımız tekerleme;

1. Helesa Tekerlemesi/ Sinop

İnceburun'dan geçerken

Sınnalı sancak çekerken

Kız seni alıp kaçarken

Heyâmola Yusâ...

Bir gemim var boyu uzun

Gider yazın gelir güzün

Bu gemiciye var mı sözün

Heyâmola Yusâ...

Bir gemim var üç direkli

Tayfası aslan yürekli

Kürek çekerler yürekli

Heyâmola Yusâ...

Bir gemim var baştan başa
Keklik seker taştan taşa
Aman beyim binler yaşa
Heyâmola Yusâ...

Tespihimin ucu mercan
Bu aylara hürmet her can
Benim beyim *kahve* içer
Heyâmola Yusâ...

Aşağı çarşı çamur oldu
Baklavalılar hamur oldu
Tiryakiler gavur oldu
Heyâmola Yusâ...

Elimde altın terazi
Arnavut satar kirazı
Kim sevmez böyle beyazı

Heyâmola Yusâ... (Duymaz 2002: 221) şeklindedir.

4 numaralı *Hacı Durdu Ağanın Ağıdı*, 10 numaralı *Yaycıoğlu Hacı Durdu Ağanın Ağıdı*, 11 numaralı *Yaycıoğlu'nun Ağıdı*nda ölen şahısların kahve tiryakisi olduğundan sabah yaptıkları ilk işin kahve içmek olduğundan bahsedilmektedir.

Bilmecelerimizde ise cevap olarak tiryakilikten bahsedilmez ancak kahve cevabını bulmak için kahve tiryakiliği ipucu olarak verilmiştir:

56. Yemen'den gelir derler, kolay çekilir derler,

Aştan sonra tadını, *tiryaki* bilir derler (*Kahve*; Ermiş 2002: 48; Başgöz 1993: 294).

Y. Tütün Üretilen Yer

Türkiye şartlarında çok iyi kalitede tütün yetiştirilmekle beraber coğrafi şartların çeşitliliğinden dolayı kısa mesafelerde çok değişik özelliklerde tütünler elde edilmektedir. Örneğin Doğu Karadeniz’de (Özellikle Trabzon’da) ve İskenderun’da nargilede kullanılan tömbeki tütünü yetiştirilirken Orta Karadeniz’de (Samsun, Bafra) çok daha üstün vasıflı tütünler yetişebilmektedir (Şahin-Taşlıgil 2013: 75).

Anonim halk şiiri türlerinden sadece mânide rastladığımız tütün yetiştirilen yerler İspir, Akçaabat ve Bafra’dır. İspir Erzurum’da bir mahalle, Akçaabat Trabzon’a ve Bafra’da Samsun’a bağlı bir ilçedir. Doğu Anadolu’da çok fazla tütün yetişmez ancak 78 numaralı mânide İspir tütününden, 69 numaralı mânide Bafra’da yetiştirilen tütünden, 61 numaralı mânide ise Akçaabat tütününden bahsedilmektedir:

78. *İspir* tütünüdür tüter

Yılan inceden öter

Çok sallanma fidan boy

Cahilim aklım yiter (Akalin 1972a: 95)

69. Haydin gidelim kızlar

Bafra’ya tütüne

Bu sevda nasıl sevda

Yandık bütün bütüne (Elçin 1990: 110)

61. Gel de haydi gidelum

Akçabaat’ta tutune

İkimiz da sevdali

Eldik bütün bütüne (Çelik 2005: 105)

Z. Tütün-Tütüncü-Tütüncülük

Tütün, patlıcangiller familyasının Nicotiana cinsinden çeşitli bitkilere, özellikle de Nicotiana tabacum'a ve bu bitkilerin keyif verici olarak kullanılan yapraklarına verilen isimdir. Nikotin adında bir alkaloid içeren bu yapraklar işlendikten sonra yakılıp dumanı içe çekilerek, çiğnenerek ya da toz hâline getirilip buruna çekilerek kullanılır. Bugün en çok üretilen tütün türü olan N. tabacum'un ana yurdu Güney Amerika, Meksika ve Batı Hint Adalarıdır. Türkiye'de Hasankeyf tütünü ya da deli tütün denilen N. rustica ise ilk kez Kuzey Amerika Yerlilerince tarıma alınmış olup günümüzde başlıca Türkiye, Hindistan ve bazı Avrupa ülkelerinde yetiştirilmektedir. Sınırlı bir kullanım alanına sahip olan deli tütün genellikle pipo, çiğneme ve enfiye tütünü olarak kullanılır. Amerika'ya yapılan seferler sonucu tütün ilk kez 16. yüzyıl ortalarında Avrupa'ya getirilerek Fransa, Portekiz, İspanya ve İngiltere'de yetiştirilmeye başlanmış ve oradan da tüm dünyaya yayılmıştır. Tütün ortalama 1-2 metreye kadar büyüeyebilen otsu bir bitkidir. Bazı iri çeşitlerde yapraklarının boyu 60-90 cm'ye eni ise boyunun yarısına ulaşırsa da Türk tütünü ya da Şark tütünü denen çeşitlerde 7-8 cm'yi aşmaz. Dünyanın en başta gelen tütün üreticileri arasında Çin, ABD, Brezilya, Hindistan, Türkiye ve Kanada sayılabilir. İlk kez nerede ve hangi tarihte yetiştirilmeye başlandığı kesin olarak saptanamamakla birlikte Türkiye'de 17. yüzyılın başlarından beri tütün üretildiği bilinmektedir. Genellikle Ege Bölgesi'nde üretilen tütünler yurt dışına ihraç edilir; öteki bölgelerde elde edilen ürün ise yurt içinde değerlendirilir. Tütün üretimi, pazarlanması, bakımı, işlenmesi, mayalandırılması, fabrikasyonu ve ihracatı konularında eğitim veren yükseköğretim kurumları da açılmıştır (Ana Brittanica-30 1994: 374-375).

Tütünün Anadolu'ya ne zaman geldiği tam olarak bilinmese de Peçevî tarihine göre 1600 yılında İngilizler tarafından Osmanlı ülkesine gelmiştir (Ünal 2007: 17). Anadolu'ya gelişinden itibaren insanlar kullanmaya başlamışlar, hakkında çıkan fermanlara, yasaklara ve fetvalara aldırmadan kullanmaya devam etmişlerdir.

Tüm dünyada olduğu gibi Anadolu'da da çok çabuk yayılan tütünün çok kısa zamanda bu kadar geniş alana yayılmasının sebebi ilk keşfedildiği zamanlarda Avrupalıların tütünü tedavi edici bir bitki olarak anlamaları ve tanımları idi (Yılmaz 2007: 16).

Anadolu topraklarına gelişinin 17.yüzyıla dayanması, asırlardır tüketiminin ve üretiminin bu topraklarda yapılması tütünün halk edebiyatı ürünlerine yansımaları sağlamıştır. Özellikle Ege ve Karadeniz bölgelerinden derlenen mâni, türkü ve ağıtlarda coğrafi şartların elverişli olması ve buralarda tütün üretimi yapılmasından dolayı tütünün yansımalarını görmek mümkündür. Çalışmamızın metinler kısmında da görüleceği üzere

tütün ile ilgili oldukça fazla malzeme elimize geçmiştir. Aşağıya, elimizdeki malzemenin içinden seçtiğimiz örnekleri aldık.

Tütün Anadolu topraklarında yetiştirilmeye başlandıktan bir müddet sonra Osmanlı yönetimi tütünün üretimi, denetlenmesi gibi olayları idare etme işini Reji denen yabancı bir kuruluşa devretmiştir. Bu kuruluş halktan ucuza aldığı tütünü işleyip pahalıya geri satmış, halk da bu durumdan rahatsız olmuş ve kaçakçılığa başlamıştır. Reji idaresi de bunu engellemek için devlet yönetimi ile beraber kolcular adı altında bir grup kurmuş ve kaçakçılığı önlemeye çalışmıştır. 16 numaralı mânide ise işte bu kolcuların yolları tutmasından bahsedilmektedir;

16. Burdan geçin yolcular

Tütün tutmuş kolcular

Benim yârim yok burda

Çalmasın davulcular (Yolcu 2011: 354)

Tütün bitkisi olgunlaşıp toplanma dönemine geldiğinde yaprakları kırılmak suretiyle hasadı yapılır. Bu işlem oldukça zordur. 48 numaralı mânide tütün kırmanın zor olduğunu bilen söyleyici yardım teklif etmektedir;

48. Dağları deleyim mi?

Nerdesin bulayım mı?

Tütün kırmak zor ise

Yardıma geleyim mi? (Akalin 1972b: 372)

Türk toplumunun bağımlı olma sebepleri incelendiğinde en başta gelen sebeplerden biri üzüntüdür. Kişi üzüntüden veya sinirden herhangi bir bağımlılık maddesine başlayabilir. 70 numaralı mânide kimi insanların eşi çirkin olduğu için hırsından/üzüntüsünden tütün içtiği belirtilmektedir;

70. Her kimin yâri güzel

Hem öper hemi kucar

Her kimin yâri çirkin

Hırsından *tütün* içer

Her kiminki de yoktur

Ah-vahla günü geçer (Akalin, 1972b: 464)

89 numaralı mânide tütün bitkisine beddua söz konusudur. İcracı tütünün yârine hasret bıraktığını bu yüzden kökünden kurumasını istediğini belirtmektedir;

89. Önüne köfün koydun

İçine *tütün* koydun

Tütün kökün kurusun

Yârime hasret koydun (Oktürk 1998: 420)

138 numaralı mânide geçim kaynağı olan tütünün para etmesi temenni edilmektedir. Para etmezse bir yuvanın yıkılması durumu söz konusudur;

138. Tarla tarla koşarım

Tütün diye okşarım

Tütün para etmezse

Kız ben seni boşarım (Akalin 1972b: 372)

Çalışmamızın çubuk unsuru bölümünde de bahsettiğimiz gibi tütün bir zamanlar çubuk ile içiliyordu ve tütün koyulan yerine lüle deniyordu. 146 numaralı mâni örneğimizde de bu durumdan bahsedilmektedir;

146. *Tütün* koydum lüleye

Gel gürleye gürleye

İkimizi koysalar

Bir daracık kurnaya (Akalin 1972a: 196)

Tütün unsuru 14 numaralı türkümüzde kokusu açısından vurgulanmaktadır. Yapım aşamasında tütüne, bazı esanslar katılarak tütünün kendine has kokusu bastırılmak istenmiş, onun yerine lavanta, yasemin gibi kokularla harmanlanarak insanların beğenisine sunulmuştur. Bu türkü örneğimizde de tütünün lavanta kokusu ile harmanlanmış olması vurgulanmaktadır;

14. Evimin Önünde Bir Civan Yatır

Evimin önünde bir civan yatır

Ayağı çizmeli başı poçulu

Yalvardım yakardım girmez içeri

Elinde yelpaze yelpazelenir

Güzeli görünce can tazelenir

Evimin önünden gelir geçersin

Mis kokulu lavantalı **tütün** içersin

Ne alırım dersin ne vaz geçersin

Elinde yelpaze yelpazelenir

Güzeli görünce can tazelenir (Gündüz 2008: 216)

17 numaralı türkümüzde tütün kaçakçısı olan bir kişinin kaçakçılık yaptığı esnada vurulmuştur. Vurulduktan sonra bu türküyü söylemiştir. Halk arasında tütün/kül, akan kanı durdurma özelliği ile de bilinir. Bu türkünün kavuştak kısmında geçen "Sebebim **tütünü** basın kanıma" dizesinde de bu duruma gönderme yapılmıştır;

17. Hacılar Köyü

Hacılar köyüne bastığım oldu,

Tütünün dengi de yastığım oldu

Zalim arkadaşların kaçtığı oldu

Gelin ahbablarım gelin yanıma

Sebebim **tütünü** basın kanıma.

Bilseydim de Hacılar'a varmazdım.

Tütüncü beyinin kızını almazdım.

Gelen belalara karşı durmazdım.

Gelin ahbablarım gelin yanıma

Sebebim **tütünü** basın kanıma.

Ne yaptım Balağın Ali sana ne yaptım,

Yerimi gösterdin, ciğerim yaktın.

Beş yüz altına da açığa çıktın

Dost bildiğim Ali büktün belimi

Lal eyledin bülbül gibi dilimi

Erenler erenler kanlı erenler

Erenler içinde Çerkez vuranlar

«Teslimim» deyince cana kıyanlar

Gelin ahbablarım gelin yanıma

Sebebim *tütün*ü basın kanıma. (Özbek 1981: 267)

Tabaka, tütünün kâğıda sarılıp içildiği dönemlerde tütünü saklamak için kullanılan bir araçtır. Aşağıdaki türkü örneğimizde ise söyleyici, türkünün başlığından da anlaşılacağı üzere tabakasında tütünün az olduğundan bahsedip yakınmakta, Allah'tan ve yârinden isteklerde bulunmaktadır;

29. Tabakamda Tütün Az

Tabakamda da tütün az

Kerime'm gitti bahar geldi yaz oy

Gurban olduğum Allah da

Kerime'm gözeli gözele yaz oy

*Tabakamda tütün*üm de

Kerime'm inadına bütünüm oy

Yalvartma beni gelin de

Gurbette bir yetimim oy (Can-Turhan2012: 210)

Ninni, genellikle bir annenin çocuğunu uyutmak için söylediği ezgili sözlere denir. Örnek olarak aldığımız 2 numaralı ninnide çocuğun babasının tütün içmesinden olan rahatsızlığını, babasının bir sıkıntı yüzünden tütün içtiğini vurgulamaktadır;

2. Baban *tütün* tüketir ninni

Nefesini kirletir ninni

A canım derim ona ninni

Bu sıkıntın nedendir ninni

Nenni yavrum nenni nenni

Nenni yavrum nenni nenni

Derim ona Yaradan

Vermiş bize bir nuran

Baksana bey şunun yüzüne

Kalmaz ne dert ne tasan

Nenni yavrum nenni nenni

Nenni yavrum nenni nenni (Demir 2014: 394)

6 numaralı ninni örneğinde ise tütün yetiştirilen bir coğrafyada dünyaya gelen çocuğun beşiğinin tütün tarlasına kurulması söz konusudur;

6. *Tütün* tarlasına beşiğini kurdum

Çöğül armuduna ılingacı astım

Çok dilekten sonra seni buldum

Nenni benim oğlum

Nen nen nen (Çelebioğlu 1995: 211)

Tekerlemelerimizin genelinde "kahve tütün içerek" söylemi sık sık karşımıza çıkmaktadır. Keyfine düşkünlük, gidilecek yere aheste şekilde varma söz konusudur;

6. Man manadan manadan

Mânisa'dan Tire'den

Gonarah goçerek

Lale sümbül biçerek

Gayfe **tütün** içerek

Hamis efendimâ söyleyim (Boratav 2000: 153)

Birçok ağıdımızda tütün kavramı geçmektedir. Bazısında ölen kişinin tütüne olan düşkünlüğünden, bazısında tütün içip verem olanlardan bahsedilmektedir. Ancak örnek metinlerin fazlalığından dolayı tütün yüzünden ölen "*Çolak'ın Ağıdı*"nı hikâyesi ile birlikte aşağıya alıyoruz;

5. Çolak'ın Ağıdı

Çolak, 1932'li yıllarda Pınarbaşı'nın Çördüklü köyünden, yörede tanınan, varlıklı birisi. En iyi atlara binen ayrıca yarış atları yetiştiren Çolak'ın ticaretle de uğraştığı bilinmektedir. Çolak'ın evinde atlı konuklar eksik olmazdı. 1930'lu yıllarda, şimdiki gibi sigara fabrikaları olmadığından tütünler balyalar hâlinde kaçak olarak satılırdı. O yüzden de bu işin ticaretini yapan kaçakçılar türemişti. Kaçakçılara karşı da devlet bir bakıma polis görevi yapan "tütün kolcularını" görevlendirmişti. İşte o yıllarda Çolak'ın evine tütün kaçakçıları konuk olarak geliyor. Çolak bunları gece evinde konuk ediyor, yedirip, içirip ertesi gün yolcu ediyor. Aradan birkaç saat geçmeden kaçakçılardan birisi üzgün ve perişan bir hâlde geri dönüyor. Meğer kaçakçılar tütünlerin paylaşımı sırasında anlaşamamışlar, aralarında döğüş çıkmış, Çolak, bunu haber alır almaz derhâl atına atlayıp öteki kaçakçıların peşine takılıp onlara yetişiyor, ellerindeki tütünleri de alıp dövülen kaçakçıya veriyor. Tütünleri ellerinden alınan kaçakçılar karakola gidip soyulduklarını söyleyerek Çolak'tan şikâyetçi oluyorlar. Çolak, karakola da, mahkemeye de gitmiyor, Takibe jandarmalar çıkıyor. Çolak, bir gün atına atlayıp Adana'ya kaçarken jandarmalar tarafından mezarlıkta vurulup öldürülüyor (1932).

Ayar babamoğlu ayar

At üstünde tosun kovar

Halı heybe kara yamçı

Korkuyorum nazar değer

Atım koşuya koymuş
Alamazsa vurrum demiş
Ünlüyüdü babamoğlu
Ağzında dişleri gümüş

Çuha şalvar sallanıyor

Duyunca kırıldı belim

Ya nicidin kör olası

Yedi yetim, çifte gelin

Mezerin dibinde yatmış

Otlar yolmuş tutam tutam

Bir kötü cenderme vurmuş

Utan babamoğlu utan

Görmüyon mu kız Sarı Kız

Korusuz konduğun yurtlar

Ben gedikten çıktığıydım

Birbirine düştü atlar

Çuha şalvarın pezeği

Kekil Kayseri tozağı

Müşelge'de at oynatır

Söğütlü bunun gereği

Halı heybe kara yamçı

Ne hoş yakışır kır ata

Ünlüyüdü babamoğlu

İlan oldu memlekete

Kız Sarı Kız biliyon mu?

Korusuz konduğun yurtlar

Çık Kozan'ın dağına da

Adana 'ya seyir eyle

Telgraflar okununca

Çarşının içinde şaştım

Ben ölüyüm babamoğlu

Gelirken işliğim düştü

Merdivenden düşüyordum

Telgrafçı tut(tu) ellinden

Bu kardeşim çetebaşı

Memmet'im gelir talimden

Kadan' allım Halil Hoca

Kardeşi eyledik bohça

Hortatmıyom Morca Kaha

Atı tepeler yağmurça

Cenderme tutmuş atını

Terkiden düşmüş **tütün**ü

Dar ikindi, vakit akşam

İçeri sürün yetimi

Biner atın iyisine

Sürer yolun kıyısına

Anası yok öksüz diye

Dayanamaz Sarı'sına (Özdemir 1994: 371-372)

Tütün, bilmecelerin hem içinde yani cevabı bulmak için bir ipucu hem de cevap olarak geçmektedir. 6, 14 ve 26 numaralı bilmecelerde tütünün dış görünüşü anlatılarak cevabın bulunması istenmiştir.

6. Ak sarıklı,

Yeşil cübbeli. (**Tütün Çiçeği (Tütün)**; Başgöz 1993: 550)

14. Bir direkli

Kırk kürekli (**Tütün**; Yançev 2002: 90)

26. Dal dallı çiçek,

Dal boylu çiçek,

Anadol sarıklı,

Zenpare çiçek. (**Tütün Çiçeği (Tütün)**; Başgöz 1993: 550)

34 numaralı bilmecemizde tütünün zararlarından bahsedilmekte ve ekenin neden ektiği sorgulanmaktadır;

34. Faydan yok zararın çok

Nedir âleme kederin?

Seni eken niye ekmiş?

O kerata pederin (*Tütün*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 142)

Tütüncü, tütün yetiştiren veya satan kimse, tütüncülük ise tütün yetiştiriciliği veya satıcılığı olarak tanımlanır (TDK 2005: 2023).

19. yüzyılda yayımlanan bir rapora göre 1863-1864 yılı bütçesinde dolaylı vergiler içinde yer alan tütünün resmi geliri 13.800.000 frank olarak tahmin edilmişti. Bu bütçenin %3.98'ine tekabül etmekteydi (Ünal 2007: 22). Vergisinin bu kadar fazla olması, getirdiği paranın da yüksek olduğunun kanıtıdır. Ancak zamanla borçların artmasıyla devletin tütün vergilerini Reji İdaresi'ne devretmiş olması, tütüncülükle uğraşan insanların üzerindeki yükü artırmış olsa da tütün ekimine devam etmişlerdir.

Tütün 17. yüzyılda Anadolu'ya getirildikten sonra tarımı da yapılmaya başlanmış, hatta zamanla ihracatı yapılıır hâle gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli ihraç ürünlerinden biri olan tütün Türkiye Cumhuriyeti'nin de temel ihracat ürünlerinden birisi olarak önemini korumuştur. 1980'li yıllara kadar tütün üretimi kabaca düzenli bir artış eğiliminde olmakla beraber yapılan araştırmalarla insan sağlığına olan olumsuz etkilerinin kamuoyu bilinci oluşturması ve 1996'da tütün ve tütün mamullerinin kullanımının belirli alanlarda yasaklanması söz konusu zirai faaliyetin yıldan yıla gerilemesine neden olmuştur. 2010 yılı itibariyle Türkiye tütün ekim alanı bakımından dünya genelinde 8., üretim bakımından da 18. sırada yer almaktadır (Şahin-Taşlıgil 2013: 73)

Hem halk için hem devlet için getirisi bu kadar yüksek olan tütünün tarımının yapılması, halk şiirine yansımaları da kaçınılmaz kılmiştir.

Mâni türü içinde tütüncü ve tütüncülük kavramının insanlar için önemini görmekteyiz. 26 numaralı mânide geçen Çırakman, Samsun iline bağlı bir mahalledir. Samsun tütün tarımının oldukça fazla yapıldığı şehirlerden biridir. Bu mânide de tütün tarımı olmasa o yöredeki insanların geçim kaynaklarının olmayacağından bahsedilmektedir:

26. Çırakman'ın evleri

Tütüncüdür beyleri

Tütüncülük olmasa

Ne olacak hâlleri (Tatar 2014: 103)

122 numaralı mânide söyleyici sevdiği oğlanın meslek olarak tütüncü olduğunu anlatmaktadır:

122. Sohu güm güm ediyor

Tütüncüler gidiyor

Benim sevdiğim oğlan

Tütüncülük ediyor (Üçer vd. 2009: 402)

Tütüncülük mesleği ile uğraşan insanlar Reji İdaresi'nin olumsuz tutumlarından dolayı yetiştirdikleri tütünleri Reji'ye vermek yerine ya kendileri kaçırmışlar veya kaçakçılığı kendine meslek edinenler aracılığıyla bu işi yürütmüşlerdir. 19 numaralı türküde de bu durumdan bahsedilmektedir:

19. Vurulan Tütüncülerin Ağdı

Osmâniye'nin Düziçi (Haruniye) ilçesinin Hacılar köyüne altı arkadaş tütün almaya giderler. O zamanda tütün yasaktır. Jandarma bu altı kişinin peşine düşer. Askerler altı kişiden birini vurur. Vurulup yaralanan kişi çok acı çektiğinden aşağıdaki ağdı yakar:

Hacılar köyüne de anam baskın oldu

Tütünün dengleri de anam yastığım oldu

Zalım gardaşlarım da anam gaştığım oldu

Gelin arkadaşlarım gelin yanıma

Sebebim o **tütün**üm basın ganıma

Hacılar köyünde de anam ataşım yanar

Yüze elli tene mermi de anam üstümde döner

Ellerin dalına da anam bülbüller gonar

Bizim dala bülbil değil baz inmez

Gelin arkadaşlarım gelin yanıma
Sebebim o **tütün**üm basın ganıma

Öteden beriden anam Hacılar köyü
Gelir Erciyes dağından da içilmez suyu
Yanıma gelmiyor da ahbabın biri
Gelin ahbeblerim gelin yanıma
Sebebim o **tütün**üm basın ganıma

Hacılar köyüne vardum da anam **tütün** almazlar
Bozallar dengleri de anam para vermezler
Vuruldum arkadaşlar da hep yanıma gelmezler
Gelin arkadaşlarım gelin yanıma
Sebebim o **tütün**üm basın ganıma (Uzun vd., 2012a: 273)

III. BÖLÜM METİNLER

Çalışmamızın bu bölümünde, incelediğimiz tüm metinlerin alfabetik olarak sıralanmış hâline yer verilecektir. Anonim halk şiiri başlığı altında yer alan mâni, türkü, ninni, tekerleme, ağıt ve bilmece türlerinde yapılan çalışmada, sözlük ve ansiklopediler başta olmak üzere, alanında yapılmış en iyi çalışmalar, ders kitapları incelendi.

İlk olarak metinler seçilirken ayıklama yapılmadan, kullanılış anlamlarına bakılmaksızın bağımlılık ile ilgili belirlenen unsurların tamamına bakılmış ve metinlerin tamamı seçilmiştir. Gerekli seçimler yapıldıktan sonra detaylı okuma yapıp 100- 110 sayfa kadar metin elenmiş, herhangi bir hataya mahal vermemek için eleme esnasında seçilen ve elenen metinler ikişer kez gözden geçirilmiştir.

Eleme işlemi bittikten sonra konu başlıklarına, bağımlılık unsurlarına göre genel bir tasnif yapıldı. Bu genel tasnifin altında, alt başlık olarak unsurlar tekrar incelediğimiz türlere göre tasniflenmiştir.

Bu tasnifleme işleminin ardından metinler tek tek alfabetik sıralamaya koyuldu. Alfabetik sıralamada; mâni, ninni ve bilmece metinlerinin ilk harfi, türkü, ağıt ve tekerlemede metnin başlığı varsa başlığın ilk harfi yoksa ilk dizenin ilk harfi dikkate alınarak sıralama oluşturulmuştur.

Metin toplama esnasında incelenen kaynaklar ise şu şekildedir:

Mâni Kaynakları:

AKALIN, Sami (1972), *Türk Mânileri I-II*, Millî Eğitim Basımevi, 1.Baskı, İstanbul.

AYVA, Aziz (2006), “Havsa (Edirne)’da Mâni Söyleme Geleneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, s.149-173.

BECER, Mahmut (2006), *Türk Halk Bilim içinde Erzurum Mânilerinin Yeri*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

BİLGE, Kilisli Rıfat (2001), *Mâniler*, (hzl. Ata Çatıkkaş), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

ÇAYLI, Fehim (1945), *İlgün Folkloru I*, Birinci Kitap, Yeni kitap Basımevi, Konya.

ÇELEBİOĞLU, Amil (1995), *Ramazan-Name*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

ÇELİK, Ali (2005), *Mânilerimiz ve Trabzon Mânileri*, Akçağ Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

ELÇİN, Şükrü (1990), *Türkiye Türkçesi'nde Mâniler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ELİTOK, Nevin (2006), Muş İlinden Derlenen Mâniler Üzerine Bir İnceleme *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Elazığ.

GÖKSU, Hasan (1996), *Mânilerimiz*, Say Yayınları, İstanbul.

OKTÜRK, Şerif (1998), *Türk Mânileri Antolojisi*, Kastaş Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul.

ÖZALP, Ahmet (2006), *Mâni Kitabını Açtım-Türk Mânilerinden Seçmeler*, Beyan Yayınları, İstanbul.

RADLOFF, Wilhelm- **KUNOS**, İgnaz (1998), *Proben 8.Cilt*, (hzl. Sakaoğlu Saim-Ergun) Metin Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TATAR, Recep (2014), *Mâniler- Ninniler*, Su yayınları, İstanbul.

ÜÇER, Müjgân- **PEKŞEN**, Fatma- **TÜRKYILMAZ** Murat (2009), *Mâni Benim Ezberim Sivas ve Çevresinden Mâniler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

YANÇEV, Mihael (2002), *Mâni ve Bilmeceler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

YOLCU, Mehmet Ali (2011), Balıkesir'den Derlenen Mâniler Üzerine Bir Araştırma, *Yayımlanmış Doktora Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Balıkesir.

KAYA, Doğan (2014), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

SEZEN, Lütfi (2013), *Erzurum Folkloru*, Genişletilmiş Baskı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

Türkü Kaynakları:

AKBABA, Fatih (2002), Kahramanmaraş Türküleri Üzerine Bir İnceleme, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ALEMDAR, Nazım (2002), *En Güzel Türküler*, Gül Yayınları, İstanbul.

AYDINLI, Necati (2008), *Urfa türküleri ve Öyküleri*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

BOZ, Duran-**DEREBENT**, Hatice Fatoş (2012), *Kahramanmaraş Türküleri ve Oyun Havaları*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş.

CAN, Taner-**TURHAN**, Salih (2012), *Ordu Türküleri*, Ordu Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara.

CANGÜR, Ahmet (2013), *Batı Anadolu'da Efelik ve Eşkivalık Türküleri ve Hikâyelerinin Edebi Yönden İncelenmesi*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

ÇAYLI, Fehim (1945), *İlgın Folkloru I*, Birinci Kitap, Yeni kitap Basımevi, Konya.

GÖKÇE, Enver (1982), *Eğin Türküleri*, Yaba Yayınları, Ankara.

GÜNDÜZ, Abdullah (2008), *Bilecik Türküleri*, Bilecik Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara.

KAYA, Doğan (2014), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

KUNOS, Ignacz (1998), *Türk Halk Türküleri*, (hızl.Ali Osman Öztürk), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

KURT, Begüm (2016), *Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana.

KÜÇÜKBEZİRCİ, Seyit (2006), *Konya Merkez Türküleri*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya.

MANİSA TÜRKÜLERİ (1998), Mânisa Ticaret ve Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü Yayını, Emek Matbaa, Mânisa.

ODABAŞI, Sefa (1999), *Dünden Bugüne Konya Türküleri*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Konya.

ÖNCÜ, Aydın (2011), *Trabzon Türküleri (Tasnif-İnceleme-Metin)*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Erzurum.

ÖZBEK, Mehmet (1981), *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yayınları, 2.Basım, İstanbul.

ÖZTELLİ, Cahit (2002), *Evlerinin Önü-Türküler*, Özgür Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul.

TANSES, Hamdi (1998), *Beste ve Güfteleriyle Halk Türküleri*, Say Yayınları, İstanbul.

TURHAN, Salih (1992), *Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TURHAN, Salih-**ALTINKAYNAK**, Erdoğan (2009), *Giresun Türküleri ve Oyun Havaları*, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara.

YAĞMUR, Fatih (2007), *Kırşehir Türküleri*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Ninni Kaynakları:

ÇEK, Songül (2014), *Ninnilerde Kadın Anlatıcının Sesi*, Harf Eğitim Yayıncılık, Ankara.

ÇELEBİOĞLU, Amil (1995), *Türk Ninniler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

DEMİR, Necati-**DEMİR**, Fikriye (2014), *Türk Ninnileri*, Elhan Kitap-Edge Akademi, 3. Baskı, Ankara.

KAYA, Doğan (2014), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

ŞAPOLYO, Enver Behnan (1938), *Halk Ninnileri*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul.

ŞENKAYA, Mehmet-**AYGEN**, Mehmet Saadettin (1980), *Afyon'da Söylenen Ninniler*, Türkeli Matbaası, *Afyon*.

TATAR, Recep (2014), *Mâniler- Ninniler*, Su yayınları, İstanbul.

Tekerleme Kaynakları:

BORATAV, Pertev Naili (2000), *Tekerleme- Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı*, (hızl: Sabri Koz), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

DUYMAZ, Ali (2002), *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.

KAYA, Doğan (2014), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

ÖZATALAY, Engin (T.Y.), *Tekerleme Bilmece Şiir Parmak Oyunları*, YA-PA Yayınları.

SEVİM, Osman (2005), *Tekerlemeler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Ağıt Kaynakları:

ESEN, Ahmet Şükrü (1997), *Anadolu Ağıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

GÖRKEM, İsmail (2001), *Türk Edebiyatında ağıtlar-Çukurova Ağıtları*, Akçağ Yayınları 1. Baskı, Ankara.

KAYA, Doğan (2014), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

KEMAL, Yaşar (1999), *Ağıtlar*, Adam Yayınları, İstanbul.

ÖZDEMİR, Ahmet (1994), *Öyküleriyle Ağıtlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÖZDEMİR, Veli Cem (2015), *Burdur-Dirmil'de (Altınyayla) Ağıt Geleneği ve Ağıtlar*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.

ULAŞ, İbrahim (2014), *Tomarza Yöresi Avşar Ağıtları*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sivas.

UMUCU, Zeynep (2013), *Kırşehir Kızılırmak Havzası Ağıtları*, *Araştırma-İnceleme-Metin*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Isparta.

UZUN, Oğuzhan-**TEMİZ**, Mehmet- **ÖZDEMİR**, Halil İbrahim (2012), *Kahramanmaraş Yöresi Ağıtları I-II-III-IV*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Ankara.

Bilmece Kaynakları:

BAŞGÖZ, İlhan (1993), *Türk Bilmeceleri, I-II*, Kültür bakanlığı Yayınları, Ankara.

ELÇİN, Şükrü (1983), *Türk Bilmeceleri (Seçmeler)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, 2.Baskı, Ankara.

ERMİŞ, Deniz (2002), *En Güzel ğrenci Bilmeceleri Bulmacaları*, Gün Yayıncılık, İstanbul.

KAYA, Doğan (2014), *Anonim Halk Őiri*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

ÖZATALAY, Engin (T.Y.), *Tekerleme Bilmece Őir Parmak Oyunları*, YA-PA Yayınları.

TUNCOR, Ferit Ragıp (1996), *Çocuklara Bilmeceler*, İnkılap Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul.

YANÇEV, Mihael (2002), *Mâni ve Bilmeceler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

A. Tütün-Sigara

A. 1. Tütün-Sigara ile İlgili Mâniler

1. Ağzındaki *sigara*

İç onu bitirsene

Benim yârim yok burda

Git onu getirsene (Ayva2006: 160)

2. Ah kemeñçe kemeñçe

Çalarım ince ince

Yârim içme *sigara*

Girmem koynuna gece (Çelik 2005: 296)

3. Ah *sigarasigara*

Ne yanar ne içilir

Ander kalsın sevdası

Ne de yardan geçilir (Çelik 2005: 498)

4. Ahırları danlı danalı

Yârim iki analı

Ağzında kiraz takım

Tabakası aynalı (Akalin 1972a: 11; Göksu 1996: 84)

5. Almayı bütün ektim

Dibine *tütün* ektim

A kız kocan pek çirkin

Sabahı nasıl ettin? (Göksu 1996: 69)

6. Altın attım çayıra

Şavğı vurdu bayıra

İnce belli Sidikam

Sarsın bana *sigara* (Yançev 2002: 1)

7. Arkasına aşğa

Saçları gara gara

Dertlerin dermanı
İçiyiler sara sara (Çelik 2005: 285)

8.Atıma yüklemişum
Kaba *tütün* tayları
Sayar mısın Emine'm
Benim gibi ayları (Çelik 2005: 341)

9.Bekçiniz harcından kaçar
Bâd-ı hava olsa eğer
Yedi yüz lüle *tütünle*
Üç yüz *tütün* içer (Çelebioğlu 1995: 251)

10.Bir ateş
Bir *sigara* bir ateş
Yâr elin maşa ise
Al yüksekte bir ateş
Zaten yüreğim yanık
Sen de verdin bir ateş (Bilge 2001: 189)

11.Bir *cigara* ver bana
Bakayım içimini
Ne belalı düşürdün
Şalvarının biçimini (Oktürk 1998: 192)

12.Bir *sigara* ver bana
Dumana bak dumana
Ne ben öldüm kurtardım
Ne sen geldin imana (Üçer vd. 2009: 123)

13.Bir *sigara* ver bana
Bak dumana dumana
İtingavurun oğlu
Biraz sen gel imana (Çelik 2005: 268)

14.Bir *sigara* ver bana
Bak dumana dumana
Seni gidi cahil yar
Gel imana imana (Üçer vd. 2009: 123)

15.Bir *sigara* yağayım
Sert *tütün*ün tozından
Uy bana da kaçalım
Kurtul elin sozından (Çelik 2005: 445)

16.Burdan geçin yolcular
Tütün tutmuş kolcular
Benim yârim yok burda
Çalmasın davulcular (Yolcu 2011: 354)

17.Cıgar içerim cıgar
İçme sen benim yârim
Goş al beni gidelim
Evli değil bekârım (Çelik 2005: 424)

18.Cigar içerum cigar
Kağudum Hemidiye
Gidiyorum sevdiğim
Gel goy beni gemiye (Çelik 2005: 323)

19.Cigar içesim geldi
Gene içmeyeceğim
Dünya bir yana olsa
Senden vazgeçmeyeceğim (Çelik 2005: 412)

20.*Cigara* attım yara
Getti tahıldı yara
Ne zaman kapanacak

Üregimdeki yara (Becer 2006: 43)

21.Çigaram ince bölük

Ben gun yürem ölük

Kör olasıca sevdim

Göndersana dövündük (Tatar 2014: 121)

22.Çigaram ince tüter

Düşürsem aklım yiter

Sağ olsun da sallansın

Görüyom ayda yeter (Çaylı 1945: 117)

23.Çigaram oldu yarı

Gitmez dağların karı

Çıkar Allah'ım çıkar

Yüreğimden efkârı (Çelik 2005: 149)

24.Çigaramı yak oğlan

Her gün burdan geç oğlan

Her gün burdan geçmezsen

Al da beni kaç oğlan (Çaylı 1945: 100)

25.Cüzdanımda beş kuruş

Gel yârim burda konuş

İçme yârim *sigara*

Külüpler elli kuruş (Üçer vd. 2009: 348)

26.Çırakman'ın evleri

*Tütüncü*dür beyleri

Tütüncülük olmasa

Ne olacak hâlleri (Tatar 2014: 103)

27.Çigaram ince tütmez

Al yanaktan kim öpmez

Bir yüzbaşı maaşı

Tuvaletüne yetmez (Elçin 1990: 69)

28.Çubuğu uzatmayla

Ben korkmam gözetmeyle

El adama kız vermez

Her gün saç düzeltmeyle (Üçer vd. 2009: 152)

29.Çubuğum ark uyumu

Gazel tutmuş yüzünü

Ömrüm varsa görürüm

Nazlı yârin yüzünü (Oktürk 1998: 243)

30.Çubuğum kiraz dalı

Sevdalıyım sevdalı

Sevdama kurban olsun

Yalan dünya malı (Oktürk 1998: 239)

31.Çubuğum teldir benim

Dilim bülbüldür benim

Ahtolsun, yemin olsun

Sevdiğim birdir benim (Oktürk 1998: 239)

32.Çubuğum teli lüle

Yar gelir güle güle

Yar üstüme yar sevmiş

Otursun güle güle (Oktürk 1998: 239)

33.Çubuğum uzatayım

Yar yolun gözeteyim

Yârim senin dengin yok

Kimlere benzeteyim (Oktürk 1998: 243)

34.Çubuğum yok uzatam

Yollarını gözetem
Ay mısın, yıldız mısın?
Seni kime benzetem (Oktürk 1998: 239)

35.Çubuğum yok uzatsam
Yâr yolunu gözetsem
Eşim yok akranım yok
Seni kime benzetsem (Çaylı 1945: 114)

36.Çubuğumu uzatam
Yar yolunu gözetem
Eşin yok emsalin yok
Seni kime benzetem (Göksu 1996: 136)

37.Çubuğun özü ile
Kim görmüş gözü ile
Sevgilim oynar mısın?
Düşmanın sözü ile (Çaylı 1945: 116)

38.Çubuğunda lüleyim
Sen söyle ben güleyim
Ne dedim de darıldın
Önlerinde öleyim (Göksu 1996: 136)

39.Çubuk getir yakayım
Boyuna gül takayım
Yârin gelmiş diyene
Koçu kurban yıkayım (Üçer vd. 2009: 275)

40.Çubuk ucu kehribar
Dolaştım diyar diyar
Cennetten huri çıksa
Yine etmem itibar (Göksu 1996: 136)

41.Çubuk ucu kehribar
Yar Osmanlı ben kibar
Cennetten huri çıksa
Yine etmem itibar (Üçer vd. 2009: 346)

42.Çubuk ucu mercanım
Neren ağrıyor canım
O ağrıyan yerine
Dünya malı harcarım (Üçer vd. 2009: 270; Göksu 1996: 136)

43.Çubuk uzat bakayım
Ucuna tel takayım
Yar sallan git çarşıya
Ben boyuna bakayım (Üçer vd. 2009: 275)

44.Çubuk vurdum çayıra
Gül yapraktan ayrıla
[Sana] Benden fayda yok
Mevlâm seni kayıra (Oktürk 1998: 239)

45.Çubuk vurdum çimene
Çimenin çiçeğine
Birkaç kurban adadım
Yârin geleceğine (Göksu 1996: 136)

46.Çubuktaki lüledir
Bülbül sözü güledir
Her nereye gitse yâr
Benim gönlüm iledir (Göksu 1996: 136)

47.Dabakamdan tütünüm
Ne yanar ne içilir
Ne anadan ne babadan
Ne yardan geçilir (Çelik 2005: 498)

48.Dağları deleyim mi?

Nerdesin bulayım mı?

Tütün kırmak zor ise

Yardıma geleyim mi? (Akalin 1972b: 372)

49.Elbisemin biçimi

Yalan dünya geçimi

Gel yârim konuşalım

Bir **sigara** içimi (Üçer vd. 2009: 215)

50.Elinde fiske **tütün**

Bulamadım ahdi bütün

Ben yârimden ayrıldım

Yıkılsın dünya bütün (Göksu 1996: 171)

51.Ellerinde makara

Zengin olmuş fukara

Mekteplisin be yârim

Yakışmıyor **sigara** (Akalin 1972b: 262)

52.Elmalar bütün bütün

İçtiğin var mı **tütün**?

Yârim senden ayrıldım

Cihan yansın büsbütün (Akalin 1972b: 399)

53.Entarimin biçimi

Yalan dünya geçimi

Gel yârim konuşalım

Bir **sigara** içimi (Akalin 1972a: 147)

54.İçerim acı **tütün**

Severim sıdkı bütün

Ben yârimi tanırım

Yığılsa dünya bütün (Bilge 2001: 139; Göksu 1996: 205)

55.Ev ardında tel gerdim

İçine girmek için

Üç sepet *tütün* kırdım

Türküylen dizmek için (Yançev 2002: 47)

56.Evin dibi *tütün*luk

Ne gürlüktür ne gürlük

Fehmiye boğazına

Yakışır beşi birlik (Çelik 2005: 179)

57.Fındukluk bahçesinde

Gırmızı gül açayı

Ayşe almış bohçayı

*Tütün*lükten kaçayı (Çelik 2005: 392)

58.Fistanımın biçimi

Yoktur yârin geçimi

Gel artık konuşalım

Bir *sigara* içimi (Yançev 2002: 11)

60.Gece gezerim gece

Gelir bağa dün gibi

Geliyorsun aklıma

İçtiğim *tütün* gibi (Çelik 2005: 347)

61.Gel de haydi gidelum

Akçabaat'ta *tutune*

İkimiz da sevdali

Eldik bütün bütüne (Çelik 2005: 105)

62.Gel kapıdan geç oğlan

Bir *ciğara* iç oğlan

Beni sana vermezler

Bu sevdadan geç oğlan (Bilge 2001: 152; G6ksu 1996: 179)

63.Gel kapıdan geç oğlan

Acı *tütün* iç oğlan

Beni sana vermezler

Bir gün al da kaç oğlan (Üçer vd. 2009: 315)

64.Gidene eş olaydım

Cübbene peş olaydım

Çıbk tutan eline

Cıngıllı kuş olaydım (Üçer vd. 2009: 266)

65.Giderken eş olayım

Paltona peş olayım

O senin *sigarana*

Cılavl(ı) ateş olayım (Bilge 2001: 130)

66.Gitme yârim o yanı

Gel bu yanı bu yanı

Sigaranın dumanı

Üfle gelsin bu yanı (Ayva 2006: 164)

67.Güzelim güzelliğim

Tütün serdim serene

Güzel senin sevilerin

Kardırarak vereme (Yolcu 2011: 432)

68.Ha en gibi, en gibi

Tabakası gün gibi

Zengin aramıyorum

Arıyorum dengimi (Yançev 2002: 26)

69.Haydin gidelim kızlar

Bafra'ya *tütüne*

Bu sevda nasıl sevda

Yandık bütün bütüne (Elçin 1990: 110)

70.Her kimin yâri güzel

Hem öper hemi kucar

Her kimin yâri çirkin

Hırsından *tütün* içer

Her kiminki de yoktur

Ah-vahla günü geçer (Akalm 1972b: 464)

71.İçerem acı *tütün*

Sevmişem yâri bütün

Sevmişem alacağam

Çaltasın Sungu bütün (Elitok 2006: 165)

72.İçerim acı *tütün*

Severim sıdkı bütün

Ben seninim sen benim

Çatlasın âlem bütün (Bilge 2001: 150)

73.İçme yârim *sigara*

İçin kurum dolacak

Bana ettiklerini

Allah sana soracak (Ayva 2006: 165)

74.İnce çubuk iç oğlan

Gel kapıdan geç oğlan

Eğer babam vermezse

Al da beni kaç oğlan (Göksu 1996: 206)

75.İnce çubuk iç oğlan

Gel kapıdan geç oğlan

Eğer babam vermezse

Al da beni kaç oğlan (Oktürk 1998: 346)

76.İnce kıydım *tütünü*

Havana gel havana

Funduk çubuğu gibi

Boyun aldi tavana (Çelik 2005: 265)

77.İnce sar *sigaranı*

Almıyor parmaklarım

Yapma gel be yârim

Sönmüyor meraklarım (Yançev 2002: 11)

78.İspir *tütün*üdür tüter

Yılan inceden öter

Çok sallanma fidan boy

Cahilim aklım yiter (Akalin 1972a: 95)

79.İstanbul'un ağası

Kırdım mı *tütün*lüğu

Yolla gelsin yârimi

Dolmadı mı günlüğu (Çelik 2005: 513)

80.Kalenin ardı *tütün*

Kalenin uçu bütün

Ben sevdiğimi almazsam

Dünya yansın büsbütün (Yançev 2002: 11)

81.Karamış kara kara

Ondan olur makara

O yârin sol eline

Ne yakıştı *sigara* (Akalin 1972b: 290)

82.Karanfil kutu ile

İçinin *otu* ile

Demedim mi ben sana
Konuşma kötü ile (Akalin 1972a: 103)

83.Kırcalı'da gezerim
Yazın *tütün* dizerim
Yar aklıma geldikçe
Deli olup gezerim (Akalin 1972b: 385)

84.Kız saçların ne kara
Ondan olur makara
Benim yâre yakışmış
Elli beşlik *sigara* (Yolcu 2011: 439)

85.Kuyunun kapakları
*Tütün*ün yaprakları
Saat beşte çıkıyor
Reji'nin matahları (Akalin 1972b: 312)

86.Lala der kalk gidelim
Çubuğu yak gidelim
Güzele doyum olmaz
Yüzüne bak gidelim (Oktürk 1998: 394; Göksu 1996: 249)

87.Mendilim dolu *tütün*
Ciğerim yandı bütün
Sen orada ben burada
Diri ayrılık çok çetin (Göksu 1996: 257)

88.O senin *dabak*andan
Koy benim *dabaka*ma
Bi şey demeyun bana
Derum sizi ağama (Çelik 2005: 258)

89.Önüne köfün koydun

İçine **tütün** koydun
Tütün kökün kurusun
Yârime hasret koydun (Oktürk 1998: 420)

90.Pencereden bakıp durur
Bir **sigara** yakıp durur
Zannedersem gül hamamı
Burcu burcu kokup durur (Akalın 1972b: 423)

91.Sevdiğim kalk gidelim
Çubuğun yak gidelim
Gözümden doyum olmaz
Yüzüne bak gidelim (Oktürk 1998: 442)

92.Sıra sıra ramkolar
Yârim **tütün** paklar
Benim yârim mektepli
Her hafta mektup yollar (Yançev 2002: 59)

93.**Sigara** içiyorsun
Kızılıcım saçıyorsun
Benim cahil gönlümlle
Dalga mı geçiyorsun (Yolcu 2011: 448)

94.**Sigara** içmez oldu
Yar burdan geçmez oldu
Kimle selam göndersem
Kuşlar da uçmaz oldu (Akalın 1972a: 236)

95.**Sigara** içtim yarı
Bitmez dağların karı
Çıkar Allah'ım çıkar
Yüreğimden efkârı (Akalın 1972a: 92)

96.*Sigara* kâğıdımı
Saracağım *tütüne*
Gız sana vurulali
Yandım bütün bütüne (Çelik 2005: 314)

97.*Sigara* saracağum
Sararup solacağum
Ben ha bu kafa ile
Senla atışacağum (Çelik 2005: 190)

98.*Sigara* saramasun
Sararup solamasun
Sen ha o kafa ilan
Benla atışamasun (Çelik 2005: 206)

99.*Sigaram* bölük bölük
Bugün gönlüm çok ölük
Mezar kaçgını baban
Yollamadı dünürlük (Oktürk 1998: 445)

100.*Sigaram* buram buram
Yâri nerede görem
Yar sırlara karıştı
Ben bu yerde ne duram (Akalin 197b: 390)

101.*Sigaram* ince tüter
Düşünsem aklım yiter
Sağ ol da sallan yârim
Ayda gördüğüm yeter (Üçer vd. 2009: 378)

102.*Sigaram* sarı *tütün*
Sevmişim ben büsbütün
Sevmişim alacağım
Çatlasın köylü bütün (Tatar 2014: 113)

103.Sigarama sigarama

Bir *sigara* sar bana

İşte ben ölüyorum

Gözlerinin derdine (Üçer vd. 2009: 157)

104.Sigaramı ince sar

Ağrıyor parmaklarım

Ağır usul öp beni

Ağrıyor yanaklarım (Üçer vd. 2009: 270)

105.Sigaramı yakayım

Karanfiller takayım

Sen salın git çarşıya

Ben boyuna bakayım (Akalin 1972b: 334)

106.Sigaramı yandırdım

Dudağuma kondurdum

Uykulu gözlerini

Öptüm de uyandırdım (Çelik 2005: 189)

107.Sigaramı yandırdım

Gül dalına kondurdum

Ben yârimi uykudan

Öperken uyandırdım (Göksu 1996: 286)

108.Sigaramı yandırdım

Pencereye kondurdum

Anne gözlerin aydın

Ben bir subay kandırdım (Üçer vd. 2009: 266; Akalin 1972a: 23)

109.Sigaramı yandırdım

Pencereye kondurdum

Yar dizimde uyumuş

Öptüm de uyandırdım (Üçer vd. 2009: 266)

110.Sigaramın dumanı

Boğuyor nefesimi

Konuş sevdiğim konuş

İşiteyim seni (Akalın 1972a: 239)

111.Sigaramın incesi

Gel gönlümün eğlencesi

Bir akşam gel bir sabah

İlle Cuma gecesi (Üçer vd. 2009: 226; Göksu 1996: 285)

112.Sigaramın incesi

Gel gönül eğlencesi

Sarılalım yatalım

Bugün Cuma gecesi (Akalın 1972b: 321; Göksu 1996: 286)

113.Sigaramın incesi

Gönlümün eğlencesi

Bi sabah gel, bi ahşam

Bi de Cuma gecesi (Elitok 2006: 203)

114.Sigaramı yakaram

Muş yoluna bakaram

Eger yârim gelmedi

Sungu bütün yakaram (Elitok 2006: 203)

115.Sigaramun dumâni

Yayıldı derelere

Cahil idum bilmezdim

Verdum seni ellere (Çelik 2005: 315)

116.Sigaranı iç oğlan

Her gün burdan geç oğlan

Her gün geçeceğine
Al da beni kaç oğlan (Akalm 1972a: 181)

117.Sigaramı ver bana
Yakıvereyim sana
Adımı söyle oğlan
Mektup yazayım sana (Yolcu 2011: 397)

118.Sigarayı iç yârim
Bazı burdan geç yârim
Beni sana vermezler
Al da beni geç yârim (Yolcu 2011: 297)

119.Siğaram duman duman
Seni düşündüğüm zaman
Bir zalımın hançeri
Sırtımdan vurdu beni (Elitok 2006: 204)

120.Sizin evle bizim ev
On adımdır arası
İçme yârim *sigara*
Topla düğün parası (Yolcu 2011: 280)

121.Sohu güm güm ediyor
Tütüncüler gidiyor
Benim sevdiğim oğlan
Tütüncülük ediyor (Üçer vd. 2009: 402)

122.Tabak içinde lüle
Bayıldım güle güle
İşittim yar evlenmiş
Otursun güle güle (Oktürk, 1998: 475)

123.Tabaka dolu *tütün*

Sevmişim sıdkı bütün
Ben sevdim ben aldım
Yansın Çankırı bütün (Özalp 2006: 119)

124.Tabakam dolu *tütün*

İç yârim saklı bütün
Dünyada yalnız kaldım
Dünya yansın büsbütün (Yançev 2002: 35)

125.Tabakamda mis *tütün*

Gönlümün aşkı bütün
Eğer yârim gelmezse
Yıkılsın Bursa bütün (Oktürk 1998: 478; Elçin 1990: 164; Akalın 1972a: 119)

126.Tabakamda *tütün* az

Gitti bahar geldi yaz
Yazıcı başın için
Bir güzel de bana yaz (Üçer vd. 2009: 435)

127.Tabakamda *tütün* yok

Akıl başta bütün yok
Kız seni götürürdüm
Bir sürececek atım yok (Akalın 1972a: 230)

128.Tabakamda *tütün* yok

Akıl başta bütün yok
Seni alıp kaçırdım
Bindirmeye atım yok (Oktürk 1998: 477; Akalın 1972b: 3358)

129.Tabakamın gümüşü

Cilvedir yürüyüşü
Yine aklıma düştü
Kaş atıp da gülüşü (Üçer vd. 2009: 431)

130.Tabakamın içinde
Ne **tütün** var ne kağıt
Alsam sevdiceğumi
Yaşasam iki sağat (Çelik 2005: 506)

131.Tabakası cevizden
Yeni çıkmış denizden
Eğil eğil öpeyim
O kırmızı benizden (Üçer vd. 2009: 326; Akalın 1972a: 120)

132.Tabancamın tasini
Silemedim pasini
Yolla sevdiğüm yolla
Tütüntabagasini (Çelik 2005: 165)

133.Tabancamı atıver
Atıver de tutuver
Bugün efkâr ziyade
Bir **sigara** tütüver (Akalın 1972a: 81)

134.Taksi geluyi taksi
Önünde beyaz çiçek
Beni alacak uşak
Sigara içmeyecek (Çelik 2005: 402)

135.Tarla tarla koşarım
Tütün diye okşarım
Tütün para etmezse
Kız ben seni boşarım (Akalın1972b: 372)

136.Tükendi **tütüncuğüm**
Anca aldım bi lüle
Gördüm gavur kocanı
Bayıldum güle güle (Çelik 2005: 304)

137. *Tütün* aldı yigirmi toy
Bana yiter bin beş yüz ay
Az kaldı elli beş kile
Bekçiniz keşkeklik buğday (Çelebioğlu 1995: 62)

138. *Tütün* diktim söküldü
Yaprakları döküldü
Eller yârim dedikçe
Benim boynum büküldü (Tatar 2014: 89)

139. *Tütün* kazarım *tütün*
Yaprakları sapsarı
Geçti selam vermedi
Kanbur paçalı karı (Akalin 1972a: 142)

140. *Tütün* kesemin dibi
Kadifedir kadife
O tonbul gözlerine
Kurban olsam Hanife (Çelik 2005: 300)

141. *Tütün* kırarım karık karık
Türkü söylerim yanık yanık
Gece serinde sabah seherde
Yar tatlı uykuda ben uyanık (Yolcu 2011: 237)

142. *Tütün* koydum lüleye
Gel gürleye gürleye
İkimizi koysalar
Bir daracık kurnaya (Akalin 1972a: 196)

143. *Tütüntütüne* benzer
Tütün ellerde gezer
Çırakman'ın kızları

Mor menekşeye benzer (Tatar 2014: 103-104)

144. *Tütüncü* çardakları

Doldurun bardakları

Yârim *tütün* kıra kıra

İncelmiş parmakları (Elçin 1990: 167; Akalın 1972b: 391)

145. *Tütüncüler* dizilmişler

Parçacılar düzülmüşler

Manavlarda armut erik

Vişne kiraz ezilmişler (Çelebioğlu 1995: 207)

146. *Tütün*ler boya kaçar

Tozpenbe çiçek açar

Beni gördü mü yârim

Her gün ardımdan koşar (Yançev 2002: 24)

147. *Tütünü* erdi derler

Ermeden kırdı derler

Şu deysun kızını

Sevmeden sevdi dediler (Oktürk 1998: 477)

148. *Tütünü* saçak yârim

Sigaramı yak yârim

Seninki sevda değil

Biraz oyuncak yârim (Akalın 1972b: 343)

149. *Tütünü*m ben tüterim

Taş dibinde biterim

Küçükten yetim kaldım

Boynum eğri tutarım (Akalın 1972a: 250)

150. *Tütünü*m saçak yârim

Cigaramı yak yarım

Seninki sevdâ değil
Biraz oyuncak yârim (Bilge 2001: 129)

151. *Tütün*üm tane tane
İçerim kane kane
Benim bir yârim var
Şu cihanda bir tane (Oktürk 1998: 472)

152. *Tütün*ümü kıyamam
Tabağıma koyamam
Benim yârim pek küçük
Top oyununa koyamam (Yaņev 2002: 3)

153. *Tütün*ün mülayim mi?
Sigara dolayım
Kız müşterin çok ama
Bir de ben olayım mı? (Akalın 1972a: 228)

154. Unutmadım büsbütün
Canım istiyor *tütün*
Sevmişim onu candan
Cânan canımdan üstün (Oktürk 1998: 482)

155. Uyandırdım uyandırdım
Gül yastığa dayandırdım
Benim beyim *tiryakidir*
Kahve-tütün beğendirdim (Akalın 1972b: 485)

156. Ver bağa bir *zigara*
Çekeyim aci aci
Ander galsun cahilluk
Dedum o gıza baci (Çelik 2005: 326)

157. Ver bana bir *sigara*

Çekeyim aci aci
Vallahi yakışmıyor
Bir evde iki baci (Çelik 2005: 326)

158.Ver bana *tabakamı*
Sarayım bir *sigara*
Arar mıydın ah gülüm
Sen beni ara sıra (Çelik 2005: 286)

159.Yandım Allah'ım yandım
Meşe odunu gibi
Çekip içerim seni
Samsun *tütün*ü gibi (Akalın 1972a: 90; Çelik 2005: 346)

160.Yârim aldı cebinden
Gümüş *tabakasını*
O kibar ellerilan
Sardi *sigarasını* (Çelik 2005: 334)

161.Yârim küsmüş gidiyor
Bilemedim suçumu
Köylerimiz arası
Bir *sigara* içimi (Akalın 1972a: 243)

162.Yârim meraya gitti
Keçiler alsın diye
Yârim *sigara* içer
Efkâr dağılsın diye (Akalın 1972b: 400)

163.Yârim *sigara* içmez
İçerse Uludağ'ı
Yârinden ayrılanın
Fazla olur merağı (Akalın 1972b: 407)

164.Yaylanın çimeninden
Kestim guzu gavurdum
Sevduğumun beşine
Bir *zigara* savurdum (Çelik 2005: 417)

165.Yolda buldum on guruş
Çay kenarını bulmuş
İçme yarım*çigara*
Bir beket on gurus (Savaş 2016: 199)

166.Yüreciğim yaradır
İçtiğim *sigara*dır
A kız senin saçların
Kömürden de karadır (Göksu 1996: 321)

167.Yüreciğim yaradır
İçtiğim *sigara*dır
A kız senin kaşların
Kömürden de karadır (Akalm 1972a: 4)

168.*Zigar* içerum *zigar*
İçmesem canum çıkar
Bu benum günahlarum
Fadimem seni yakar (Çelik 2005: 209)

169.*Zigara* sardım ince
Ben ince yârim ince
Dedi içme zigara
Girmem goynuna gece (Çelik 2005: 296)

170.*Zigaram* ince ince
Sen ince ben da ince
Verseler dünya malı

Vermem seni bir gece (Çelik 2005: 297)

A. 2. Tütün-Sigara ile İlgili Türküler

1.Ağasar'ın Balını

Ağasar'ın balını da

Gel salını salını

Adam cebinde taşır

Senin gibi gelini

Adam cebinde taşır da

Senin gibi gelini

Oy Nazim'im oy oy

Oy Asiye Asiye

Tütün koydum kesiyeye

Anan seni verecek de

Bir bağa pırasıye

Oy Nazim'im oy oy

Sis Dağı'nın başları da

Kesme kesme taşları

Adamı öldürüyor

Nazlı yârin kaşları

Adamı öldürüyor da

Nazlı yârin kaşları

Oy Nazim'im oy oy

Oy Asiye Asiye

Tütün koydum kesiyeye

Anan seni verecek de

Bir bağa pırasıye

Oy Nazim'im oy oy

Sis Dağı'nın başları da

Püfür püfür esiyu

Baban bu yıl kurbanı

Çifter çifter kesiyu

Baban bu yıl kurbanı da

Çifter çifter kesiyu

Oy Nazim'im oy oy

Oy Asiye Asiye

Tütün koydum kesiye
Anan seni verecek de
Bir bağa pırasıye
Oy Nazım'im oy oy (Turhan-Altınkaynak 2009: 53)

2. Ağzılığım Kehribar

Ağzılığım kehribar
Uzaktan göründü yar
Geçti gitti yanımdan
Baktıklarım kaldı kar
Oldu mu yâr oldu mu?
Bu yaptığın doğru mu?
Hiç bakmadın yüzüme
Şimdi gönlün oldu mu?
Çok bekledim geriye
Döner bakar mı diye
Gidem dedim ardından
Korktum söz olur diye
Oldu mu yâr oldu mu?
Bu yaptığın doğru mu?
Hiç bakmadın yüzüme
Şimdi gönlün oldu mu? (Gündüz 2008: 98)

3. Ağzılığım Lületaşı

Ağzılığım lületaşı
Yârin ince kalem kaşı
Gelin olmuş gidiyor yar
Kimler siler gözüm yaşı

Tabakamı açtım baktım
Bir *cigara* sardım yaktım
Gidiyorsun buralardan
Beni kimlere bıraktın (Gündüz 2008: 99)

4. Ah Bir Ateş Ver

Nisan 1953 günü saat 02.15 sıralarında bir seferden dönen Dumlupınar Denizaltısı, Çanakkale Boğazı Nağra Burnu açıklarında İsveç bandıralı Nabuland Şilebi ile çarpışmıştır. Denizaltı, başından aldığı şiddetli darbe ile batmıştır. 81 kişilik mürettebatın 22'si sağ kalmıştır. Su

yüzüne fırlatılan telefon şamandırasıyla irtibat sağlanmıştır. Bu arada oksijenin tükenmemesi için, gereksiz yere konuşmamaları, şarkı türkü söylememeleri ve sigara içmemeleri gerekmektedir. Ancak saatler süren kurtarma çalışmalarının sonunda, umutların tükendiği anda karanlıkta bekleyen 22 kişiye, her şey yine aynı sözcüklerle anlatılmış; konuşabilirler, türkü söyleyebilirler ve hatta sigara bile içebilirler. Şamandıradaki telefon hattının öbür ucundan, tüm Türkiye, denizaltı aracında tevekkülle ölüme yapılan hüznü ama başı dik gidişin türküsünü dinlemiş. (Cangür 2013: 254)

Ah, bir ateş ver, **cıgaramı** yakayım

Sen sallan gel, ben boyuna bakayım

Uzun olur gemilerin direği

Çatal olur efelerin yüreği

Ah, vur ataşı gavur, sinem ko yansın

Arkadaşlar uykulardan uyanısın

Uzun olur gemilerin direği

Çatal olur efelerin yüreği (Tanses 1998: 164; Cangür 2013: 254)

5.Amman Amman Emine'm

İnevinin ovası

İner gider kovası

Soyulmuş nara benzer

Şu Türkmen'in mayası

Amman amman Emine'm okun da gel

Ak ellere siyah kına yakın da gel

Gerdanına beşi birlik takım da gel

O siyah saçlarımı salla da gel

Cıgaramın incesi

Gönlümün eğlencesi

Dün gece nerdeydin?

Canımın güvercini

Amman amman Emine'm okun da gel

Ak ellere siyah kına yakın da gel

Gerdanına beşi birlik takım da gel

O siyah saçlarımı salla da gel

Cıgaramı yandırdım

Pencereye kondurdum

Baktım yârim uyumuş

Öptüm de uyandırdım

Amman amman Emine'm okun da gel

Ak ellere siyah kına yakın da gel
Gerdanına beşi birlik takın da gel
O siyah saçlarımı salla da gel

Entarisi tireden

Sevdiğim yar nereden?

İkimizi çift yazmış

Yeri göğü yaradan

Amman amman Emine'm okun da gel
Ak ellere siyah kına yakın da gel
Gerdanına beşi birlik takın da gel
O siyah saçlarımı salla da gel

Entarisi kıvrıcık

Suya iner sığırıcık

Ne sen geldin imana

Ne ben öldüm kurtulduk

Amman amman Emine'm okun da gel
Ak ellere siyah kına yakın da gel
Gerdanına beşi birlik takın da gel
O siyah saçlarımı salla da gel (Çaylı 1945: 61)

6.Armut Ağacına da Yaslanmayasın

Armut ağacına da yaslanmayasın

Yârim var diye de güvenmeyesin

Baban seni de yad ellere verirse

Gelinlik elbise de giyemeyesin/İki yakası da bir araya değmesin

Tarlaya gidiyo da **tütün** kırmaya

Mavileri giymiş de nazar olmaya

Elkızı dediğin uçan bir kuştur

Sakın sözlerine de inanmayasın

Beri gel beri de boyu güzelim

O ela gözlerde kaldı nazarım

Sakın Çavşaklı'ya da kazma mezarı

Duyar düşmanların da şaduman olur

Allah'tan bulan oy oy oy (Kurt 2016: 390)

7.Aydın Zeybek Oyunu

Zeybek misin, Zeybek donu geyecek

Katil misin, tatlı cana kıyacak

Cahil misin, el sözüne uyacak

Cıgarası elinde

Kuburları belinde

Çankırı'nın içinde

Ben bir yâre vuruldum

Meşelidir, karşı dağlar meşeli

Üç gün oldu yardan ayrı düşeli

Ak gerdanda çifte benler dōşeli

Cıgarası elinde

Kuburları belinde

Çankırı'nın içinde

Ben bir yâre vuruldum

Kar mı yağmış Kütahya'nın dağına

Ateş düşmüş şalvarının bağına

Cıgarası elinde

Kuburları belinde

Çankırı'nın içinde

Ben bir yâre vuruldum

Silindi mi maşrapamın kalayı

Bozuldu mu Zeybeklerin alayı

Şu güzeli kandırmanın kolayı

Cıgarası elinde

Kuburları belinde

Çankırı'nın içinde

Ben bir yâre vuruldum (Öztelli 2002: 571-572)

8.Ayna Ayna Ellere

Ayna ayna ellere

Ayna düştü göllere

Ayna gurban olayım

Seni tutan ellere

Limanın gerisinden
Görünüyor Araklı
Gızlarla konuşmaya
Meraklıyım meraklı

Vakfikebir yukarı
Tonya teyirler Tonya
Sevdumda alamadım
Ey gidi yalan dünya

Başındaki çemberin
Uçları duğum duğum
Sigaramın içine
Sığar mısın sevdiğim

Çemençemin telleri
Oynatıyı yerleri
Bana derler Rizeli
Çalan eller besbelli (Öncü 2011: 152)

9.Bağlamam Altı Telden

Bağlamam altı telden
Çalarım onu zilden
Sen sarıl boğazımdan
Ben sarılayım belden

Hey agama agama
Tütün koy *tabakama*
Bir de geyfanı verin
Götüreyim babama

Tütün kesemin dibi
Trabzon gadifesi
Yaktı yandırdı beni
Gamburun Fadime'si (Turhan- Altınkaynak 2009: 81)

10.Çarşıya Hanlar Yaptırdım

Çarşıya hanlar yaptırdım

Poyraza camlar taktırdım

Gelirim dedin de gelmedin, a yârim Ahmet

Çok yollara baktırdın

Haydi nidem kalk gidem

Cigarayı yak gidem

Burda canım sıkıldı

Evi barkı sat gidem

Na rinna rinna rinna na

Na rinna rinna rinna na

Halıyam ben halıyam

Halının bir dalıyam

Bakmasın eller yüzüme, a yârim Ahmet

Ben bir asker malıyam

Haydi nidem kalk gidem

Cigarayı yak gidem

Burda canım sıkıldı

Evi barkı sat gidem

Na rinna rinna rinna na

Na rinna rinna rinna na (Gündüz 2008: 173)

11.Çıktım Kozan'ın Dağına (Kozan Oğlu)

Çıktım Kozan'ın dağına,

Remil attım dost bağına.

Aşiretten imdat olmaz,

Kaçalım bu Moskof dağına.

Kozan dağı karlı buzlu,

İçi dolu gelinli kızlı,

Kaçma beğim öldürürler,

O kafirler dünden hızlı.

Kızıl ırmak akmam diyor,

Ben bendimi yıkmam diyor,

Sağ olası derviş Paşa,
Askerimi çekmem diyor.

Kara çadır eğme ile
Ucu yere değme ile
Ne kaçarsın Kozan Beyi,
Beş yüz asker gelme ile.

Tütün gelir kese ile
İçemedim tasa ile
Kozan Beyi su istiyor,
Iraftaki kâse ile. (Odabaşı 1999: 56)

12.Çubuk Uzun Bağlama

Çubuk uzun bağlama gülüm bir danem aman aman gası keman
Ben gidiyom aqlama aman amanın aslanım aman
Çubuk uzun bel verir aman bir danem aman aman gası keman
Bu güzellik elverir bir danem aman amanın gaydalım aman
Çubuk uzun **tütün** az bir danem aman aman gası keman
Geçti bahar kaldı yaz gaydalım aman amanın bir danem aman (Yağmur 2007: 66)

13.Evimin Önünde Bir Civan Yatır

Evimin önünde bir civan yatır
Ayağı çizmeli başı poçulu
Yalvardım yakardım girmez içeri
Elinde yelpaze yelpazelenir
Güzeli görünce can tazelenir
Evimin önünden gelir gecersin
Mis kokulu lavantalı **tütün** içersin
Ne alırım dersin ne vaz geçersin
Elinde yelpaze yelpazelenir
Güzeli görünce can tazelenir (Gündüz 2008: 216)

14.Eyübümün Gezdiği Dağlar Meşeli (Eyübüm Zeybeği)

Kerimoğlu Eyyüp (1882-1901) Muğla merkezine bağlı Yeşilyurt (Pisi) beldesindedir. Eyyüp küçük yaşta babasını kaybetmiştir ve anası Hatice tarafından büyütülmüştür. Ağabeyi Hüseyin ile birlikte herkes gibi Pisi'de bir süre hayvancılık ve tarımla uğraşmıştır. Bu arada Hüseyin, hayvancılıktan vazgeçerek o dönemde yörede "Konturbazlık" denilen tütün kaçakçılığına başlamıştır.

Bu dönemde Osmanlı tütün tekeli "Reji" denilen yabancı tekelinin eline geçmiş ve tütünün de Reji dışında başkalarına satılması yasaklanmıştır. Halk da tütününü Reji'ye vermek yerine kaçakçılığı tercih etmektedir. Bu nedenle o dönemde halkla "kolcu" adı verilen kolluk kuvvetleri arasında sık sık çatışmalar olmuştur. Kerimoğlu Eyyüp'ün ağabeyi Hüseyin'in çoğunluğu Kafaca'da bulunan birçok dostu vardır. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı sık sık hapse girmektedir. Hapis hayatının büyük çoğunluğu da Bodrum zindanlarında (kale) geçmiştir. Ağabeyinin hapiste bulunduğu sıralarda Eyyüp, efesinin dostlarıyla ilişkilerini sürdürmüş fakat yaptığı bazı olumsuzluklardan dolayı da tepkiler almış ve sonuçta, kolluk kuvvetleri ile yöre halkının dikkatini üzerine çekmeye başlamıştır. 1901 yılı baharında Pisi'de bugün "Maşat" adı verilen yerde bir düğün kurulmuştur. Düğüne Kerimoğlu Eyyüp yörede nüfuzu bulunan Muhtar İzzet Ağa da davetli olarak gitmiştir. Hasmı olan İzzet Ağa da bir masada dostlarıyla oturmaktayken Kerimoğlu Eyyüp oyuna kalkmış. Ağabeyi Hüseyin'in arkadaşı Koca Mehmet de oyuna kalkar. Bu durum geleneklere göre hakaret kabul edilmektedir. Fakat ağabeyinin arkadaşı olduğu için Eyyüp, Koca Mehmet'e saygı göstermiş ve oyundan çekilmiştir. Oyununu bitiren Mehmet, İzzet Ağa'nın masasına oturmuştur. Eyyüp, kendisine üst üste yapılan bu hakarete kızarak, İzzet Ağa'nın masasına gitmiş ve Koca Mehmet'e ayağa kalkmasına söylemiştir. Ayağa kalkan Koca Mehmet'e hitaben "Üzerindeki elbiseler efeme ait, çıkar onları!" demiştir. Bunun üzerine İzzet Ağa, masasında Koca Mehmet'e yapılan yanlış davranışı kendisine yapılmış kabul etmiş ve sinirlenerek Eyyüp'e saldırmaya başlamıştır. Eyyüp yanında taşıdığı bindirme (dolma) tabancasını çekerek ağayı kolundan yaralamış ve Değirmenderesi istikametine kaçmıştır. Orada "Kosmel" denilen Koca İsmail tarafından yakalanıp birkaç kişi ile dövüle dövüle Maşat'a getirilmiştir. Bu arada olay İzzet Ağa tarafından zaptiyelere bildirilmiştir. Zaptiyelerin köye geldiğini haber alan Eyyüp, evindeki fişekliği alarak kaçmıştır. Arap Mezarlığı adı verilen yerde zaptiyelerden biri Eyyüp'ü görmüş ve teslim olmasını istemiştir. Eyyüp teslim olmayarak zaptiyeyi öldürmüş ve Pisi ve Yerkesik civarındaki dağlara çıkmıştır. Zaptiyeler sürekli gidip, yerini söylemesi için anası Hatice'ye baskı yapmışsa da bir türlü öğrenememiş ve Eyyüp'ü de yakalayamamıştır. Ağabeyi Hüseyin ile Eyyüp'ün dağa çıkışı ile ilgili bir başka anlatım da şöyledir: Hüseyin, Pisili arkadaşlarından İbrahim ile tütün satmaya gitmiştir. Marçal Dağları'nın Gerime kısmında kolcular tarafından sarılmıştır. Çatışma çıkmış ve kolculardan biri ölmüştür. İbrahim yakalanmış ama Hüseyin kaçmıştır. İbrahim, kolcuyu Hüseyin'in öldürdüğünü söylemiştir. Oysa Hüseyin bunun aksini iddia etmiştir. Sonuçta, Hüseyin Karadağ'a çıkmıştır. Eyyüp, Hüseyin'e sürekli yemek götürmektedir. Bu durum köylüler tarafından ihbar edilmiştir. Eyyüp bir gün yemek götürdükten sonra dönerken, zaptiyeler tarafından sarılmıştır. Çatışmada "Damgalı" adı verilen gezen birliğin başındaki yetkili vurulmuştur. Zaptiye, Damgalı ile uğraşırken Eyyüp kaçmış ve efesinin yanına sığınmıştır. Kerimoğlu Eyyüp'ün dağda kaçak gezmesi 6-7 ay sürmüştür. Bu süre içerisinde kimseye kötülük etmemiştir. Yalnız, Yerkesik tüccarı Hacı Efendi'ye haber yollayarak kendisi için bir miktar para ayırmasını istemiştir. Bunun üzerine Hacı Hasan Efendi de "O benden alsa alsa kefenliğini gelir alır." demiş ve bu konuda önlem almıştır. Bu da ölümüne yakın zamanda olduğu için gerçekleşmemiştir. Eyyüp bir gün Yerkesik'e indiğinde Sultan adında bir kızı görmüştür. Kız, bugün Yerkesik'in Menteşe Mahallesi olan Çakallar köyünden İbiş İbrahim adında birinin torunudur. Dedesi ile birlikte aynı evde yaşamaktadırlar. Yoğun çabalardan sonra Eyyüp kızın gönlünü etmiştir. Sonuçta, Çakallar'a sık sık gelip Sultan'la görüşmeye başlamıştır. Olup bitenler çabuk duyulmuştur. 1901 yılı sonbaharında Yerkesik'ten Muammer, Mavilerin Küçük Mehmet ve Ali adındaki kişiler, Eyyüp'e tuzak kurmuşlar. Eyyüp, bir gün Hüseyin ile Çakallar'da bulunan Sultan'ın evinde buluşmuş. Uyku vakti gelince Sultan, her ikisine de yatak sermiş. İbiş İbrahim, Eyyüp'ün yattığı yeri bilmektedir. Onun yatağı kapının ve pencerenin tam cephesindedir. Bir söylentiye göre olay gecesi aynı odada Kavakların Kocaoğlan da vardır. İbiş İbrahim, onların uyuduğuna emin olduktan sonra evden ayrılıp Yerkesik'e gitmiş. Ya Mavilerin Küçük Mehmet vasıtasıyla ya da doğrudan kendisi gidip "Kör Arap" lakaplı, Milaslı İsmail Çavuş'a durumu bildirmiş. Kör Arap, Yerkesikli Ali ile birlikte askerlerini yanına alarak gece evi basmış, uyumakta olan Eyyüp'ü pencereden ateş ederek öldürmüş ve ağabeyi Hüseyin'i de tutuklamıştır. Diğer bir kaynağa göre; 1901 yılı sonlarına doğru bir gün Kerimoğlu Eyyüp, Yerkesik Çakallar eşrafından İbiş İbrahim'in evinde konaklayarak gece yatısına kalmış. Eyyüp'ün takibine çıkan Arap İsmail Çavuş komutasındaki müfreze heyeti, Yenice köyünde durundan haberdar olmuş ve gece Çakallar'a gelerek evi basmış. Kerimoğlu Eyyüp, ocakbaşında vurularak öldürülmüş. Başka bir söylentiye göre ise; Kerimoğlu Eyyüp, zaptiyeler tarafından aranmaktadır. Zaptiyeler, yerinin söylenmesi ve görüldüğü yerde ihbar edilmesi için yöre halkına baskı yapmaktadır. Bu baskılara maruz kalanlardan biri de

Kerimoğlu Eyyüp'ün yakın dostu, İbişoğlu İbrahim'dir. Zaptiye Komutanı Arap İsmail Çavuş, Eyyüp'ü dağda yakalayamayacağını anlamıştır. Arap İsmail Çavuş, İbişoğlu'na, Kerimoğlu'na haber salıp misafir etmesi konusunda baskı yapmış. Kerimoğlu Eyyüp, dostunu kırmayarak ağabeyi Hüseyin'le Çakallar'a gitmiş. Gece uyuduklarına kanaat getiren İbişoğlu, Arap İsmail Çavuş'a haber salmış, ev basılmış ve Kerimoğlu Eyyüp öldürülmüştür. Efesi Hüseyin ise tutuklanmıştır. Kerimoğlu Eyyüp'ün mezarı Yerkesik'in bugün Menteşe Mahallesi olan Çakallar (Çakallık) mevkisindedir. (Cangür, 2013: 107-110)

Pisi'den çıktık yola yayan

Kimimiz atılı kimimiz yayan

Dayan diz kapaklarım dayan

Öf aman Eyüp'üm gitti gitti de bulunmaz

Körolası Arap, bu da yiğitlikten sayılmaz

Çadırlarımız vardı çebiş kılından

Pazvandı çıkmazdı heç kolundan

Yiğidim kaçmadı ölüm yolundan

Öf aman Eyüp'üm gitti gitti de bulunmaz

Körolası Arap, bu da yiğitlikten sayılmaz

Tabancasının sarı ipek bağı

Delicenin çıkar mı hiç yağı

Mesken tuttuysun Karadağ'ı

Öf aman Eyüp'üm gitti gitti de bulunmaz

Körolası Arap, bu da yiğitlikten sayılmaz

Tütün çekerdin keseynen

Ayran içerdin taşıyan

Anacığın kaldı yasıyan

Öf aman Eyüp'üm gitti gitti de bulunmaz

Körolası Arap, bu da yiğitlikten sayılmaz

Kara çadırlar is mi tutar

Has demirleri pas mı tutar

Anacığın şimdi yas mı tutar

Öf aman Eyüp'üm gitti gitti de bulunmaz

Körolası Arap, bu da yiğitlikten sayılmaz

Gezdiğin dağlar meşe ile kızılçamdı

Yattığın yerler keçe, tepesi çuldandı

Hani ya yiğidim her şey tastamandı

Öf aman Eyüp'üm gitti gitti de bulunmaz

Körolası Arap, bu da yiğitlikten sayılmaz
Aslan Eyüp'ümü uyurken vurmuşlar
Gancıkça sinip koca pusu kurmuşlar
Al kanların içinde, bıradın soymuşlar
Öf aman Eyüp'üm gitti gitti de bulunmaz
Körolası Arap, bu da yiğitlikten sayılmaz (Canür 2013: 116-117)

15.Görelle'den O Yanı

Görelle'den o yanı da
Çavuşlu'dur Çavuşlu
İkimiz de sevdalı da
Mevlam bizi kavuştu(r)

Oy agama agama da
Tütün koy **tabakama**
Bir kız takın koluma da
Gideyim ben babama

Tarlaya vurdum beli
Esiyo poyraz yeli
Delikanlı dururken
Adam alır mı deli

Oy agama agama da
Tütün koy **tabakama**
Bir kız takın koluma da
Gideyim ben babama

Kızılağaç benimsin
Geleklerin delinsin
Ben bu yıl evlenmiyom
Bekâr kızlar sevensin

Oy agama agama da
Tütün koy **tabakama**
Bir kız takın koluma da
Gideyim ben babama (Turhan-Altınkaynak 2009: 162)

16.Hacılar Köyü

Hacılar köyüne bastığım oldu,
Tütünün dengi de yastığım oldu

Zalim arkadaşların kaçtığı oldu

Gelin ahbablarım gelin yanıma

Sebebim *tütün*ü basın kanıma.

Bilseydim de Hacılar'a varmazdım.

Tütüncü beyinin kızını almazdım.

Gelen belalara karşı durmazdım.

Gelin ahbablarım gelin yanıma

Sebebim *tütün*ü basın kanıma.

Ne yaptım Balağın Ali sana ne yaptım,

Yerimi gösterdin, ciğerim yaktın.

Beş yüz altına da açığa çıktın

Dost bildiğim Ali бүктүн belimi

Lal eyledin bülbül gibi dilimi

Erenler erenler kanlı erenler

Erenler içinde Çerkez vuranlar

«Teslimim» deyince cana kıyanlar

Gelin ahbablarım gelin yanıma

Sebebim *tütün*ü basın kanıma. (Özbek 1981: 267)

17.Hacılar Köyü Türküsü

Hacılar köyüne gaşdığım oldu

İt burnu çalısı yastığım oldu

Sevdiğim silâma küsdüğüm oldu

Tütün de dökün yarelerim sızılar

Arabaya bindim ağrıdı yanım

Çokca yıkadılar durmadı gamın

Tokatlı köyünde Şemseddin Hanım

Tütün de dökün yarelerim sızlar (Küçükbezirci 2006: 60)

18.Kadın Oyun Havası

Ovanın dansına

Sel alınış yarısına

Askere giden oğlanlar

Boşasın karısına

Çayırda gel tokmaklar

Çimenden gel tokmaklar
Arabaya binelim hah hah hah
Dombaya düştü şimşekler

Ovada *tütin*üm var
Ne güzel içimi var
Şu deysun oğlunda
Efendi biçimi var

Çayırdan gel tokmaklar
Çimenden gel tokmaklar
Arabaya binelim hah hah hah
Dombaya düştü şimşekler

Ovada *tütin*üm var
Ne güzel içimi var
Şu deysun oğlunda
Efendi biçimi var

Çayırdan gel tokmaklar
Çimenden gel tokmaklar
Arabaya binelim hah hah hah
Dombaya düştü şimşekler

Ovalarda kum darı
Ben istemem dul karı
Olur ise kız olsun
On parmağı kınalı

Çayırdan gel tokmaklar
Çimenden gel tokmaklar
Arabaya binelim hah hah hah
Dombaya düştü şimşekler (Mânisa Türküleri 1998: 206-207)

19.Kızlıklar Oldu Mu?

Kızılıcıklar oldu mu?

Selelere doldu mu?

Yolladığım çoraplar

Ayağına oldu mu?

Mendili geline

Mendil verdim eline

Kara kına yollamış

Yâr benim elime

Yaylı gelir taşlıktan

Dingil çıktı başlıktan

Şu köyün oğlanları

Evlenemez aşıktan

Mendili geline

Mendil verdim eline

Kara kına yollamış

Yâr benim elime

Tabakası aynalı

Şu oğlana varmalı

Oğlan pek güzel amma

Anası olmamalı

Mendili geline

Mendil verdim eline

Kara kına yollamış

Yâr benim elime (Tanses 1998: 109)

20.Kiraz Aldım Dikmeden

Kiraz aldım dikmeden,

Halime'm dallarını bükmeden,

Bir armağan ver bana

Halime'm ben gurbete gitmeden

Tombalacık Halime'm yar başına gel,

Ben gidiyorum Bolu'ya, düş peşime gel.

Ocak başında kaldım.

Halime'm ince fikire daldım.

Kapılar açılırken

Halime'm seni geliyor sandım.

Alçaklara kar yağıyor, üşümedin mi?

Sen bu işin sonunu hiç düşünmedin mi?

Tütün aldım Hendek'ten,

Halime'm hekim gelir Devrek'ten.

Hekim buna neylesin

Halime'm yangınımız yürekten.

Algın mısın Halime'm baygın mısın gel,

Hiç haberin gelmiyor, dargın mısın gel. (Özbek 1981: 197-198; Öztelli 2002: 158)

21.Koyunum Kuzuladı

Goyunum guzuladı

Guzum oldu garabaş

Sevdim de alamıyom

Ölüyorum arkadaş

Bi guş gondu firmaya

Gittim onu vurmaya

Senet mi aldın gülüm

Anan ile durmaya

Ata binesim geldi

Attan inesim geldi

Uzattım mendilimi

Zalım nenesi geldi

Cigar(a) içesim geldi

Ne **tütün** var ne kağıt

Yaktı guruttu beni

Gomşu gızı Melahat (Turhan-Altınkaynak 2009: 191)

22.Merekte Sarı Saman

Merekte Sarı saman (yar yar yar yar)

Sallanalım bir zaman (uy aman gelin aman)

Sevdim de alamadım (yar yar yar yar)

Besbelli Ahir zaman (uy aman gelin-aman)

Sarısın seçemiyom (yar yar yar yal')
Güzelsin geçemiyom (uy aman gelin aman)
Sen benden geçtin ama (yar yar yar yar)
Ben senden geçemiyom (uy aman gelin aman)

Kız saçların ne uzun (yar yar yar yar)
Derim ona maşallah (uy aman gelin aman)
Bizim evde gelin yok (yar yar yar yar)
Sen olursun inşallah (uy aman gelin aman)

Tütün kesemin dibi (yar yar yar yar)
Trabzon kadifesi (uy aman gelin aman)
Yaktı yandırdı beni (yar yar yar yar)
Çandır'lı Fadime'si (uy aman gelin aman) (Turhan-Altınkaynak 2009: 201)

23.Mor Koyun

Aman ... Mor koyun meler gelir
Amanın .. Dağları deler gelir
Aman ... Hakikatli yar ise
Yavrum ... Uykuyu böler gelir
 Nesine de yavrum nesine
 Sigara da koymuş fesine
 Aman benyandım cilvesine
Aman . . . Mor koyun meşelerde
Amanın . . . Gül suyu **şişeler**de
Aman . . . Evliler evine de gider
Yavrum ... Biz kaldık köşelerde
 Nesine de yavrum nesine
 Sigara da koymuş fesine
 Aman benyandım cilvesine (Tanses 1998: 129)
Aman mor koyun kuzusuna
Amanın kan kaynar pazusuna
Aman ne deyim de ağlayım
Yavrum alnımın yazısına

Nesine de yavrum nesine

Sigara da koymuş fesine

Aman benyandım cilvesine (Öztelli 2002: 275; Özbek 1981: 162-163)

24.Oy Aman Fadime'm

Girebi alayım mı Fadime'm?

Ormana dalayım mı?

Bir yar ilen olmuyor Fadime'm

Bir dahi alayım mı?

Oy amman Fadime'm

Canların Fadime'm

Dayanamam oyununa

Yılan da girsin koynuna

Bir yüzük yaptırdım da Fadime'm

Giresun ustasına

Mevlam sabırlar versin Fadime'm

Sevdalık hastasına

Oy amman Fadime'm

Canların Fadime'm

Dayanamam oyununa

Yılan da girsin koynuna

Çubuk uzun kehribar Fadime'm

Yâr Osmanlı ben kibar

Ne kadar Osmanlı olsan Fadime'm

Gene baha ihtibar

Oy amman Fadime'm

Canların Fadime'm

Dayanamam oyununa

Yılan da girsin koynuna

Saçın uzur öreyim Fadime'm

Ortasından böleyim

Seni güzel diyorlar Fadime'm

Aç yüzünü göreyim

Oy amman Fadime'm

Canların Fadime'm

Dayanamam oyununa

Yılan da girsin koynuna (Turhan-Altinkaynak 2009: 152)

25.Oy Bir Sigara Ver Bana

Oy bir *sigara* ver bana da

Haydi bak dumana dumana

Oy düşmanlar geldi imana

Haydi küçüğüm gelmez imana

Oy gel eyleme sevdiceğim ben yine gelirim

Ahret hakkın helal eyle belki de ölürüm

Oy kayalardan kayarım da

Haydi yoktur benim ayarım

Oy ben bu dertten ölür isem

Haydi kaderime sayarım

Oy gel eyleme sevdiceğim ben yine gelirim

Ahret hakkın helal eyle belki de ölürüm (Can-Turhan 2012: 71; Özbek 1981: 520-521)

26.Oy Gaymakam Gaymakam

Oy Gaymakam Gaymakam

Makam vuruyu makam

Makam vuruyu ...

Halkevini bilmiyu

Yeni gelen Gaymakam

Yeni gelen Gay ...

Oy agama agama

Tütün koy *tabakama*

Tütün koy taba ...

İlişmeyin Hac'a[ğ]lar

Yazıktır Gaymakama

Yazıktır Gayma ...

Ocak başında kurşun

Düşün gaymakam düşün

Düşün gaymakam ...

Nabioğlu'nun evinde

Senin ne idi işin

Senin ne idi...

Gemi geldi bağıyor

Gaymakamı çağırıyor

Gaymakamı çağ ...

Gaymakamın karısı

Gitmem diye ağlıyor

Gitmem diye ağ ...

Oy Gaymakam Gaymakam

Sallan boyuna bakam

Sallan boyuna ...

Yaylacı motoruyla

Gece gitti Gaymakam

Gece gitti Gay ... (Turhan-Altınkaynak 2009: 207)

27.Sabah Oldu

Sabah oldu, sabah oldu

Cigaram yanmaz oldu

Cigaramın dumanından

Gözlerim görmez oldu

Aramıza düşman girdi

Yâr bize gelmez oldu

Ko salınsın nazlı yârim

Yâr gel akşam üstüne

Gelen geçen söz ediyor

Ben fakirin üstüne

Sabahın seher vaktında

Üç güzel suya gider

İkisi suyun doldurur

Birisi de naz eder

Yeter ey sevdiğim yeter

Şimdi horozlar öter

Ko salınsın nazlı yârim

Yâr gel akşam üstüne
Gelen geçen söz ediyor
Ben fakirin üstüne (Öztelli 2002: 209-210)

28.Tabakamda Tütün Az

Tabakamda da tütün az
Kerime'm gitti bahar geldi yaz oy
Gurban olduğum Allah da
Kerime'm güzeli gözele yaz oy

*Tabakamda tütünü*m de
Kerime'm inadına bütünüm oy
Yalvartma beni gelin de
Gurbette bir yetimim oy (Can-Turhan 2012: 210)

29.Türkmen Güzeli

Kaleden kaleye şahin uçurdum
Ah ile vah ile ömrüm geçirdim
Ben yâre şekerli şerbet içirdim
Öyl' olur, böyl' olur Türkmen güzeli
Edası çok olur Türkmen güzeli
Kalenin burcuna taş ben olaydım
Ela göz üstüne kaş ben olaydım
Yalınız yatana eş ben olaydım
Öyl' olur, böyl' olur Türkmen güzeli
Edası çok olur Türkmen güzeli
Kapının önünden gelir geçersin
Karanfil kokulu *tütün* içersin
Ne candan seversin ne vazgeçersin
Öyl' olur, böyl' olur Türkmen güzeli
Edası çok olur Türkmen güzeli (Öztelli 2002: 585)

30.Tütünlükte Haneler

Tütünlükte haneler
Çubuklu zivaneler
Bana yârdan geç derler (de)
Hey gidi divaneler

Olmadı yâr(im) olmadı (da)

Söz yerini bulmadı

Sana bana olanlar (da)

Hiç kimseye olmadı

Tütün bağımın ucu

Kıvrılır yassi yassi

Takacağım boynuna (da)

Cumhuriyet lirası

Olmadı yâr(im) olmadı (da)

Söz yerini bulmadı

Sana bana olanlar (da)

Hiç kimseye olmadı

Kara kara kazanlar

Kara yazı yazanlar

Cennet yüzü görmesin (de)

Aramizi bozanlar

Olmadı yâr(im) olmadı (da)

Söz yerini bulmadı

Sana bana olanlar (da)

Hiç kimseye olmadı (Öncü 2011: 218)

31.Usul Usul Bas Da Gel

Usul usul bas da gel

Tahtalar oynamasın

Pencereden kaç da gel

Zalim annen duymasın

Bir **cigara** ver bana

Dumana bak dumana

Ne ben öldüm kurtuldum

Ne sen geldin imana (Gündüz 2008: 406)

32.Yar Çiçeğim Çiçeğim

Yar çiçeğim çiçeğim

Ben onu bir içeceğim

Eğer yârim gelmezse
Kuş olup uçacağım

Değirmen üstü çiçek
Orak getirin biçek
Seninki azyar ise
Benimki de mor çiçek

Cigarayı yandırdım
Pencereye kondurdum
Oale gözlerini
Öptüm de uyandırdım

Sular gibi akmayın
Mavi boncuk takmayın
Ben bir köy çocuğuyum
Duruşuma bakmayın (Can-Turhan 2012: 221)

33.Yaylanın Çimeninde Gelir Oturur

Yaylanun çimenin de
Gelur oturur kızlar
Bilmeyenler zanneder
Endi gökten yıldızlar

Yükledum katurumi
Gideceğum yaylaya
Bu gaybana sevdaluk
Goycak beni belaya

Atladım taştan taşa
Vurdum geçtim dereden
Aynali tüfeğumlan
Sığmadım pencereden

Tütün kesemin bağı

Yapağıdır yapağı
Horoz gözün kör olsun
Ne tez ettin sabahı

Allahısmarladuk
Dedumda vurdum yola
Döndüm baktım geriye
Gözlerum dola dola

Kestum kızıl ağacı
Yapacağum terazi
E gız senun babanı
Tutsun sara marazi (Öncü 2011: 221)

34.Yaylanın Çimenine

Yaylanın çimeninde oy
Gel ben ile ben ile
Sigaramın içine oy
Sığar mısın Emine'm oy

Yayla yolu bu mudur oy
Desti dolu su mudur oy
Bekledim de gelmedin oy
Tez geldiğin bu mudur oy

İndim derenin kurdu oy
Yar yanıma oturdu oy
Seni (bizi) fena diyenin oy
Yıkılsın evi yurdu (Can-Turhan 2012: 228)

35.Yıllar Var Ki Güneş Yüzü Görmedim

Yıllar var ki güneş yüzü görmedim
Rüzgâr nasıl nerden eser bilmedim
İnan senden başkasını sevmedim
Saçlarını çok özledim bir tanem

Demlediğin tavşankanı çayları
Kirazı bol kaysısı bol bağları
Eteğinde kar saklayan dağları
Oraları çok özledim bir tanem
Tren gelir istasyonda dururdu
Düdüğünü acı acı vururdu
Fuzuli'den esmer bir kız yürürdü
Malatya'mı çok özledim bir tanem

Dama çıkar Beydağı'na bakardık
Rüzgâr olur dalga dalga akardık
Efkârlanır bir *cigara* yakardık
Ben Polat'ı çok özledim bir tanem

Sıtmapınarı'nı Koyunoğlu'nu
Kışla Caddesini Kanalboyu'nu
Hekimhan Akçadağ Sultansuyu'nı
Doğanşehir'i çok özledim bir tanem

Yıllar sevdiğimi bana getirin
O gelmezse beni ona götürün
Bu hasreti bu özlemi bitirin
Yeşilyurt'u/Pütürge'yi çok özledim bir tanem (Kurt 2016: 628-629)

36. [ADSIZ]

Tarlada *tütün* kazıyo
Gelin bağrımı eziyo
Kız harığın dördüne dur
Kardaşın hile seziyo

El ediyo el ediyo oy
Dert sineni de'l ediyo
Senin öyle duruşların
Yakıp beni kül ediyo (Kurt 2016: 615)

A. 3. Tütün-Sigara ile İlgili Ninniler

1. Alidir özü

Karadır gözü

Aliye kurban

Bir sürü kuzu

Hu hu hu gelir

Çeşmelerden su gelir

Uzun uzun yollardan

Yavruma ninniler gelir

Nenni nenni nennisine

Selam da söyleyin emmisine

Emmisiz düğün olmaz

Olsa da elinkine dönmez

Uyusunda büyüsün inşallah

Koşa yürüsün hu hu hu

Eline kılıç alsın da

Düşmanları kürüsün ninni

Kızım güzel gayetten

Sıçrar çıkar hayattan

Kızıma dünür geliyor

Sıçrar inen Bayat' dan

Hu hu hu gelir

Çeşmelerden su gelir

Uzun uzun yollardan

Yavruma ninniler gelir

Dandinî dandinî dastana

Danalar girmiş bostana

Kov bahçıvan danayı

Şimdi de bitirir lahanayı

Tütünleri çıkar kaba

Derviş olan giyer aba

Osmancıkda koyun baba

O da sana himmet etsin

Nenni derem ağlarım

Karaları bağlarım
Öksüz geldin dünyaya
Dağlarsın yüreğimi
Kızım kızım hoplarsın
Bahçede evcik oynarsın
Koca kahrı görmesin
Yuvasından yozmasın (Şenkaya-Aygen 1980: 19)

2.Baban *tütün* tüketir ninni

Nefesini kirletir ninni
A canım derim ona ninni
Bu sıkıntın nedendir ninni
Nenni yavrum nenni nenni
Nenni yavrum nenni nenni

Derim ona Yaradan
Vermiş bize bir nuran
Baksana bey şunun yüzüne
Kalmaz ne dert ne tasan
Nenni yavrum nenni nenni
Nenni yavrum nenni nenni (Demir 2014: 394)

3.Bahçelerde *tütün* baba ninni

Derviş oldum giydim aba ninni
Kâbe'deki Hacı Baba ninni
Oğluma uykular versin ninni
Ninni ninni ninni
Ninni bebek ninni (Demir 2014: 437)

4.Değirmen başında vurdular beni oy

Olura olmaza oğul sardılar beni oy
Vurma tabip vurma
Yaram var benim oy
Yaramı sarmayın oğul oğul

Yâr kendi gelsin
Değirmen başında vurdular beni oy
Kirlî **tütünlüğe** sardılar beni oy
Vurma tabip vurma
Yaram var benim oy
Yaramı sarmayın oğul oğul
Yâr kendi gelsin (Demir 2014: 457)

5.Sigaramın incesi

Bebeğim gönlümün eğlencesi
Ninni yavrum ninni
Ninni yavrum ninni
Uyandırmayın bebeğimi
Bir sabah gel bir akşam
Ninni yavrum ninni
Ninni yavrum ninni (Demir 2014: 177)

6.Tütünlüğe tarlasına beşiğini kurdum

Çöğül armuduna ılıngacı astım
Çok dilekten sonra seni buldum
Nenni benim oğlum
Nen nen nen (Çelebioğlu 1995: 211)

A. 4. Tütün-Sigara İle İlgili Tekerlemeler 1.Helesa Oyun Tekerlemesi

Uzun çarşı çamur olmuş

Baklavalarda hamur olmuş

Tirâkiler mahmur olmuş

Hele sâ yele sâ (Duymaz 2002: 222)

2.Şeramazan Tekerlemesi I Eskişehir Kırım Tatarları

"Esselâmün aleyküm ya şeramazan

Şeramazan aylar tutar pelvan

Ya Muhammed Medine'de ya şeramazan

Geldi mubarek ramazan, salli alâ Muhammed

Kible colda bır balaşık ölüp cata

Avzı burnu kum toprakla tolup cata

Onu korgen namazını kılıp cata

Ya Muhammed Medine'de ya şeramazan

Geldi mubarek ramazan, salli ala Muhammed

Malım malım maltak

Başına kıygen kalpak

İnanmazsan çık da bak

Kartop çırak yak da bak

Para bersen para ber

Cımırta bersen cımırta ber

Tütün bersen *tütün* ber

Yapracığın bütün ber" (Duymaz 2002: 225)

3.Babamın dokuz ansı vardı:

Sayar alırdı içeri, sayar ederdi dışarı

Bir gün baktım topal an yok.

Eve geldim, ahırdan çil horozu çektim.

Boynuna kıldan başlığı vurdum.

Üstüne bindim.

Derelerden sel gibi,
Tepelerden yel gibi,
Hamza pehlivan gibi,
Gittim ... Baktım bizim topal arıyı manda ile çifte koşmuşlar.
Arının boynu yara olmuş.
Dedim: " Bunu neden böyle yaptınız?"
Dediler: "İncirin yaprağını sür boynuna, iyi gelir."
Gittim incir yaprağı aramaya ...
Konaraktan, göçerekten,
Lale sümbül biçerekten,
Kahvetütün içerekten,
Sulu yerde peynir ekmek,
Susuz yerde kavun karpuz yiyerekten...
Az gittim uz gittim, dere tepe düz gittim,
Altı ay bir güz gitti...
Bir de arkama dönüp baktım ki,
Bir arpa boyu yol gitmişim.
Bir varmış bir yokmuş,
Allah'ın deli kulları pek çokmuş,
Bizden daha delisi hiç yokmuş.
Çok demesi pek günahmış...
Azdan çoktan,
Hoppala hoptan,
Sana bir mintan yaptırayım çerden çöpten,
İlikleri karpuz kabuğundan, düğmeleri turptan (Sevim 2005: 132-133)

4.Derslerim Biçim Biçim

"Derslerim biçim biçim
Ölürüm bir beş için/ bir not için
Hocam bana düşmandır
Sınıf geçtiğim için
Hele loy loy loy
Kibar zarif derslerim
Bir not attım havaya

Düştü kara tahtaya

On beş hoca kandırdım

Bir paket *Malbora*'ya

Hele loy loy loy

Kibar zarif derslerim

II-Fen bugün ağlamış

Hoca buna şaşırılmış

Sözlü yapayım derken

Keçileri kaçırmış

Hele loy loy loy

Kibar zarif derslerim (Duymaz 2002: 292-293)

5. İçti *tütün*ü

Salladı götünü (Duymaz 2002: 129)

6. Man manadan manadan

Mânisa'dan Tire'den

Gonarah geçerek

Lale sümbül biçerek

Gayfe *tütün* içerek

Hamıs efendimâ söyleyim (Boratav 2000: 153)

7. Var varadan, sür süreden

Amasya'dan Tire'den

Şimdi geçti öksüz oğlan buradan

Konaraktan göçerekten

Lale sümbül biçerekten

Kahvetütün içerekten

Sulu yerde peynir ekmek

Susuz yerde kavun karpuz yiyerekten

Öksüz oğlan şimdi geçti buradan (Özatalay t.y. :108)

8. (...)

Az gider çok gider *kâve çibuki* içerek yere zümbül dikerek... (Boratav 2000: 175)

9. Bir varmış bir yokmuş, evvel zamanda kalbur samanda, manda yabanda iken aslı yok hamamına bir koca karı gidiyormuş, tek basmış uçkur kasmış, çift usurmuş, yan yatmış, çamura batmış, en sanımda lakırdıya söz atmış ta demiş ki: vaktinbirinde ...

(...)

Var varanın sür sürenin **çibuksuz tütün** içenin lülesi burnunda paralansın, çocukcâ'z az gider uz gider dere tepe düm düz gider, bir de arkasına bakarki bir çualdız yer gitmiş, her neyse...

(...)

Az gider uz gider, masallarda günler tez gider... (Boratav 2000: 173)

10. Derelerden yel gibi, tepelerden sel gibi, lale zümbül biçerek, **kâve çibuki**çerek; dediler: Derviş, nereden geliş, nereye gidiş? Bulalım sana bir nikâh, on üç yaşında, devlet külâhı başında. Gittim camiye alev-acele, kıldım namazı, öptüm elleri, aldım elinden, çıktını yakarı, açtım duvâ'nı, baktım bir koca karı. Üç otuzunda, gözleri mercan tavası, burnu örümcek yuvası, vay vayder kalkar, duda'ı sarkar, görenner korkar, böyle koca karılar, çok evler yıkar. Koca karının kızgını, yüzüne vurmuş düzgünü; koca karının kahpesi, âdetinden bulası, salıkla do'urmasaydı, köftehoru anası. Sabah oldu, gittimyengeye, ne ettin bana? Ne ettim sana? Başımda külâh, kurtardı Allah; gurbetelde bir iş geldi başıma, yumrûm gibi yahnılar dokunsa dişime, otursam kırk tepsi baklavanın başına, aceba yeter mi sabah kâve-altısına. Kırk tepsi Antap helvası, kırk tepsi balçık hurması, kırk kapunun yaprak dolması, acebayeter mi sabah kâve-altısı. Ekmen da'ı ekmek olsa, Dikmen da'ı pilav olsa, Yenicami kaşık olsa, bütün dünya hoşaf olsa, aceba yeter mi sabah kâve-altısı. (Boratav 2000: 170)

A. 5. Tütün-Sigara ile İlgili Ağıtlar

1. Abdi Bey'in Ağdı

Aşağıdan gelen deve
Ugradırlar bizim eve
Sanki biz de gelin m' olduk
Yıkılası büyük eve

Mezarının böğrü delik
Kara kâkül bölük bölük
Şöyle döndüm baktım idi
Abdi Beyim dününden ölük.

Tabakada tütünüyüm
Döşeğinde hatunuyum
Kimse bana ellemez ki
Abdi Beyin yetimiyim.

Evimizin uğru depe
Kır at gelir sele serpe
Kadan alayım gelinim
Daha uşakların körpe

Aşağıdan çam söküldü
Dalı dudağı döküldü
Tez gelesin babam oğlu
Genç iken belim büküldü.

Hasta arslan beyim hasta
Su verirler altun tasta
Gönenmesin dedi m' ola
Ak konağı yapan usta.

Konakları ne pek yüce
Bekledirler uzun gece

Döndüremez Abdi Beyi
On dört molla sekiz hoca.

Atları var at içinde
Eğri pukâğıkıkında
Beyler düğüne gidiyor
Abdi Beyim yok içinde. (Esen 1997: 53-54)

2.Âşık Mustuk'un Ağdı

Burdan ora vardığma
Pişmanım kuzum pişmanım
Acı haber verdi hana
Kekeçler benim düşmanım

Hemi molla hemi talebe
Kitabın koydum dolaba
Oğluma öldü diyorlar
İner giderim Halep'e

Hemi okur hemi âşık
Yalığı kaşına düşük
Guzuma öldü diyorlar
Dördüncü orduya garışık

Tabakıya *tütün* koydum
Buyurun eller buyurun
Ağlayı ağlayı yoruldum
Zeynep'i bana çağırın (Uzun vd. 2012b: 248)

3.Balle Mustafa'nın Ağdı

Öte geçe, beri geçe
Çiçek toplar seçe seçe
Oğulları sal getirmiş
*Sigara*yı içe içe

Ben giderim yollar uzar

Kara toprak bize uzak
Aradım seni bulamam
Derdin neydi soramam

Yüce dağların yücesi
Olmaz gecenin sabahı
Sana demiştim Fadime
Yumuş İstanbul hocası

Koca dağın öte yüzü
Gün vurmada erir yüzü
Kurban olurum Mustafa
Arkasında beş de kuzu

Bakın feleğin işine
Zehir kattı şu aşım
Kurban olanı kadir Mevla'm
Kıyma gelinin eşine

Yelden yanı uldu m'ola
Günden yanı soldu m'ola
Mustafa'nın ela gözün
Karıncalar oydu m'ola

Terazi Ülger'den yüce
Ağlarım ben gündüz gece
Alnına yazılmış bacım
Dünyaya geldiği gece

Şu mezarı derin eylen
Suyu serpin serin eylen
Alnına yazılmış bacım
Öte dünyada düğün eylen (Uzun vd. 2012c: 231)

4.Çivi Hasan'ın Hebil'in Ağdı

Dalemine

Gapımızın önü gavak
Savak anam oğlu savak
Ya niderdin it olduğum
Senin değil yiten tüfek

Gara şalvar biçim biçim
Ben ağlartım için için
Boşa gardeş sarılma
Baş bedduanı senin için

Yolun üstünde düşegi
Buna lele-sümbül dakın
Böyle yiğidiniz var mı?
Bakın Yörüklüler bakın

Kötü alacak kötü alaçık
Ebil'im içinde geçik
Öldüğünü aramıyom
Kolu dirseginde açık

Ben bir garın eşiyim
Dayanamıyom acıya
Geceden gardeş ölür de
Uşak salmaz mı bacıya

Şuvara gönlüm şuvara
İnce saralar *cuvara*
Ben öksüzü bilmez miyim?
Yüzünü verir duvara

Anam gelir gızıynan
Şimdi görürür gözüynen
Gardeşim göçün yükletmiş

Ardı bölük guzuyunan

Anam gelmedi gelmedi
Gözlüyom sabah olmadı
Babamın boyu görelı
Ne diye bacın ölmedi

Gardeşim yayladan gelir
Şu selbinin dalı gimi
Ağ gövdeyi yere atmış
Bin boganın garı gimi

Camızları hendegi atlar
Yok muyuydu "altı patlar"
Şu tarlada anamoğlu
Ganımı yalıyor itler

Gaynıyınan getirmişler
Tut altına yatırmışlar
Öldüğünü aramıyom
Ocağını batırmışlar

Bir garalı yağlık aldım
Ben alınma bağlamaya
Bir kötü elinden ölük
Arlanıyom ağlamaya

Elime aldım nacağı
Dolandım geldim bucağı
Gitti de geri dönmedi
Babamın boyu gökçeğı

Ceket seni dört bükerim
Büker de yüke sokarım

Babanın boyu görelî
Sen salanda ben bakann

Hekilî gönüm hekilî
Gardeşin evi sekilî
Gardeşim göçün yükletmiş
Kimi etmiş evin vekilî (Uzun vd. 2012c: 271-273)

5.Çolak'ın Ağdı

Çolak, Pınarbaşı'nın Çördüklü köyünden, yörede tanınan, varlıklı birisi. En iyi atlara binen ayrıca yarış atları yetiştiren Çolak'ın ticaretle de uğraştığı bilinmektedir. Çolak'ın evinde atlı konuklar eksik olmazdı. 1930'lu yıllarda, şimdiki gibi sigara fabrikaları olmadığından tütünler balyalar hâlinde kaçak olarak satılırdı. O yüzden de bu işin ticaretini yapan kaçakçılar türemişti. Kaçakçılara karşı da devlet bir bakıma polis görevi yapan "tütün kolcuları"nı görevlendirmişti. İşte o yıllarda Çolak'ın evine tütün kaçakçıları konuk olarak geliyor. Çolak bunları gece evinde konuk ediyor, yedirip, içirip ertesi gün yolcu ediyor. Aradan birkaç saat geçmeden kaçakçılardan birisi üzgün ve perişan bir hâlde geri dönüyor. Meğer kaçakçılar tütünlerin paylaşımı sırasında anlaşamamışlar, aralarında döğüş çıkmış, Çolak, bunu haber alır almaz derhâl atına atlayıp öteki kaçakçıların peşine takılıp onlara yetişiyor, ellerindeki tütünleri de alıp dövülen kaçakçıya veriyor. Tütünleri ellerinden alınan kaçakçılar karakola gidip soyulduklarını söyleyerek Çolak'tan şikâyetçi oluyorlar. Çolak, karakola da, mahkemeye de gitmiyor, Takibe Jandarmalar çıkıyor. Çolak, bir gün atına atlayıp Adana'ya kaçarken Jandarmalar tarafından mezarlıkta vurulup öldürülüyor (1932).

Ayar babamoğlu ayar
At üstünde tosun kovar
Halı heybe kara yamçı
Korkuyorum nazar değer

Atım koşuya koymuş
Alamazsa vurrum demiş
Ünlüyüdü babamoğlu
Ağzında dişleri gümüş

Çuha şalvar sallanıyor
Duyunca kırıldı belim
Ya nicidin kör olası
Yedi yetim, çifte gelin

Mezerin dibinde yatmış
Otlar yolmuş tutam tutam

Bir kötü cenderme vurmuş
Utan babamoğlu utan

Görmüyon mu kız Sarı Kız
Korusuz konuğun yurtlar
Ben gedikten çıktıyım
Birbirine düştü atlar

Çuha şalvarın pezeği
Kekil Kayseri tozağı
Müşelge'de at oynatır
Söğütlü bunun gereği

Halı heybe kara yamçı
Ne hoş yakışır kır ata
Ünlüyüdü babamoğlu
İlan oldu memlekete

Kız Sarı Kız biliyon mu?
Korusuz konuğun yurtlar
Çık Kozan'ın dağına da
Adana 'ya seyir eyle

Telgıraflar okununca
Çarşının içinde şaştım
Ben ölüyüm babamoğlu
Gelirken işliğim düştü

Merdivenden düşüyordum
Telgırafçı tut(tu) ellinden
Bu kardeşim çetebaşı
Memmet'im gelir talimden

Kadan' allım Halil Hoca

Kardeşi eyledik bohça
Hortatmıyom Morca Kaha
Atı tepeler yağmurça

Cenderme tutmuş atını
Terkiden düşmüş **tütünü**
Dar ikindi, vakit akşam
İçeri sürün yetimi

Biner atın iyisine
Sürer yolun kıyısına
Anası yok öksüz diye
Dayanamaz Sarı'sına (Özdemir 1994: 371-372)

6.Değirmen Başında Vurdular Beni

Değirmen Başında Vurdular Beni
Değirmen başında vurdular beni vuy
Kiri **tütünü**lüğe oğul oğul oğul sardılar beni
Vurma Ragıp vurma nar danesiyem vuy
Anamın babamın oğul oğul oğul bir danesiyem

Değirmen başında vuy ana tepem vuy
Kaytan bıyıkların oğul oğul oğul gül suyi sepem
Kiri **tütünü**lüğe oğul oğul oğul sardılar beni
Vurma Ragıp vurma nar danesiyem vuy
Anamın babamın oğul oğul oğul bir danesiyem

Atımı bağladım nar ağacına vuy
Perçemim dolaştı oğul oğul oğul gün ağacına
Kiri **tütünü**lüğe oğul oğul oğul sardılar beni
Vurma Ragıp vurma nar danesiyem vuy
Anamın babamın oğul oğul oğul bir danesiyem (Kaya 2014: 378)

7.Durmuş Ağa'nın Oğlu Ömer'in Ağdı

Kuruçay'ın seli söker
O da boz bulanık akar
Adana'da kalma oğlum
Gözlerine mucuk sokar

Obruk'tan, Dedebeli'nden
Bir kan aldurdım kolumdan
Hasan, Memmet olsaydı
Onlar tutardı salımdan

Şuvara oldum şuvara
İçmezken içtim *cuvara*
Ömer Bey'im ölürkene
Elini vermiş duvara

Bizim yayla taplak taplak
Kaş kara da yüzler aplak
Ben öpmeye kıyamazdım
Gönendi mi kara toprak

Benim oğlum okur yazar
Siptinli pazarın gezer
Adana'da güleş tutmuş
Söylemişler değmiş nazar

Hem yürüdüm, hem oturdum
Felek vurdu ben götürdüm
İşte ceket, işte şalvar
Size hediye getirdim

Kamıyona biniciyim
Kayseri'ye varıcıyım
Öldüğümü aramıyom
Haçça Kızı görücüyüm

Adana'dan aldım çepken
İçinin de harcıyanan
Özneyi böyle överler

Kokuyunan burcuyunan (Özdemir 1994: 263-264)

8.Edo'ya Ağıt

Adıya gardaş adıya

Ganları çıkmış odaya

Kellede yok, gövde de yok

Bir uyluk gelmiş hediye

Bacısın adı Döndü

Duyan eller buna yandı

Gavur umuş gavur düşman

Uyluğu Kitiz'e indi

şu Kitiz'in üstü yayla

Bunun da kaderi böyle

Öldürüken çoban görmüş

Kör olası doğru söyle

Oturmuş da konuşmışlar

Bir *cuvara* bölüşmüşler

Atım gidiyo deyince

Birbirine karışmışlar (Uzun vd. 2012c: 333)

9.Hacı Bey'in Kızları Emiş İle Kiraz'ın Ağıdı

Gelip de hasta demedin

Seni Hacı Hasan seni

Yekiniver aslan oğlum

Dökülsün kızların derdi

Taş olsa adam çekemez

On beş günde iki şelek

Beni serçe vursa yıkar

Benimle uğraşma felek

Oğlan kekilini eğme

Kollarında gümüş düğme

Ali uğruna öleyim
Oğlansız gelini döğme

Aman Emiş'im Kiraz'ım
Oynattınız aklınızı
Salar mıyım Battal Ağa
Evimdeki hasta kızı

Havalan turnam havalan
Ayağın taşa takmaya
Hangi kitapta yol vermiş
İki mevta bir kalkmaya

Şıvara oldum şıvara
İçmezdim içtim **cuvara**
Elimi sürerek vardım
Başımı vurdum duvara

Havalan durnam havalan
İn Çördüklü'nün düzüne
Vay Güllü'm kurban olayım
Hasret mi gittin köyüne (Ulaş 2014: 144-145)

10.Kaçakçı Ağdı

Geçen yüzyılda Osmanlı borçlarından ötürü tütün, tuz gibi maddeler için Fransa'ya birtakım ayrıcalıklar tanınmıştı. Bunlardan biri de Reji denilen tütünleri satın alan kuruluştu.

Halk ektiği bu tütünü Reji'ye vermek zorundaydı. Ucuz aldığı için ekici tütünü oraya vermek istemezdi.

Bu yüzden tütün kaçakçılığı almış yürümüştü. Kaçakçılığı önlemek için özel bir silahlı izleyici kurum meydana getirilmişti. Bunlara Kolcu denirdi. Hükümet içinde hükümetti bunlar bir çeşit. Kolcular ile ekiciler arasında çok kanlı çarpışmalar olur, çok canlar yanar, ölenler olurdu. Bu olaylar üzerine çok türküler yakılmıştır. Cumhuriyet hükümeti buna son vermiştir. Aşağıdaki türkü [ağıt] bir kaçakçının kolcular tarafından öldürülmesi üzerine yakılmıştır.

Kır atın üstünde bir uzun yayla
Ne diyem beylerim, kaderim böyle
Anama, varınca doğrusun söyle

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz

Kim bilir nerede kalır ölümüz
Beypazarı'ndan çıktını da *tütün* satmaya
Kır at başladı da yatıp kalkmaya ·
Kolcular başladı da fişek atınaya
Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz
Kim bilir nerede kalır ölümüz
Kör olası Çerkes nereden geldin
Kuyumcuyum diye çayıra kondun
Alnı top kâkülü yiğide kıydın
Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz
Kim bilir nerede kalır ölümüz
Bineydim de kır atımın üstüne
Alaydım da martinimi destime
Beş yüz atlı olsa gelemez üstüme
Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz
Kim bilir nerede kalır ölümüz
Kır ata karar m'olur eşindiği zaman
Dizgini boynuna geçtiği zaman
Belden aşır tozlu yola düştüğü zaman
Aman atını beni yâre kavuştur
Gedikten aşır bir kara kağı
Kağının ardında kır atı bağlı
Kaldırın çevresini pürkürme benli
Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz
Kim bilir nerede kalır ölümüz (Öztelli 2002: 426)

11.Kaza Kurşunuyla Vurulan Mustafa Kiraz'ın Ağdı

Oy Mustafa'm Ak Mustafa'm
Uşağıma bey Mustafa'm
Ulu bayramlar geliyor
Elbiseni giy Mustafa'm

Ana ben düğüne gittim
Yörüğe sattım keçiyi
Elin kırılısın İsmail

Neydi oğlumun dileği

Anan ölsün Ak Mustafa'm
Yıkılmış da görmemişim
İlahi soykama kalsın
Kağnı istemiş vermemişim

Bayrak boynuna devrilmiş
Kekil alınına kıvrılmış
Ağlanmaz mı Kamer bacı
Oğlan anadan ayrılmış

Bir küçücük evi var da
Elinen yaylaya göçer
Tepenin üstüne çıkmış
Usta olan *sigara* içer

Kadan alayım Fadime
Anan kurban ben de kurban
Yüzüne poşumu örttüm
Üstüne bürüdüm yorgan

Halayın başında durur
Hepsinden uzundur boyu
Tırpanla ekini biçer
Kuyulardan içer suyu

Halayın başında durur
Mendilini sallar şöyle
Kalk pehlivan gidek dedim
Kurubel de soğuk yayla

Elin ekinini biçer
Şu da ardından yığın yığar

Ölme kurban oluyum
Kayın oğlan gelin döver

İnce belden kurşun değmiş
Fırlamış çıkmış kuşağı
Kurubel’de güreş tutmuş
Kara Böke’nin uşağı

Elden ele yapı yapar
Üstüne tarihin atar
Güreşti de tosun aldı
Bu murat da bana yeter

Oğlum düğüne gidiyor
Omuzuna attım heybe
Abdallar maşallah demiş
Cebimden çaldırdım şabe(bahşış) (Ulaş 2014: 298-300)

12.Kebapçı Veli Ağıdı

Gağvecidir Veli, bi eli çay bi eli *tütün*

Nereye gediyon A Veli, biceğez Metin oğlanı godun da yetim (Özdemir 2015: 104)

13.Mehmet Ağanın Ağıdı

Elbistan'ın yolu irak
Çölbeği de etmiş merak
Biz de bir ağa yitirdik
Karabekirli’den sorak

Ahmet Ağa deli dolu
Uzatsa uzanmaz kolu
Sağ getmiş de ölü gelmiş
Yıkılsın Elbistan ili

Atını çekinde bakın
İndirdim takımın takımın
Dün bindi Bele gettiydi

Çıkanı o dağdan sorun

Atını bağlar tavlıya
Misafir doldu havluya
Mehmet Ağa olmayışın
Hatın mı gider yaylaya

Meşlehi takmış dalına
Kuşu kondurur koluna
Ünü büyük Kadir Ağa
Çıkar dağların salına

Verin içeyim *cuvara*
Belini vermiş duvara
Şimdi sürün suya iner
Bingöllü'nün Kırkpınar'a

Sultan Hatun dul mu kaldın
Tükenmez fikire daldın (Uzun vd. 2012c: 227)

14.Mirasçıların Ağdı

Değirmene giden görmüş
Lambanın yeri duruyor
Halil beni görüp attı
Osman kazmayı vuruyor

Ben bahçeye tel çekince
Yaslan karlı dağlar yaslan
Sahipsiz dam bozulur mu
Çek dorunu gidek Osman

Benim bir kardeşim var ki
Ayağına giyer çizme
Evime gelin getirip
Odada övmedik özne

Eli koynunda oturur
Görenler sarar *sigara*
Yontma taşı güzel diye
Kazma vurmuşlar duvara

Benim bir kardeşim var ki
Alnında kekili sırma
Kadan alam mirasçılar
Şu garip malımı alma (Ulaş 2014: 82)

15.Ömer Bey'in Ağıdı

Yoruldum yola oturdum
Felek vurdu ben götürdüm
Soyka yelek soyka ceket
Sana hediye getirdim

Obruk' tan, Dedeveli'nden
Bir kan aldırırım kolundan
Hasan, Mehmet olsa idi
Onlar tutardı salından.

Bana verin küçük cüzü
Ben ağlayım bazı bazı
Üç hocadan muska aldım.
Tutmadı Ömer'in dizi.

Başına bir bayrak diktim
Benim oğlum ergen diye
Alıp buraya gelmedim
Ömer Bey'im yorgun diye

Şuvara oldum şuvara
İçmezdim içtim *cuvara*
Aha Hatça geldi diye

Elimi vurdum duvara

Beri gel Aynur bibisi

Başıma geldi hepisi.

Başucunda çok dolandım

Zor imiş elin kapısı

Kuruçay'ın seli söker

O da boz bulanık akar

Kalk gidelim Ömer Bey'im

Elimiz yaylaya çıkar

Bizim yaylanın ekini

Gelir yekini yekini

Yel vurdukça sallanıyor

Ömer Bey'i kekili

Asbabın direğe takın

Kaldırın boyuna bakın.

Kız Hatça Ömer'i getir

Bayram geldi koku dökün

Derede biçiyor arpa

Tırpan ile çarpa çarpa

Kıyma dedim kör olası

Daha gözü kanlı körpe

Ayıp Ömer Bey'im ayıp

Gelin burda özne kayıp

Tosunları koşamayız

Bırakın dolansın seyip (Ulaş 2014: 196-198)

16.Pontömeroglu İsmail'in Ağdı

Ağ konağını dutmuş da

Tahtasın' vermiş hızara

Türkdönmez öldü deyi
Hâkim yazdırmış mezere

Sünnet düğünü kurmuş
Kapıda oynar şebeke
Valiye hediye etmiş
İçi çakmaklı *tabaka*

Hekili gönlüm hekili
Bende koymadın akılı
Encümen başkanı sunam
Kırk iki köyün vekili

Sehilden sürek toplamış
Beşçeşme'dir bunun yurdu
Ar değil mi emmimoğlu
Yerine saldılar Kürt'ü

Vallahi sıtkınan diyom
Hürü kurban Eşe'yinen
Horla atmıyom kör oluyum
El tutardı paşayınan

Osman'a kurban oluyum
Osman yakar odasını
Vallahi sıtkınan diyom
Kızlar alsın kadasını

İleri gel kız Fadime
Getir vezirin donunu
Kurban oluyum oluyum
Söylerim eski gününü (Özdemir 1994: 286-287)

17.Rahime'nin (Irahma) Ağıdı

Sandığımı alayım da

Boşalttım odasını
On senelik ehliyalım
Çık mı diyon kadasını

Git burdan gün ışımadan
Evine var üşümeden
Sarı ben sana ne ettim
Bir iş tuttun düşünmeden

İşte ben böyle ağlarım
Oğlansızın havasına
Ben kapıya kilit vurdum
Kuşlar dönsün yuvasına

Peneğe bastırın çalı
İçinde baykuş ötmesin
Selver Sarı'ya söyle de
Beni kapıya atmasın

Oğlu olmayan yernik olur
Tut salımdan yalnızım
Madem kuşlar tüneyecek
Çık içinden öksüz kızım

Babam **tütünden** gelir de
Meclis dinlerdi sözünü
Oğlum yok vasiyet edem
Irahma çalsın gözünü

Dünden ben evde yok idim
Başınız sağ olsun Sarı
Kadan alayım Zala Hatın
Bebeğimi salın geri

Babam *tütünden* gelirde
Ağam atın gezdirirdi
Şimdi düneğimiz harap
Çatal kurban yüzdürürdü

Ben buradan giderkene
Sallandı dağların burcu
Gördükçe yüz azdırırdın
Toklar sana kalsın Gürcü

Emmim oğlu dururkene
Seni almam kucağıma
Yağmur yağar kar dökülür
Oğlansızın ocağına

İşte geldik Tatlıoluk'a
Camız eyledik soluğa
Şurdan çok kağını indirdik
Toz çökerek mor beliğe

Niye böyle davranıyon
Şurdan gelirdin gülerek
Nice sensiz kağını çektim
Başımın terin silerek

Şura babamın düneği
Emeğim sağdıç emeği
El oğluna güvenilmez
Tez olurmuş döneği

Şaşırdım Allah şaşırdım
Yolulu sarpa düşürdüm
Bura benim evim sandım
Deli gibi çöp deşirdim

Kuşlar tünemesin diye
Peneğe bastırdım çalı
O da mal bölerim demiş
Nemiz olur Demirci Ali

Birisini Sarı aldı
Birisini ben getirdim
Battı babamın ocağı
Sanki kumarda yitirdim (Ulaş 2014: 324-326)

18.Veremden Ölen Hüseyin'in Ağıdı

Hanımı:
Gene gediıyor teyyara
Sardım da verdim *cuvara*
Keskin miydi emmimoğlu
Ciğerinde çıkan yara

Bibim de bana darıldı
Eşim-boynuma sarıldı
Ben de gelin geliyordum
Dediler bayrak dürüldü

Ben de düyüne gederken
Bibim de çekiyor halay
Kele bana vermen öğüt,
Öyle demek dile golay

Battal Ağa Battal Ağa
Daha babamoğlu sana
Dokturu da götürücü
Zilfaroğlu Ali Beye

Anası:
Adana'dan gelen filim
Olmaz olsun böyle ölüm

Küskün gitme aslan oğlum
Yıldız'ı getirrim gelin

Tohumunu tutu mola
Yaz gününe açan yemişen
Hellehem uğur gelmemiş
Samene çıkan davşan
Hanımı:

Ana ben ataşa düştüm
Meğer ne zor olurmuş acı
Südünü istemiş vermemiş

Olmaz olsun böyle bacı

Anası:

Ekiz Ağa Ekiz Ağa
Ölmemiş gardaşın sağ
Maraş'tan telifon etmiş
Zilfaroğlu Ali Beye

Anası:

Gadanı alıyım telli
Gelinimi iyi telle
Sen gidiyon aslan oğlum
Mahmut'umu bana yolla

Gurban olanı emmioğlu
Gokular döktüm saçına
Kıyamaz emmisi gızına
Çorap giydiririm gıçına

Kadanı alayım yelek
Kanadımı kırdı felek
Gadan alam emmioğlu
Eksik mi diledin dilek

Git hocanın kızın getir

Hizmeti bile görek
Birimiz ardına durak
Birimiz südünü verək

Hüseyin'in ala gözü
Yandı Andırın'ın düzü
İntizar eyledi m'ola
Şu hocanın yıldız gızı

Dursun Ağa Dursun Ağa
Daha atlamadım eşik
Üç aylıcak gelin galdım
Sallamadım altın beşik

Salım salım gelinnik asbabı
Birken dakmadım dalıma
Üç aylıcak gelin galdım
Bibim baksana hâlıma
Anası,

Tahir Aşam Tahir Aşam
Hüseyin'im senin teğen
Hep toplandı emmileri
Kalkınıyor Hüseyin Beyim
Gadamı alıyım Hoca
Bu gün sabah olmaz gece
Gurban olam sürmel'eşim
Seni yatırdılar uca

Gadamı alayım Ali
Vallaha olurum deli
Babam oğlu yolcu olmuş
Nerden geder bunun yolu

Gel hele gel Battal oğlum

Bugün ağıdın sırası

Geri durun da bakıyım

Nerde yavrumun yarası (Uzun vd. 2012a: 108-110)

19. Vurulan Tütüncülerin Ağıdı

Osmâniye'nin Düziçi (Haruniye) ilçesinin Hacılar köyüne altı arkadaş tütün almaya giderler. O zamanda tütün yasaktır. Jandarma bu altı kişinin peşine düşer. Askerler altı kişiden birini vurur. Vurulup yaralanan kişi çok acı çektiğinden aşağıdaki ağıdı yakar:

Hacılar köyüne de anam baskın oldu

Tütünün dengleri de anam yastığım oldu

Zalım gardaşlarım da anam gaştığın oldu

Gelin arkadaşlarım gelin yanıma

Sebebim o **tütün**üm basın ganıma

Hacılar köyünde de anam ataşım yanar

Yüze elli tene mermi de anam üstümde döner

Ellerin dalına da anam bülbüller gonar

Bizim dala bülbül değil baz inmez

Gelin arkadaşlarım gelin yanıma

Sebebim o **tütün**üm basın ganıma

Öteden beriden anam Hacılar köyü

Gelir Erciyes dağından da içilmez suyu

Yanıma gelmiyor da ahbabın biri

Gelin ahbeblerim gelin yanıma

Sebebim o **tütün**üm basın ganıma

Hacılar köyüne vardum da anam **tütün** almazlar

Bozallar dengleri de anam para vermezler

Vuruldum arkadaşlar da hep yanıma gelmezler

Gelin arkadaşlarım gelin yanıma

Sebebim o **tütün**üm basın ganıma (Uzun vd. 2012a: 273)

20. [ADSIZ]

Sansar atlı(?) samur kürklü

Altıcağı arab atlı

Ağamın yozu geliyor

Sekiz çoban dokuz itli.

Deli inek deli düve
Suya indi döne döne
Ağa babam hatun anam
Ataşına kimler yana.

Bizim atlı burda kalmış
Bilinmedik derdde kalmış
Tülümüz yola çıkmazdı
Şimdi emmim yurdda kalmış.

Elinde yıldız *ciğara*
Divana oldum divana
Ağamın yozu geliyor
Sekiz tekneli pınara (Esen 1997: 179)

A. 6. Tütün-Sigara ile İlgili Bilmeceler

1. Ablam gırâce

Giyer ferâce

İçer *tütünü*

Sallar kıcıını (*Sigara Dumanı*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

2. Ağzı oddur, beli gemik;

Yaprah yer, kül töker. (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

3. Ağzı ottur

Beli kemik

Toprağı yer

Külü döker (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

4. Ağzında yılan,

İçinde duman (*Çubuk (Tütün Çubuğu)*; Başgöz 1993: 153)

5. Ak donlu ak donlu

Tutuşmuş yanar gelir sonu (*Cigara*; Yançev 2002: 90)

6. Ak sarıklı,

Yeşil cübbeli. (*Tütün Çiçeği (Tütün)*; Başgöz 1993: 550)

7. Alçacık fener,

Tutuşmuş yanar. (*Sigara*; Başgöz 1993: 495; Tuncor 1996: 138; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

8. Altı tahta, üslü taş,

Ara yeri seksen baş. (*Tütün Tekerleği*; Başgöz 1993: 551)

9. Apa apa

İçi dolu yün yapağ (*Tabaka*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285)

10. Aşağıdan gelir kırk atlı,

Kırkı da ak sarıklı. (*Tütün Çiçeği (Tütün)*; Başgöz 1993: 550)

11. Ben paramı yakarım

Dumanına bakarım (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

12. Benim bir metelim var bil

Ağzının içindeki kül

Yediği yaprak sıçtığı kül (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240; Başgöz 1993: 495)

13. Beze koydum samanı,

Yanar çıkar dumanı;

Onun adı bir ilâç,

Yedim ama karnım aç (*Sigara*; Başgöz 1993: 494)

14. Bir direkli

Kırk kürekli (*Tütün*; Yançev 2002: 90)

15. Bir uzun sırık

Tepesi delik

Nereye böyle a burma bıyık

Ne karışırısın a kıcı pişik (*Çubuk, Tütün, Lüle*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285; Başgöz 1993: 629)

16. Boyu uzun beli yok

Bûsesini ele almış, dili yok

İçi dolu âteş-i sûzan ile

Gâhi gâhi söyleşir insan ile (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

17. Boyu uzun, beli yok

Pusesini eline almış, dili yok;

İçi dolu ateşi sûzan ile

Kâni kâni söyleşir insan ile. (*Sigara*; Başgöz 1993: 494)

18. Cefası çok âdet,

Sefası yok musibet. (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

19.Cefası çok mu çok

Sefası desen hiç yok (*Sigara*; Tuncor 1996: 138; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

20.Çatçatan ağacı,

Pat patan ağacı,

Kırmızı labadan ağacı. (*Tütün Çiçeği (Tütün)*; Başgöz 1993: 550)

21.Çektikçe başı kızarır (*Sigara*; Ermiş 2002: 76; Başgöz 1993: 495)

22.Çıtçıtan ağacı,

Pıtpıtan ağacı,

Kırmızı leylek,

Kalabadan ağacı. (*Tütün Çiçeği (Tütün)*; Başgöz 1993: 550)

23.Dağdan attım kırılmadı

Suya attım kırıldı (*Cigara*; Yançev 2002: 90)

24.Dağdan attım kırılmadı

Taştan attım kırılmadı

Yalamaya dayanmadı (*Sigara Kâğıdı*; Tuncor 1996: 138)

25.Dağdan attım ölmedi

Taştan attım ölmedi

Suya attım öldü (*Sigara Kâğıdı*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

26.Dal dallı çiçek,

Dal boylu çiçek,

Anadol sarıklı,

Zenpare çiçek. (*Tütün Çiçeği (Tütün)*; Başgöz 1993: 550)

27.Dal ucunda sarı Kezban.(*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

28.Dışı ak

İçi sap (*Cigara*; Yançev 2002: 90)

29.Dumandır saf ası,
Pek çoktur cefası. (*Sigara*; Başgöz 1993: 494)

30.Dumanı halka halka,
Buda bir başka dalga;
Başlayınca sen oyna,
Göğsün üstünde polka. (*Sigara*; Başgöz 1993: 494)

31.Dumanını yel alır
Parasını el alır (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

32.Dünyada malım yandı
Ahirette canım yandı (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

33.Faiden yok, zararın çok; nedir âleme kederin?
Seni eken niye ekmiş, o kerata pederin? (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

34.Faydan yok zararın çok
Nedir âleme kederin?
Seni eken niye ekmiş?
O kerata pederin (*Tütün*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 142)

35.Faydan yok, zararın çok.
Ne bu halka kederin? (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

36.Faydan yoktur, zararın çok, nedir bize kederin
Ekti seni, biçti seni pezevenktir pederin (*Sigara*; Ermiş 2002: 76; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241; Başgöz 1993: 495)

37.Gam kuşunu uçurmağa o bir ağız tüfengidir. (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

38.Hadamoğlu'nun kavağı,

Ne dalı var ne budağı;
Üstüne bir kuş konmuş,
Ne dili var, ne damağı. (*Sigara*; Başgöz 1993: 494)

39. Halka kederim

Ekti seni, biçti seni.
O hayırsız pederin (*Tütün*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 142)

40. İnce kısa boyu var

Delilere sözü var
Yanar dumanı tüter
Sağlara marazı var (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

41. İncecik donu var

Küçücük evi var (*Cigara*; Yançev 2002: 90)

42. İriz iriz giderem,

İrizvana giderem;
Guşun ganadındayımır,
Horuzvana giderem. (*Sigara Dumanı*; Başgöz 1993: 495; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

43. Kâğıda sardım samanı

Ağzımdan çıktı dumanı (*Sigara*; Ermiş 2002: 76; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241; Tuncor 1996: 138; Başgöz 1993: 494)

44. Kâğıda sardım samanı

Ucundan çıkar dumanı (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

45. Karı satanın,

Zararı alanın (*Sigara*; Ermiş 2002: 76; Tuncor 1996: 138; Başgöz 1993: 495)

46. Karım var, zararım yok, âleme nedir kederim?

Ekti beni, biçti beni hayırsız pederim. (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

47.Karşıdan baktım samanı

Ağzında çıkar dumanı (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

48.Minareden attım kırılmadı

Suya attım kırıldı (*Sigara Kâğıdı*; Tuncor 1996: 138; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

49.Ol nedir ki boyu uzun, eni yok;

Leblerinden buse aldım, canı yok. (*Sigara*; Başgöz 1993: 494)

50.Ot otlar,

Kül kusar. (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

51.Parasımı el alır

Dumanını yel alır

Zehiri sana kalır. (*Sigara*; Başgöz 1993: 495)

52.Parasımı el alır

Dumanını yel alır

Zehiri sancı kalır (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

53.Parasımı el alır

Dumanını yel alır (*Sigara*; Tuncor 1996: 138; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241; Başgöz 1993: 495)

54.Saman yanar

Merek yanma (*Pipo*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

55.Sarı duvaklı hanım

Sarı kulaklı hanım (*Tütün*; Yançev 2002: 90)

56.Sarı gözlü ak donlu

Dedemin kuşağı onunla dolu (*Cigara*; Yançev 2002: 90)

57.Toprak yir

Kül çıkarır (*Cigara*; Yançev 2002: 90)

58. *Tütündür* kökü

Zıkkımın peki (*Sigara*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 241)

B. Alkol

B. 1. Alkol ile İlgili Mâniler

1. Akşam oldu bize gel

Gözlerini süzde gel

Bir elinde *şişeler*

Bir elinde *meze* gel (Çaylı 1945: 99)

2. Akşam oldu bize gel

Gözlerin süze gel

Bir eline *bade* al

Bir elinde *meze* gel (Bilge 2001: 106)

3. Akşamlar olmasaydı

*Bade*ler dolmasaydı

Yâr koynuma girince

Hiç sabah olmasaydı (Üçer vd. 2009: 174)

4. Armudun dibi kuyu

Uyu sevdiğim uyu

Adam *sarhoş* olur mu?

İçtiğin üzüm suyu (Göksu 1996: 76)

5. Aslım Arab'dır benim

Yüküm sarabdır benim

Bu dertden iflâh olmam

Hâlim harabdır benim (Bilge 2001: 109)

6. Aşarab,

Deyil *rakı* a *şarab*,

Seni içen *sarhoş* olur,

Sende ne vara *şarab*.

Seni alır kaçanın.

Şu dâları aşarak. (Radloff 1998: 443)

7. Atım Arap'tır benim
Yüküm *şaraptır* benim
Suna boylum giderse
İşim haraptır benim (Göksu 1996: 54)

8. Atım araptır benim
İçkim *şaraptır* benim
Fidan boylum giderse
Hâlim haraptır benim (Oktürk 1998: 164)

9. Atım araptır benim
Küpüm *şaraptır* benim
Yârim küsmüş gidiyor
Hâlim haraptır benim (Oktürk 1998: 169)

10. Atı arap gedenin
Yükü *şarap* gedenin
Seslendim geri dönmez
Hâli harap gedenin (Elitok 2006: 117)

11. Ay buluta buluta
Mendil bağladım duta
Yârim *rakı* içiyor
Bal gibi yuta yuta (Akalin 1972b: 399)

12. Ayağında çarık yok
Ayran taşı yayık yok
Görenler *sarhoş* olur
Seni seven ayık yok (Tatar 2014: 83)

13. Ayağında çorabı
İçme yârim *şarabı*
Madem bende gözün var
Al babamdan cevabı (Akalin 1972a: 252)

14.Azucuk gonusalim
Gapıda çalilukdan
Çok içerük Allah'ım
Bağışla cahilluktan (Çelik 2005: 444)

15.Bahçelerde hakayık
Ne *sarhoşum* ne ayık
Yedi türlü bahçe var
O da sana ilâyık (Üçer vd. 2009: 244)

16.Bana aşk gülâbın vir
Lebün vir *şarabın* vir
Hasretinden ölürsem
Tanrı'ya cevâbın vir (Bilge 2001: 183)

17.Ben bir sarı çiçeğim
Sen doldur ben içeyim
Senin gibi güzelden
Ben nasıl vazgeçeyim (Çaylı 1945: 106)

18.Ben *rakı* içiyuken
Elimden düştü fincan
E gız alurum seni
Sen de olursun fincan (Çelik 2005: 440)

19.Bir beyaz;
Doldur doldur ver içeyim,
Bir kırmızı bir beyaz;
Esmerden arzumu aldım.
Saramadım bir beyaz;
Kâtip kölen olayım,
Öyret bana bir "be" yaz (Radloff 1998: 448)

20. Bir beyaz

İki değil bir beyaz

Eşim doldur içelim

Bir kırmızı bir beyaz

Esmerden arzum aldım

Saramadım bir beyaz (Bilge 2001: 195)

21. Bizum köyün kızları

Güzel çayır biçerler

Şampanyayı bilmezler

Ekşi ayran içerler (Çelik 2005: 492)

22. Bu dağdan karşı dağa

Köprü olsa geçerum

Bugünkü merakumla

Raki olsa içerim (Çelik 2005: 437)

23. Bu dağlar eze dağlar

Yâr gele geze dağlar

Suları **şarap** olmuş

Çiçeği **meze** dağlar (Elitok 2006: 129)

24. Bu gece güç gecedir

Soyu **sarhoş** gecedir

Gidin dorun yârime

Yalnız kalmak nice dir (Oktürk 1998: 214)

25. Cami kapularundan

Geri gelmiyeceğüm

Yaşamak bir problem

Nasıl içmiyeceğüm (Çelik 2005: 432)

26. Çaldın aşkın sazını

İçtin zevk **şarabını**

Çok yalvarıp yakardım
Vermedin cevabımı (Oktürk 1998: 238)

27.Çay içinde adalar
Kız doldur ver *badeler*
Tatlı canıma gelsin
Sana gelen gadalar (Üçer vd. 2009: 348)

28.Çiçeklerim lâleden
İçtiğim *piyaleden*
Huyu güzel istersen
Al bizim sülaleden (Oktürk 1998: 247)

29.Çorap ördüm milinen
Dürdüm büktüm gülünen
Hinci *sarhoşum* gelir
Otuz iki dişinen (Tatar 2014: 93)

30.Dar sokaktan geçtin mi?
Rakıkonyak içtin mi?
Karışma gavur-oğlu
Nikâhıma geçtin mi? (Akalın 1972a: 215)

31.Değirmen hoş dolanır
Suyu *serhoş* dolanır
Değirmenin üstünde
Cıngıllı kuş dolanır (Üçer vd. 2009: 285)

32.Değirmen üç dolanır
Suyu *sarhoş* dolanır
Dönderin kızlar dönderin
Yâr bacada sallanır (Üçer vd. 2009: 385)

33.Değirmenin tekeri

Ben istemem bekârı
Gelirse *sarhoş* gelsin
Çok getirir şekerini (Göksu 1996: 150)

34.Dem eder,
Geçti gönül dem eder,
Oturmuş yar mecliste,
Hem içer hem dem eder,
Kendi söyler sitem sözü,
Ben söylesem deme der. (Radloff 1998: 450)

35.Denizlerde kayıktır
Sarhoş değil ayıktır
Rüyalarım giren
Bir incecik bıyıktır (Oktürk 1998: 271)

36.Derdim çok dermanım yok
Dostum yok düşmanım çok
Sarhoş değilim ama
Başımda dumanım çok (Oktürk 1998: 249)

37.Derede yılan bağırrır
Kız nereciğin ağırrır
Düşün bir *sarhoş*un diline
Adamda kolların ağırrır (Yançev 2002: 51)

38.Dilimi,
Adam aman dilimi;
Rakı ye *meze* olur,
Portakalın dilimi;
Dün gece yar koynunda,
Unuttum mendilimi,
Felek çarkın kırılısın,
Söndürdüm kandilimi (Radloff 1998: 451)

39.Dize kadar çorabı
Nerden içtin *sarabı*
Oğlan vaktin geçiyor
Ver anana cevabı (Akalm 1972b: 291)

40.Doluruyum boşuyum
Bir muhabbet kuşuyum
İçkilerin değil de
Ben onun *sarhoşuyum* (Oktürk 1998: 253)

41.Düşmanlara uyacak
Sarhoş gibi ayacak
Zalim yar bir gün benim
Gençliğime kıyacak (Oktürk 1998: 275)

42.E benum sevdiceğüm
Olur mu böyle kader
Ha böyle kemeñeci
Herkesi *sarhoş* eder (Çelik 2005: 488)

43.Elekte hüccet mi var?
Kitapta ebcet mi var?
Seni gören *sarhoştur*
Saraba hacet mi var? (Oktürk 1998: 278)

44.Elma attım geline
Almaz oldu eline
Yazık oldu şu kıza
Düştü *sarhoş* eline (Oktürk 1998: 286)

45.Eti kasabda görürsün
Kavun karpuz sergide,
İsterim param yok dersin,

Seni Allah yok ede.
İçer içer gelir *sarhoş*,
Sa'at altı yedide (Radloff 1998: 489)

46.Ev'mizin önü kuyu
Kuyudan aldım suyu
Yârime *sarhoş* diyorlar
İçtiği üzüm suyu (Yolcu 2011: 318)

47.Gökten elma tutarım
Ben bu işi ederim
Rakı içme a yârim
Nişanını atarım (Akalin 1972b: 311)

48.Gözlerimin içine
Belalı bakıyorsun
Andır kalası *rakı*
Ne kötü yakıyusun (Çelik 2005: 466)

49.Gözlerimin içine
Belalı bakayısın
Ander kalasın *rakı*
Sen beni yakayısın (Çelik 2005: 465)

50.Hey dere derin dere
Köprü olsa geçerduk
Sardı bize sevdaluk
Rakı olsa içerduk (Çelik 2005: 407)

51.İçelim dostlar cabadan
Hovardayım babadan
Sevdalım kardeşim
Vazgeçemem o yardan (Oktürk 1998: 338)

52.İçerim;

Yar elinden dolu *bade*,
Zehir olsa içerim,
Benim yüzüm güler oynar,
Kan alıyor içerim. (Radloff 1998: 458)

53.İçeyirim *rakı*yı

Gorkayırım canımdan
Düşmanım bakayiken
Gelip geçme yanımdan (Çelik 2005: 441)

54.İçim yanıştı içtim

İçip kendimden geçtim
Aşk bahçesi içinde
Ben bir sarı gül seçtim (Oktürk 1998: 339)

55.İçme *bade* hoş olur

Yar doldursa hoş olur
Yeni aşka düşenler
Şarapsız sarhoş olur (Akalin 1972b: 412)

56.İçmedim *şarab*ını

Açtım gönül babını
Senden ayrı kalmanın
Çekerim azabını (Oktürk 1998: 343)

57.İki taş atacağum

Bahçenuzdaki nara
Çay paraları gider
Raki ile *komara* (Elçin 1990: 112)

58.İlimi;

Eller seni yakalar.
Neyle kalbini kırdım,

Keseydiler dilimi
Rakiye meze olur,
Portokalin dilimi,
Ya rabbi sen kavuştur,
Benim o sevgilimi. (Radloff 1998: 458)

59.İnciler dizemedik
Badeller süzemedik
Koca yaz geldi geçti
Kol kola gezemedik (Üçer vd. 2009: 244)

60.**Kadehi** taşırsın
Başımdan aşırırsın
Derdimi sakın açma
Söylersen şaşırırsın (Oktürk 1998: 379)

61.Kızın adı ay Fatma
Rakıya sular katma
Çok utanırım yârim
Yolda bana laf atma (Yolcu 2011: 439)

62.Koyunum Arap gibi
Sütü var **şarap** gibi
Koyun olmayan evin
Hâlleri harap gibi (Kaya 2014: 94)

63.Köprü altı kuyu
Uyu sevdiğim uyu
Ne de tez **sarhoş** oldun
İçtiğin üzüm suyu (Göksu 1996: 243)

64.Köprü altına gittim
Çiçeklerini biçtim
Yârim gelecek diye

Bir ufak *rakı* içtim (Üçer vd. 2009: 297)

65.Kuyu üstüne kuyu

Uyu sevdiğim uyu

Sana *sarhoş* diyorlar

İçtiğin üzüm suyu (Üçer vd. 2009: 428)

66.Kuzim *rakı* yerine

Ya bok ispirto içtim

Sarhoş olup kendimden

Ah garip kuzim geçtim (Çelik 2005: 428)

67.Mânimâni mendilden

*Şarap*içtim kandilden

Sana bir mâni atayım

Hem ağızdan hem dilden (Yolcu 2011: 318)

68.Mavi taksi boyandı

Kapımıza dayandı

Akşam oldu kaçarken

Sarhoş kaynım uyandı (Üçer vd. 2009: 174)

69.Mehtaba bakma dalgın

İçerim yine dolgun

Sevmekten korkuyorum

Aşk marazı pek salgın (Oktürk 1998: 395)

70.*Mey* budur hey hey budur

Efendi bu, bey budur

Sevip de sevilmemek

En güç olan şey budur (Oktürk 1998: 406)

71.*Mey* içtim kanamadım

Tutuştum yanamadım/Deryaya dalamadım

Uça uça yoruldu

Bir dala konamadım (Oktürk 1998: 406; Göksu 1996: 255)

72.*Mey* senin *şarap* senin

Bu huyun harap senin

Bana bir buse versen

Nen gider acep senin (Oktürk 1998: 402; Göksu 1996: 264)

73.Meyve koydum köşeye

Mey doldurdum *şişeye*

Gel sevdiğim yatalım

İkimiz bir döseğe (Oktürk 1998: 406)

74.Meyveleri al da gel

Akşam oldu bize gel

Bir eline *bade* al

Bir elinde *meze* gel (Oktürk 1998: 406)

75.Morfinim beyaz olsun

İçtiğim *şarap* olsun

Sevdiğim güzel kıza

Bir canım feda olsun (Elitok 2006: 188)

76.Ne isteriz ağalar ne isteriz

Bahçede güller yaslarız

Haydi ağalar

Biz ağadan *rakı* isteriz (Yolcu 2011: 208)

77.Oturdum haburiya

Bira içerim *bira*

Teselli buluyurum

Görüyom ara sıra (Çelik 2005: 286)

78.Pembe üzüm hevengi

Yüzine vurmuş rengi
Ben bu aşka düşeli
Ne *sarhoş*um ne bengî (Bilge 2001: 97; Göksu 1996: 275)

79.Penceren bakıver
Bir *kadeh irakı* ver
Koynundaki turuncu
Ağzıma bırakıver (Göksu 1996: 275)

80.Pencerene taş değdi
Sallanır *sarhoş* geldi
Eller yârim dedikçe
Gözlerimden yaş geldi (Üçer vd. 2009: 204)

81.*Rakı* koydum *şişeye*
Geç kaynana köşeye
Allah belânı versin
İşemişsin döşeğe (Yolcu 2011: 382)

82.*Rakı* içelüm *rakı*
Bilmezler hâlimüzü
Sarı çamdan yapsınlar
Bizim çadurumuzu (Çelik 2005: 513)

83.*Rakı* içerim *rakı*
Rakımın tadı acı
Anca anladım anca
Sen da bana yabancı (Çelik 2005: 348)

84.*Rakı* içerum *rakı*
İçmeyen benim karum
Niye almazsun beni
Evli değil bekarum (Çelik 2005: 436)

85.Saçın uzun öreyim
Geç karşıma göreyim
Senin gibi *sarhoşa*
Ben nasıl gönül vereyim (Yançev 2002: 17)

86.Sağa sola kayarsın
Sarhoş olup ayarsın
Sonra da el yanında
Beni hiçe sayarsın (Oktürk 1998: 433)

87.Sana *şarap* vereyim
İç ama *sorhoş* olma
Sana bir gül vereyim
Sev ama soldurma (Elitok 2006: 199)

88.*Sarhoş* gelir taş atar
Naraları beş atar
Kasımpaşa kızları
Gerdan kırar baş atar (Akalm 1972a: 217)

89.Su akıyor taşlardan
Aka aka azalır
Öyle *sarhoş* gafalar
Yüksek okul kazanır (Çelik 2005: 496)

90.Surre olayına gitsem,
Tutamazsın araba,
Evde birakup ta gitsem,
Takılırsın araba,
Parayı da bulursun
Raki ile *şaraba*. (Radloff 1998: 489)

91.*Şarab* içtim tas kaldı
Yüreğimde pas kaldı

Yâr ile konuşmağa
Çoğu gitti az kaldı (Bilge 2001: 83)

92.Şarabın câmı yok mu?

Usul adabı yok mu?
O vefasız dilberin
Bize selamı yok mu? (Oktürk 1998: 468)

93.Urfa'nın meşeleri

Mey doldur **şişeleri**
Evliler eve döndü
Beklerim köşeleri (Oktürk 1998: 482)

94.Var benim on kuruşum

Rakı içtim **sarhoşum**
Eller yurtlu yuvalı
Ben yuvasız bir kuşum (Oktürk 1998: 486; Göksu 1996: 318)

95.Yâr elinden

Sun **bade** yâr elinden
Başım alıp gideyim
Vefasız yâr elinden
Ne güler ne güldürür
Dertliyim yâr elinden (Üçer vd. 2009: 325)

96.Yârsız şarab içemem

Gülден gömlek biçemem
Âdem mülkünü verse
Ben yârimden geçemem (Bilge 2001: 120)

97.Yaylanın çimenunda

Ot biçerum biçerum
E kız senin yüzünden
Gece gündüz içerim (Çelik 2005: 437)

98. Yazı yazdım sokuya

Gelen geçen okuya

Kızlar *şaraba* düşmüş

Gelinler *ırakıya* (Bilge 2001: 5; Akalın 1972a: 233)

99. Yıkarım ağalar yıkarım

Rakıyı susuz içerim

Öööfff ağalar

Manda bokuna bıçak çekerim (Yolcu 2011: 212)

100. Yıkdım dünyalarımı

Gülemem ben gülemem

Benim âdetim böyle

İçmeden söyleyemem (Çelik 2005: 413)

101. Yürü aslanım yürü

Kalma yolundan geri

Zehir olsa içerim

Senin sunduğun *meysi* (Üçer vd. 2009: 230)

B. 2. Alkol ile İlgili Türküler 1.Aksaray Develisi

Devem yüksek, alamadım urganı

Susadıkça ver ağzıma gerdanı

Develi daylak

Severler aylak

Sen kimin yârisin

Her yanın oynak

Çek deveci develeri harıma,

Yük vurmuşlar üç yaşında doruma.

Develi densiz

Ben olmam sensiz,

Gerdanı bensiz

Dinsiz imansız.

Çek deveci develeri yokuşa

Kar memeler birbirile tokuşa

Çok sallama göbeği

Düşürsün bebeği.

Bebek girdi yaşına,

Şapka ister başına

Çek deveci develerin sulansın,

Akan çaylar birbirile ulansın

Olur mu böyle

Gider mi böyle?

Şişe belinde

Kadeh elinde.

Çek deveci develeri engine ·

Deyyus baban verememiş dengine.

Meram yolunda,

Kızlar koynunda.

Kendi hâlinde

Yâri yanında

Çek deveci develeri yayladan

Sensin beni gavur dölü böyleden

Yanar ağlarım;
Yazma bağlarım.
Kınaman beni,
Gönül eylerim

Çek deveci develeri ırmaktan
Altın yüzü kaydı düştü parmaktan

Develi daylak
Severler aylak
Sen kimin yârisin
Her yanın oynak

Devem yüksek atamadım kilimi

Susadıkça ver ağzıma dilini

Develi densiz
Ben olmam sensiz,
Gerdanı bensiz
Dinsiz imansız (Çaylı 1945: 59)

2.Âlim Türküsü

Âlimin habası var

Ardında kebesi var

Âlim ne güze amma

Pek çirkin babası var

Âlim âlim gül âlim bir candan
Sen doldur ben içeyim fincandan

Âlim gitme pazara

Uğratırlar nazara

Âlim ölsün diyenler

Kendi girsin mezara

Âlim âlim gül âlim bir candan
Sen doldur ben içeyim fincandan

Kebabı ince doğra

Geçerken bize uğra

Kebap ince şiş ince

Ne hoş olur pişince

Âlim âlim gül âlim bir candan

Sen doldur ben içeyim fincandan
Köşkün köşküme karşı
Köşküme atma taşı
Bende seni alacam
Dosta düşmana karşı
Âlim âlim gül âlim bir candan
Sen doldur ben içeyim fincandan
Kebap ince tel benim
Kâhyam mıdır el benim
Şu İlgin'in içinde
Serbest gezen yar benim
Âlim âlim gül âlim bir candan
Sen doldur ben içeyim fincandan
Çubuk uzatma yar ile
Nolur gözetme ile
Adam kahbe mi olur?
Bir gece yatma ile
Âlim âlim gül âlim bir candan
Sen doldur ben içeyim fincandan
Saröküz saza gider
Boynunu düze gider
O kız yolu şaşırmiş
İşallah bize gider
Âlim âlim gül âlim bir candan
Sen doldur ben içeyim fincandan
Süpürgesi yoncadan
Gayet beli inceden
Ben yâri esirgerim
Yerdeki karıncadan
Âlim âlim gül âlim bir candan
Sen doldur ben içeyim fincandan (Çaylı 1945: 64)

3.Ardahan'ın Yollarında

Ardahan'ın yollarında
Güller açıp bağlarında

Eyle bir yar sevmişem ki

On üç on dört çağlarında

Eyvah dimme dimme

Nazlı yar dimme

Men özüm *serhoş*

Sen *şerap* verme

Dimmeyi çayda gördüm

Elinde bayda gördüm

İki Öptüm bir de sevdim

Ondan ne fayide gördüm

Eyvah dimme dimme

Nazlı yar dimme

Men özüm *serhoş*

Sen *şerap* verme

Samavarı alıştıram

Maşa salıp garıştıram

Küstürmüşem barıştıram

Eyvah dimme dimme

Nazlı yar dimme

Men özüm serhoş

Sen şerap verme (Turhan 1992: 169)

4.Aşşaki Camide Gördüm Boyunu

Aşşa camide gördüm boyunu

Az gonuştum bilemedim huyunu

Sarılmadan akli benim ferimi

Vazgeçemem hovardayım vurgunum

Gollarında uyut beni yorgunum

İçtim içtim gönül verdim ben sana

Sarhoş oldum şu halime baksana

Ne olur gel oturalım yan yana

Vazgeçemem hovardayım vurgunum

Gollarında uyut beni yorgunum (Can-Turhan 2012: 57)

5.Atım Arap

Atım Araptır benim aman aman

Aman yüküm *şaraptır* benim vay vay
Aman yüküm *şaraptır* benim vay vay

Bu yıl böyle giderse aman aman
Aman hâlim haraptır benim vay vay
Haydi zatım haraptır benim vay vay

Emişimde gümüşüm bir hoşum
Çokça da içtim içtim *sarhoşum* vay vay

Atım kara ben kara aman aman
Aman kalk gidelim ılgara vay vay
Haydi kalk gidelim ılgara vay vay

Ilgar bizi neylesin aman aman
Aman kalk gidelim sazlara vay vay
Aman kalk gidelim sazlara vay vay

Emişimde gümüşüm bir hoşum
Çokça da içtim içtim *sarhoşum* vay vay (Alemdar 2002: 103; Özbek 1981: 506)

6.Ay Vuruyu Uzgur'a

Ay vuruyu Uzgur'a
Dalları yara yara
Ay parçası yârimin
Gözleri kara kara

Çatak deresi taşlık
Cepte kalmadı harçlık
Uzgur kızı vermiyu
Alamayınca başlık

Uzgur yolu yokuştur
Fındığı da pek hoştur
Bayazıt hekimleri

Akşam oldu *serhoş*tur

Bayazıt'tan görünür

Hamza'gilin evleri

Akşam oldu gelmiyu

Uzgur köyü beyleri (Turhan-Altınkaynak 2009: 75)

7.Berber Türküsü

Berber, usturanın ucu mercandan

Bade alır, **bade** verir fincandan

Getir berber; getir, aynam getir

Al yanak üstüne al beni yatır

Aman aman berberim aman

Tıraş eder ellerim aman

Berber, hiç durmasam, baksam aynana

Of aynana, cihan güzeli olsun

Almam elime (Öztelli 2002: 531)

8.Boz Tepenin Başında

Boz tepenin başında

Kara koyun yayılır

Kız seni gören gözler

Serhoş olur bayılır

Aman aman külahlı

Yârin eli silahlı

Yaktı beni billahi

Aman aman aman aman

Aman aman da aman aman

Boz tepenin başında

Kara koyun gezeler

Rakı için yapılısın

Yanağında **mezeler**

Aman aman külahlı

Yârin eli silahlı

Yaktı beni billahi

Aman aman aman aman

Aman aman da aman aman

Boz tepenin başında

Esiyor serin yeller

Karşıdan el ediyor

İnce belli güzeller

Aman aman külahlı

Yârin eli silahlı

Yaktı beni billahi

Aman aman aman aman

Aman aman da aman aman (Turhan 1992: 244; Can-Turhan 2012: 73)

9.Bu Yoldan Hanım Geçer

Bu yoldan hanım geçer

Gördükçe canım geçer

Bir yerden yaralıyam

Yüz yerden kanım geçer

Çok güzelsin divay vay

Çok şirinsin divay vay

Bağlarda meşelerde

Gül suyu şişelerde

Evli evine gitti

Biz kaldık köşelerde

Çok güzelsin divay vay

Çok şirinsin divay vay

Bu dağlar eze dağlar

Yar gele geze dağlar

Sulan *şarab* olmuş

Çiçeği *meze* dağlar

Çok güzelsin divay vay

Çok şirinsin divay vay (Aydınlı 2008: 65)

10.Bulutlar Oynar Oynaşır Felekte

Bulutlar oynar oynaşırfelekte

Gözüm kaldı hublar şahı melekte (Haydi haydi sarıkız, haydi haydi sarıkız)

Bir eli elimde biri dilekde

İçki kurmuş otağında *sakinin* {Haydi haydi sarıkız}

İki engel birbirine atışır

Didem yaşı deryalara karışır (Haydi haydi sarıkız, haydi haydi sarıkız)

Doğram, doğram olmuş *mezetutuşur*

*İçki*kurmuş otağında *sakinin* (Haydi haydi sarıkız)

Derya kenarında olur adeler

Yel vurdukça siyah zülfün zedeler (Haydi haydi sarıkız, haydi haydi sarıkız)

Dolmuş *kadeh*lere tatlı *badeler*

*İçki*kurmuş otağında *sakinin* (Haydi haydi sarıkız} (Turhan 1992: 34)

11.Bülbülün Kanadı Sarı

Bülbülün kanadı sarı

Ben çekerim ahu zarı,

Geceler gündüzden yarı.

Sarı bülbül,

Saçı sümbül

Güle bülbül,

Bülbül bülbül bülbül

Bülbülün kanadı yeşil

Kırmızı güle dolaşır,

Serhoşum dilim dolaşır

Sarı bülbül,

Saçı sümbül

Güle bülbül,

Bülbül bülbül bülbül

Bülbülün kanadı kare

Yüreğime açtı yare

Yok mu tabib yarem sare?

Sarı bülbül,

Saçı sümbül

Güle bülbül,

Bülbül bülbül bülbül (Özbek 1981: 452; Öztelli 2002: 277)

12.Çalikuşum

Çay başında bir kuş var

Kanadında gümüş var

Bu kuş buralı değil

Elbet bunda bir iş var

Aman da amanın çalığışum

Sen nerde kaldın minnoşum

Çok içmişim *sarhoşum*

Çay başının taşları

Ötüşüyor kuşları

Ne yaman güzel olur

Erzurum'un dadaşları

Aman da amanın çalığışum

Sen nerde kaldın minnoşum

Çok içmişim *sarhoşum* (Öztelli 2002: 315)

13.Çay İçinde Adalar

Çay içinde adalar

Saki doldur *badeler*

Şirin canıma gelsin

Sana gelen gadalar

Hele yar yar zalım yar

Ayrılık var ölüm var

Uzak yoldan dönüm var

Çay içinde eşme çok

Tabip yaram deşme çok

Ben dedim sen olasın

Bana göre aşna çok

Hele yar yar zalım yar

Ayrılık var ölüm var

Uzak yoldan dönüm var (Öztelli 2002: 191-192)

Çay içinde yarpızlar

Yüreğim başı sızlar

Bezenmiş suya gider

Allı yeşilli kızlar

Hele yar yar zalım yar

Ayrılık var ölüm var

Uzak yoldan dönüm var (Aydınlı 2008: 95)

14.Çaya İner Ağlarım

Çaya İner Ağlarım

Gülü deste bağlarım

Biri öz canım için

Birin yâre bağlarım

Çaya indim çay susuz

Mahmur gözler uykusuz

Dilerem yarda gelir

Niye gelmez o huysuz

Esmer aman aman aman

Bir tanem aman aman

Çok içmişem hâlim yaman

Çok *serhoşam* kafam duman vay

Ağam gitti gelmedi

Paşam gitti gelmedi

Yar uykudan uyanmadı

Seher oldu gelmedi vay

Ağam *piyale* vaktidir

Paşam *piyale* vaktidir

Gözünü sevdiğim *saki*

Doldur *badenin* vaktidir vay (Aydınlı 2008: 98)

15.Çember Oyun Havası

Çemberim dalda kaldı

Gözlerim yolda kaldı.

Yıkılası *meyhane*,

Sarhoşum nerde kaldı?

Eyvahlar olsun,

Olsun da, *kadeh*ler dolsun.

A sokaklar sokaklar,

Yârim seher ufaklar

Pul pul olsun dökülsün,

Seni öpen dudaklar

Eyvahlar olsun,

Olsun da, *kadeh*ler dolsun.

Çemberim yola yola,

Ben düştüm gurbet ele,

Ben o yardan ayrılmam,

Meğer Allah ayıra.

Eyvahlar olsun,

Olsun da, *kadeh*ler dolsun. (Özbek 1981: 189; Öztelli 2002: 69)

16.Çıkar Yücelerden Yumak Yuvarlar

Çıkar yücelerden yumak yuvarlar

Leyli leyli leyli leyli leylam Leylam

İner düz ovaya şahin kovalar

O yar getti ıssız kaldı buralar

Değmeyin yavruya beyler ağalar

Yar *bade* doldurur elleri bir hoş

Yar uykudan kalkmış gözleri *serhoş*

Ley ley ley ley Leylam

Kırmızı gülünen bezendi bağlar

Leyli leyli leyli leyli leylam Leylam

Hastanın hâlinden ne bilir sağlar

Döşsek melül mahzun yastık kan ağlar

Değmeyin yavruya beyler ağalar

Yar *bade* doldurur elleri bir hoş

Yar uykudan kalkmış gözleri *serhoş*

Ley ley ley ley Leylam (Turhan 1992: 107)

17.Çifte Vurdum Maştabaya Galayı

(*Sarhoş* Türküsü)

Çifte vurdum maştaba kalayı ninem

Bozuldu ya ipsizlerin alayı

Yok mu kızı kaçırmanın kolayı ninem

Baygın uykulardan uyanamıyom

Ben bu *sarhoş*luğa dayanamıyom

Çadır attım şu Terme'nin düzüne ninem

Mor göründüm Samsun'lunun gözüne

İlişmedim gelinine kızına ninem

Baygın uykulardan uyanamıyom

Ben bu *sarhoş*luğa dayanamıyom (Turhan-Altınkaynak 2009: 106)

18.Elleri Pamuk

Ah elleri pamuk

Gözleri mavi saçları sarı

Dudağı kiraz göreydim biraz

Urfa güzeli canım siye kurban Antep güzeli

Amanım aman

Urfalım aman

*Sarhoş*um aman

Sekranım aman

Anteplim aman

Yoluna kurban

Ben sana heyran (Aydınlı 2008: 120)

19.Elmayı Nazik Soyarlar

Elmayı nazik soyarlar aman aman

İçine *bade* koyarlar

Güzeli candan severler aman aman

Çirkini baştan savarlar

Elmanın bir yanı yeşil aman aman

Bakmıya gözler kamaşır

*Serhoş*um dilim dolaşır aman aman

Güzele her şey yaraşır (Gündüz 2008: 209)

20.Eşme İdi Eşme İdi Kesik Çayır

Eşme idi eşme idi,

Gelen atlı beş miydi?

Ala gözlü Çerkes oğlu,

Martininiz boş mu idi?

Aman aman beğim gelsin beğim,

Nice gelmen *sarhoş* yârim?

Kıratım bağdan boşandı,
Silahımı iller kuşandı. (Tekrar)
Hain oğlan vurdu kamayı,
Kanlarım yerlere boşandı of.

Ezmeyinen ezmeyinen,
Nolur gurbet gezmeyinen?
Mezarımı derin kazın,
Gümüş saplı kazmayılan.

Aman beğim gelsin beğim,
Nedi gelmez *sarhoş* yârim.

İnce çayır biçilir mi?
Sular soğuk içilir mi? (Tekrar)
Bana dirler yardan vazgeç,
Yar dadlı olur geçilir mi?

Yeşil çadırlar kuruldu,
İçinde demler sürüldü.
Arefe günü bayram günü,
Kardaşım Osman vuruldu.
Aman ağam gelsin ağam,
Kıyma bana yiğit ağam. (Kozanoğlu makamında söylenir.) (Odabaşı 1999: 32)

21.Fincanı Taştan Oyarlar

Fincanı taştan oyarlar aman aman

İçine *bade* koyarlar

*Serhoş*am beni de soyarlar aman aman

Aman kız canım kız yandırdın beni

El ettin göz ettin kandırdın beni

Anamdan babamdan ayırdın beni

Fincanın bir dalı aldır aman aman

Ağamın paşamın giydiği şaldır
Beni ağlatan vebalıdır aman aman
Aman kız canım kız yandırdın beni
El ettin göz ettin kandırdın beni
Anamdan babamdan ayırdım beni (Aydınlı 2008: 140)

22.Gesi Bağları

Gesi bağlarından gelsin geçilsin
Kurulsun masalar *rakışarap* içilsin
Herkes sevdiğini alsın seçilsin.
Gel otur yanıma hâllerimi söyleyeyim
Hâlinden bilmiyor ben o yâri neyleyim?

Gesi bağlarında üç top gülüm var
Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var
Ölüm var da bu gençlikte zulüm var

Atma garip anam beni dağlar ardına
Kimseler yanmasın anam yansın derdime.
Gesi'ye giderken tökezdim taşa
Kardaş ekmeğini anam kakarlar başa
Çok emekler çektim hepsi boşa

Gel otur yanıma hâllerimi söyleyeyim
Hâlinden bilmiyor ben o yâri neyleyim?

Gesi bağlarında üç top gülüm var
Hey Allah'tan korkmaz sana bana ölüm var
Ölüm var da bu gençlikte zulüm var (Tanses 1998: 193)

23.Geydiğim Aldır

Geydiğim aldır
Al dudak baldır
Ne güze hâldır
Akşam olanda
Akşam olanda
Bade dolanda
Geydiğim mordur

Kollan dardır

Keyfimiz vardır

Akşam olanda

Akşam olanda

Bade dolanda

Geydiğim sarı

Sen kimin yarı

Ağatma bari

Akşam olanda

Akşam olanda

Bade dolanda (Öztelli 2002: 184)

24.Gezi Bağları Türküsü/Varyant

Kesi Bağları'ndan gelsin geçilsin

Kurulsun masalar, **rakısarap** içilsin

Herkes sevdiğini alsın çekilsin

Gel otur yanıma, hâllerini sorayım

Hâlimden bilmedik ben o yâri neyleyim

Kesi Bağları'nda bayguşlar öter

Yârim çiçek oldu burnumda tüter

Atma anam atma, beni dağlar ardına

Kimseler yanmasın annem yansın derdime

Kesi Bağları'nda gaynar garınca

Hamamdan mı gelir, gelin görümce

Ben o nazlı yârimi görünce

Gel otur yanıma, hâllerini sorayım

Hâlimden bilmedik ben o yâri neyleyim

Kesi Bağları'nda dolanıyorum

Yitirdim yârimi, anam, bulamıyorum

Gel otur yanıma hâllerini sorayım

Hâlimden bilmedik ben o yâri neyleyim

Kesi Bağları'nda üç gülüm var

Hay Allah'dan gorkmaz, sana bana ölüm var

Ölüm var da, şu gençlikde zulüm de var

Gel otur yanıma hâllerini sorayım

Hâlimden bilmedik ben o yâri neyleyim
Kesi Bağları'nda üç ırgat işler
Silâmdan mı gelir uçuşun guşlar
Atma, annem atma beni dağlar ardına
Kimseler yanmasın annem yansın derdime
Kesi bağlarında üç guşum galdı
Esbabını sadıkda basılı galdı
Gergâhlar üsdünde nakışım galdı
Gel otur yanıma hâllerini sorayım
Hâlimden bilmedik ben o yâri neyleyim
Kesi Bağları'nda gaynar gumudum
Fenarlar içinde yanan mumudum
Gızların içinde desde gülüdüm
Atma annem, atma, beni dağlar ardına
Kimseler yanmasın annem yansın derdime (Küçükbezirci 2006: 116-117)

25.Hacı Ağa (Akşama Gelicem)

Akşama gelicem hacı ağan evde mi?
Akşama gelicem hacı ağan evde mi?
Hacıya da *şarap* içirmişem
Dünyasından geçirmişem
Fıkır fıkır sarı inek
Onu da sağar güzel melek

Akşama gelicem anahtarlar nerede?
Akşama gelicem anahtarlar nerede?
Süt kaynıyor tencerede
Anahtarlar pencerede

Akşama gelicem mahallenizde köpek var
Akşama gelicem mahallenizde köpek var
Köpeği de zincire bağlamışam
Önüne ekmek doğramışam (Alemdar 2002: 73)

26.Halime

Halime'yi samanlıkta bastılar

Şalvarını gül dalına astılar
Gecesini bin beş yüze kestiler
Elde *bade*, belde şalvar oynar
Oynar gavur kızı, aman oynar
Muhabbeti de aman candan kaynar
Halime'nin samanlıktır sarayı
Alışmış liraya, almaz parayı
Hasan Çavuş bulmuş seni arayı
Uzat ellerine kına yakayım
Gerdanına beşibirlik takayım
Sen salın da ben boyuna bakayım
Halime'nin yolda buldum izini
Duman sandım şalvarının tozunu
Açtım yaşmağını, öptüm yüzünü
Elde *bade*, belde şalvar oynar
Oynar gâvur kızı Halime
Bak bir de benim halime (Öztelli 2002: 108)

27.Hani Ya Da Benim

Hani ya da benim elli dirhem Seher'im, (şekerim?)

Sarhoş ol da ben kahrımı çekerim.

Yürü kızım yürü Konyalım yürü,
Aldattılar bizi vermediler kızı,
Yanağında duruyor dişlerimin izi.
Hani ya da benim elli dirhem sucuğum,
Konyalıdan oldu benim çocuğum.

Hani ya da benim elli dirhem yoğurdum,
Konyalıdan oğlan çocuk doğurdum.

Of hani ya da benim elli dirhem bastırmam,
Konyalıdan başkasına bastırmam.

İstanbul'dur benim asli vatanım,

Gel Konyalım birer tane atalım.

Of hani ya da benim elli dirhem *ırakım*;

İçeyim de def olsun şu merakım (Odabaşı 1999: 23)

28.Haydi Gıdağ Mersine

Haydi gıdağ Mersine

Aman da güzeller arasına

Haydi de güzeller arasına

Orda bir garip ölmüş

Aman da varalım cenazesine

Haydi de varalım cenazesine

İçme de begim içme *sarhoş* olursun

Saat üçten beşten sonra *sarhoş* olursun

Ay doğar sini sini

Aman da bulutlar arasında

Haydi de bulutlar arasında

Ne güzel görünüyor

Aman da peçeler arasında

Haydi de peçeler arasında

İçmede begim içme *sarhoş* olursun

Saat üçten beşten sonra *sarhoş* olursun (Aydınlı 2008: 178)

29.Her Gün Sarhoş

Her gün *sarhoş*, her gün *sarhoş*, şu Aydının uşağı,

Al kanlara boyanmış da Trablus kuşağı.

Aman ya ne

Yoktur çare

Eller ala ne derler

Ah bey oğlu, vay bey oğlu, yandı yandı kül oldu.

Olduysa bana oldu, güzel sana ne oldu.

Aman ya ne

Yoktur çare

Eller ala ne derler

Ay mı doğdu, gün mü doğdu Pınarbaşı köşküne

Sen doldur da ben içeyim nazlı yârin aşkına.

Aman ya ne

Yoktur çare

Eller ala ne derler (Özbek 1981: 195-196; Öztelli 2002: 67)

30.İndim Kuyu Dibine

İndim kuyu dibine tanko

Baktım suyun rengine

Analar kız beslemiş tanko

Vermiyor sevdiğine

Tankolara gideceğim vay şinanay

Şinanayşinanayhop şinanay

Ben bir Tanko alacağım vay şinanay

Şinanay şinanay hop şinanay

Kuyu dibinde kuyu

Uyu meleğim uyu

Yârime *serhoş*derler tanko

İçtiği üzüm suyu

Tankolara gideceğim vay şinanay

Şinanay şinanay hop şinanay

Ben bir tanko alacağım vay şinanay

Şinanay şinanay hop şinanay (Turhan 1992: 136; Öztelli 2002: 162)

31.İstanbul'dan Gelir Kayık

İstanbul'dan gelir kayık

İçi dolu *sarhoş* ayık

Bulamadım kendime layık

Ufacık tefecik konuşalım

Beyoğlu'nda buluşalım

İstanbul' da aynalı çarşı

Dükkânları karşı karşı

Ne istersin işte çarşı

Ufacık tefecik konuşalım

Beyoğlu'nda buluşalım (Öztelli 2002:175)

32.Kanadım Deydi Sevdaya

Kanadım deydi sevdaya

Kondum kondum uçamadım

Aşk *sarab*ın doya doya
Yandım yandım içemedim
Oy tabip şu yarayı
Sar sarabilirsen
Sevda ateşinden bir kale
Var varabilirsen

İçmişem *sarhoş*um dünden
Bayram ederim bugünden
Âşıkların köprüsünden
Döndüm döndüm geçemedim
Oy tabip şu yarayı
Sar sarabilirsen
Sevda ateşinden bir kale
Var varabilirsen (Boz-Derebent 2012: 79)

33.Kar Yağar Kar Üstüne

Kar yağar kar üstüne
Yar sevmiş yar üstüne
Varsın sevsin neyleyim
Turp yemiş nar üstüne
Aman yârim gez de gel
Badeleri süz de gel
*Sarhoş*um ben çözemem
Düğmelerin çöz de gel
Şu derenin uzununu
Kıramadım buzunu
Aldım Türkmen kızını
Çekemiyom nazını
Aman yârim gez de gel
Badeleri süz de gel
*Sarhoş*um ben çözemem
Düğmeleri çöz de gel (Alemdar 2002: 59)

34.Kaşların Karasına

Vay vay kaşlarının karasına
Aman gül sokam arasına

Of of az verem çok yalvaram

Aman o kızın anasına

İçme beyim içme *sarhoş* olursun

Saat beşten sonra benim olursun

Vay vay kaşlarının karasının

Aman elinden çaresinin

İçme beyim içme *sarhoş* olursun

Saat beşten sonra benim olursun (Turhan-Altınkaynak 2009: 181)

35.Kırlangıçlar Yüksek Yapar Yuvayı

Kırlangıçlar aman yüksek yapar yuvayı,

İner düz ovaya sürer aman sefayı.

Var git oğlan var git, sana yâr olmam

Anandan babandan intizar almam.

Arabaya taş koydum,

Ben bu yola baş koydum,

Bir kötünün yüzünden

Adımı *sarhoş* koydum

Kırlangıçlar aman yüksek uçar havada,

Yavruları yem bekliyor aman yuvada.

Var git oğlan var git, sana yar olmam,

.....

Arabaya taş koydum,

Ben bu yola baş koydum,

Bir kötünün yüzünden

Adımı *sarhoş* koydum (Özbek 1981: 210)

36.Konyalı Türküsü

Hani benim elli direm kişnişim

Gonyalının geçmişini öpmüşüm

Yörü yavrım yörü

Saşlarını sürü

Şimdi şurdan geçecek

Hovardanın biri

Hani benim elli direm bulgurum

Gonyalının gaşlarına vurgunum

Yörü yavrım yörü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri

Hani benim elli direm şekerim
Sen **serhoş** ol, ben gahrini çekerim

Yörü yavrım yörü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri

Hani benim elli direm erişdem
Gonyalıdan olsun benim enişdem

Yörü yavrım yörü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri

Hani benim elli direm **ırakım**
İçer içer geçmez benim merakım

Yörü yavrım yörü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri

Hani benim elli direm pırasam
Çıra yaksam gonyalımı arasam

Yörü yavrım yörü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri

Hani benim elli direm yoğurdum
Gonyalıdan ben bir oğlan doğurdum

Yörü yavrım yörü
Saçlarını sürü
Şimdi şurdan geçecek
Hovardanın biri

Hani benim elli direm fıstığını
Alem bilir, benim o gıza küsdüğüm
Yörü yavnım yörü
Saşlarını sürü
Şimdi hürdan geçecek
Hovardanın biri (Küçükbezirci 2006: 74-76)

37.Konyalı Türküsü 1

Yar... Yar !..

Hani benim elli direm bulgurum
Konyalımın kaşlarına vurgunum
Yürü yürü yürü de Konyalım yürü
Şimdi burdan geçti hovardanın biri

Yar... Yar!..

Hani benim elli dirhem biberim
Darıldın mı hey Konyalım giderim
Yürü yürü yürü de Konyalım yürü
Şimdi burdan geçti hovardanın biri

Yar... Yar!..

Hani benim elli dirhem pırasam
Muımlar yaksam Konyalım arasam
Yürü yürü yürü de Konyalım yürü
Şimdi burdan geçti hovardanın biri

Yar... Yar!..

Hani benim elli dirhem kişnişim
Konyalının endamını sevmişim
Yürü yürü yürü de Konyalım yürü
Şimdi burdan geçti hovardanın biri

Yar... Yar!..

Hani benim elli dirhem bastırmam
Konyalıdan başkasını bastırmam
Yürü yürü yürü de Konyalım yürü
Şimdi burdan geçti hovardanın biri

Yar... Yar!..

Hani benim elli dirhem *rakım*

İçer içer dağıtırım merakım

Yürü yürü yürü de Konyalım yürü

Şimdi burdan geçti hovardanın biri (Çaylı 1945: 57)

38.Memedim Memedim Otur Dizime

Memedim Memedim otur dizime

Sürmeler mi çekeyim ela gözüne

Uyma da dedim uydun eller sözüne

Yandım Memedim yandım senin elinden

Doldur ver *badeyi* kibar elinden

Tarlada bostan im saçıldı galdı

Duvar da saatim asıldı galdı

Benim evlatlarım kimlere galdı

Yandım Memedim yandım senin elinden

Doldur ver *badeyi* kibar elinden (Gündüz, 2008: 333)

39.Osman'ımın Tesbihi

Osman'ımın tesbihi var (da) mercandan

Iraklılar içilsin kızlar *meze* versin (ağam) (da) gerdandan

Boyunbağı ipekten

Bir yar sevdim yürekten (de) (baygın (yangın) Osman'ım)

Osman'ım (da) iner gelir (de) karşıdan

Ellerim bağlı geçmem diyor (ağam) (da) çarşıdan

Boyunbağı ipekten

Bir yar sevdim yürekten (de) (baygın (yangın) Osman'ım)

Osman'ım (da) iner gelir (de) inişten

Her yanları görünmüyor (ağam) (da) gümüşten

Boyunbağı ipekten

Bir yar sevdim yürekten (de) (baygın (yangın) Osman'ım) (Cangür 2013: 105-106)

40.Oyun Havası

İşte geldi sevgili yar

Saki doldur *mey* içelim

Gam elinden kurtar beni

Hey vay hey hey

Saki doldur *mey* içelim

Heman doldur *mey* içelim

Bagçede açılır güller

Feryada başlar bülbüller

Bu fenaya fânî derler

Hey vay hey hey

Saki doldur **mey** içelim

Heman doldur **mey** içelim

Benim gönlüm pür melâldir

Çağırduğım Zülcelâldir

Bugün içimde ne hâldir

Hey vay hey hey

Saki doldur **mey** içelim

Heman doldur **mey** içelim

Gül ağacı boğum boğum

Yüreğime vurdu düğüm

Mey içecek gündür bugün

Hey vay hey hey

Saki doldur **mey** içelim

Heman doldur **mey** içelim (Öztelli 2002: 376-377)

41.Ördek Suyu Dal Da Gel

Ördek suya dal da gel

Yardan haber al da gel

Eğer yârim gelmezse

Tut kolundan al da gel

Aman aman aman aman

Çok içmişem, kafam duman

Ben **sarhoşum**, hâlim yaman hey

Tamburam rebab oldu

Ciğerim kebab oldu

İstedim vermediler

Bir zalim sebep oldu

Aman aman aman aman

Çok içmişem, kafam duman

Ben **sarhoşum**, hâlim yaman hey (Öztelli 2002: 173)

42.Pazardan Aldım Halı

Pazardan aldım halı
Sevdiğim hurma dalı
Görenler maşallah çeksın
Kimin var böyle yâri
Amanın da dumanın
Ben neler oldum
İçmeden *sarhoş* oldum

Ekin ekim yollara
Biçtirmedim ellere
Ben bir gizli yar sevdim
Bildirmedim ellere

Amanın da dumanın
Ben neler oldum
İçmeden *sarhoş* oldum (Öztelli 2002: 223)

43.Pencereden Bakıver

Pencereden bakıver
İnce Dudu'm yar yar
Bir *kadehi bade* ver
İnce Dudu'm yar yar
Boynuma bırakıver
İnce Dudu'm yar yar
İnce bele gümüş kemer
Akça Dudu'm yar yar

Pencerede tül perde
İnce Dudu'm yar yar
Perdenin ucu yerde
İnce Dudu'm yar yar
Ayak üstü duramam
İnce Dudu'm yar yar
Seni gördüğüm yerde
İnce Dudu'm yar yar
İnce bele gümüş kemer
Akça Dudu'm yar yar

Pencerenin önüne

İnce Dudu'm yar yar

Boya sürerler boya

İnce Dudu'm yar yar

Penceren bakana

İnce Dudu'm yar yar

Sarılsam doya doya

İnce Dudu'm yar yar

İnce bele gümüş kemer

Akça Dudu'm yar yar (Turhan-Altınkaynak 2009: 213)

44.Raki Dolu Şişesi

Raki dolu **şişesi** (fidan boylum)

Ateşime düşesi

Yine karşıma geçti (ela gözlüm)

Ciğerimin köşesi

Ölüyorum anneciğim ben

Sevdiğime varacağım ben

İçme **rakı**yı zarar

Kız zülfünü tarar

Sevdiğini görünce

Göz yaşı döker ağlar

Ölüyorum anneciğim ben

Sevdiğime varacağım ben

Ördek suda yayılır

Birer birer sayılır

Sevdiğini görünce

Yere düşer bayılır

Ölüyorum anneciğim ben

Sevdiğime varacağım ben (Öztelli 2002: 211)

45.Saçlı Efe

Çiftliğin önünden gelsin geçsin

Kurulu olsun masalar **rakı**bira içilsin

Eyvahlar olsun **kadeh**ler dolsun

Saçlı Mustafa'm sağ olsun

Çiftliğin odasında düğün kuruldu
Saçlı Mustafa'm sol bacağından vuruldu

Eyvahlar olsun *kadeh*ler dolsun

Saçlı Mustafa'm sağ olsun

Çiftliğin odasında kuzu kebabı

Saçlı Mustafa'm Yunanların erbabı

Eyvahlar olsun, *kadeh*ler dolsun

Saçlı Mustafa'm sağ olsun

Uzun olur şu Bozkırın yolları

Kardan beyaz Mustafa'nın kolları

Eyvahlar olsun *kadeh*ler dolsun

Saçlı Mustafa'm sağ olsun (Mânisa Türküleri 1998: 210)

46.Söğüdün Yaprağı Narindir Narin

(Hüseyinî Türkü)

Söğüdün yaprağı narindir narin,

İçerim yanıyor dışarım serin. (Tekrar)

Zeynebi bu hafta ettiler gelin.

Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim,

Üç gün içinde şanlı Zeynebim.

Söğüdün yaprağı aldır hem yeşil,

Sığa da kolların boynumdan aşır.

Sarhoşum bir hoşum dilim dolaşır,

Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim,

Güzeller içinde şanlı Zeynebim.

Zeynebin bu güzellik var mı soyunda?

Elvan elvan güller kokar koynunda.

Arefe gününde bayram ayında.

Zeynebim Zeynebim allı Zeynebim,

Üç köyün içinde şanlı Zeynebim. (Odabaşı 1999: 61)

47.Su Gelir Millenir

Köprünün altı çiçek

Orakçılar biçecek

Ben yârimi tanırım

Orta boylu mor çiçek

Karanfil aldım handan
Kaldır perdeyi camdan
Al kamayı sokuver
Bende bezdim bu candan

Su gelir millendirir
Çayını çillendirir
İki *kadeh* bir *şişe*
Dilsizi dillendirir

Su gelir kütüğünden
İçilmez köpüğünden
İpek olsam sarılsam
Kızların topuğundan

Su gelir taşa değer
Kırpıklar kaşa değer
Merak etme sevgilim
Bir gün baş başa değer

Odunun kütüklüsü
Suların köpüklüsü
Ben yârime ne dedim
Sokaklar süprüntüsü (Çaylı 1945: 65)

48.Şalvarı Var Bindallı

Şalvarı var bindallı
Uçkuru yandan bağlı
Sevmiş de alamamış
Verem olmuş zavallı
İçmiyecem
Yap yârim askerliğini
Bekliyecem

Tarlam tezek değil mi?

Bağrım ezik değil mi?

Sen orada ben burda

Bana yazık değil mi?

İçmiyecem

Yap yârim askerliğini

Bekliyecem

Bilecik'e giderken

Aldım şeker tablası

Sanki varacam gibi

Beğenmiyor ablası

İçmiyecem

Yap yârim askerliğini

Bekliyecem (Gündüz 2008: 379)

49.Şu Bursa'nın Kestanesi

Şu Bursa'nın kestanesi

Okka çeker beş tanesi

Annesinin bir tanesi

Ağam içmedi bu demleri yâr sitemleri

Paşam içmedi bu demleri yâr sitemleri

Yağmur yağar yer yaş olur

Aşka düşen *serhoş* olur

Dilim söyler bir hoş olur

Ağam içmedi bu demleri yâr sitemleri

Paşam içmedi bu demleri yâr sitemleri (Gündüz 2008: 381)

50.Tamburam Rebab Oldu

Tamburam rebab oldu,

Ciğerim kebab oldu,

İstedim vermediler,

Bir zâlim sebeb oldu.

Aman aman aman aman,

Çok içmişem hâlım yaman,

Yar sana kurban.

Ördek suya dalda gel,

Yardan haber al da gel

Eğer haber vermezse

Tut kolundan al da gel

Aman aman aman aman

Çok içmişem hâlım yaman

Yar sana kurban

Ördek göllerde olur

Şahin kollarda olur.

Yarı gurbet gezenin

Gözü yollarda olur,

Aman aman aman aman

Çok içmişem hâlım yaman

Yar sana kurban (Özbek 1981: 109-110)

51.Tamzara Yokuşları

Tamzara yokuşları

Cıv cıv öter kuşları

Efendimi vurdular of of

Tamzara *sarhoş*ları

Tamzara'ya vardın mı?

Kama pişto aldın mı?

Saldırmayı yiyende of of

Anam babam dedin mi?

Tamzara'da vuruldu

Yeniyol'da duyuldu

Bir avuç barsağını of of

Tuta tuta yoruldu

Tamzara oldu beş paralık

Çok işler var bu aralık

Kaymakamdan geçti de of of

Valiye yalvaralık

Tamzara'da var kuyu
İçinde tatlı suyu
İnsan *sarhoş* olur mu of of
İçtiğin üzüm suyu (Turhan-Altınkaynak 2009: 335)

52.Tamzara'nın Üzüümü

Tamzara'nın üzümü
Dinle benim sözümü (oy oy)
Vallahi terk edersem (oy oy)
Göremezsın yüzümü

Tamzara'ya varayım
Seni kime sorayım (oy oy)
Perçeminden bir tel ver (oy oy)
Kefenime sarayım

Tamzara'da bir kuyu
Uyu sevdiğim uyu (oy oy)
İnsan serhoş olur mu (oy oy)
İçtiğin üzüm suyu

Ölürsem başucumda
Söyleyin Tamzara'yı (oy oy)
Yâr gelince gösterin (oy oy)
Sinemdeki yarayı (Turhan-Altınkaynak 2009: 230)

53.Tirene Binerken Potinim Kaydı

Tirene binerken potinim kaydı
Gümüş şemsiyemi (annem) dalgalar aldı
Bizim de kavuşmamız mahşere kaldı
Atma annem atma beni dayler ardına
Kimseler yanmasın, annem yansın derdime
Kesi bağlarından gelsin geçilsin
Kurulsun masalar *raktıkonyak* içilsin
Herkes sevdiğini alsın çekilsin
Atma annem atma beni dayler ardına

Kimseler yanmasın, annem yansın derdime (Gündüz 2008: 401)

54.Usandım

Bugün günlerden pazar lele

Gül yazar bülbül bozar

Genç yaşta evlenenler lele

Kırkıktan sonra azar

Usandım lele usandım lele

Usandım ben bu candan

Rakı doldur fincandan lele

İçi dolu mercandan

Al hançeri vur sineme

Usandım ben bu candan

Usandım lele usandım lele

Usandım ben bu candan

Dam başında duraydın lele

Ben geçende göreydin

Saha işmar eden de lele

Bana kaçıp geleydin

Usandım lele usandım lele

Usandım ben bu candan (Alemdar 2002: 88)

55.Yağmur Yağar Yer Yaş Olur

Yağmur yağar yer yaş olur

Rakı içen *sarhoş* olur

Güzel sevmek pek hoş olur

Ayaş **üzüm asması**

Urumeli yosması

Sarsam olmaz mı?

Ellilik liraları

O beyaz gerdana

Taksam olmaz mı?

Yağmur yağar biber gibi

Yerler çeker sünger gibi

Benim yârim hünkâr gibi

Ayaş üzüm asması

Urumeli yosması
Sarsam olmaz mı?
Ellilik liraları
O beyaz gerdana
Taksam olmaz mı? (Kaya 2014:205-206)

56.Yavrum Senin Ne Belalı Başın Var

Yavrum senin ne belalı başın var
Kudretten çekilmiş kara kaşın var
Ağa canım kaşın var kibar yârim kaşın var
On beşinde kızlarınan işin var

Yandım dostlar bir su verin bardakla
Kibar yârim bardakta ağa yârim bardakta
Sen doldur ver ben içeyim ırmaktan
Ağa yârim ırmaktan kibar yârim ırmaktan

Arabanın tekerleği vişneden
Sen doldur yar ben içeyim *şişeden*
Ağa yarım *şişeden* kibar yarım *şişeden*
O yârin başı gelin köşeden

Yandım dostlar bir su verin bardaktan
Ağa yârim bardaktan kibar yârim ıraktan
O yârimin sesi gelir ıraktan
Ağa yârim ıraktan kibar yârim ıraktan (Aydınlı 2008: 334)

57.Yeşil Olur Gemilerin Direği

Yeşil olur gemilerin direği,
Çatal mı olur hovardanın yüreği,
Yeşilim gel yeşilim yeşilim gel gel,
Portakalım gel, Bir tanem gel.

Aba da bir diba da bir giyene,
Güzel de bir çirkin de bir sevene,
Aman portakalım gel portakalım gel,

Yeşilim gel aman gel Alish'im gel.

Kapı ardına asa koydum eleği,
Annesinin kömür gözlü meleği,

Yeşil ördek gibi gölde çimerken,
Ölmüşüm ak gerdanı emerken.
Portakaldır *rakı*ların *mezesi*,
Annesinin yeşil gözlü tazesini aman

Kapı ardına asa koydum eleği,
Annesinin kömür gözlü meleği, (Odabaşı 1999: 28)

58.Zelo

Evlerinin evi de Zelo tahta daraba Zelo Zelo
Malı mülkü sattım Zelo verdim *şaraba* Zelo Zelo

Şarapçının evi de Zelo olsun haraba

Evlerinin önü de Zelo dardır geçilmez Zelo Zelo
Soğuktur suları da Zelo bir tas içilmez Zelo Zelo
Anadan geçilir Zelo, senden geçilmez

Evinin önünden Zelo geldim de geçtim Zelo Zelo
Hançer yarasından Zelo yerlere düştüm Zelo Zelo
Ben senden geçmedim Zelo kendimden geçtim Zelo Zelo

Evlerinin önü de Zelo dardır geçilmez Zelo Zelo
Soğuktur suları da Zelo bir tas içilmez Zelo Zelo
Anadan geçilir Zelo, senden geçilmez (Alemdar 2002: 86)

59.[Adsız 1]

Beyaz ipek ile yazma ivlenmez,
Deyme hanım ile gönül eylemez,
Küstürdüm yârimi gayri söylenmez,

Yine mi karlar yağıyor, Rusçu(ğu)n üstüne?
Benim de seferim var ah, gönül üstüne.

Hamamın üstünde-var kütüphane,
içerisen *rakı* işte *meyhane*,
Gider isen kuzum işte kerhane.

Yine mi karlar yağıyor, Rusçu(ğu)n üstüne?

Benim de seferim var ah, gönül üstüne (Kunoş 1998: 34)

60.[Adsız 2]

Eyyübümün geçtiği dağlar meşeli

Elleri, kolları *ırakı* da konyak *şişeli*

Ooooo of al benzimi soldurdun

Güzel yârim senin ardına düşeli

Arap beni Çakallık'ta avladı

Kör kurşunu ciğerimi dağladı

Eyübümün kanlı gömleği giderken

Anacığı arkasından ağladı

Yerkesik'le Çakallığın arası

Eyyübümün sol göğsünde yarası

Katil Arap Eyyüb'ü uruverdi

Kör olası, Allah'ından bulası (Cangür 2013: 111-112)

61.[Adsız 3]

İstanbul'un Keytanesi,

Nasıl doğurmuş anası,

Sevdiyimdir dür tanesi.

Küçük büyük hanım, etmemelidir;

Rakı ile *şarab*, içmemelidir.

İstanbul'un sokakları,

Karşı karşı konakları,

Al al olmuş yanakları.

Küçük büyük hanım, etmemelidir;

Rakı ile *şarab*, içmemelidir.

İstanbul'un kış gecesi

Pek güzeldir eylencesi

Edalım bir gül koncesi

Küçük büyük hanım, etmemelidir;

Rakı ile *şarab*, içmemelidir. (Kunoş 1998: 55)

62.[Adsız 4]

Mandıraya vardın mı?

Rakışarab aldın mı?

Gül beyazı sardın mı?
Of aman bilir misin?
Sen benim olur musun?

Yolda buldum bir deynek,
Ortası benek benek,
Mintan yelek bir örnek.
Of aman bilir misin?
Sen benim olur musun? (Kunoş 1998: 72)

63.[Adsız 5]

Üsküdar'dan gelir kayık,
İçi dolu *sarhoş* ayık,
İnce belli bana layık.
Çetelik petetik oynaşalım
Ayvalık'ta buluşalım,
Karyolada öpüşelim.

Beyoğlu'nda var bir çarşı,
Dükyanları karşı karşı,
Ne istersen iste çarşı.

Çetelik petetik oynaşalım
Ayvalık'ta buluşalım,
Karyolada öpüşelim.

Keytaneden gelir kayık,
İçindeki bizim Fayık,
Nazlı dilber bana layık

Çetelik petetik oynaşalım
Ayvalık'ta buluşalım,
Karyolada öpüşelim. (Kunoş 1998: 88-89)

B. 3. Alkol ile İlgili Ninniler

1. Bahçeye kurdum salıncak

Eline verdim cam oyuncak

Uyusun a yavrucak

Fena çocuk olacak

Meyhaneye girecek

Rakısarap içecek

*Kadeh*leri kıracak

Ninni yavruma da ninni (Kaya 2014: 423)

2. Bir de ben

Doldur içem bir de ben

Ömrüm azalıp günüm bitip ay balam

Cahil olman bir de ben (Çelebioğlu 1995: 309)

3. Dandinî dandinî dani kuşu

Çavuşbaşının *sarhoşu*

Eski çarık sırımı dayısına benziyor

Eeee eee eee (Demir 2014: 313)

4. Kurdun beşiği eğlenecek

Ninni ninni ninnice

Oğlum büyüyüp evlenecek ninni

Sokaklarda yürüyecek ninni

Kâğıthanelerde gezecek ninni

Hanımları sevecek ninni.

Bade içip göz süzecek ninni

Bıyıklarımı bükecek ninni

E derim yavrum sana ninni

Uyu derim oğlum sana ninni (Çek 2014: 178; Çelebioğlu 1995: 160)

B. 4. Alkol ile İlgili Tekerlemeler

1.Hayat Ağacı

Haydi tayfalar

Gemi yalpalar

İçelim *şarap*

Olalım harap

Lariç çum

Terelli hahhahay (Kaya 2014: 731)

2.Aya maya kumpanya

Bir *şişesampanya*

Şampanyayı içdik

Beyoğlu'na gitdik

Beyoğlu hasta

Çorbası tasta

Püskülü mavi

İnadına gavi (Duymaz 2002: 35)

3.Ayna manya kumpanya

Bir *şişesampanya*

Şampanyayı içtim

Top gibi şiştim

Arkadaşlar içinizden

Ben çıktım (Özatalay t.y. :9)

4.Balık Tekerlemesi/ Özet

"Kavuklu bir iş alıyor, gemiye binip Akdeniz'e çıkıyorlar, denizde bir ada boyunda balık görüyorlar, gemiden ne var ne yoksa Yahudi ile beraber atıyorlar. Balık Yahudi'yi ve atılanları yutuyor! Eşek adasına geliyorlar, balık oradaymış, balık dalıyor, canavarın kamını açmak için araç buluyorlar, bütün bütün yuttukları kamında durmaktadır. Yahudi de balığın kamında bir kuruşa portakal satmaktadır. Kavuklu balığın karnındaki öteberiyi toplarken, birisiyle kavga ediyor, oysa *içki* içip, sızmış yanında uyuyan teyzesinin oğlu ona yanlışlıkla tokat atmıştır." (Duymaz 2002: 301).

5.Bir gün iki gözü âmâ bir adamla, iki ayağı olmıyan birisi ve beş parası bulunmayan bir züğürt arkadaş olmuş, kırdı yeşil bir ağacın altında *içki* filemi Yapıyorlarmış. Âmâ görmediği hâlde *rakışişesini* göz hizasına getirerek:

-Vay mübarek, vay... Durna gözü gibi be... Demiş. Bu söz üzerine iki ayağı olmayan:

-Ülen, demiş, **rakıya** mübarek deme; kalkarsam çiğnerim ha!

Beş parasız züğürt te söze karışmış:

-Çiğne ülen çiğne, öldürürsen ceremesi de benden! Diyor.

Böylece kızgın hava dağılıyor; hep beraber gülmeye başlıyorlar (Boratav 2000: 160).

6.Çolak, topal, müflis bunların üçü toplanmışlar, bir harman yerinde **içki**çiyorlarmış. Tam çakırkeyf oldukları zaman **rakı**ları tükenmiş, kalmışlar. Öteye beriye bakınıyorlar, yoldan geçenleri gözliyorlarmış. Derken yoldan birisi geliyormuş. Onu yanlarına çağırılmışlar ve kendilerine **rakı** alıp gelmesini söylemişler. Herif, olmaz işim var, demiş. Üstelemişler, adam gidemem, yolumdan alıkoymayın diye kestim kes karşılık verince kızmışlar, iş zora binmiş, çolak: Şimdi sana bir tokat atarım da yere kapatırım demiş, arkasından topal: Bir tekme vurursam karnınıdeşerim demiş, en son müflis de: Vurunkeratayı ben ceremesini çekerim, demiş... (Boratav 2000: 194)

B. 5. Alkol ile İlgili Ağıtlar

1.Ese'ye Ağıt

Mucur'a bağı Kurugöl Köyü'nde Ese adında bir genç 1974 yılında Almanya'ya yazılma zamanı geldiğinde, yazılır gider. Ese'nin bir bacanağı vardır. Bacanağı zamanla eşiyle ilişki kurar, sonra da aralarında bir gerginlik hâsıl olur. Bacanağı Ese ile barışmak için Ese'yi eve davet eder. Yemişler, içmişler daha sonra o bacanağı karısı ile beraber bunu öldürmeye karar vermişler. İyice sarhoş olunca tabancayla vurup öldürürler. Sabahleyin Ese gece balkondan düştü diye haber salarlar. Savcı gelince ifadeleri alınınca durum anlaşılır. Ardından şu ağıt söylenir:

Vardım ki devrilmiş bir çınar gibi

Eller gelmiş Ese için ağlıyor

Gözlerden boşanır bir pınar gibi

Seller gelmiş Ese için ağlıyor

İçtikçe *rakı*yı bardağa dökmüş

Çekmiş tabancayı ciğerin sökmüş

Ese öldü diye boynunu bükmüş

Güller gelmiş Ese için ağlıyor.

Ne bilsin yiğidim olacağımı

Davet etmiş eve bacanağımı

Bacanak koparmış yürek bağı

Allar gelmiş Ese için ağlıyor.

Toprağın üstünde kana bak kana

Soysuzun aldığı cana bak cana

Yiğit hiç kıyar mı yiğit olana

Kullar gelmiş Ese için ağlıyor.

Görünce tutmadı dizimin bağı

Ese idi bize hep dert ortağı

Çevirin kaçmasın vuran alçağı

Yıllar gelmiş Ese için ağlıyor.

Kaldırın Ese'yi koyun şuraya

Yürekler dayanmaz böyle yaraya

Yollar gelmiş Alaman'dan buraya

Yollar gelmiş Ese için ağlıyor.

Dostlar bakın esi denen Kiraz'a
Aslan varken kurda yenen kiraza
Yalandan çırpınan yanan Kiraz'a
Kullar gelmiş Ese için ağlıyor.

Kanlara bulanmış yiğit elleri
Susturuldu onun tatlı dilleri
Bahçeye de diktiği kayısı dalları
Dallar gelmiş Ese için ağlıyor.

Destine de deli gönül destine
Hayın bacanağın ona kastı ne
Bir ev yaptırmış da köyün üstüne
Yeller gelmiş Ese için ağlıyor.

Omuz vermiş Alaman'ın dağına
Yeni girmiş yaşamının çağına
Hain vurmuş ciğerinin bağına
Teller gelmiş Ese için ağlıyor.

Ablası Fadime döğür döşünü
Sol böğründen yemiş hain kurşunu
Vahit der gösterin onun esini
Dullar gelmiş Ese için ağlıyor (Umucu 2013: 152-154)

2.Hapisliğe Ağıt

Ali Savran, Değirmenkaşı köyünde yaşayan, 27 yaşında bir gençken, 1979 yılının mart ayında Almanya'ya turist olarak gider. Ama aslı niyeti orada işçi olarak çalışmaktır. Bir gece köylüsü olan bir genç içkiyi biraz fazla kaçırınca radyoyu yüksek seste açarak etrafı rahatsız eder. Köylüsü olan Ali, onu sakinleştirip yatırmaya çalışsa da bir türlü ikna edemez. Alman komşular, durumdan rahatsız olduğundan polise haber verirler. Polis olay yerine gelir. Lisan bilmeyen Ali olayı bir türlü izah edemez. Yanındaki arkadaşı da zaten sarhoştur. Polis pasaport ve Almanya'da çalışmak için alınan izin kâğıdını ister. Pasaport Fransa'da kaldığından yok derler. Polis de ülkede izinsiz çalışmaktan dolayı onları önce hapse atar daha sonra da eylül ayında sınır dışı eder. Böylece Ali'nin altı aylık Almanya macerası da sona erer. Sınır dışı edilen Ali köyüne döndükten bir hafta sonra oğlu dünyaya gelir. Ali'nin annesi bu olayın sevinciyle kalp krizi geçirerek ölür. Ali Savran 21 gün yattığı hapisnede şu ağıtı yakar:

Turist dedi mi de yanar ciğerim
Hiçbir yerde yoktur yeri turistin
Polise tutuldum büküldü belim
Nire gidem kader senin elinden

Almanya dediler geldik buraya
Sıra sıra dağlar girdin araya
Burdan öteye geçsek Hollanda'ya
Nire gidem kader senin elinden,

Yaşım yirmi yedi ağardı saçım
Yarımız toktur da yarımız açım
Silada ağlıyor annemle bacım
Nire gidem kader senin elinden

Ne kadar söylesem tükenmez derdim
Zalım felek derdi hep bana verdin
Benim yatağımı gurbete serdin
Nire gidem kader senin elinden (Umucu 2013: 186-187)

3.Hasan'ıma Ağıt

Bir yiğit kaybettim içim yanıyor
Türkmenler Sevin'de ona ağlıyor
Boz Mehmet'in sesi yanık geliyor
Nerdesin Hasan'ım dönüş başlıyor

Doksan yedi yıldır, günlerden Pazar
Sekiz Ağustos'tur eşilmez mezar
Bir kasap bıçağı kalbini keser
Kalk Hasan'ım Hocan gidiyor

Samsun'a dönerken evine vardım
Evini virane yıkılmış sandım
Mezardan geçerken dua okudum
Çabuk gel Hasan'ım seni Hocan bekliyor

Binboğa'da kalmış İsmail hoca
Harçlık veremiyor ağası koca
Boşa gitti tahsil emek bunca
Gel Hasan'ım seni Hocan bekliyor

Kızılkaya dönmüş kara kayaya
Mustafa pehlivan dayanmaz buna
Mesut duymuş amma salmaz Almanya
Kalk Hasan'ım seni Harun bekliyor

Afşin'den geçerken içim sızladı
Elbistan'a vardım yüreğim yandı
Hocası Hasan'ı ölmedi sandı
Nerdesin Hasan'ım okul başladı

Darende'de bugün bir güreş varmış
Güreş yeri yasta davul çalmamış
Hasansız yolculuk gayet zormuş
Nerdesin Hasan'ım meydan bekliyor

Zor güçle geldim Sivas Gürün'e
Muhtar ile gece vardım reviyeye
Nasıl vurdun zalim boyun devrile
Kalk Hasan'ım gedek okul başlıyor

Ana baba topal kardeşler hasta
Yedi Türkmen köyü hepsi hasta
Biraz mola verdim koca Sivas'ta
Gel! Hasan'ım gedek dersler başlıyor

Çamlıbel gediği serin esiyor
Zalim *sarhoş* tam kalbini kesiyor
Görenler çok ama herkes susuyor

Nerdesin Hasan'ım Hocan gidiyor

Tokat'tan geçerken salonu gördüm
Turhal'a gelince Gökhan'ı sordum
Amasya ilinde çok acı duydum
Gel Hasan'ım seni Âdem bekliyor

Suluova'da duruyor Mahmut Pehlivan
Elbistan ilinde kurulmuş divan
Biri doğru söyler altısı yalan
Kalk Hasan'ımı seni okul bekliyor

Havzadan geçerken Cafer hüzünlü
Kavak'ta Ünal'ın resmi dizili
Hasan'ımın bahtı kara yazılı
Gel Hasan'ımı seni Hocan bekliyor

Samsun'a giderken yağmur yağıyor
Hocaların senin için ağlıyor
İmamoğlu yanmış dua okuyor
Kalk Hasan'ım seni okul bekliyor

Okuldan giderken helallik almış
Sanki ecelini önceden bilmiş
Türkmenler mekândan meskene inmiş
Gel Hasan'ım seni Sevin bekliyor

Evine vardım kapısı kilitli
Yedi kişi vurmuş birisi tutuklu
Kendisi yok ama hayali saklı
Gel Hasan'ım seni evin bekliyor

Spor okulunda dersler başlıyor
Köküşler'in hepsi onu düşünüyor

Yeter anan sana kara bağlıyor
Kalk Hasan'ım seni köyün bekliyor

Tahir pehlivanım takım kuruyor
Bütün güreşçiler seni soruyor
Cazgır Kasım meydanlarda arıyor
Gel Hasan'ım güreş seni bekliyor

Bu sene eğitime yaslı başladık
Afşin'de doğduk, Samsun'da kışladık
Azını söyledik çoğunu dışladık
Kalk Hasan'ım seni herkes bekliyor

Bir şahin yitirdim kargalar yemiş
Hocası Muhammet ona yanıyor
Giden yiğitlerin biri dönmemiş
Hocası Muhammet boşa söylüyor (Uzun vd. 2012c: 326-328)

4.Öğretmenler Günü Şiirinin Ağıdı

Aslen Develi de Gayseri ili
Galmamış imanı şaşırılmış yolu
Peygamber tanımaz Allah'ın gulu
Biri Gayserili biri Suvancı

İncelmiş beli de uzundur boyu
Galmamış imanı kötüdür huyu
Müslüman guluna gazı yor guyu
Biri Gayserili biri Suvancı

Gazdığı guyuya gendiler düşer
Galmamış imanı ölürken şaşar
Cehennem üstüne sırtarır goşar
Biri Gayserili biri Suvancı

Küçük yavruları elden alannar

El gördülük namazını gılannar
Rakı şarapnerde onu bulannar
Biri Gayserili biri Suvancı

Aşık Ali'm öğretmeni üverim
Bilirlerse dilim ile düverim
Selayetim olsa hurdan guvarım
Biri Gayserili biri Suvancı (Uzun vd. 2012b: 136)

B. 6. Alkol ile İlgili Bilmeceler

1. Anası kıvrımlı kıvrımlı, babası yeşil kıvrımlı

Kızı dünyalar güzel, oğlu sabah akşam *meyhanede* gezer (*Asma, Üzüm, Şarap*; Ermiş 2002:

8)

2. Anası yaylam karı

Babası büklüm hoca

Kızı gayet güzel

Oğlu sohbette gezer (*Üzüm, Şarap*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 102)

3. Anası yayvan kadın

Babası büklüm hoca

Kızı güzellere güzel

Oğlu meclislerde gezer (*Asma yaprağı, Asma, Üzüm, Şarap*; Tuncor 1996: 12)

4. Anası yayvan kadın

Babası büklüm koca

Kızı güzellere güzel

Oğlu sohbetlerde gezer (*Üzüm, Asma, Rakı*; Tuncor 1996: 155)

5. Babası bengü baba

Anası yayvan hatun

Kızının tadı güzel

Oğlu sohbetlerde gezer (*Üzüm, Şarap*; Tuncor 1996: 155)

6. Babası Mükerrrem hoca

Anası ellem kadın

Kızı dünya güzeli

Oğlu sohbette gezer (*Kök, Yaprak, Üzüm, Şarap*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 87)

7. Babası yamru yumru

Annesi yayvan kadın

Oğlu sohbetlerde gezer (*Asma, Yaprak, Şarap, Üzüm*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 85)

8. Cemekânda durur

Karında durmaz (**Rakı**; Başgöz 1993: 471)

9.Dünyanın döndüğünü gözü ile gören kimdir? (**Sarhoş**; Başgöz 1993: 486)

10.Dünyanın döndüğünü kim bilir? (**Sarhoş**; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 203)

11.İçindedir bademi,

Sarhoş eder âdemi (**Rakı**; Başgöz 1993: 470)

12.O yanı camdan

Bu yanı camdan

İçinde deli amcam (**Rakı**; Tuncor 1996: 131)

13.Oyanı mermer

Bu yanı mermer

İçinde deli Ömer (**Rakı**; Başgöz 1993: 470)

14.Şair bana gelin demiş

Mahsulümden çoklar yemiş

Manzaram hûp, mahsûlûm çok

Çok içenler **sarhoş** olurmuş (**Üzüm, Şarap**; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 102)

15.Şişede durur, midede durmaz (**Rakı**; Ermiş 2002: 72)

C. Kahve

C. 1. Kahve ile İlgili Mâniler

1. Ağaçtan güller düşür

Altında *kahve* pişir

Her gülü düşürdükçe

Beni aklına düşür (Göksu 1996: 57)

2. Aşam *kahve* içmez mi?

Ciğerciği pişmez mi?

Sıla da kuzusu var

Hiç akla düşmez mi? (Oktürk 1998: 173)

3. Armudu daldan düşür

Dibinde *kahve* pişir

Her *kahve* pişirdikte

Aklına beni düşür (Üçer vd. 2009: 412)

4. Bahçeye diktim ardıc

Dalları ayrıc ayrıc

Gel yığidim bu akşam

Dibinde bir *kahve* iç (Oktürk 1998: 204)

5. Boş sözleri bıraktım

Parmağa halka taktım

Sana karayolu var

Kahve falına baktım (Oktürk 1998: 196)

6. Cezvenin sapı yeşil

İçinde *kahve* pişir

Hakikatli yar isen

Aklın başına döşür (Göksu 1996: 123)

7. Eriği daldan düşür

Yanında *kahve* pişir

Yâr *kahve*yi içtikçe
Aklına beni düşür (Üçer vd. 2009: 412)

8.Giderim yolum ırak
Elimde altın tabak
Kasabanın içinde
Yar *kahveci* ben çırak (Oktürk 1998: 315)

9.Gönlümün hevesidir
Kahvenin telvesidir
Sebep ne şudur ne bu
Bahtımın cilvesidir (Oktürk 1998: 321)

10.*Kahve* goydum cezveye
O yâr gitmiş gezmeye
Ellerim alıştı
Düğmesini çözmeye (Elitok 2006: 169)

11.*Kahve* içtim fincandan
Etrafı da mercandan
Al hançeri vur beni
Ben de geçtim bu candan (Üçer vd. 2009: 312)

12.*Kahve* içtim fincandan
Etirafı da mercandan
Al da yârim çal beni
Ben de geçtim bu candan (Üçer vd. 2009: 312)

13.*Kahve* içtim fincandan
Kenarları mercandan
Çek bıçağı vur beni
Artık bıktım bu candan (Oktürk 1998: 352; Kaya 2014: 58)

14.*Kahve* içtim fincandan

Bir uğurlu mercandan
Gel artık öldür yârim
Ben usandım bu candan (Çaylı 1945: 117)

15.Kahve kavrulur yârim
Duman savrulur yârim
Göz görmeye görmeye
Gönül ayrılır yârim (Yolcu 2011: 356)

16.Kahve koydum cezveye
Yârim gitti gezmeye
Elim fena dolandı
İlik düğme çözmeye (Gökçe 1982: 95)

17.Kahve koydum cezveye
Kalk gidelim gezmeye
Alışmışım duramam
Uçkur bağı çözmeye (Göksu 1996: 241)

18.Kahve koydum kurula
El değmeyin durula
Beni yardan ayıran
Sol böğründen vurula (Oktürk 1998: 363)

19.Kahve koydum kürüne
El değmeyin durula
Beni anamdan ayıran
Sol böğründen vurula (Üçer vd. 2009: 117)

20.Kahve koydum pişmeye
Aç ağzını taşmıya
Ağlama kömür gözlüm
Az kaldı kavuşmaya (Göksu 1996: 212)

21.Kahve koydum pişti mi?

Pişti de yâr içti mi?

Sormak ayıp olmasın

Yâr burdan geçti mi? (Üçer vd. 2009: 211)

22.Kahve piştiği yerde

Pişip taşıdığı yerde

Güzel çirkin aranmaz

Gönül düştüğü yerde (Tatar 2014: 26; Sezen 2013: 486)

23.Kahve piştiği yerde

Pişip taşıdığı yerde

Elde güzel çok ama

Gönül düştüğü yerde (Tatar 2014: 59)

24.Kahve Yemen'den gelir

Ördek çimenden gelir

Gül yüzlü kömür gözlüm

Çimmiş hamamdan gelir (Üçer vd. 2009: 391)

25.Kahve Yemen'den gelir

Bülbül çimenden gelir

Ak gerdan beyaz topuk

Her gün hamamdan gelir (Üçer vd. 2009: 391)

26.Kahve Yemen'den gelir

Bülbül çimenden gelir

Kurban olam o yâre

Çimmiş hamamdan gelir (Göksu 1996: 212)

27.Kahveler kavrulmasın

Külleri savrulmasın

Yârimle ikimizi

Allah'ım ayırmasın (Yolcu 2011: 341)

28.Kahvelerim pişti gel

Köpükleri taşı gel

İyi günün dostları

Kötü günüm geçti gel (Üçer vd. 2009: 250)

29.Kahvenin telvesi

Oldum güzel delisi

Güzel üç türlü olur

Sevilir cilvelisi (Tatar 2014: 59)

30.Kahveye fincan getir

Laleye mercan getir

Aklım fikrim sendedir

Üstüme bir can getir (Göksu 1996: 212)

31.Kahveyi kavurdular

Tozunu savurdular

Bu nasıl memleketmiş

Sevmeden ayırdılar (Üçer vd. 2009: 352; Oktürk 1998: 363)

32.Kahveyi koydum cezveye

Kalk gidelim gezmeye

Gezmek değil efkârım

Telli çukur çözmeye (Göksu 1996: 220)

33.Kahveyi pişir dursun

Koy fincana durulsun

Öpüç vermeyen kızlar

İlk akşamdan kurusun (Üçer vd. 2009: 343)

34.Kahveyi pişir dursun

Koy fincana durulsun

Yârimi alan kızlar

Sol böğründen vurulsun (Üçer vd. 2009: 342)

35.*Kahveyi* pişir mor olsun

Fincana koy durulsun

Sevdiğimden ayıran

Sol böğründen vurulsun (Göksu 1996: 212)

36.*Kahveyi* pişiririm

Korkarım taşırırım

Dediler yârin gelmiş

Aklımı şaşırırım (Üçer vd. 2009: 273)

37.*Kahveyi* pişirmişem

Telveyi taşırılmışam

Nazlı yârin yüzünden

Aklımı şaşırılmışım (Üçer vd. 2009: 274)

38.Karadut deşirdin mi?

Kahveyi pişirdin mi?

Jandarmalar gelirken

Aklını deşirdin mi? (Göksu 1996: 238)

39.*Kayfe* koydum kurulu

El vermeyin durula

Yâri yârdan ayıran

Sol böyründen vurula (Elitok 2006: 177)

40.Kirazı daldan devşir

Dibinde *kahve* pişir

Yalvarayım Allah'ım

Beni dengime düşür (Yolcu 2011: 342)

41.Oğlanın adı Orhan

Kahve önünde duran

Sen miydin kara gözlüm

Dün akşam cama vuran (Yolcu 2011: 444)

42.Sade *kahve* acıdır

Hacca giden hacıdır

Benim güzel kasabam

Başın altın tacıdır (Yolcu 2011: 392)

43.Söğüt altından geçtin mi?

Sütlü *kahve* içtin mi?

Doğru söyle Ahmet'im

Beni yârin seçtin mi? (Üçer vd. 2009: 212)

44.Taze *kahve* pişti mi?

Piшти de yâr içti mi?

Söyleyin yüce dağlar

Yârim burdan geçti mi? (Üçer vd. 2009: 211; Göksu 1996: 307)

C. 2. Kahve ile İlgili Türküler

1. Asmadan Üzüm Aldım

Asmadan üzüm aldım

Üzümü düzüm aldım

Kalk gidelim sevdiğim

Annenden izin aldım

Hanım oynasın oynasın

Çay *kahve*ler kaynasın

Hanımı da saran doymasın

Ay doğar ayazlanır

Gün doğar beyazlanır

Benim nazlı sevdiğim

Uyanmaya nazlanır

Hanım oynasın oynasın

Çay *kahve*ler kaynasın

Hanımı da saran doymasın (Turhan-Altınkaynak 2009: 67)

2. Ateş Attım Samana Bak Dumana Dumana

(Gımıldan)

Ateş attım samana da

Bak dumana dumana

Senin zalim ananı

Ben getirdim imana

Gımıldan gımıldan gımıldanı ver

Ah şöyle nazlım gımıldanı ver

Gayfe de goydum *cezve*ye de

Yârim gitmiş gezmeye

Ta küçükten alıştım

A gız seni görmeye

Gımıldan gımıldan gımıldanı ver

Ah şöyle nazlım gımıldanı ver

Gayfe de goydum *fincana*

Selam söylen amcama

Amcam gızını verme lse de

Turşu da gursun *fincana*

Gımıldan gımıldan gımıldanı ver

Ah şöyle nazlım gımıldanı ver (Mânisa Türküleri 1998: 41)

3.Delhadır Başındayım 1

Delhadır başındayım

Simav'ın kaşındayım

Bana Kadir Efe derler

Zeybekler başındayım

Dumanlı dağlar

Kara gözlüm ardımdan ağlar

Cezvenin sapı yeşil

Şekerli *kahve* pişir

Bugün baskın basanın

Akılın başına devşir

NAKARAT (Cangür 2013: 150)

4.Delhadır Başındayım 2

Delhadır başındayım

Simav'ın kaşındayım

Bana da Kadir Efe derler

Zeybekler başındayım

Dumanlı dağlar

Kara gözlüm ardımdan ağlar

Cezvemini sapı yeşil

Şekerli *kahve* pişir

Bugün baskın basanın

Akılın başına devşir

NAKARAT

Karşiyaka'dan indin mi

Çalı dibine sindin mi

Bana da Kadir Efe derler

Yarenimi bildin mi

Olamaz olamaz gayri

Kadir Efe unutulmaz gayri (Cangür 2013: 151-152)

5.Gelin Türküsü

Gelin gelin, allı gelin, has gelin
Ak elinde ben olayım tas gelin
Kalbindeki tasaları kes gelin
Ölmeyince sakın yârdan ayrılma

Gelin güzel amma, azıcık bönce
Gelinin beli yüzükten ince
Dayanmazlar gelin seni görmeyince
Ölmeyince sakın yârdan ayrılma

Ay ile gün doğdu ucadan
Şavkı vurdu pencereden, bacadan
Uykusuz kaldın gelin geçen geceden
Ölmeyince sakın yârdan ayrılma

Bir kuşum var, uçuyor havada
Yavruları yalnız kalmış yuvada
Yeni gelinler *kahve* kavurur
Çıngırdaklı mıngırdaklı tavada (Öztelli 2002: 351)

6.Haydi Nazlı Yârim Kölen Olayım

Gülüm seni alır dağa kaçarım
Yüce dağ başında çadır açarım
Kahve bulamazsam kenger içerim
Nasıl olsa gülüm seni beslerim

Haydi nazlı yârim kölen olayım

Evlerinin önü uzunca erik
Gülümü sormayın kınalı ferik
Zenne alamazsam alırım terlik
Nasıl olsa gülüm seni beslerim

Haydi nazlı yârim kölen olayım

Evlerinin önü uzunca asma
Gülümü sormayın olmuş bir yosma
Yünlü alamazsam alırım basma
Nasıl olsa gülüm seni beslerim

Haydi nazlı yarım kölen olayım (Kurt2016: 519-520)

7.Kahve Koydum Cezveye

Gayfe de gogdum *cezveye*

Yârim gitmiş gezmeye

Ta küçükten alıştım

A gız seni görmeye

Gımıldan gımıldan gımıldanıver

Ah şöyle nazlım gımıldanıver

Gayfe de goydum fincana

Selam söylen amcama

Amcam kızını vermezse de

Turşu da kursun fincana

Gımıldan gımıldan gımıldanıver

Ah şöyle nazlım gımıldanıver (Turhan 1992: 210)

8.Kahve Yemenden Gelir

Kahve yemenden gelir

Bülbül çimenden gelir

Yarı güzel olanın havar

Her gün hamamdan gelir

Vay vay vay vay şen olsun meclisimiz

Şen olsun vay vay

Şen olsun bağlamamın telleri vay vay

Kahve güğüm neylesin

Bülbül çimen neylesin

Yarı çirkin olanın

Her gün hamam neylesin

Vay vay vay vay şen olsun meclisimiz

Şen olsun vay vay

Şen olsun bağlamamın telleri vay vay

Kahveyi kaynatırlar

Fincana damlatırlar

Sahipsiz âşıkları

Vururlar ağlatırlar

Vay vay vay vay şen olsun meclisimiz

Şen olsun vay vay

Şen olsun bağlamamın telleri vay vay (Aydınlı 2008: 200)

9.Kahveci

Sür *kahveci kahve*lerin demlensin,

Ben gidiyom gavur köyü dinlensin.

Ben ölürsem yarenlerim eğlensin

Dumanım dağlara ağıyor benim

Sevdiğim ellere kalıyor benim

Sür *kahveci kahve*lerin köşk olsun,

Ben gidiyom ak bağrıma taş konsun,

Saramadım saranlara aşk olsun.

Dumanım dağlara ağıyor benim

Sevdiğim ellere kalıyor benim (Özbek 1981: 435-436; Öztelli 2002: 519)

10.Kahveciler

Kahveciler kahve de pişirir,

Yeni Mehmet Ağa aklını şaşırır.

Aralıkta boş kese düşürür.

Şanlıdır o, namlıdır o

Oynar gelin şingir mıngır

Tellidir o, tellidir o

Kahveciler, kahve de döver,

Yeni Mehmet Ağa kendini över.

Aralıkta boş kese örer.

Şanlıdır o, namlıdır o

Oynar gelin şingir mıngır

Tellidir o, tellidir o

Nalcı baba atını da nallar,

Yeni Mehmet Ağa kürkünü sallar,

Aralıkta boş kese yollar.

Şanlıdır o, namlıdır o

Oynar gelin şingir mıngır

Tellidir o, tellidir o (Özbek 1981: 435; Öztelli 2002: 521)

11.Kahveciler Kahve Koyar Fincana

Kahveciler kahve koyar fincana

Dudakları benzer leyli mercana
Ezrail gelse de kıyma bu cana
Kıyan ellerine (de) kurban olduğum
 Of of of kaşlar kara gözler elâ
 Kırpikleri sürmelim vay
 (Vay vay sürmelim vay)
 Seni alıp bu diyardan gitmeli vay
 (Vay vay sürmelim vay)

Odalar yaptırdım gelip geçmeye
Çeşmeler yaptırdım suyun içmeye
Kavli karar ettim alıp kaçmaya

Siyah perçemine kurban olduğum
 Of of of kaşlar kara gözler elâ
 Kırpikleri sürmelim vay
 (Vay vay sürmelim vay)
 Seni alıp bu diyardan gitmeli vay
 (Vay vay sürmelim vay) (Öncü 2011: 184)

12.Meşeden Gel Meşeden

Meşeden gel a sürmelim meşeden
Hayıdı suna boylum dolanda gel
Damar dığını köşeden köşeden
Kız ben seni saramadım neşeden
Hayıdı suna boylum eşim aman
 Oynaşır balıkları Karadeniz dalgalı
 Bu yıl güzellerin başı sevdalı
Harman olsam düz ovada savrulsam
Kahve olsam tavalarda kavrulsam
Kemer olsam yar beline sarılsam
 Oynaşır balıkları Karadeniz dalgalı
 Bu yıl güzellerin başı sevdalı (Turhan 1992: 201)

13.Yeni Mehmet Ağa

Kahveciler kahveyi kavurur
Yeni Mehmet Ağa kürkünü savurur
Aralıkta bıyığını kıvırır

Şanlıdır o şanlıdır o
Edasına vidasına terzidir o
Şıkır şıkır oynar zillidir o

Kahveciler kahveyi pişirir

Yeni Mehmet Ağa kendinin şaşırır
Aralıkta cezveyi taşırır

Şanlıdır o şanlıdır o
Edasına vidasına terzidir o
Şıkır şıkır oynar zillidir o

Kahveciler kahveyi döver

Yeni Mehmet Ağa kendini över

Aralıkta şaibeyi söver

Şanlıdır o şanlıdır o
Edasına vidasına terzidir o
Şıkır şıkır oynar zillidir o (Mânisa Türküleri 1998: 144)

14.[Adsız 1]

Mendilim dalda kaldı,
Gözlerim yolda kaldı,
Çarşı kapusu kapandı,
Kani bey nerde kaldı?

Alamadım arzumu Kâni,
Süremedim zevkini Kâni.

Tespihim var od ağacı,
Kani bey başlar tacı,
Bu derdi senden kazandım,
Sensin bunun ilacı.

Alamadım arzumu Kâni,
Süremedim zevkini Kâni.

Tespihim var mercandan,
Ka(h)ve içtim fincandan,
Al hançeri öldür beni,
Ben de geçtim bu candan.

Alamadım arzumu Kâni,
Süremedim zevkini Kâni.

Lamba şişesiz yanar mı?

Bana yar bulunmaz mı?

Ben de bu dertten ölürsem,

Acıyan bulunmaz mı?

Alamadım arzumu Kâni,
Süremedim zevkini Kâni.

Bahçelerde sedef var,

Öleceyim meded yar,

Ben de bu dertten ölürsem,

Sensin bana sebep yar.

Alamadım arzumu Kâni,
Süremedim zevkini Kâni.

Kâni uykudan uyanır,

Gül yastığa dayanır,

Kani bey gitti elimden,

Buna can mı dayanır?

Alamadım arzumu Kâni,
Süremedim zevkini Kâni. (Kunos 1998: 73-74)

15.[Adsız 2]

Yüksek *ka(h)veler*de lambalar yanar,

Her kulun başına devlet mi konar,

Kişi sevdiğine böyle mi yanar?

Kör olsun sürünsün hâci Mustafa;
Dün gece koynunda sürdüyüm sefa.

Yüksek *ka(h)veler*de *ka(h)ve* pişirir,

O pamuk ellerle fincan devşirir,

Kişi sevdiğine yanak şişirir.

Kör olsun sürünsün hâci Mustafa;
Dün gece koynunda sürdüyüm sefa.

Yüksek *ka(h)veler*de portokal soyar,

Portokal rengine şalvarı boyar,

Kişi sevdiğine böyle mi yanar?

Kör olsun sürünsün hâci Mustafa;
Dün gece koynunda sürdüyüm sefa.

Karınca karınca kara karınca,
Anam da geliyor gelin görünce,
Nasıl sabr edem engel ölünce?

Kör olsun sürünsün hacî Mustafa;

Dün gece koynunda sürdüyüm sefa. (Kunos 1998: 62-63)

C. 3. Kahve ile İlgili Ninniler

1. Anneanesi hanım

Bi top altun

Dıngıdı da dıng

Babaanesi yılan

Boynuma dolan

Dıngıdı da dıng

Teyzesi güzel

Dünyayı gezer

Dıngıdı da dıng

Halası katır

Hiç bilmez hatır

Dıngıdı da dıng

Dayısı doktor

Hiç bilmediği yoktur

Dıngıdı da dıng

Amcası keçi

Kırıla gıçı

Dıngıdı da dıng

Dedesi deve

Gırıla *kahve*

Dıngıdı da dıng (Çek 2014: 68-69)

2. Babası deve

Gelmez eve

Yığıla *kahve*

Şıngı da şınk

Nenesi keçi

Kırıla kıçı

Şıngı da şınk

Dedesi boru

Kırıla kolu

Şıngı da şınk

Emmisi yılan

Her sözü yalan

Şingı da şink

Bibisi hatır

Her sözü katır

Şingı da şink

Dayısı doktor

Parası çoktur

Bize yoktur

Şingı da şink

Annesi melek

Her sözü belek

Şingı da şink (Kaya 2014: 428-429)

3.Biner atın iyisine

Çıkar yolun kıyısına

Ak ellerin kınalamış

Kahve gelir dayısına (Kaya 2014: 428)

4.Nenni nenni nedesine

Beyler girmiş odasına

Sıvar beyaz kollarına

Versin **kahve**babasına

Nenni yavrum nenni

Nenni guzum nenni (Çek 2014: 69)

C. 4. Kahve ile İlgili Tekerlemeler 1.Helesa Tekerlemesi/ Sinop

"İnceburun'dan geçerken
Sınnalı sancak çekerken
Kız seni alıp kaçarken
Heyâmola Yusâ...

Bir gemim var boyu uzun
Gider yazın gelir güzün
Bu gemiciye var mı sözün
Heyâmola Yusâ...

Bir gemim var üç direkli
Tayfası aslan yürekli
Kürek çekerler yürekli
Heyâmola Yusâ...

Bir gemim var baştan başa
Keklik seker taştan taşa
Aman beyim binler yaşa
Heyâmola Yusâ...

Tespihimin ucu mercan
Bu aylara hürmet her can
Benim beyim *kahve* içer
Heyâmola Yusâ...

Aşağı çarşı çamur oldu
Baklavalarda hamur oldu
Tiryakiler gavur oldu
Heyâmola Yusâ...

Elimde altın terazi
Arnavut satar kirazı

Kim sevmez böyle beyazı
Heyâmola Yusâ... (Duymaz 2002: 221)

2.For foradan sür süreden,
Mânisa'dan Tire'den,
Yenice çıktım buradan,
Konaraktan göçerekten,
Lale, sümbül biçerekten,
Kahve, tütün içerekten.
Sulu yerde peynir ekmek,
Susuz yerde kavun, karpuz yiyerekten,
Az gittim, uz gittim,
Bir de arkama baktım,
Bir arpa boyu yol gitmişim.
Eve vardım, ekmek yedim,
Hocaya vardım değnek yedim,
Babam bana darı verdi,
Ben darıyı kuşa verdim.
Kuş bana kanat verdi,
Ben kanadı havaya verdim,
Hava bana yağmur verdi,
Ben yağmuru yere verdim.
Yer bana çimen verdi,
Ben çimeni koyuna verdim.
Koyun bana kuzu verdi,
Ben kuzuyu beye verdim,
Bey bana katır verdi.
Bindim katırın beline,
Gittim Urum eline,
Katır beni düşürdü,
Elimi yüzümü şişirdi.
Kızlar geldi bakmaya,
Kıyamadım öpmeye.
Ninem geldi almaya,

Yollarıma bakmaya.
Ninemin nesi var?
Koynu dolu muzı var,
Soydum yedim muzunu,
Tuttum onun sözünü.
Gide gide gittim,
Bir çayıra girdim.
Gökten bir beşik indi,
İçinden bir bebek indi.
Allah dedim, büyüttüm,
Ninni dedim, uyuttum,
Hak yoluna gönderdim.
Hak yolunda bir kilim,
Hurmalar dilim dilim.
Onu yiyen dervişler,
Hak yoluna ermişler. (Sevim 2005: 126-127)

3.Köpüklü *kahveyi* içtim

Köprüyü geçtim
Feneri görünce
Galata'dan vaz-geç-tim (Özatalay t.y. :105)

4.Var varadan, sür süreden

Amasya'dan Tire'den
Şimdi geçti öksüz oğlan buradan
Konaraktan göçerekten
Lale sümbül biçerekten
Kahvetütün içerekten
Sulu yerde peynir ekmek
Susuz yerde kavun karpuz yiyerekten
Öksüz oğlan şimdi geçti buradan (Özatalay t.y. :108)

5.Ey yaranı memduhu sefa, olası gamhanesinden cüda. Kesinde ola fermanınız, söylensin destanımız, ne kadar aç kalsak karunan yemeyiz biz sükkerihelva, *kahvei Yemen dühan* içeriz, bulursak içeriz, bulmazsak geçeriz (Boratav 2000: 187).

6.Kaz kazınan, bazbazınan, alaca tavuk çil horozunan, âşık meydana girdi sazınan, sohbet eyler avazınan, meclis de dinler hazınan, delikanlı genç kızınan, sevişirler pek nazınan, kaş oynanır gözünen, ey yaranı memduhu sefa, olası gam hanesinden cüda, kesinde ola fermanımız, ne kadar aç olsak kuru nan yimeyiz biz. Gülâip sükker helva, ***kahvei Yemen dühan*** içeriz biz, bulursak içeriz, bulmazsak geçeriz (Boratav 2000: 185).

C. 5. Kahve ile İlgili Ağıtlar
1.Çerçioğlu Hüseyin Ağa'nın Ağdı

Ağlı kefiye bağlanır
Evinde müdür ağlenir
Bunun gibi ağa var mı?
Her yerde meti söylenir

Hele ağanın işine
Saetin dakmış döşüne
İslam da gâvıra kesmiş
Üç gürşun vurmuş başına

Ayağında şavlar gara
Gürşun dağmış sıra sıra
Yoklan hele garakolu
Ağam varmamış mı ora

Ayağında şavlar gümüş
Bahçalarda olur yemiş
Heyle girdin körolası
Cepiye gediğim demiş

Şeytanın sözüne uymuş
Anası habarın duymuş
İslam da gâvıra kesmiş
Diri iken sırtın soymuş

Oriya döşektir halı
Kölgesinden korkar eli
Bunun gımı ağa var mı?
Köylüsü oluyor deli

Avradının adı Garı
Sırtında fistenî sarı

Biri hacı biri Müfti
Malın bölüşünler gayri

Odada *gayfe* gavrulur
Dumanı göğe savrulur
Sabahınan seherinen
Çerç/i/oğlu deye çağrılır (Görkem 2001: 334)

2.Çoban Mehmet Kâhya'nın Ağıdı

Katar gider tülü ile
Ben söylerim yolu ile
Göç çekerdi ağa babam
Yüz hanelik eli ile

Çifte değirmeni döner
Odasına beyler iner
İlkbaharda göçer babam
Yurdun iyisine konar

Kara çadır dört göbekli
Sofrası ağır tabaklı
Seherde *kahve* dövülür
Odası çifte dibekli

Efe ağa babam efe
Boyunca giyerdi çuha
Kanlı düşer ocağına
Hükmederdi Kaf'tan Kaf' a

Halbır derler yüksek yayla
Acı haber duydum böyle
Ne zalimsin babam oğlu
N'olur bana haber eyle

Avdan gelir ağa babam

Öter kuşu kışner atı
Âşıklara bahşiş verir
Her yerde söylenir methi

Güz geldi havalar döndü
Eller göçün çekti indi
Ak konağı ıssız kalmış
Ağa babam nere kondu

Koyun meler kuzusuna
Yüreğinin sızısına
Mekân tutmuş ağa babam
Şu Halbır'ın yazısına

Önüme attılar soyka
Hangisini kaldırayım
Düşmanın var ise babam
Silâhını doldurayım

Hele ağa babam hele
Ben ağlarım sile sile
Reyhanlı beyleri duysa
Dolu dizgin düşer yola

Karşımızda Düldül Dağı
Erir kan akar suyu
Telef olmuş ağa babam
Yaslı Bahadırlı köyü

Çok ağlar Behice kızın
Âlemde yürürdü sözün
Yetim kaldı küçük kuzun (Görkem 2001: 332-333)

3.Gındal Süleyman'ın Ağıdı

Çocukları evde goymuş

Şerif de atar tetiri
Avrat sandık yanna vardık
Avrat bilmedi hatırı

Sülemen'e selam söylen
Bir iyice avrad alsın
Yüzü güleç dili datlı
Sülemen'e gurban olsun

Gahve gara bir su amma
Lakin tartıya pahalı
Sordum asla görgüsü yok
Tikennikte böyümüş dalı

Et yemez ki çıka yaza
Gıvrılmış yatmış köşüye
Bana Telli Hatın deller
Ayağa galdırrım paşıya (Uzun vd. 2012b: 133)

4.Hacı Durdu Ağanın Ağıdı

Tabiyeden yaya kaçmış
Fesini kurşun alınca
Bizim hısımlar genişsin
Kızları da dul kalınca

Irak mı Kâbe'nin yolu
Engin mi tubanın dalı
Kızım babanı bilmez misin
Beş yüzlük kuşanır şalı

Hani gelmedi yiğeni
Salakta avlar doğanı
Aşiretin Ağas' öldü
Esnaflar örtün dükkânı

Ben yoruldum siz ağlayın
Yas çekin kara bağlayın
Tekrar Kâbe'ye niyetli
İnşallah Kudüs'e uğrar

Geçer Meryemçil belinden
Kim tutar benim elimden
Sızlaşmayın kuzularım
Allah geçer mi kulundan

Oğlum askerden gelince
Halebi dolandı atı
Bu sonradan ağa değil
Eşiraf hanedan zatı

On ay oldu hasta yarar
Atı kişner kuşu öter
Sen olmazsan kul olduğum
Camiler medrese batar

Bana öğüt verme Hoca
Tebih çeker gece gece
Bir kez yüzün sürdü geldi
Bir daha niyetli Hacca

Neren arttı kul olduğum
Ak bebeğe vurulunca
Yıldırım düştü sanırdın
Aşirete darılınca

On ay oldu hasta yarar
Nasıl hısımsınız sizler
Bundan sonra beyden düşer
Kara giysin gelsin kızlar

Altmış beygir ile göçer
Benim de günlerim geçer
Tiryaki kurban olduğum
Haşdırında **kahve** içer

Salakta turaç avlatır
Meydanda adam çiğnetir
Kızım baban' bilmez misin
Zeytinde atın oynatır

İki sene daha yaşa
Gözümün önü ışımsın
Ağam **kahveye** meraklı
Ahmet köpüklü pişirsin

Eri ciğerciğim eri
Maşlah kara hırka sarı
Ali edem karşı getirmiş
Davada boşanan karı

Kapısında on uşağı
Hersli bıyığın geveler
Hacı Bilal katarlamış
İşliğe gitmiş develer

Halepten doldurmuş hurcunu
Kesmiş Kaymakam harcını
Aşiret helal eylesin
Varsa istesin borcunu (Kemal 1999: 132-134)

5.Molla Yusuf'un Ağdı

Kadan' allım Elif Bibi
Edem benim elim, kolum
Ayağım yalın giderken

Acep gördü m'ola delim

İyi ettiniz geldinîze
Ben öfkemi alıcıyım
Adile'mi büyüttüm de
Gayrı size vericiyim

Daha Ali'm beş yaşında
Kalemler oynar kaşında
Canım al da Kadir Mevlam
Beni ayırma eşimden

Kıçım yalın başım kabak
Cip ufacık kaldı bebek
Sürmel' eşim gel evine
Odada ötmüyor dibek

Kadan allım Fındık Bacı
Ben de düştüm çığırına
Çift koşturmuş sürmel' eşim
Muhacirin bayırına

Kurban oluyum kaşına
Sarığını sar başına
Beni çobana verirler
Hele feleğin işine

Büyük evim ağıl gibi
Ufak kabım çağıl gibi
Beni burdan kovucular
Benim evim değil gibi

Eğlen kadanı alıyım
Buyur *kahveni* veriyim

Kötü sorun duymadığım
Ben seni nerde buluyum

Harıdı gönlüm harıdı
Bucağında ot kurudu
Karbeyaz'a çıkıncağız
Sürmel' eşim de vardı

Karlı dağlar, karsız dağlar
Garip olan genden ağlar
On yaşına degen bebek
Akkasının atın' bağlar

İrbehem hocana uğra
Tütününü ufak doğra
Odan ıssız kaldı deyi
Yerinme eşim yerinme

Devre ettin tel kayınım
El tezkere alırkene
Koyundan da kurban kestim
Güççük Ali'm yürürkene

İril' ufaklı tepeler
Kar yağar, yağmur sepeler
Heveslikli benim eşim
Bir öper bir de kokular (Özdemir 1994: 68-69)

6.Solağın Oğlunun Ağıdı

Kardeş de Balkta yaylasın
Taycağızı tor oynasın
Kadan alam büyük ana
Süleyman doğru söylesin

Haydin kızlar Balkı gezek

Kırılmış tesbihi dizek
Kuru yerde yatma kardeş
Altına dal çuha yazak

Kitap torbasın işledim
Ben kardeşsiz kış kışladım
Olmaz olasıca ölüm
Hemen molladan başladın

Hengi Karacaoğlan bengi
Kaldıramaz oldum dengi
Kadını alayım bibi
Bizim molla okur cengi

Eşe de dokuyor kilim
Kimsede kalmadı dilim
Babam oğlu Sarı Aptullahım
Top eğricem deste gülüm

Kardeş odada oturur
Odanın tadın getirir
Babam oğlu Aptullahım
Kahve değil keyf getirir

Ayşe de dokuyor perde
Ben'uğrattın onmaz derde
Çıkarız ya babamoğlu
Meryemçilde çitte yurda

Derelerde biter yonca
Uzar gider yolmayınca
Fatma bacın oğlan olsa
Boyu suna beli ince

Annacımız Hasır bükü
Kutnudan yığardı yükü
Ağlayan bize ağlasın
Gani oğlun senin iki (Kemal 1999: 174-175)

7.Şaban Ağa'nın Ağdı

Ilıca'ya varamadı
Düşmanını vuramadı
Dokuz kurşun birden yedi
Ünün geldi Şaban Ağa

Çardak çardakta çatılı
Üstünde kumaş atılı
Yekinsene Şaban Ağa'm
Kahvende şeker katılı

El veriyor el veriyor
Orta direk bel veriyor
Şöyle dönüp baktım idi
Şaban Ağa'm can veriyor

Değirmenlik öğünüyor
Bibilerin dövünüyor
Hiç dövünmen bibilerim
Düşmanları seviniyor

Evimizin önü ekin
Yekin Şaban Ağa yekin
Ağlamaya ar ediyom
Düşmanların evi yakın

Ilıca'nın yollarına
Burma takmam kollarıma
Ilıca'da ölen eşim
Doyamadım dillerine (Görkem 2001: 347)

8. Tekkeşlioğlu Hasan Ağa'nın Ağıdı

Ağ konakta atal pece
Sabah olmaz uzun gece
Silkinip ata binerdim
Ŗimdi oldum kmkm koca

Gel Dudu yanıma otur
Eksiğim varısa yetir
Ben yaylaya gidemiyom
Git yayladan sümbül getir

Ay doğar ayın ıŖıđı
Hani Ŗuranın beŖiđi
Allah bir evlat verirse
Altın dğdrrm aŖıđı

Bacım kağnyıman geldi
Onu da gördüm ağladım
Binboğa'nın karıyman
Bu yıl da gönlüm eğledim

Ağ konağım parlarıken
adırımı tuttum uca
Senden oğlan istemiyom
Muhtaceyledin bir kıza

ağırın Moll'ahmet gelsin
Ŗu derdime derman olsun
(Ben) usandım evlatsızlıktan
Efendi'sin bana versin

Bir incecik yol gidiyor
Evlatsızın yolu gibi
Teri burcu burcu kokar

Has bahçenin gülü gibi

Ben ne tuttum, ben ne yaptım

Bal yaladım, zehir yuttum

Evlatsızlığın yüzünden

Yeğenimi evlat ettim

Kumaş pırtını çekilirdi

Ağ konağa dökülürdü

Onu da bilin mi gönül

Âlem senden sakınırdı

Al atın boyununa bindim

Sarız obasın' dolandım

Kurbanlar olduğum al at

Hangi pınardan sulandın

Ağ konakta çatal pece

Sormazlar ki hâlim nice

Gönlüm bir oğlan istiyor

Gözü kara perçemlice

Yüce konak yüce konak

Tütün çıkar direk direk

Allah bir evlaticik verse

Kurbanımız kısır inek

Koyunlarını sağılıyor

Kahvelerim dağılıyor

Gel hele Dudu gel hele

Düşmanlarını seviniyor

Yaşa Hasan Ağa yaşa

Daha ne gelici başa

Ŗu karının oğluyudum

Değneği saptardım taŖa (Özdemir 1994: 113-115)

9.Yaycıoğlu Ali Ağa'nın Ağıdı

Sabah oldu hatın anam

Kalk babam *gahve* piŖir

Dullunun gahri zor olur

BaŖına damlacık dūŖür

Arif ihsan Hakkı gardaŖ

Okumaya ister emek

Gızlar gücük Hüseyin'im

Daha yedi yıllık bebek

Duydunuz mu gomŖularım

Dağ dibinden devrildi

Vezir babamı duyuncak

Bütün ahali savrıldı

Kök Ŗaçardı babamın eski zamanı

Bin bir muhtaç boyun bükse

Hepisinin keserdi amanın.

.....

Nasıl ediyim ağlamayayım

Babam fukara gömleğe

İki evin bir vekili

Amcam galdı kör deyneğe

Kadamı alıyım Halıd

Ciğerlerim bölük bölük

Ezraile vermem derdin

Senin sevgili Ağan ölük

Ardahan'a tel çekin de

Gelsin oğluyla gelini
Anşa abla anama öğret
Aman dulluğum yakınır

Ana babamı bilin mi?
Babam paşaların dengi
Beline gılıç guşandı
Hacın'da eyledi cengi

Vezir babama yandılar
Maraş Ceyhan bir Adana
Hacın zaferin gazandı
Döşüne geldi madalya

Dört yüz çetesini çekti
Eletti Tufan Paşaya
Gurbannar olduğum babam
Atın goyar goşuya

Hacın zaferin gazandı
Babam madalyalı dokturdı
Maraş'ın gurtuluşunda
Tren hattını yıktırdı (Uzun vd. 2012a: 159-160)

10.Yaycıoğlu Hacı Durdu Ağa'nın Ağıdı

On dördünde gelin geldim
Altı bağlı guşu öter
Sen olmazsan gul olduğum
Cami medrese batar

Göçer Meryemçil Beli'nden
Kim dutar benim elimden
Sızılaşman guzularım
Mevla'm geçer mi gulundan

Elli beygirinen göçer
Benim gönüm nasıl geçer
Tiryaki gurban olduğum
Haşdırın'da **gahve** içer

Gapısında on uşağa
İkisi **gahve** gavırır
Guzlukta dört atı bağılı
Küheylan guyrük savırır

Dokuz aydır hasta yatar
Kürkünü galdırmaz golum
Ufak ala yetiminen
Dar yerde çevirdin ölüm

Başucunda fener yanar
Hacer hizmetına döner
Sekiz sürü dokuz bozu
Evi Meyremçil'e gonar

Hacı bunun öz yieni
Salakta avladı duvanı
Andırın'ın ağası ölmüş
Esnaflar örtün düveni

Gabırı benzer boyuna,
Kimse çıkamaz tevene,
Şöhretli bibimin oğlu
Gız verir Maraş beyine

Oğlunu asker edincek
Halep'e getti atı
Bu sonradan Ağa değil
Aşirethânedен zati

Azıcık daha yaşa da
Gözümün özü ışınsın
Ağa *gahve*ye meraklı
Ahmet köpüklü bişirsin

Bana öğüt vermen Hoca
Tesbah çeker gece gece
Birken yüzün sürdü geldi
Bir daha niyetli Hac'a

Dokuz aydır hasta yatar
Nasıl hımsımsınız sizler
Şimden sonra Beyden düştük
Gara geysin gezsın kızlar (Uzun vd. 2012a: 157-158)

11.Yaycıoğlu'nun Ağdı

On ikide gelelim gelin
Kürkünü kaldırmaz kolum
Ufak alay yetim ile
Dar yerde çevirdi ölüm

Elli beygir ile göçer
Haçtırın'da *kahve* içer
Sekiz tülü dokuz kuzu
Evi Meyremçil'e göçer

Hani gelmedi yeğeni
Talât/da/ avlatır doğanı
Andırın'ın ağas/ı/ ölmüş
Esnaflar örtsün düveni

Yenilmiyor Hacer kızın
Boğaz/ın/dan kelam alınmaz
Ne yapayım kuzularım

Ölüme çare bulunmaz

Halep'ten gelir hediye
Atlas serdirir odıya
Şöhretli kullar olduğum
Atın bağlatır kadiya

Göçer Meyremçil Beli'nden
Kim tutar benim elimden
Sızılaşman kuzularım
Allah geçer mi kulundan

Hasan kardeşinin adı
Ağam hükûmetin tadı
Okuduğun hocan geldi
Hemi müftü hemi kadı

Baş ucunda fener yanar
Hacer hizmetine döner
Yedi tülü sekiz bozo
Çıkar da yaylaya konar

Aşiretin hep birikti
Uyan çöl vezirim uyan
Vezir Kâbe'den geliyor
Üç yüz atlı beş yüz yayan

On uşağı var kapıda
İkisi *kahve* kavurur
Beş atı avluda bağlı
Küheylan kuyruk savurur

Altmış tülü ile göçer
Aşirete lira saçar

Tiryaki emmimin oğlu

Aş yerine **kahve** içer (Görkem 2001: 346)

12.Yemen Ağıdı

Bu vakit asker mi gider

Zemherinin kiş gününe

Babam oğlu Mehmet Ali

Benzer gülün işkına

Yemen'e ısıcak derler

Çiğ yumurta pişer imiş

Asker tâlime çıkınca

Acemiler şaşar imiş

Gitti kardeş gelir m 'ola

Zemherinin tipisinde

ala çala sahip ister

Bir at kişner kapısında

Gitme Yemen'e Yemen'e

Yemen Temmuz dayanaman

Tan borusu er vurulur

Sen cahilsin uyanaman

Gitme Yemen'e Yemen'e

Karışın toza dumana

Mektubunu tez sal kardeş

Bacını koyma gümana

Gitme Yemen'e Yemen'e

Kekilini toz deşirir

Anam oğlu Mehmet Ali

Seherde **kahve** pişirir

Şuara oldum şuara

İncecik sarar *cuvara*
Yangın yürek babam oğlu
Gelirken uğrar pınara

Tarlalarda biter kamış
Uzar gider vermez yemiş
Çöl Yemen'de iki kardeş
Biri Mehmet biri Memiş

Günden yanı soldu m'ola
Yerden yanı uldu m'ola
Mehmet'imın kara gözün
Karıncalar oydu m'ola

Oğlan bağlanma sarıyı
Yalnız /mı/ koydun karıyı
Anam oğlu Mehmet Ali
N'iden de bellen boruyu

Kara çadır is mi tutar
Martin tüfek pas mı tutar
Ağlayanım anam bacım
Elin kızı yas mı tutar

Basma fistan kirlenirse
Basma püskül fırlanırsa
Ya kimlere baba desin
Senin bebek dillenirse

Emeklerim emeklerim
Dayanamam emeklerim
Bedel verdirmiyordun
/Teyzem/ kime kaldı ineklerin

Kadanı alayım çavuş
Nerede yaptınız dövüş
Taşına kurban olduğum
Kardeşin yattığı koğuş

Sabahleyin bir yel esti
Esti de bağrımı kesti
Top atılmış duymamışım
Gafillikle Arap bastı

Yüksek hükümet sarayı
Var mı bu işin kolayı
Kardeşi asker etmişler
Nerde taburu alayı

Mor kefiye başlarında
Çay işliğı döslerinde
Bizim uşak av ediyor
Müşevge'nin başlarında

Yüzbaşılar yüzbaşılar
Tabur taburu karşılar
Yağmur yağıp gün vurunca
Yatan üleşler ışılar

Turna uçar katar katar
Derdime dertlerin katar
Gel ha babam oğlu gel ha
Beni ağlattığın yeter

Kır atı kapıda bağı
Kırbacı terkide bağı
Tez gelesin babam oğlu
Küçükten yüreğim dağı (Görkem 2001: 184-186)

13.Yoncalı Omar'ın Ağıdı

Yoncalı'nın cılga yolu

Vara vara gavişiyor

Omar'ı vuran cendermeler

Elveninen yarışıyor

Hota babamoğlu hota

Gardaş biner yağız ata

Nişannın Yarpız'dan öte

O da duyar hota çalar, babamoğlu

Yoncalı'nın söğütleri

Dal dal oldu bitti mola

Omar'ı vuran cendermeler

Silasına yetti m'ola

Hota babamoğlu hota

Gardaş biner yağız ata

Nişannın Yarpız'dan öte

O da duyar hota çalar, babamoğlu

Sabahınan sabahınan

Gayfe gelir tabağınan

Bacın sana gurban olsun

Gucağında bebeğinen

Hota babamoğlu hota

Gardaş biner yağız ata

Nişannın Yarpız'dan öte

O da duyar hota çalar, babamoğlu

Punara inmiş su içmiye

Atına yonca biçmiye

Düşman karşıdan gelişin

Namıs eylemiş gaçmiye

Hota babamoğlu hota

Gardaş biner yağız ata

Nişannın Yarpız'dan öte

O da duyar hota çalar, babamoğlu (Uzun vd. 2012a: 271)

14.Zehirlenen Fatma Hatun'un Ağdı

Böyük evin ağal gimi

Gabı yr'ılı çağal gimi

Eğlendi de burada galdı

Fatma bizden dağal gimi

Böyük evde mısır gimi

Mor beliği hasır gimi

Eğlendi de burda galdı

Golu bağlı esir gimi

On iki camız sanı

Maraş evinin düveni

Kimi atlas kimi sandal

Giyer cıvanı cıvanı

Kadir hey Allah'am Kadir

Yeni kaptı gara çadır

Fatma sana çok yanıyor

Hem'i Ağa hemi müdür

Bir fincancık *gahve* içmiş

Öörmüş öörmüş gusamamış

Mor gundura telli fistan

Birim birim basamamış (Uzun vd. 2012a: 350)

C. 6. Kahve ile İlgili Bilmeceler

1. Abam Yemen'den gelir

Suyu çimenden gelir (*Kahve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 238; Başgöz 1993: 294)

2. Alası alası fincan alası

Bilen bilesi

Bilmeyen otuz iki köy veresi (*Fincan*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285)

3. Anasından ikiz doğmuş

Evi yanmış barkı yanmış

Kendini deryaya salınış

Meğer aslı da suyumuş. (*Kahve*; Başgöz 1993: 295; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 238)

4. Ateşe goydum, kustu

Çıkardım sustu. (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 124)

5. Ateşe koydum kustu

Çıkardım küstü (*Kahve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 238)

6. Atı ayağından nallarlar

Tıka tık tıka tık

Güzeli yanağından öperler

Şıpa şıp şıpa şıp (*Kahve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 238)

7. Bak şu fellâha âlemde gezer,

Âşıkının bağırını ezer.

8. Bahtı Yemen, mülkü beden,

Nereden âşık oldum bu fellâha ben? (*Kahve*; Başgöz 1993: 294; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 238)

9. Başı benzer eriğe,

Girer çıkar deliğe. (*Kahve Döğdükleri Dibek Demiri*; Başgöz 1993: 295)

10. Başı benzer eriğe

Şıp şıp vurur deliğe (*Dibek*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 298)

11. Ben ne idim ne idim?

Yeşil gözlü bey idim
Mevlâm beni yarattı
Fincan içine kattı (**Kahve**; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 238)

12.Ben ne idim ne idim?
Yemen’li bir bey idim
Felek beni şaşırttı
Fağfuriye düşürttü (**Kahve**; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

13.Bi tigeçik fil taşı. (**Kahve**; Başgöz 1993: 294)

14.Bir acayip düş gördüm;
Tuzsuz pişen aş gördüm. (**Kahve**; Başgöz 1993: 295)

15.Bir ağacı oymuşlar,
İçine nane koymuşlar.
Nane hata işlemiş;
Tepesine vurmuşlar. (**Dibek, Kahve**; Başgöz 1993: 627)

16.Bir küçücük fil taşı,
İçinde beyler aş. (**Fincan, Kahve**; Başgöz 1993: 627; Ermiş 2002: 35)

17.Bize gel
Eline al (**Kahve**; Başgöz 1993: 294)

18.Çanağı beyaz,
Çorbası kara,
Fırtı kırk para (**Kahve**; Başgöz 1993: 294)

19.Çanağı beyaz
Çorbası kara (**Kahve**; Tuncor 1996: 80)

20.Daracık yoldan gelir
Şıkacık şıkacık

Nalçalı pabuç giymiş
Şipeşip şipeşip
Güzelin dudağından öper
Şipeşip şipeşip (**Kahve**; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

21.Engine, dengine,
Kıyısına, köşesine,
Kütahya'nın paşasına. (**Kahve Değirmeni**; Başgöz 1993: 295)

22.Fini fini fin taşı
İçinde beyler aşı (**Kahve**; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

23.Hanım yatar, bey basar;
Kadı girer, yumuşak çıkar. (**Kahve İle Değirmen**; Başgöz 1993: 627)

24.Hay neyidim neyidim?
Yedi donlu bey idim
Yemen'de sultan idim
Dillere destan idim
Mevlâm beni yaktı
Fulfuleye taktı (**Kahve**; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

25.İçine soktum, taşıtı
Çıkardım azlaştı. (**Cezve (KahveCezvesi)**; Başgöz 1993: 124)

26.İki kardeş bir arada büyüdük
İkimiz de kız idik
Evimiz barkımız yandı
Dövülenler biz idik
Bizi suya attılar, bizi suya ittiler
Kendimizi deryaya attık
Layığımız bu idi. (**Kahve**; Başgöz 1993: 295)

27.İki kardeş bir arada büyümüş

Evi yanmış
Dövülenler o imiş
Bağrını ateşe verdim
Meğer esli su imiş (**Kahve**; Başgöz 1993: 295)

28.İki kardeş bir arada büyümüş
Üstü yanmış, başı yanmış
Dövülenler o imiş
Almış kendini deryaya atmış
Meğer esli su imiş (**Kahve**; Başgöz 1993: 295; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

29.İki kişi bir hanede büyümüş
Evi yanmış barkı yanmış
Dövülenler o imiş
Kendini deryaya salınmış
Meğer esli su imiş. (**Kahve**; Başgöz 1993: 295)

30.İleri sürdüm gusdu
Geri çektim küstü. (**Cezve (KahveCezvesi)**; Başgöz 1993: 124)

31.İstanbul'da bişi bişer,
Kokusu buraya düşer. (**Kahve**; Başgöz 1993: 294)

32.İttim kustu
Çektim küstü (**Cezve (KahveCezvesi)**; Başgöz 1993: 124)

33.İttim taşı
Çıkardım azlaştı (**Cezve (KahveCezvesi)**; Başgöz 1993: 125)

34.Kara kazan kaynar,
Arap çocuk oynar. (**Kahve**; Başgöz 1993: 294)

35.Kara tavuk,

Karnı yarık. (*Kahve, Kahve Dolabr*; Başgöz 1993: 295; Tuncor 1996: 80; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

36.Koydum kustu

Çıkardım azlaştı (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 125)

37.Koydum kustu

Çektim küstü (*KahveCezvesi*; Tuncor 1996: 80)

38.Koydum taştı

Çektim küstü (*Kahve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

39.Koydum taştı.

Çıkardım azlaştı (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 125)

40.Ocağa sokarım kusar

Geri çekerim küser. (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 124)

41.Ol nedir ki kızmışına uzattım (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 124)

42.Ol nedir kim bir güzel esmer civan rahat-i ruhu hayatefza-yi can,

Anın için meyledip erbab-ı dil, îşünüş eyler anımla her zaman. (*Kahve*; Başgöz 1993: 294)

43.Öğütülür buğday değil

Rengi esmer Arap değil

Sulu pişer yemek değil

Köpüğü var sabun değil (*Kahve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

44.Saksağan yuvada

Kuyruğu havada (*Cezve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285)

45.San katır yan yatır,

Yem yer kıtır kıtır. (*Kahve Değirmeni*;Başgöz 1993: 295)

46.Sizin sokak, bizim sokak,
Makam mak, maka mak,
Altı ayağından nallarlar,
Şaka şak, şaka şak,
Dilberi dudağından öperler,
Şipe şip, şipe şip. (*Kahve*; Başgöz 1993: 294)

47.Sokarım gabarır
Çekerim geberir. (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 124; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

48.Sokarım şişer
Çekerim kusar. (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 124)

49.Soktum kustu
Çektim küstü (*Cezve, KahveCezvesi*; Elçin 1983: 53; Başgöz 1993: 124; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239)

50.Sürdüm kabardı,
Çektim geberdi. (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 125; Çelebioğlu-Öksüz1995: 285)

51.Sürdüm taşı
Çıkardım azlaştı (*Cezve (KahveCezvesi)*; Başgöz 1993: 124)

52.Sürdüm taşı
Çektim küstü (*Cezve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285)

53.Sürerim kabarır,
Çekerim geberir. (*Cezve (KahveCezvesi)*; *Kahve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239; Başgöz 1993: 125)

54.Uzattım kustu
Çektim sustu (*Cezve*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 285)

55.Yemen’de pişer
Kokusu yurda düşer (*Kahve*; Tuncor1996: 80)

56. Yemen'den gelir derler, kolay çekilir derler,
Aştan sonra tadını, *tiryaki* bilir derler (*Kahve*; Ermiş 2002: 48; Başgöz 1993: 294)

Ç. Nargile

Ç. 1. Nargile ile İlgili Mâniler

1.İçtiğim *nargile*dir

Gittiğim yâr-giledir

Bu dünyanın devleti

Güzelle zenginedir (Akalın 1972a: 76)

2.İraftaki *nargile*

Kız doldur güle güle

Ben bugün sevinçliyim

Giderim dostumgile (Akalın 1972a: 81; Göksu 1996: 279)

3.*Nargile*m yana yana

İçeydim kana kana

Yârimin dudaklarını

E..... yana yana (Bilge 2001: 48; Oktürk 1998: 408; Göksu 1996: 266)

Ç. 2. Nargile ile İlgili Türküler

1. Di Nargile Nargile

Al tavandan belleri

Belle bellemeleri

Kız ablana söyleme

Gezdiğimiz yerleri

Di *nargilenargile*

Kalk gidelim yargile

Bizim *şişe* boşalmış

Doldurun/Doldur gel güle güle

Bir taş attım sazlara

Gitti vurdu kazlara

Anne beni evlendir

İstediğim kızlarla

Di *nargilenargile*

Kalk gidelim yargile

Bizim *şişe* boşalmış

Doldurun/Doldur gel güle güle (Can-Turhan 2012: 48)

Serendeler yaptırırım

Altı direk üstüne

Benim bu türkülerim

Yanık yürek üstüne

Di *nargilenargile*

Kalk gidelim yargile

Bizim *şişe* boşalmış

Doldurun/Doldur gel güle güle (Öztelli 2002: 287)

2. Gine Geldi Yaz Baharın Ayları

Gine geldi yaz baharın ayları

Yâre mektup yazmak ister

Gönlümüz karı kalkmış

Mor sümbüllü bağları

Uygun ahabab tel alışkın saz ile

*Nargile*ler yansın mercan köz ile

Saki gerek mey doldursun naz ile
Badeleri süzmek ister göynümüz (Boz-Derebent 2012: 71)

3.Göç Göç Oldi

Göç göç oldi, göçler yola dizildi
Uyku basti, ela gözler süzüldi
O zamandan elim yardan üzüldi
Agam nerden asar yaylanın yoli

Asker indi Ilıca'nın düzüne
Kimse bakmaz Erzurum'un yüzüne
Geri döndüm düşman çarpti gözüme
Agam nerden asar yaylanın yoli

Doldur doldur *nargileyi* tezele
Dut elimden yendir beni mezere
Avuç avuç topragimi tezele
Agam nerden asar yaylanın yoli. (Becer 2006: 13)

4.Yine Geldi Baharın Ayları

Yine geldi yaz baharın ayları anam ayları
Yâre mektup yazmak ister gönlümüz
Karı kalkmış mor sümbüllü bağların
Şıkar için gezmek ister gönlümüz

Uygun ahbab tel alışkın saz ile
*Nargile*ler yansın mercan köz ile
Saki gerek mey doldura naz ile
Badelerin süzmek ister gönlümüz

Hazerim der şu dünyada n'olmalı
Gam dağıtıp oynamalı, gülmeli
Sarılacak bir de yavru bulmalı
Canı cana sarmak ister gönlümüz (Akbaba 2002: 73)

Ç. 3. Nargile ile İlgili Tekerlemeler

1.Hak dos, veli dos, bubamdan galdı bir eski pos. Ben dikerim o sökülü. Arasna manda gibi pirele sokulu.

Eveli zamandeyke, galbır zamandeyke, bubam bâa vurdu bir okla; ben fırladım gittim bôklaa. Var varanın, sür sürenin, destursuz bâ girenin başında mangalla patla. Hekâyedir bunun adı, söylemele çıkar bunun adı.Kim dinlemesse... İstanbuldaki kör gadı.

Altı derya üstü ateş, buncuazı içen gavum (gardeş, nargeleme daş atan yaşemesin. Yedi dâları aşamasın, sidik zoru ôsun işemesin; iki garısı vâsa birini boşayamasın)gel indi keyfim gel, demiş.

*Nargelenin*mâdeni demirden. Ustası emirden; yan vuru peş çıkarttırı,kilden vuru taş çıkarttırı (Boratav 2000: 155).

Ç. 4. Nargile ile İlgili Bilmeceler

1. Ağaçta kova asılı

İçine zm basılı (*Nargile*; elebioğlu-Öksüz 1995: 239)

2. Altı deniz sütü saman

Bir ateş düştü aman (*Nargile*; elebioğlu-Öksüz 1995: 239)

3. Altı deniz üstü duman,

Yanıyorum aman aman (*Nargile*; Tuncor 1996: 123; elebioğlu-Öksüz 1995: 239)

4. Altı deniz üstü duman

Bir şah elinde bir kelep yılan (*Nargile*; elebioğlu-Öksüz, 1995: 239)

5. Altı deniz üstü hamam

Aman efendim aman (*Nargile*; elebioğlu-Öksüz 1995: 239)

6. Altı deniz, üstü saman

Yanıyorum, aman, aman! (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

7. Altı deniz, üstü saman

Aman, efendim, aman! (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

8. Altı deniz, üstü saman

Köpürdükçe saçar duman (*Nargile*; Tuncor 1996: 122; elebioğlu-Öksüz 1995: 239)

9. Altı deniz

st ateş. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

10. Altı derya üstü nar

Öyle leziz bir şey ki

Padişahlar el sunar (*Nargile*; elebioğlu-Öksüz 1995: 239; Başgöz 1993: 435)

11. Altı derya, üstü nar

Bir incecik yolu var. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

12.Altı derya, üstü nar
Yılan gibi kuyruğu var,
Ejder gibi hokurdar. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

13.Altı tıki tıki
Üstü fıki fıki
Etrafi man teknesi
İçi tükrük hokkası (*Nargile*; Tuncor 1996: 123; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 239; Başgöz 1993:
434)

14.Altın derin, üstü saman
Aman, efendim, aman! (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

15.Altın derin, üstü saman
Köpürdükçe saçar duman. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

16.Altın derin, üstü saman
Köpürdükçe saçar saman. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

17.Altın derin, üstü saman
Samana düşmüş bir duman
Ne yamandır, ne yaman(*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

18.Başında tabla tablacı değil
Belinde kayış zurnacı değil
Kıvrılır yatar yılan değil (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

19.Benim bir kızım var kız gibi,
Burnu çuvaldız gibi,
Altından odun yakarım,
Gene dibi buz gibi. (*Nargile*; Başgöz 1993: 434)

20.Bin bir minare,

Üstü konare,
Üstünde ocak,
Bilmeyen ahmak. (*Nargile*; Başgöz 1993: 434)

21.Binbir minare
Dibi kenare
Üstünde ocak
Bilmeyen ahmak (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

22.Bir acaip nesne gördüm,
Elli ayaklı bir gülle;
Başını leylâya vermiş,
Daim eder gülgüle. (*Nargile*; Başgöz 1993: 434)

23.Bir acaip nesne gördüm,
Dumanı deryada,
Ateşi gökte,
Kendisi yerde. (*Nargile*; Başgöz 1993: 434)

24.Bir acaip nesne gördüm:
Gur gur eder, canı yok;
Kalpağı altın, göğüsü nar,
Canı var, imanı yok. (*Nargile*; Başgöz 1993: 434)

25.Bir ecayip gala gördüm,
Altı derya, üsdü nar,
Burç u baru şimeşite
Her tarafı teng ü tar,
Onu zapteylemiş bir çerh-i mar. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

26.Bir havuzum var,
İçi dolu suyum var,
Üstünde bir gülüm var. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

27.Bir mangalım var

Ateşi üstünde

Tenceresi altında (*Nargile*; Tuncor 1996: 123)

28.Bir mücevher kal'e gördüm, içinde derya çalkalanır,

Etrafım yüz yılan almış, başında mercan yanar. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

29.Boynunda bir yılar,

Bütün gün fıkırar. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

30.Boynunda var yular

Bütün gün fokular (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

31.Boynunda yular

Bütün gün işsiz arar (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

32.Boynuzunda yular,

Bütün gün işsiz arar, (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

33.Dumanı deryada,

Ateşi gökte,

Kendi yerde (*Nargile*; Ermiş 2002: 64)

34.Gır gır öter kurbağa değil,

Kıvrılır yatar yılan değil

Başında sini helvacı değil (*Nargile*; Tuncor 1996: 123; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

35.Gır gır öter kurbağa değil,

Kıvrılır yatar yılan değil

Başında tablası var tablacı değil (*Nargile*; Tuncor 1996: 123)

36.Guh guh eder, kurbağaya benzemez

Başında var kethüdası, Osmanlı'ya benzemez (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240; Başgöz 1993: 436)

37.Guh guh eder, kurbağaya benzemez

Başında var ketkozası, Osmanlı'ya benzemez (*Nargile*; Başgöz 1993: 436)

38.Karnı gur gur eder, kurbağa değil

Ağzında zurnası var, zurnacı değil

Başında tablası var, helvacı değil (*Nargile*; Elçin 1983: 63; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

39.Min min minare,

Minarenin üstünde kanarya,

Kanaryanın üstünde bir ocak,

Bunu bilmeyen ölecek. (*Nargile*; Başgöz 1993: 434)

40.Min min minare

Minare üstünde kinare

Kinare üstünde bir ocak

Bunu bilmeyen ölecek (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

41.Oklavadan özü var

Tepesinde gözü var (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

42.Ol nedir ki su içinde seslenir

Leblerimin busesine yaslanır

Dem çeker, yanar, tüter hem sinesi

Üfledikçe garkolur sefinesi. (*Nargile*; Başgöz 1993: 434)

43.Rafta tabak

Dedem çiçeği

İçinde kabak

İki yanak bir dudak

Ben emeyim sende bak (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

44.Su içinde durmak işi,

Başında yanar ateşi;

Ne gömlek giyer,
Ne aba karnı gayetle kaba;
Parasız haman, her bar yıkanır,
Kirini bir killi dellâk çıkarır,
Sözü çoktur, manası yok;
İsteyenler yanı sıra oturur,
İster ise boz yılanı sokulur. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

45.Sürahidir suyu içilmez
Çekersin çekersin eksilmez
Fıkır fıkır kaynar
Dibi ateşi bitmez (*Nargile*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

46.Ta ezelden kurulmuştur bu bina;
Binayı zapteyleyen bir yılan;
Bu yılan zevkeyledikçe,
Eyler denizler cereyan. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

47.Topacık g ...ü var,
Güçük çanağı var,
Bir gulaç ipi var. (*Nargile*; Başgöz 1993: 435)

48.Uzun kuyu,
Gümbürder suyu. (*Nargile*; Başgöz 1993: 436)

49.Yediği yaprak,
Ayağı toprak. (*Nargile*; Başgöz 1993: 434; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 240)

D. Afyon

D. 1. Afyon ile İlgili Mâniler

1.Afyon ektim azmadı

Demir çapa kazmadı

Allah'a gücenirim

Sevdiğime yazmadı (Yolcu 2011: 407)

2.Afyon ektim azmamış

Yârim gidip kazmamış

Ben Mevlâ'ya gücendim

Seni bana yazmamış (Tatar 2014: 9)

3.Afyon ektim bir evlek

Topladı kara leylek

Kız senin boynundaki

Çekirdeksiz ham kelek (Tatar 2014: 9)

4.Afyon ektim güneye

Nakış yaptım göneye

Gel sarılalım çakır

Bir daha gelmeyiz dünyaya (Akalin 1972a: 145)

5.Afyon ektim sizlere

Varsın çıksın dizlere

İşte geldim gidiyom

Yârim kalsın sizlere (Göksu 1996: 86)

6.Afyonun kabağına

Oturdum kucağına

Oğlan güzel olursa

Kız gelir ayağına (Gökçe 1982: 93)

7.Çapaladım haşhaşı

Yârimin çatık kaşı

Çirkine eş olcağna

Hamal ol da yük taşı (Yolcu 2011: 403)

8.Her şey dengi dengine

*Afyon*una bengine

Hiçbir renk benzemiyor

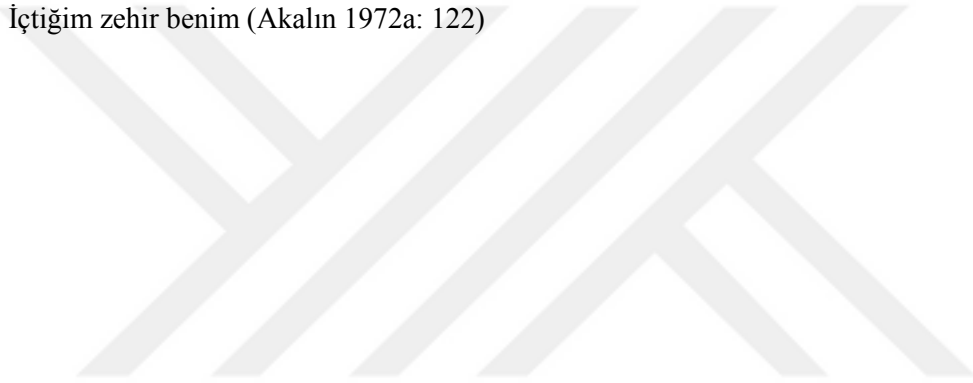
Gözlerinin rengine (Oktürk 1998: 335)

9.Yüzüğüm mühür benim

Çektiğim kahır benim

Ela gözlü kız için

İçtiğim zehir benim (Akalm 1972a: 122)

D. 2. Afyon ile İlgili Ninniler

1.Afyon ekim ocak ocak kızım

Toplayalım kucak kucak kızım

Ellerin gülleri açılmış

Bizim de gülümüz taze tomurcuk

Ninni de kızım ninni

Allı da gelinim ninni

Biricik kızım ninni (Demir 2014: 81; Çelebioğlu 1995: 193)

2.Düştüm uşak yoluna

Baktım *afyon* moruna

Her malımı kodum da

Bu yavrumun yoluna

Nen nen nen (Çelebioğlu1995: 216)

D. 3. Afyon ile İlgili Tekerlemeler

1.Fasl-I Seyahat/ Estrar

Derd ü gamdan yok rahatım

Var felekten şikâyetim

Gûş edin ağam efendim

Nakl edeyim seyahatim

Mânend-i rûzigâr estim

Okum attım yayım astım

Gûş edin bu hikâyeti

Bir zaman feleğe küstüm

Terk edip dâr u diyârı

Bir yerde kılmam kararı

Düştü seyahat arzusu

Unuttum kisb ile kârı

Bir kalyon var Beşiktaş 'ta

Dediler kalkıyor işte

Vardım temaşa eyledim

Bir yerde oturdum başta

Estrar yemiştim bir pare

Cân u dil tutuştu nâre

Oturup deryaya baktım

Dalmışım cüz'i efkâre

Gözleri uyku almış

Cân u dil gama ne dalmış

Uyur iken haberim yok

Kalyon demirini almış

Sarayburnu'nu dolandı

Kumkapı 'da yatar sandı

Buldu muvafık eyyamın
Sanma kim rûzigâr yandı

Ver elini Yedikule
Çekmece gözüktü hele
Büyükçekmece Kumburgaz
Bogados 'u aldık hele

Han Çiftliği hem Silivri
Andan gözüktü Ereğli
Tekirdağı 'na eriştik
Kanuz 'u bıraktık geri

Marmara'da vardır engin
Seyr eyledik suyun rengin
Topları aleste ettik
Cenkçi doldurdu tûfengin

Enginden Paşalimanı
Hem Fenerler öte yanı
Çardak'la Lâpseki hubdur
Gelibolu'nun var şanı

Seçildi cana Akyarlar
Maydos'u bilenler söyler
Boğaz' da attık demiri
Eyledik hisarda demler

Demir aldık yola düştük
Hele Seddül-bahr'i aştık
Karşısı Sultaniye' dir
Yeni kal'ayı dolaştık

Kilidü'l-bahr'e erelim

Anda sürgünü görelim
Bozcaada eski İslâmbol
Bababurnu'na varalım

Molava âşikâr oldu
Tokmaklı önümüz aldı
Cunûdadası karşıdır
Midilli bağrımız deldi

Candarlı karşı yakada
Karaburun bir sırada
Sakız'ın Çeşme yakası
Meşhurdur bay u gedâda

Sakız'da eğlendik durduk
Kalyon üzre tente kurduk
Kalktık andan Değirmenlik
Astanköy Rados 'u gördük

Gegve andan Çatallar
Adalya'ya erdi sular
Andan ileri Alanya
Mekriden engine salar

Engini üç günde aştık
İskenderye'ye yanaştık
Atıldı selâm topları
Biz dahi gözümüz açtık

Gördüm ki evde bir sıçan
Pertev etmiş raftan heman
Çat edip önüme düştü
Göründü gözüme duman

Geçmişti keyfi esrârın

Ardın almıştı efkârın

Bir sıçan aklını aldı

Böyledir hâli esrârın

Erdi muradına eren

Bunca acâyipler gören

Çok olur esrar keyfiyle

Bir günde Mısır'a varan (Çelebioğlu 1995: 131-135)

D. 4. Afyon ile İlgili Bilmeceler

1.Allah'ın işi

Tepesinde dişi (*Haşhaş*; Tuncor 1996: 68; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135); (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

2.Allah'ın işi

Başındadır dişi. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

3.Avcılar ava gider,

Yolcular yola gider;

Bir yumurta içinde,

Bin tane işçi gider. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

4.Bir bitkim var

Başı taraklı (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

5.Bir direğim var

İçinde bin askerim var (*Haşhaş*; Tuncor 1996: 68)

6.Dışı deri

İçi darı (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

7.Dik bacaklı

Dede sarıklı (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

8.Ey kurtlar, ebemi yiyen kurtlar;

Altını kor, üstünden yumurtlar. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

9.İnce belli

Molla başlı (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

10.İnce belli

Molla başlı. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

11.İnce kıçlı

Molla başlı (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

12. Karşıdan baktım bin atlı

Binenin başı kalpaklı (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

13. Kazık ucunda karga

Vurunca yıktım harığa

İçi dolu kavurga (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

14. Küçücük bir eşeğim var,

Yedi bin yedi yüz sek sek yumurta taşır. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

15. Sayısı sayılmaz

Tadına doyulmaz. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

16. Sayısı sayılmaz

Tadına doyulmaz (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

17. Şu tepede tay oturur

Yedi bin yumurta götürür (*Haşhaş*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 135)

18. Uzun boylu,

İmam başlı başlı. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

19. Uzun boylu

Kadın saçlı (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

20. Yol üstünde karga

Vurdum düşürdüm harga,

İçi dolu kavurga. (*Afyon (Haşhaş Çiçeği, Afyon Kabalağı)*; Başgöz 1993: 37)

E. Kumar

E. 1. Kumar ile İlgili Mâniler

1. At olur oynamaz mı?

Dağları boylamaz mı?

Delikanlı olur da

İskambil oynamaz mı? (Akalin 1972a: 103)

2. Havluda yılan yatar

Ellemen tüyü batar

Abim *humar* oynuyor

İnşallah beni satar (Üçer vd. 2009: 357)

3. Kadifeden kesesi

Kahveden gelir sesi

Oturmuş kumar oynar

Ciğerimin köşesi (Akalin 1972b: 298; Göksu 1996: 209)

4. *Kumar* içki sigara

Çare için hep yaptım

Onlarda da fayda yok

Ben kendimi aldattım (Çelik 2005: 425)

5. Mendilim kahverengi

Bu nasıl yârin rengi

Oturmuş *kâğıt oynar*

Kendisi Üsük Efendi (Üçer vd. 2009: 206)

E. 2. Kumar ile İlgili Türküler

1.İstanbul'dan Gelirkene

İstanbul'dan gelirkene
İras geldim sürüsüne.
Öldürdüm ben birisini,
Davul çekdim derisine.

Sıçanımın evleri var
Yer altında yolları var,
Çıplak çıplak dölleri var
Müflis olmuş findık sıçan.

Eline almış hızarı
Beline sokmuş keseri,
Çıkmış ambarın yukarı,
Usda olmuş findık sıçan

Sıçanımın annı sarı
Gavurmamı etti yarı,
Basdırmadan umma barı,
Onu da umdun findık sıçan

Duvara sokdum parayı,
Usandım arayı arayı,
Çaldırdım yeddi lirayı,
Kumar oynar bizim sıçan.

Sıçan gazan ağzı açar,
İçinden yağlısın seçer,
Garanfil biberi saçar,
Aşçı mı oldun findık sıçan? (Özbek 1981: 339-340)

2.Kadife Yastığım Yok

Kadife yastığım yok,
Odama bastığın yok.

Kitaba el basayım,
Senden başka dostum yok.

Kadifeden kesesi,
Kahveden gelir sesi
Oturmuş **kumar oynar**,
Ciğerimin köşesi.

Kadifeden yeleşim,
Seni sevdim meleğim:
Sen de beni biraz sev,
Rahat etsin yüreğim.

Odası ipek keçeli,
Bir yar sevdim bahçeli.
Ben o yardan vaz geçmem,
Ferit Bey'e geçeli,
Hadi yallah sinemaya yollan. (Odabaşı 1999: 62)

3.Kadifeden Kesesi

Kadifeden kesesi
Kahveden gelir sesi
Oturmuş **kumar oynar**
Ciğerimin ah ciğerimin köşesi

Haydi yallah, Beyoğlu'na yolla
Aman yallah, Beyoğlu'na yolla
Yolla yolla yar yolla

Kadife yastığım yok
Odana bastığım yok
Kitaba el basarım
Senden başka, senden başka dostum yok.

Haydi yallah, Beyoğlu'na yolla
Aman yallah, Beyoğlu'na yolla
Yolla yolla yar yolla

Kadifeden yeleşim

Seni sevdim meleğim

Biraz da sen beni sev

Rahat etsin rahat etsin yüreğim.

Haydi yallah, Beyoğlu'na yolla

Aman yallah, Beyoğlu'na yolla

Yolla yolla yar yolla (Tanses 1998: 67; Özbek 1981: 508; Öztelli 2002: 45,563-564)

E. 3. Kumar ile İlgili Ağtlar

1. Annelerin Ağdı

Dokuz aydır hep anneler götürür
O doğuncak gaygısını bitirir
Altı ayı doldurunca oturur
Ona neşeyinen bakar anneler

Dokuz aydır hep anneler taşıyan
Evladının sevgisiyle yaşıyan
Gış gününe gece kalkıp üşüyen
Zemheride bebe veren anneler

Durmaz o yavrular her zaman ağlar
Uyusun der anneler ninniler söyler
Anneler oturur, hep uyur beyler
Hakkı bitmez idaaldir anneler

Birbuçuk yaşarsa ayaa kalkar
Evin eşyasını hem kırar döker
Başın boş biraksan kendini yakar
Ona çok dikkatli bakar anneler

İki yaş deyincek annaşır dili
İşte bu annenin neşeli gülü
Gapı açılırsa tez dutulur yolu
Koşup da getiren yine anneler

Altı yedi yaşarsa geder okula
İstikbal ümüdü gelir akıla
Yaka önnük onu sokar şekile
Ödevini yaptırannar anneler

Büyüdükçe anne aklın şaşırır
İstediği yemekleri pişirir

Evlat sevgisini kalpte taşırır
Ciğerim pasesi diyen anneler

Suç olursa anne ona darılır
Pişman olur üzüterek sarılır
Öluncüye evlad diye yorulur
Yorulduğun hissetmiyen anneler

Gumarlar oynasa içkiler içse
Gavgalar çıkarsa başa dert açsa
Bilirsiniz bunlar çok büyük suçsa
Gine avkatlığın yapar anneler

Evlat deyin anne ömrün çürütür
Ki kızlar yağlarını eritir
Bütün askerleri anne üretir
Vatanın bekçisi gine anneler

Gızsa gelin oğlan ise askere
Artık hasretlik düştü başlara
Beyaz düşer o simsiyah saçlara
Hazan görür bahar görmez anneler

Mektubu gelirse okudur dinler
Biraz gecikince uyumaz inler
Allah tez geçsin der sayılı günler
Askerin gününü sayan anneler

Düşmanınan bir de savaş çıkarsa
İşte bu, annenın belin bükerse
Gazi döner şehit ocak yıkarsa
Viran bekler gara bağlar anneler

Yeter artık son veriyom sözüme

Alev düşer annelerin özüne
İyi olsun der hem oğluna gızına
Son nefeste yavrım diyen anneler (Uzun 2012b: 145-146)

2.Rahime'nin (Irahma) Ağdı

Sandığımı alayım da
Boşalttım odasını
On senelik ehliyalım
Çık mı diyon kadasını

Git burdan gün ışımadan
Evine var üşümeden
Sarı ben sana ne ettim
Bir iş tuttun düşünmeden

İşte ben böyle ağlarım
Oğlansızın havasına
Ben kapıya kilit vurdum
Kuşlar dönsün yuvasına

Peneğe bastırın çalı
İçinde baykuş ötmesin
Selver Sarı'ya söyle de
Beni kapıya atmasın

Oğlu olmayan yernik olur
Tut salımdan yalnızım
Madem kuşlar tüneyecek
Çık içinden öksüz kızım

Babam tütünden gelir de
Meclis dinlerdi sözünü
Oğlum yok vasiyet edem
Irahma çalsın gözünü

Dünden ben evde yok idim
Başınız sağ olsun Sarı
Kadan alayım Zala Hatın
Bebeğimi salın geri

Babam tütünden gelirde
Ağam atın gezdirirdi
Şimdi düneğimiz harap
Çatal kurban yüzdürürdü

Ben buradan giderkene
Sallandı dağların burcu
Gördükçe yüz azdırırdın
Toklar sana kalsın Gürcü

Emmim oğlu dururkene
Seni almam kucağıma
Yağmur yağar kar dökülür
Oğlansızın ocağına

İşte geldik Tatlıoluk'a
Camız eyledik soluğa
Şurdan çok kağrı indirdik
Toz çökerek mor beliğe

Niye böyle davranıyon
Şurdan gelirdin gülerek
Nice sensiz kağrı çektim
Başımın terin silerek

Şura babamın düneği
Emeğim sağdıç emeği
El oğluna güvenilmez
Tez olurmuş döneği

Şaşırdım Allah şaşırdım
Yolulu sarpa düşürdüm
Bura benim evim sandım
Deli gibi çöp deşirdim

Kuşlar tünemesin diye
Peneğe bastırdım çalı
O da mal bölerim demiş
Nemiz olur Demirci Ali

Birisini Sarı aldı
Birisini ben getirdim
Battı babamın ocağı
Sanki *kumarda* yitirdim (Ulaş 2014: 324-326)

E. 4. Kumar ile İlgili Bilmeceler

1. Kesilir dağılır

Yenmez bakılır (*İskambil Kâğıdı*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 310)

2. Kırılır yapılır

Ortaya dağılır

Ne yenir ne içilir

Keyfine varılır (*İskambil Kâğıdı*; Çelebioğlu-Öksüz 1995: 310)

F. Mekânlar

F. 1. Mekânlar ile İlgili Mâniler

1. Al bezim dalda kaldı

Gözlerim yolda kaldı

Yıkılası *meyhane*

Sarhoşum nerde kaldı (Yolcu 2011: 416)

2. Dolu musun boş musun?

Yâr benden hoşnut musun?

Yıkılsın *meyhaneler*

Sen gene sarhoş musun? (Çaylı 1945: 121; Göksu 1996: 155)

3. Örme kazaklar çıkmış

Alalım mavisinden

Benim yârim geliyor

Ergama *kahvesinden* (Yolcu 2011: 445)

4. Şu karşıki hâneler

Yıkılsın *meyhaneler*

Ölürse çoklar ölsün

Kalsın bir daneler (Üçer vd. 2009: 373)

5. Yaslan kılıcım yaslan

Durduğun yerde paslan

Şimdi *kahveden* gelir

Burma bıyıklı aslan (Üçer vd. 2009: 317)

F. 2. Mekânlar ile İlgili Türküler

1. Abalı'mın Cepkeni (Abalı Zeybeği)

Abalı'mın cepkeni sırmalı (aman) ilikli (of)

Üstünde çenberi var oyalı (da) motifli

Abalı'mı sorarsan kaytan bıyıklı

Abalı'm Abalı'm belleri kamalım

Dar sokaktan geliyor ördek (aman) simalım

Ödemiş'in içinde koyun (aman) güderim (of)

Sokulmayın yanıma oyun (aman) ederim

Bugün misafirim, yarın (aman) giderim

Abalı'm Abalı'm belleri kamalım

Karşılardan geliyor ördek (aman) simalım

Ödemiş'in içinde camlı (da) *meyhane* (of)

İçtim (de) (içtim) boz *rakıya* oldum deli divane

Abalı'm gibisi (de) gelmez (aman) cihane

Abalı'm Abalı'm belleri kamalım

Dar sokaktan geliyor ördek (aman) simalım

Susuz derelerde kavak (aman) biter mi (of)

Oğlansız evlerde duman (aman) tüter mi?

Bir yiğit sevdiğini bırakıp (da) gider mi (of)

Abalı'm Abalı'm belleri kamalım

Karşı yönden geliyor ördek (aman) simalım (Cangür 2013: 186-187)

2. Aliverin Sandığımdan Kürkümü (Cafer Zeybek)

(Aman aman of)

Yaktı beni dom dom kurşun yarası

Aman doktor nedir bunun çaresi

(Aman aman of)

Gitti yarım gitti elden ne çare

Kader kısmet böyle yazmış ah ne çare

*Meyhane*ye vardım emme içmedim

(Aman aman of)

Arkadaşım düşman imiş bilmedim

Yedi yerimden kurşun yedim ölmedim (Cangür 2013: 194)

3.Aradılar Sordular (Kamalı Efe)

Aşağıdan gelip gelir Dinar postası

Kamalı'yı sorarsan asker hastası

Kamalı'nın sevdiği de Urumeli yosması

Üç beş çavuş bir onbaşı benim düşmanım

Kamalı da olduğuma dünden pişmanım

Bağ arasına çıktım bağ arası irimdir

Beşparmak dağları benim yerimdir

Ben mahpustan çıkarsam Mevla'm kerimdir

Abalı'm Abalı'm elleri kınalım

Güvercin topuklum ördek simalım

İstanbul içinde kanlı *meyhane*

İçtim boz *rakı*yı oldum divane

Kamalı'nın sevdiceği olurmuş bir tane

Üç beş çavuş bir onbaşı benim düşmanım

Kamalı da olduğuma dünden pişmanım (Cangür 2013: 179)

4.Delhadır Başındayım

Efem armut yer misin?

Dünyalarda bir misin?

*Kahve*lerde saz çalan

Kadir Efe sen misin?

Karşiyaka'dan indin mi?

Ot dibine sindin mi?

Bana Kadir Efe derler

Yârenini bildin mi? (Cangür 2013: 152)

5.Gidiyom Giresun'a

Gidiyom Giresun'a
Urus *meyhanesine*
Burda bir Urum ölmüş
Varmam cenazesine (sürmelim yallah)

Yaylaların yoğurdu
Seni kimler doğurdu?
Seni doğuran ana
Balilen mi yoğurdu? (sürmelim yallah) (Can-Turhan 2012: 124)

6.Landon Geldi Meyhaneye Dayandı

Landon geldi *meyhaneye* dayandı
Setire de pantul al kanlara boyandı
Nazlı yârim uykulardan uyandı
Aman elif hanım alır alır kaçarım ben seni
Ararsan eğer *meyhanede* bul beni

Meyhaneye evlerinin arası
Yaktı beni kaşlarının karası
Bende kurşun sende kama yarası
Aman elif hanım alır alır kaçarım ben seni
Ararsan eğer *meyhanede* bul beni

Meyhaneye vardım amma içmedim
Yedi yerden kurşun yedim ölmedim
Arkadaşım düşman imiş bilmedim
Aman elif hanım alır alır kaçarım ben seni
Ararsan eğer *meyhanede* bul beni

Meyhanenin şişeleri parlıyor
Elif hanım baş ucumda ağlıyor
Cerrah gelmiş yaraları bağlıyor
Aman elif hanım alır alır kaçarım ben seni
Ararsan eğer *meyhanede* bul beni (Gündüz 2008: 323)

7.Mezarımın Taşı Urfa'ya Karşı

Mezarımın taşı Urfa'ya karışı
Başucuma koyun yazılı taşı
Üstümdeki çimler (?) gözümün yaşı

Ağlama sen garip anam bu işler olur

Beni yakan zalim Allahtan bulur

Neneyle neneyle zekim nen eyle

Cenazen gidiyor kalk şivan eyle

Meyhaneden çıktım yan basa basa

Ciğerim delindi kan kusa kusa

Bana sebep olan Antepli Musa

Ağlama sen garip anam bu işler olur

Beni yakan zalim Allahtan bulur

Neneyle neneyle zekim nen eyle

Cenazen gidiyor kalk şivan eyle

Cenazem üstüne güller ektiler

Yeni gelin gibi kefen biçtiler

Bütün ahbablarım boyun büktüler

Ağlama sen garip anam bu işler olur

Beni yakan zalim Allahtan bulur

Neneyle neneyle zekim nen eyle

Cenazen gidiyor kalk şivan eyle

Mezar arasında harman olur mu?

Kama yarasına derman olur mu?

Zeki'yi vuran da iman olur mu?

Ağlama sen garip anam bu işler olur

Beni yakan zalim Allahtan bulur

Neneyle neneyle zekim nen eyle

Cenazen gidiyor kalk şivan eyle (Aydınlı 2008: 235)

8.Payton Geldi Meyhaneye Dayandı

Payton geldi **meyhaneye** dayandı

Siyah gömlek al kanlara boyandı

Gariban nem oy buna nasıl dayandı

Ağlama çakırım alır alır giderim

Gide gide gitmez oldu dizlerim

Ağlamaktan görmez oldu gözlerim

Nazlı yâre geçmez oldu sözlerim

Ağlama akırım alır alır giderim (Gündüz 2008: 357)

9.Payton Geldi Meyhaneye Dayandı

Yol üstüne gura goymuş çıkırığı

Oyun havasına büküyor ipliği

Annesinin kınalıca keklıği

Ağlama Elif'im alır alır ęaarım ben seni

Sen arar isen *meyhanede* bul beni

Meyhaneye ayhanenin arası

Yaktı beni kaşlarının karası

Ağlama Elif'im alır alır ęaarım ben seni

Sen arar isen *meyhanede* bul beni

Payton geldi *meyhaneye* dayandı

Gümüşlü tabancam al ganlara boyandı

Nazlı da elifim derin uykulardan uyandı

Ağlama Elif'im alır alır ęaarım ben seni

Sen arar isen *meyhanede* bul beni (Gündüz 2008: 424)

10.Sille Türküsü

Şu Sille'nin ufak tefek taşları

Bir omuzdan bir omuza saçları

İnci midir, mercan mıdır dişleri

Şu Sille'nin ortasında *kahveler*

İçer içer sarhoş olur efeler

Şu Sille'nin minaresi tahtadan

Benim hasmım ak sakallı softadan

Şu Sille'nin ortasında *kahveler*

Sen doldur ver, ben içeyim fincandan

Şu Sille' den gece ęetim görmedim

Acı tatlı sular içtim ölmedim

Benim imiş, ben o yâri bilmedim

Şu Sille'ye vardım koyun yaymağa

Düşmanlarım geldi beni döğmeğe

Sarı altın bozdurdum beyaz kaymağa

Şu Sille'nin ortasında *kahveler*

Yandım kızlar elinizden, kerem et (Öztelli 2002: 113)

11.[Adsız 1]

Monastire gideriken bir altın buldum,

Balık pazarında üç sofraya kurdum.

Ben yanar a(ğ)larım, gider *meyhaneye*,

Gülgülü *bade* çakar, çakar a(ğ)larım.

Monastire gider iken aldı bir ya(ğ)mur,

Henüz uykudan uyanmış gözleri mahmur.

Ben yanar a(ğ)larım, gider *meyhaneye*,

Gülgülü *bade* çakar, çakar a(ğ)larım.

Monastirin ortasında bir altın direk,

Kesilen başlara dayanmaz yürek.

Ben yanar a(ğ)larım, gider *meyhaneye*,

Gülgülü *bade* çakar, çakar a(ğ)larım.

Monastire gider iken ben gördüm onu,

Mavidir onun şalvarı beyazdır donu. (Kunoş 1998: 74-75)

12. [Adsız 2]

Germencik'nen Balatçık'ın arası

Yaktı beni dom dom kurşun yarası

Aman doktor nedir bunun çaresi

Gitti yârim gitti elden ne çare

Kader kısmet böyle yazmış ne çare

Meyhaneye vardım ama içmedim

Arkadaşım düşman imiş bilmedim

Yedi yerden kurşun yedim ölmedim (Cangür 2013: 194)

F. 3. Mekânlar ile İlgili Tekerlemeler

1.Var varanın sür sürenin, *mevhaneye* parasız varanın oka (< okka) çömleği başında paralanır. Zaman zamanda iken, tauşan (<tavşan) bize çırak iken, beş (ben) on beş yaşında çocuk iken, samanlık tepesinde çelik oynardım. Oteden beru dedem geldi: Oğlum mücde, baban dünyâye geldi, dedi. Samanlık saçağısinden kendimi attım yere, eve gittim, anam yarım dingille yarım yasd ayağı almış dizine yufka yazar: Aman nine, gözün idi (<aydın?/ ıydı?), babam dünyâye gelmiş, nine ver ben sallayayım da sen bize pite mi yapacan, ne yapacan yap. Anası ra hınzırın enceği, ben onun kırkyıldır hasretliğini çektim, olmaya yâ birbirini{< bir yerini (?)} ağrıttırırısın yâ birbirini {<bir yerini (?)} kırarsın ya en lâzımlıklı yerini koparırısın, sôra seni bir oklağıda çıkarırım. Aman nine, sen de bunun hasretliğini çektin amma daha çok çekmedin, âlem baba demeğe üğrendi, baka biz daha baba demeğe bilmeyiz, ben onı senden hoşçe sallarım. Anam da: Haydi oğım, salla bakalım, dedi; ben de tıngır mıngır sallarken, elimden beşik kurtuldu, babanıvırak vırak başladı ağlamağa. Anam vurdu bana bir oklağı, ben de firdadım gittim bokluğa. Bir varmış bir yokmuş, vaktün birinde...(Boratav,2000: 141)

SONUÇ

İnsanlığı etkileyen unsurlar daima halkın ürettiği eserlere yansımıştır. Bağımlılık maddelerinin aile kurumunu ve dolayısıyla toplumu derinden etkilediği düşünülürse, bu maddelerin başta anonim olmak üzere tüm halk edebiyatına ve diğer edebi alanlara yansımaları da kaçınılmaz olmuştur.

Âşık şiiri ve dinî-tasavvufî halk şiiri alanında incelediğimiz kaynaklarda bağımlılık maddeleri 18 ve 19. yüzyıla kadar Allah'a giden yolda bir araç, Allah aşkını hissedebilme hususunda bir vasıta olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 18 ve 19. yüzyıllardan itibaren başta tütün olmak üzere bağımlılık yapıcı maddelerin Osmanlı Devleti'nde yayılması, ekim dikiminin yapılmaya başlanması, devletin ekonomisinin kötüye gitmesi dolayısıyla insanların bağımlılık maddelerini bir çıkış noktası olarak görmesi gibi nedenlerle oluşturulan edebi ürünlerde maddelere rastlamaktayız. Daha önceki zaman dilimlerinde oluşturulan edebi ürünlerde bağımlılık yapıcı maddeler arasında afyon, şarap gibi unsurlara rastlarken bu tarihlerden itibaren oluşturulan ürünlerde tütüne de sıklıkla rastlamaktayız. 19. yüzyılda Ruhsati tarafından kaleme alınan Tiryaki Destanı adlı manzume o dönemde tütünün zararlarını ortaya koyan en iyi örneklerden biridir.

Özellikle anonim halk şiiri metinlerinde, insanların üzüldükleri zamanlarda başvurdukları bir araç olarak karşımıza çıkan bağımlılık maddeleri, bu metinler incelendiğinde görülecektir ki insanlar tarafından çok da hoş karşılanmamaktadır.

Belirlenen kırk unsur birbiri ile ilişkilendirilip yirmi dokuz ana başlık altında toplanmıştır. Ana başlık olarak; tütün, alkol, kahve, nargile, afyon, kumar ve mekânlar belirlenerek bu başlıklar altında metinlere yer verilmiştir.

Tütün başlığı altında yer alan metinlerin dağılımı şu şekilde sıralanabilir: mâni başlığında 170, türkü başlığında 36, ninni başlığında 6, tekerleme başlığında 10, ağıt başlığında 20 ve bilmece başlığında 58 adet metin bulunmaktadır. Anonim halk şiirine yansımaları bakımından en fazla metin tütün başlığı altında yer almaktadır. Toplamda 300 metin elde ettiğimiz tütün, diğer bağımlılık yapıcı maddelere göre kolay bulunması ve ucuz olması nedeniyle halk tarafından fazlaca kullanılmış ve bunun bir sonucu olarak anonim halk şiirine de oldukça fazla yansımıştır. Özellikle insanların efkârlarını gidermede bir araç olarak tütün ve tütün mamullerini kullandıkları bu metinlerden anlaşılmaktadır.

Alkol başlığı altında yer alan metinler ise; mâni başlığında 101, türkü başlığında 63, ninni başlığında 4, tekerleme başlığında 6, ağıt başlığında 4 ve bilmece başlığında 15 şeklinde sıralanabilir. Halkın alkolü tütüne nazaran zararlı ve dinî kaideler doğrultusunda haram olarak nitelenmesi, alkolün erişilebilirliğinin kısıtlı olması, maddi imkânların yetersizliği gibi

nedenlerle alkol, anonim halk şiirine daha az yansımıştır. Ancak bu durum alkolü tütün unsurundan daha az önemli yapmaz veya halkın alkol kullanmadığını göstermez. Şiire yansımaları açısından alkol genellikle eğlence zamanlarında kullanılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kahve unsuru ise; 44 mâni, 15 türkü, 4 ninni, 6 tekerleme, 14 ağıt ve 56 bilmece metninde geçmektedir. Toplamda 139 metinde yer alan kahve unsurunun Anadolu'ya gelişi, zamanla hakkında farklı fetvaların çıkarılması, özellikle ticaretinin zor yapılması gibi nedenlerle ilk iki bağımlılık türüne göre anonim halk şiirine daha az yansımıştır. Elde edilen metinlerden yola çıkılarak halkın kahveyi keyif zamanlarını daha da keyiflendirme amacıyla içtiği söylenebilir.

Nargile unsurunun geçtiği metinlerin sayısı sırasıyla; 3 mâni, 4 türkü, 1 tekerleme ve 49 bilmece şeklindedir. Toplamda 57 metinde bulunan nargile, ortaya çıktığı ilk dönemlerde saray ve çevresinde kullanılmıştır. Daha sonra yasaklanması gibi bazı nedenlerle anonim halk şiirine az yansıdığı görülse de günümüzde nargile içilen mekânların ve nargile satışının artması, nargilenin kendine bir tütün gibi yer açacağına göstergesi sayılabilir.

Halk arasında bebekleri uyutmak, gazlarını çıkarmayı kolaylaştırmak adına kullanılan, aslında bağımlılık yaptığı ve yıkıcı sonuçları olduğu sonradan anlaşılan afyon; 9 mâni, 2 ninni, 1 tekerleme ve 20 bilmece de geçmektedir. İlk başlarda bir şifa aracı olarak kullanılsa da fazla alımda etkilerinin oldukça zararlı olduğu zamanla anlaşılmış ve halk arasında sevilen bir olgu olmaktan çıkmıştır. Bu durum da afyonun anonim halk şiirine oldukça az yansımaya sebep olmuştur.

Bilindiği üzere ailelerin yıkılmasına vesile olan en büyük bağımlılık türlerinden biri kumardır. 5 mâni, 3 türkü, 2 ağıt ve 2 bilmece de yer alan kumar, özellikle mânilerde istenmeyen, dışlanan ve hatta alay edilen bir durum olarak karşımıza çıkmıştır.

Son olarak mekân başlığı altında yer verdiğimiz kahvehane (yer yer kahve) ve meyhaneye kavramına; 5 mâni, 12 türkü ve 1 tekerlemede rastlanılmıştır.

İnsan ve zaman değişen iki unsurdur. Zaman değişirken insan da değişir ve çevresini de değiştirir. Kahvehane ve meyhaneye kültürü de insanın değiştirdiği ve geliştirdiği binlerce unsurdan sadece ikisidir. Buradan yola çıkarak kahvehaneler yerini zamanla kafe denilen yerlere, meyhanelerde yerini içkili restoranlara bırakmıştır demek çok da yanlış olmaz. Bu durum özellikle son dönem metinlerine de yansımıştır.

Genel olarak bakıldığında meyhaneye anonim halk şiiri metinlerinde dertlerin, acıların unutulup insanların keyiflenmeye çalıştıkları bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kahvehane ise insanların toplanıp eğleştiği, zaman geçirdikleri bir mekân olarak bu metinlere yansımıştır.

Başta tütün olmak üzere bağımlılık yapan maddelerin anonim halk şiiri ürünlerine bu kadar fazla yansması toplumun bu maddelerle ne kadar içli dışlı olduğunun bir göstergesidir. Bağımlılık yapan maddeler, sadece onları kullananların değil tüm toplumun bir sorunudur. Çoğu anonim halk şiiri ürününde bu sorun çok güzel yansıtılmıştır. Örneğin kumar ile ilgili bir mânide kumarın ocağını söndürdüğünden bahseder.

Genel olarak bakıldığında;

1. Tütün-sigara anonim halk şiirine en çok yansıyan bağımlılık unsurudur, denilebilir.
2. Kahve, tütünden sonra en çok tüketilen bağımlılık yapıcı maddedir.
3. Halk tarafından alkolün sevildiği anonim halk şiirine yansıtılmıştır ancak alkolün tüketimi tütüne, sigaraya göre daha azdır.
4. Halk kumarı hiçbir şekilde sevmemiş, onaylamamıştır.
5. Bağımlılık yapıcı maddeler, genel olarak etkâr gidermede veya sevgili hasretini dindirmede bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.
6. Kahvehaneler ve meyhaneler, bağımlılık maddelerinin en çok tüketildiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.
7. Ortaya çıkışı birkaç yüzyıl öncesine dayansada nargile unsuru, anonim halk şiirine diğer unsurlara oranla az yansımıştır. Nargilenin kullanımı günümüzde yaygınlaştığından bu unsurun halk şiirine yansması için biraz daha zaman geçmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak bakıldığında, bağımlılık maddelerinin anonim halk şiirine tüm yönleriyle yansıdığı görülmektedir. Kanaatimizce bu durum günümüzde bağımlılık maddelerinin kullanımındaki artışın önlenmesinde bir argüman olarak kullanılabilir. Söz konusu şiirler arasından seçilecek örneklerle toplumun bağımlılık maddelerine bakış açısı olumlu yönde değiştirilebilir. Özellikle kullanımı aşırı derecede artan sigara alışkanlığının azaltılmasında bu şiirler kullanılmalıdır. Bu sayede özellikle gençliği tehdit eden bu maddelerin yaygınlığı ve kullanımı azaltılarak topluma hizmet etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

ACAROĞLU, Türker (1992), *Türk Atasözleri*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ACUROL, Erkan- **ACUROL**, Arzu (2010), *Rakı Balık Ayyahlık: Meze Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

AKALIN, L. Sami (1990), *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

AKALIN, L. Sami (1972), *Türk Mânileri I-II*, Millî Eğitim Basımevi, 1.Baskı, İstanbul.

AKBABA, Fatih (2002), *Kahramanmaraş Türküleri Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AKSOY, Ömer Asım (2004), *Bölge Ağzlarında Atasözleri Ve Deyimler I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

AKSOY, Ömer Asım, (2015) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Atasözleri Sözlüğü 1-2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

AKYALÇIN, Necmi (2012), *Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz Tanıklı Sözlük*, Eğiten Kitap, 1. Baskı, Ankara.

ALEMDAR, Nazım (2002), *En Güzel Türküler*, Gül Yayınları, İstanbul.

ALPTEKİN, Ali Berat (2011), *Âşık Veysel Türküz Türkü Çağırırız*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

ALPTEKİN, Ali Berat (2014), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Akçağ Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.

Ana Britannica(1993), "Afyon", s. 157, Cilt: 1, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.

Ana Britannica(1993), "Asma" s. 165, Cilt: 3, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.

Ana Britannica(1993), "Rakı", s. 36, Cilt: 26, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.

Ana Britannica (1993), "Reji İdaresi", s. 197, Cilt: 26, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.

Ana Britannica(1994), "Bira", s. 353-354, Cilt:5, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.

- Ana Britannica*(1994), "*Çubuk*", s. 213, Cilt: 9, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Ana Britannica*(1994), "*Haşhaş*", s. 45, Cilt:15, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Ana Britannica*(1994), "*Kumar*", s. 435-436, Cilt: 19, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Ana Britannica*(1994), "*Nargile*", s. 317, Cilt: 23, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Ana Britannica*(1994), "*Sigara*", s. 432-433, Cilt: 27, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Ana Britannica*(1994), "*Şampanya*", s. 58, Cilt: 29, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Ana Britannica*(1994), "*Şarap*", s. 66-67, Cilt: 29, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Ana Britannica*(1994), "*Tütün*", s. 374-375, Cilt: 30, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Ana Britannica*(1994), "*Üzüm*", s. 86, Cilt: 31, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- ARTUN**, Erman (2012), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı Edebiyat-Tarihi Metinler*, Karahan Kitabevi, 5. Baskı, Adana.
- AYDINLI**, Necati (2008), *Urfa türküleri ve Öyküleri*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- AYVA**, Aziz (2006), "Havsa (Edirne)'da Mâni Söyleme Geleneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, s.149-173.
- BANARLI**, Nihat Sami (2004), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt: 1, 2. Baskı, İstanbul.
- BARDAKOĞLU**, Ali (2001), "Kumar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26, Ankara, s. 364-367.
- BAŞGÖZ**, İlhan (1993), *Türk Bilmeceleri I-II*, Kültür bakanlığı Yayınları, Ankara.

BECER, Mahmut (2006), *Türk Halk Bilim içinde Erzurum Mânilerinin Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

BİLGE, Kilisli Rıfat (2001), *Mâniler*, (hızl. Ata Çatıkkaş), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

BİRGÖREN, Hamdi (2011), *Âşık Dertli Divanı*, Bolu Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 1. Baskı, Bolu.

BİRSEL, Salah (1983), *Kahveler Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

BORATAV, Pertev Naili (2000), *Tekerleme- Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı*, (hızl: Sabri Koz), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

BORATAV, Pertev Naili (2000), *Tekerleme*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

BORATAV, Pertev Naili (2015), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Bilgesu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

BOSTAN, İdris (2001), "*Kahve*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 24, Ankara, s. 202-205.

BOZ, Duran-**DEREBENT**, Hatice Fatoş (2012), *Kahramanmaraş Türküleri ve Oyun Havaları*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş.

CAN, Taner-**TURHAN**, Salih (2012), *Ordu Türküleri*, Ordu Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara.

CANGÜR, Ahmet (2013), *Batı Anadolu'da Efelik ve Eşkıyalık Türküleri ve Hikâyelerinin Edebi Yönden İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

COŞKUN, Menderes-**ÖBEK**, Ali İhsan-**BAYRAM**, Yavuz (2011), *Gazel Şerhleri*, Kesit Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

ÇAĞBAYIR, Yaşar (2013), *Günümüz Diliyle Atebetü'l-Hakâyık Gerçeklerin Eşiği*, Ötüken Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

ÇAYLI, Fehim (1945), *İlgın Folkloru I*, Birinci Kitap, Yeni kitap Basımevi, Konya.

ÇEK, Songül (2014), *Ninnilerde Kadın Anlatıcının Sesi*, Harf Eğitim Yayıncılık, Ankara.

ÇELEBİOĞLU, Amil (1995), *Ramazan-Name*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

ÇELEBİOĞLU, Amil-ÖKSÜZ, Yusuf Ziya (1995), *Türk Bilmeceleri Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

ÇELEBİOĞLU, Amil (1995), *Türk Ninniler Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

ÇELİK, Ali (2005), *Mânilerimiz ve Trabzon Mânileri*, Akçağ Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

DEMİR, Necati-**DEMİR**, Fikriye (2014), *Türk Ninnileri*, Elhan Kitap-Edge Akademi, 3. Baskı, Ankara.

DESMET-GREOİRE, Helene-**GEORGEON**, François (1999), (hzl. Meltem Atik, Esra Özdoğan), *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

DURMUŞ, Alparslan-**TEBER**, Mehmet Vd. (2016a), *Uyuşturucu Özgürlüğün Sonu*, Türkiye Bağımlılıklarla Mücadele Eğitim Programı-Yeşilay, Kültür Sanat Basımevi, 6. Baskı, İstanbul.

DURMUŞ, Alparslan-**TEBER**, Mehmet Vd. (2016b), *Sigara Vücutun Düşmanı*, Türkiye Bağımlılıklarla Mücadele Eğitim Programı-Yeşilay, Kültür Sanat Basımevi, 6. Baskı, İstanbul.

DURMUŞ, Alparslan-**TEBER**, Mehmet Vd. (2016c), *Teknoloji Yerinde Yeterince*, Türkiye Bağımlılıklarla Mücadele Eğitim Programı-Yeşilay, Kültür Sanat Basımevi, 6. Baskı, İstanbul.

DURMUŞ, Alparslan-**TEBER**, Mehmet Vd. (2017), *Alkol Kötülüklerin Kapısı*, Türkiye Bağımlılıklarla Mücadele Eğitim Programı-Yeşilay, Kültür Sanat Basımevi, 7. Baskı, İstanbul.

DUYMAZ, Ali (2002), *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.

DÜLGER, Mehmet (2007), "Nargile Tanıtılması, Adabı", *Tütün Kitabı* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 604-612.

EKSEN, İlhan (2000), *Dengeli Demlenme ve Rakı Mezeleri*, Sel Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.

ELÇİN, Şükrü (1983), *Türk Bilmeceleri (Seçmeler)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, 2.Baskı, Ankara.

ELÇİN, Şükrü (1984), *Gevheri Divanı, İnceleme, Metin, Dizin, Bibliyografya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.

ELÇİN, Şükrü (1990), *Türkiye Türkçesi'nde Mâniler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

ELİTOK, Nevin (2006), *Muş İlinden Derlenen Mâniler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Elazığ.

EMEKSİZ, Abdulkadir (2010), *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa İnceleme-Metin*, Mühür Kitaplığı, İstanbul.

ERMİŞ, Deniz (2002), *En Güzel Öğrenci Bilmeceleri Bulmacaları*, Gün Yayıncılık, İstanbul.

ESEN, Ahmet Şükrü (1997), *Anadolu Ağıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

FUAT, Memet (1976), *Yunus Emre, Yaşamı Sanatçı Kişiliği, Yapıtları*, De Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.

FUAT, Memet (1977), *Karacaoğlan, Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Yapıtları*, De Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

GÖKÇE, Enver (1982), *Eğin Türküleri*, Yaba Yayınları, Ankara.

GÖKSU, Hasan (1996), *Mânilerimiz*, Say Yayınları, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki- **BORATAV**, Pertev Naili (2010), *Pir Sultan Abdal*, Derin Yayınları, İstanbul.

GÖRKEM, İsmail (2001), *Türk Edebiyatında Ağıtlar-Çukurova Ağıtları*, Akçağ Yayınları 1. Baskı, Ankara.

GÜNAY, Umay (2015), *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

GÜNDÜZ, Abdullah (2008), *Bilecik Türküleri*, Bilecik Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara.

GÜVENÇ, Ahmet Özgür (2014), *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mizahi Destanlar*, Gece Kitaplığı, 1. Baskı, Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman (1987), *Kaygusuz Abdal Dilgüşâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman (2009), *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

HACİP, Yusuf Has (2016), (hzl. Ayşegül Çakan), *Kutadgu Bilig*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

HALICI, Feyzi (1982), *Âşık Şem'i Hayatı ve Şiirleri*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine (2013), *Diyarbakır Efsaneleri*, Eğiten Kitap, 5. Baskı, Ankara.

HODGSON M.G.S (2009), (hzl. Süleyman Tülücü), Hasan-ı Sabbah, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.40, s. 247-255, Erzurum.

İŞIKHAN SAVAŞ, Serap (2014), "Türk Kahvesi Geleneği ve Kahve Fincanları", *Türk Kahvesi Kitabı* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 407-420.

İNALCIK, Halil (2014), *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II, Bozuluş Ve Kargaşa Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

KALLEK, Cengiz (2001), "*Kadeh*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 24, Ankara, s. 55-56.

KANIK, Orhan Veli (2012), *Beni Bu Güzel Havalar Mahvetti*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

KAŞGARLI, Mahmut, (2013), (Çeviren: Besim Atalay) *Dîvânü Lûgat-İt Türk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 6. Baskı, Şubat.

KAYA, Bayram Ali (2017), *Azmizâde Hâleti Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Sakarya.

KAYA, Doğan (2014), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

KAYGILI, Osman Cemal (2007), *Eski İstanbul Simalarından Bekri Mustafa*, Arma Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

KEMAL, Yaşar (1999), *Ağıtlar*, Adam Yayınları, İstanbul.

KOÇU, Reşad Ekrem (2002), *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane K çekleri*, Doğan Kitapçılık, 2. Baskı, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuat (2004), *Saz Şairleri I-V*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

KUNOS, İgnacz (1998), *Türk Halk Türküleri*, (hzl.Ali Osman  zt rk), Türkiye İŞ Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

KURT, Begüm (2016), *Malatya Yöresi T rk  Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana.

KÜÇÜKBEZİRCİ, Seyit (2006), *Konya Merkez Türküleri*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya.

KÜLEKÇİ, Numan-**KARABEY**, Turgut (1997), *Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

MANİSA TÜRKÜLERİ (1998), Mânisa Ticaret ve Sanayi Odası Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü Yayını, Emek Matbaa, Mânisa.

ODABAŞI, Sefa (1999), *Dünden Bugüne Konya Türküleri*, Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Konya.

OKTÜRK, Şerif (1998), *Türk Mânileri Antolojisi*, Kastaş Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul.

ÜNAL, Mehmet Naci (2013), *Muğla Efsaneleri*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla.

 NC , Aydın (2011), *Trabzon Türküleri (Tasnif-İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Erzurum.

ÖZALP, Ahmet (2006), *Mâni Kitabını Açtım-Türk Mânilerinden Seçmeler*, Beyan Yayınları, İstanbul.

ÖZATALAY, Engin (T.Y.), *Tekerleme Bilmece Şiir Parmak Oyunları*, YA-PA Yayınları.

ÖZBEK, Mehmet (1981), *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yayınları, 2.Basım, İstanbul.

ÖZDEMİR, Ahmet (1994), *Öyküleriyle Ağıtlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÖZDEMİR, Emin (2009), *Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara.

ÖZDEMİR, Veli Cem (2015), *Burdur-Dirmil'de (Altınyayla) Ağıt Geleneği ve Ağıtlar*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.

ÖZTELLİ, Cahit (2002), *Evlerinin Önü-Türküler*, Özgür Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul.

ÖZTÜRK, Hüseyin (2010), *Dört Halk Hikâyesi (Âşık Garip İle Şahsenem, Gül İle Sitemkâr, Sürmeli Bey İle Telli Senem, Asuman İle Zeycan)*, 1. Baskı, Ankara.

PALA, İskender (2005), *İki Dirhem Bir Çekirdek*, Kapı Yayınları, 17. Basım, İstanbul.

RADLOFF, Wilhelm- **KUNOS**, İgnaz (1998), *Proben 8. Cilt*, (hzl. Sakaoglu Saim-Ergun Metin) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (1987), *Ercişli Emrah*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (2010), *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

SAVAŞ, Hasan (2016), *Konya Mânileri Üzerine Bir Araştırma ve Tasnif Çalışması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

SEVİM, Osman (2005), *Tekerlemeler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

SEZEN, Lütfi (2013), *Erzurum Folkloru*, Genişletilmiş Baskı, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

SOYSAL, İlhami (2009), *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi, 11. Basım, Ankara.

ŞAHİN, Erdal (2007), "Tekel Sigaralarının Adları", *Tütün Kitabı* (Editör: Emine Gürsoy Naskali) Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 221-234.

ŞAHİN, Güven-**TAŞLIGİL**, Nuran (2013), Türkiye’de Tütün Yetiştiriciliğinin Tarihsel Gelişimi ve Coğrafi Dağılımı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 30, s. 71-102, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

ŞAPOLYO, Enver Behnan (1938), *Halk Ninnileri*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul.

ŞEHABETTİN, Cenap (2001), *Evrâk-ı Leyâl*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ŞENKAYA, Mehmet-**AYGEN**, Mehmet Saadettin (1980), *Afyon’da Söylenen Ninniler*, Türkeli Matbaası, Afyon.

TAN, Nail (1986), *Folklorumuzda Ölçülü Sözler*, Halk Kültürü Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

TANSES, Hamdi (1998), *Beste ve Güfteleriyle Halk Türküleri*, Say Yayınları, İstanbul.

TATAR, Recep (2014), *Mâniler- Ninniler*, Su yayınları, İstanbul.

TUNCOR, Ferit Ragıp (1996), *Çocuklara Bilmeceler*, İnkılap Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul.

TURHAN, Salih (1992), *Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TURHAN, Salih-**ALTINKAYNAK**, Erdoğan (2009), *Giresun Türküleri ve Oyun Havaları*, Giresun Valiliği Yayınları, Ankara.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl, (1963) *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.

Türkçe Sözlük, (2005) Türk Dil Kurumu,10. Baskı, Ankara.

ULAŞ, İbrahim (2014), *Tomarza Yöresi Avşar Ağıtları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sivas.

UMUCU, Zeynep (2013), *Kırşehir Kızılırmak Havzası Ağıtları, Araştırma-İnceleme-Metin*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Isparta.

UZUN, Oğuzhan-**TEMİZ**, Mehmet- **ÖZDEMİR**, Halil İbrahim (2012), *Kahramanmaraş Yöresi Ağıtları I-II-III-IV*, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Ankara.

ÜÇER, Müjgân- **PEKŞEN**, Fatma- **TÜRKYILMAZ** Murat (2009), *Mâni Benim Ezberim Sivas ve Çevresinden Mâniler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

ÜNAL, Metin (2007), "Tütünün 400 Yılı", *Tütün Kitabı* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 17-33.

YAĞMUR, Fatih (2007), *Kırşehir Türküleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

YANÇEV, Mihael (2002), *Mâni ve Bilmeceler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

YILDIRIM, Dursun (2016), *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.

YILMAZ, Fehmi (2007), "Tütün Üzerine Düşünceler: Batıda ve Bizde", *Tütün Kitabı* (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 3-16.

YILMAZ, Timur (2011), *Yaşayan Âşıklık Geleneği Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Eğiten Kitap, Ankara.

YOLCU, Mehmet Ali (2011), *Balıkesir'den Derlenen Mâniler Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

YÜKNEKİ, Edip Ahmet (2017), (hzl. Ayşegül Çakan), *Atebetü'l-Hakâyık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Basım, İstanbul.

YÜKSEL, Hasan Avni (1987), *Âşık Seyrani*, Hayatı ve Şiirleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ZAT, Vefa (2002), *Eski İstanbul Meyhaneleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZİYA, Yusuf (1933), *19. Yüzyıl Halk Şairlerinden Seyrani*, Suhulet Kitaphanesi, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar:

(<http://www.sahinpipo.com.tr/pipo-hakkinda/>) (Erişim Tarihi: 23.02.2018)

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bcd71538a9.23865344) (Erişim Tarihi: 03.10.2018)

(<https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/bagimlilik-nedir>) (Erişim Tarihi: 10.10.2018)

(<https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/kumar-bagimliliği>) (Erişim Tarihi: 11.10.2018)

(<https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/madde-bagimliliği>) (Erişim Tarihi: 12.10.2018)

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılının mayıs ayında Konya ilinde dünyaya geldi. İlk ve ortaokulu Mareşal Mustafa Kemal İlköğretim Okulu'nda okudu. Orta öğrenimini Konya Lisesi'nde (Anadolu) tamamladı. Başarılı bir lise hayatının ardından 2010 yılında Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı, aynı bölümden 2014 yılında mezun oldu. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi'nin açmış olduğu pedagojik formasyon eğitimini aldı. 2016 yılında Bozkırlılar Vakfı Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. Aynı yıl Necmettin Erbakan üniversitesinin açmış olduğu yüksek lisans programına başladı. Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencisidir.

